A PSZICHOANALIZIS HALADÁSA

ÉRTEKEZÉSEK

IRTA:
DR. FERENCZI SÁNDOR
IDEGORVOS

BUDAPEST, 1920
DICK MANÓ KIADÁSA, ERZSÉBET-KÖRUT 14

A PSZICHOANALIZIS HALADÁSA

ÉRTEKEZÉSEK

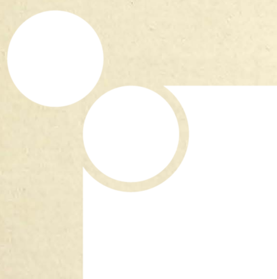
IRTA:

DR. FERENCZI SÁNDOR

IDEGORVOS

BUDAPEST, 1919

DICK MANÓ KIADÁSA (ERZSÉBET-KÖRUT 14)

„JÓKAI“ ÉS LÖBL MÓR NYOMDA EGYES. RÉSZV.-TÁRS.

Előszó.

A lélekelemző neurózistan haladásáról számol be e gyűjtemény első dolgozata, melytől e kötet a címét is kölcsönözte. De a többi értekezés is kelthet némi benyomást, összeségében, azokról az irányokról, amelyekben a pszichoanalizis halad. Több esztendő változatos tapasztalatai vannak bennük feljegyezve és tudományunk mai látószögéből megvizsgálva. Ugyanezen időből számazó dolgozataim egy másik gyűjteménye („A hisztériáról") egyidejűleg hagyja el a sajtót. E gyűjtemény anyagába csak annyiban hozok némi rendet, hogy az általánosabb érdekű cikkeket előrebocsátom, majd a mindennapi élet pszichopatológiája és az álomfejtés köréből közlök megfigyeléseket, az azután következők a neurózis-elemzés és az elemzési technika részletkérdéseivel foglalkoznak, legvégül pedig a pszichoanalizist tárgyaló s azt kritizáló szerzők munkálatait teszem antikritika tárgyává s ezzel módot adok a szakirodalommal kevésbbé ösmerősöknek is arra, hogy a felmerült kontroverziákba bepillantást nyerjenek.

Budapest, 1918 december 1.

Dr. Ferenczi Sándor.

I.

A neurózisok pszichoanalitikus tanának haladása.

(1907—1913.)

Freud neurózistanát fejlődésében követni nehéz, de élvezetes feladat. Eltekintve az eredmények gyakorlati és tudományos jelentőségétől, az a mód is, amellyel a pszichoanalizis az ő neurózis-kutatásainak eredményeit mind impozánsabb épületté emeli, methodológiai szempontból mintaszerű, emellett oly izgatóan érdekes, mint egy művészi alkotásnak a keletkezése vagy egy élőlény fejlődése. A pszichoanalizis előitélet nélkül vizsgálja a tényeket s mindig szivesen kész arra, hogy segédhipotéziseit másokkal, jobbakkal cserélje fel. Azonban a korai általánosítás kerülése és a tapasztalatok nyujtotta szigorú ellenőrzés mindeddig megóvták attól, hogy az egyszer már felismert összefüggést teljesen fel kelljen adnia.

Egy *Freud* neurózis-lélektani munkáiról referáló régebbi tanulmány (az 1906-ik évből) arról a váratlan és magát a szerzőt is kétségkivül meglepő felfedezéséről számol be *Freud*-nak, hogy az analizis útján napfényre hozott gyermekkori traumák az esetek legnagyobb részében nem tényleg úgy átélt, hanem ártatlan élményekhez hozzáképzelt történeteknek (meséknek) bizonyultak. Egy pillanatig abban a veszélyben forgott a pszichoanalizis, hogy a hiszterikusok „megbizhatatlan" adatai miatt egészében megdől. *Freud* legjelentékenyebb tetteihez tartozik, hogy e csalódás dacára is kitartott és most már magukat e *fantáziákat* tette kutatása tárgyává. A kutatás irányának ez a megváltoztatása azt a következményt vonta maga után, hogy a pszichoanalizis, amely eddig főleg a gyermekkor külső sorsát és különösen szexuális traumáit kutatta, hogy a neurótikus szimptomát megértse (és gyógyítsa), figyelmét most már azokra az okokra is ráirányította, melyek arra indítják a neurótikust, hogy ártatlan gyermekkori élményeit pathogen fantáziákká fujja fel. Ezek az okok csak endogen momentumokban voltak kereshetők, míg egyelőre az exogen momentumok minőségének és erősségének kérdése háttérbe szorult. Látni fogjuk, hogy

a trauma a kutatás későbbi fázisában ismét az őt megillető jelentőséghez jut, amint hogy azt különben *Freud* soha szem elől nem tévesztette. Azáltal, hogy a pszichoneurózisok okai közül a konstitucionalis (alkati) momentumok így előtérbe jutottak, a neurózistant az a másik nagy veszély fenyegette, hogy egyszerűen beleolvad a neurózisoknak *Janet, Lombroso, Möbius* és mások által képviselt „degenerációs“ elméletébe, mely a lélektani kutatást túlkorán áldozza fel egy ma még teljesen meddő biológiai frazeológiának. Két dolog óvta meg *Freud*ot ettől a tévedéstől: az elfojtás erőszerkezetének ismerete és vizsgálatai a szexualitás fejlődési folyamatairól.

Freud az elfojtást már korábban oly mechanizmusnak ismerte meg, mely azért, hogy a tudatot kellemetlen érzéstől megóvja, bizonyos érzelem- és gondolatkomplexumokat tudat-alattivá tesz, vagy a tudatrajutásban megakadályoz. A szexualitás fejlődésének vizsgálata megmutatta később neki, hogy a szexuális libido érése réteges elfojtásokban történik. A fejlődésnek túlhaladott fázisai, az úgynevezett „perverziók“, a tudat alatt eredeti formájukban tovább élnek, azonban normális embernél csak kivételes esetekben és kivételes állapotok között lesznek észrevehetővé, a neurótikusnál ellenben az elfojtottságból visszatérnek, igaz hogy átalakult formában és negativ hangulati szinezettel. Valamely neurózisban való megbetegedés ezek szerint nem más, mint az infantilisnek megmaradt vagy ismét infantilissá vált szexuállibidónak összeütközése a vele küzdő elfojtó hatalmakkal és a szimptomák kompromisszum módjára igyekeznek mindkét törekvésnek megfelelni.

Ezek az ismeretek *Freud* számára lehetővé tették, hogy a trauma-elmélettől való ideiglenes elfordulás után se kelljen megelégednie a neurózisképződmények magyarázataképen az „elfajulás“ vigasztalan frázisával. A pszichoanalizis mély betekintést engedett a szexuális elfojtásban résztvevő lelki hatalmak fejlődés-fokaiba és az egyébként semmitmondó „alkat“ szónak tartalmat adott.

A neurózistan fejlődése a fentemlitett összefoglalás ideje óta a pszichogenezis jegyében halad. Hogy megfelelhessen a neurózisok lényegének és eredetének kérdésére, a pszichoanalizisnek először a libido és az „én“ onto- és filogenetikai fejlődésének minden fontosabb lépcsőzetét ki kell kutatnia.

Freud „az indulatátvitel erőműtanáról“ szóló munkájában*) adja magyarázatát a tudattalan és analizisközben önként napfényre kerülő vagy valamely jelből felismerhető, pathogen fantáziaképződ-

*) *Freud*, Zur Dynamik der Übertragung. Zbl. f. Psych. II.

ményeknek. Legelőször általában rámutat a libidónak kielégületlen s ezért a realitástól elforduló és fejlődésében megakasztott részére, mint e képzelődés forrására. Ez a ki nem elégíthető és primitiv libidórészlet, amely noha tudat alá van fojtva, mégis hatékony: némelyeknél vagy átöröklési vagy infantil-traumatikus momentumok következtében a rendesnél nagyobb. Ezek azok az egyének, akiknél a megbetegedés előfeltételei adva vannak és akik hajlandók külső alkalmak behatására libidójukat „introvertálni", azaz a szexuális kéjnek tudatképes részét még inkább csökkenteni, a tudatalattit pedig az előbbinek rovására megnövelni. Az ösztönök és a szerelmi célok, amelyek eközben „regresszive", visszaesően, újra felélednek, primitiv természetüek, az általuk táplált fantáziák a tudat számára elviselhetetlenek s a cenzura csak távoli származékaiknak — a *szimptomáknak* — engedi meg, hogy a tudat küszöbét átlépjék. A regressziót (betegséget) kiváltó ok vagy az, hogy a realitás vonzereje csökken, vagy az, hogy a fejlődési gátlás következtében túlerősnek megmaradt tudatalatti libidórész vonzása abnormálisan erős. A neurótikus *megbetegedési tipusoknak Freud* külön tanulmányt szentelt,*) amelyben megmutatta nekünk, hogy micsoda feltételek mellett léphet fel a realitás vonzóerejének csökkenése és a regresszióra való hajlam.

Freud a pszichoneurótikus megbetegedés négy tipusát különbözteti meg; mindnyájának közös jelensége a *libidófelgyülemlés*, azaz aránylag nagy, ki nem elégülhető és lelkileg le nem birható libidótömegnek a felhalmozódása. Az első tipusnál a libidinózus feszültség „megduzzadása" a *lemondásnak*, azaz az egyén szerelmét kielégítő tárgy elvonásának, más szóval: a kényszerült önmegtartóztatásnak a következménye. Megfelelő hajlamosság esetén regrediál, visszaesik a kielégületlenül maradt libidótömeg (mennyiség) és tudatalatti fantáziákban újra felélesztheti a gyermekkori „*imagókat*" (vagyis egy éretlenebb fejlődési fázis szexuális céljait). A második tipus a valósághoz való alkalmazkodási képesség hiányossága miatt betegszik meg; a betegség okai itt az élet reális követelményei, melyeknek ezek az egyének nem tudnak megfelelni.**)

*) *Freud*, Über neurotische Erkrankungstypen. Zbl. f. Psych. An. II.

**) *Freud* természetesen szexuális realitást ért ezen és a valódi szexuális követelményekhez való alkalmazkodás képtelenségét. Azt hiszem, hogy egyes svájci pszichológusoknak újabb nézetei a neurózisok kóroktanáról valójában ennek a megbetegedési tipusnak téves felfogásából keletkeztek, amennyiben ők ezt a tipust az egyedül lehetségesnek vélték s azt gondolták, hogy nemszexuális reálkövetelmények miatt is történhetik neurótikus megbetegedés, aminek pedig minden tapasztalatunk ellentmond.

Példa erre az a maszturbáló, aki autoerótikus libidóját tárgyszerelemmé óhajtaná átváltoztatni, de nem bírja; avagy az az egyén, ki egész lelkével gyermek módjára a rokonságán csügg és mégis szeretné az önálló családalapitást magára erőszakolni. Ennek a tipusnak mintegy túlságba vitele a harmadik megbetegedési mód; olyan embereket ér el ez, kiknek libidója teljesen infantilis szinvonalon marad és kik külső alkalom hozzájárulása nélkül is megbetegszenek, mihelyt átlépik a felelőtlen gyermekkor határát. A *Freud*-tól izolált negyedik és utolsó betegségtipus tisztán biológiai libidófokozódás következtében való megbetegedésben áll, mely bizonyos életszakokban magától lép fel; a megbetegedés itt is azon libidómennyiség elfojtásának következménye, melynek lelki elintézése nem sikerül. *Freud* az ezen analitikus tapasztalatok alapján osztályozott megbetegedési lehetőségekből levonható következtetést a következő jelentős mondatban foglalja össze: a külső és belső kórokozó momentumok terméketlen ellentétét, a sors és konstitució kórokozó hatása közötti vélt alternativát fel kell adni és a neurózisok aetiológiájában *mind a kettőt* figyelembe kell venni, mert mindkét momentum egyenként vagy összesen lehet betegséget okozó, hogyha általa relative túlerős libidófelgyülemlés következik be.

Az eddig tárgyalt munkák is a libidó fejlődési zavaraként, illetőleg gátlásaként írják le ugyan a neurózis hajlamossági tényezőjét, egy paranoiás beteg önéletrajzának vizsgálata azonban lehetővé tette *Freud* számára, hogy a *neurotikus dispoziciónak* és az *elfojtásnak* fogalmát élesebben megvilágítsa.*) Alapul vette, hogy minden neurózis a libidónak egy bizonyos fejlődési fokon való rögzítődését jelenti. Azelőtt csak két ilyen fejlődési fokot ismertünk: az *autoerotizmust* és a *tárgyszerelmet*. A homoszexuálisoknál és paranoiásoknál tett tapasztalatok egy harmadik *narcisztikus* fázis felvételét is szükségessé tették, amely szakban az egyén az ő eddig mintegy *anarchikusan* kielégülő részletösztöneit (pl. az analis, oralis, urethralis erotikáját, szadizmusát, mazochizmusát, exhibicióját és nézelődési kedvét) *egy egységgé, az én szeretésévé* foglalja össze és mielőtt a külvilági szerelmi tárgy választására, úgyszólván a libidója szocializálására határozná el magát, előbb ezt az ént teszi érdeklődése tárgyává. Eme stadiumoknak mindegyike lehet rögzítődési, úgyszólván kristályosodási középpontja egy jövendőbeli neurózisnak. Amennyiben ugyanis a libidónak valamely, normális kö-

*) *Freud*, Psychoanalyt. Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia, Jahrb. f. Psychoan. III.

rülmények közt csak átmeneti stádiuma túlerősen hangsúlyozott, úgy annak a tovább fejlődő többi lelki tényezőkkel való összeférhetetlensége miatt már kezdettől fogva elfojtva kell maradnia, úgy hogy a tudattalanból állandó vonzást gyakorol kinos és vele valamiképen tartalmilag rokon érzelmi- és gondolatkomplexumokra. Így a rögzítést egy többé-kevésbé hosszú, még szimptomamentes elfojtási (helyesebben *utánfojtási*) időszak követi, mely alatt a libidónak fejlődésképes része még mindig megfelelhet az élet reális követelményeinek. Mihelyt azonban az előbb említett módok valamelyikén relative nagy libidófelgyülemlés következik be, a libidó a rögzítődési pontra esik vissza és az ott még mindig lappangva csirázó gyermekes kielégülési törekvéseket olyan fantáziák termelésére izgatja, melyek azután anyagot szolgáltatnak szimptomák képződésére.

Ahány fejlődési foka van a libidónak, annyi rögzítődési pont és neurótikus megbetegedési mód gondolható el; mi több: egy és ugyanazon egyén a libidófejlődés több periodusához is rögződhetik; ilyeneknél több neurózisformának a lehetősége van adva, melyek egyidejüleg vagy egymásután fejlődhetnek ki. Utóbbira *Freud* közöl példát újabb munkáinak egyikében.*) Egy nőbeteg megtudja, hogy férjének hibájából utódokról le kell mondania; tárgyszerelmének kielégüléséről való ezen lemondására szorongásos hisztéria szimptomáival reagált. Abban a pillanatban, amikor férjének nemzőképtelenségéhez közösülési képtelenség is járult, a hisztérikus szimptoma helyébe kényszerneurózis lépett. Ez a neurózis ugyanis a libidófejlődés egy korábbi fokához való rögzítődésnek köszönheti létét, melyben az erotikus érdeklődés még analerotikus és szadisztikus célok felé irányúlt. Erre a *praegenitalis* rögzítődési pontra kellett a nőpatiens libidójának, miután a genitalerotikában is csalatkozott, visszaesnie. Ilyen, a neurózisok legmélyebb gyökeréig visszanyúló egyes analizisektől várhatjuk a *neurózis-megválasztás* kérdésének a megoldását, ama kérdését t. i., hogy micsoda feltételeknek kell fennforogni ahhoz, hogy valaki ebben vagy abban a neurózisban betegedjék meg. Amit erről eddig megtudtunk, nagyon röviden elmondható: a parafreniához és paranoiához való hajlamnak előfeltétele a libidófejlődés egy korai stádiumához (a narcisztikushoz) való rögzítődés; a kényszerneurótikus rögzítődés a praegenitalis (szadisztikus-analerotikus) szak idejébe esik, míg a hisztériát úgy

*) *Freud,* Die Disposition zur Zwangsneurose. Int. Zeitsch. f. Psychoan. I. évf.

látszik a libidófejlődés fázisának oly fejlődési zavara határozza meg, melyben már a penis és az ezzel egyenértékű clitoris válik az erotika vezérlő zónájává.

Miután ezek szerint az elfojtás (és ősi formája: a rögzítődés) valamint a szimptomaképződés az egoizmus és az erotizmus közti összeütközésnek az eredményei, eleve feltehettük, hogy az önös ösztönök fejlődésfokainak kutatása a neurózistan további haladását hozza majd magával. Egyelőre azonban csak kevés ilyen irányú vizsgálódásról számolhatok be. Az egyik *Freud*nak a lelki történés két alapelvéről szóló alapvető munkája volt.*) Ebben többek közt kimutatta, hogy az egoisztikus és erotikus ösztönök az úgynevezett normális embernél is csak rövid ideig — a csecsemőkoron keresztül — fejlődnek egymással összhangban és párhuzamosan; nemsokára azonban az „én" fejlődése megelőzi az erotikáét, úgy hogy a szexuális ösztön még a „*Lustprincip*" (a kín-kerülési elv) uralma alatt áll és véges-végig többé-kevésbé ennek marad alávetve, míg az én-érdekek már korán a *valósághoz* tudnak alkalmazkodni (*Realitätsprincip*). Ez a fáziseltolódás tehát normális valami, az ebből származó konfliktust egy ember sem kerülheti ki. Míg azonban egészséges embernél legfeljebb a jellemképződés alakulására van kihatása, a neurótikusnál ez az eltolódás ad módot a visszaesésre és megbetegedésre.

Magam kíséreltem meg azután megállapítani, mily befolyása van a valóság-érzék fejlődésfokának a neurózisokra és ahhoz a feltevéshez jutottam, hogy ez a befolyás legfeltünőbben az egyes neurózisfajták tünettanában nyilvánul meg.**) A neurózisok két tünetképző mechanizmusa (a *projekcio* és *introjekcio*) a valóságfejlődés pro- illetőleg introjekciós fázisához való rögzítődés által van meghatározva. A *hisztériának* konverziós szimptomáiban pl. a valóság-érzék ama kezdetleges fejlődési fokra esik vissza, amelyben az egyén még *jelbeszéddel* érttette csak meg magát; a *kényszerneurózis* az ő „mindenhatósági fantáziáiban" az értelemfejlődésnek azt a fázisát ismétli, melyet *animisztikusnak* lehetne nevezni, míg a *paranoiás* projekcio olyan, mintha a megismerés az objektiválás „*projektiv*" „tudományos" fejlődési fokának a túlzása volna. A *parafrenikusnak* világtól való elzárkózása viszont visszaesés az egyénfejlődés legelső stádiumára (*csecsemőkor, intrauterin élet*).

*) Freud, Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens. Jahrb. f. Ps. An. III.

**) *Ferenczi*, Entwicklungsstufen des Wirklichkeitssinnes. Int. Zeitsch. f. Ps.-An. I. (Magyarul: Ideges tünetek c. kötetemben. Dick M. kiadása.)

Ezek szerint a paranoiás és a kényszerneurótikus rögzítődésben magasfokú értelmiségnek nagyon primitív libidinózus törekvésekkel való időbeli találkozását látjuk, a hisztériában ennek épen a megfordítottját. Mindezek azonban úgyszólván csak előzetes megjegyzések az én és libido genealogiájához, melynek kidolgozásától a neurózisproblema végleges megoldását remélhetjük.

A pszichoneurózisok keletkezéstanában fontos haladást jelentett a filogenetikus szempontok tekintetbe vétele. Ezen iránynak első kezdetei magától *Freud*tól származnak, ki egy neurózis (a kényszerbetegség) analogiáját egy néplélektani termékkel (a religióval) már régebben felismerte és minden neurózis tengelykomplexumaként egy hitregei motivumot, az „Ödipus-mythost" ismerte fel. *Abraham* azután részletesebben kifejtette az egyéni lélek egy termékének (*az álomnak*) párhuzamosságát az emberiség ma már túlhaladott *mithoszképző* periodusával.*) Azonban csak a zürichiek fáradozásának, különösen *Hoggener*nek**) és *Jung*nak sikerült a lelki betegek rögeszméiben már rég elpusztult népek mithologiájának majdnem szószerinti ismétlődését kimutatni. Most már tudjuk, hogy minden pszichoneurózis (és nem — mint *Jung* gondolja — csak a parafrénia és paranoia) nemcsak egyéni, hanem fajfejlődési tekintetben is visszaesést jelent a libido és az én korábbi szakára. Ezek úgyszólván régebbi nemzedékek lelki világának ásatag maradványai, élő bizonyítékai annak, hogy *Haeckel biogenetikai alaptörvénye* a lélek fejlődésében is érvényes. Az általános neurózistannak ezen utóbbi haladása egyébként teljesen eltörli a szűkebb, egyéni szempontból nézve kiegyenlíthetetlennek látszó ellentétet a neurózisok traumatikus és alkati kórokozó momentumai között. Hisz a filogenezis megvilágításában az alkat maga sem más, mint „az ősök végtelen hosszú sorára hatott történetes behatások csapadéka". (Freud.)

A filogenetikus szemléletből kisugárzó világosság fényt derített a neurótikusoknak sok eddig még elégtelenül megértett sajátosságára, különösen az *incesztustól való neurótikus irtózásra* és az úgynevezett *kétlelküségre* (ambivalencia). Az incesztustól való irtózásról *Freud* révén már azelőtt is tudtuk, hogy ez teszi ki a neurózisok „tengelykomplexumát", de csak *Freud*nak újabb és nagyjelentőségű néplélektani tanulmánya a *totemről és taburól****) mutatta

*) Abraham, Traum u. Mythos. Deuticke. Wien 1909.

**) Hoggener, Über paranoide Wahnbildung (II. Int. Ps.-An. Kongr. Nürnberg 1910.).

***) *Freud,* Totem és Tabu. (Dick M. kiadása.)

meg nekünk, hogy az „Ödipuskomplexum" nemcsak infantilizmus, vagyis az egyén gyermekkorának elintézetlen maradványa, hanem egyúttal az emberiség gyermekkori történetéből való fejlődési fázisnak az ismétlése is. A „vad népeknek" sok eddig meg nem értett erkölcsi sajátsága és szokása, különösen néhány *„tabu"* név alatt ismeretes elővigyázatossági rendszabály, épen úgy az incesztustól való túlzott félelemnek a szolgálatában áll, mint ahogy azt ma is konstatálhatjuk neurótikusainknál (és pedig a primitivnél úgy, mint a kényszerneurótikusnál a még igen erős incesztushajlam reakciója gyanánt). Talányos dolog volt mindeddig a kényszerneurótikusoknak úgynevezett „kétlelküsége" is*), az a tulajdonságuk, hogy náluk ellentétes érzelmi rezdületek nem egyezség útján intéztetnek el, hanem egymástól befolyásolatlanúl s egymást felváltva külön-külön jutnak teljes érvényre; ez a sajátság most megtalálta tökéletes analogiáját a primitiveknek ellenségeikhez, uralkodóikhoz, halottaikhoz való „kétlelkü" viszonyában. A gyermekeknél és neurótikusoknál oly gyakori állatfobiában és a (ritkább) állatimádásban úgy *Freud,* mint én is**) a ma élő primitiveknél néhol még uralkodó *„totemizmus"*-nak egy ősi maradványát ismertük fel. A totemizmus vallási és szocialis szervezet, melynek egyes csoportjai (az úgynevezett totemklanok) ugyanazt az állatot félik és tisztelik. *Freud* szerint a neurótikus állatfélelemnek és a primitivek totemizmusának közös alapja az ősök tiszteletében és a gyermekeknek szüleikkel szemben legnagyobb mértékben kétlelkü érzelmi beállításában rejlik. És ha még azt is megtudjuk, hogy a primitiveknek más jellemvonásai is, pl. animisztikus világfelfogásuk és a mágikus erőkbe vetett hitük, mind feltalálhatók a neurótikusok fantáziáiban, akkor aligha zárkózhatunk el többé *Freud* azon nézete elől, hogy a neurótikus alkat a fejlődésnek primitiv fokán való megmaradását jelenti és hogy a neurótikus tulajdonképen egy „vadember" ösztöneivel született lény, aki a saját kulturaellenes ösztönrezdülései ellen kénytelen az elfojtás segítségével védekezni.

Ezeken a neurózistanilag jelentékeny, de itt csak igen röviden közölt adatokon kívül az utolsó években közölt pszichoanalitikus irodalomból a neurózisok általános természetére vonatkozólag még több érdekes betekintést nyújtó adatot közölhetek.

Therapeutikus tapasztalatok, mint amilyenek *Freud*nak néhány,

*) A kétlelküség fogalmát *Bleuler* vezette be.

**) *Ferenczi.* Ein kleiner Hahnemann. (Magyarul: Ideges tünetek c. kötetben. Dick M. kiadása).

főleg technikai szempontból fontos munkájában vannak közreadva*) arra kényszeritenek, hogy megmásítsuk eddigi felfogásunkat a tekintetben, *hogy milyen pathologiai jelentősége van a beteg belátásának* a tünetei és élményei közti összefüggésbe. A pszichoanalizis kezdetleges, úgynevezett *kathartikus* fázisában arra az álláspontra helyezkedett, hogy *bizonyos tudatállapotoknak* (pl. a *Breuer*-féle hypnoidállapotnak) *okozati jelentőségük* van a neurózisok keletkezésénél. A neurózistannak ez a stádiuma tudvalevőleg a *Janet*-féle kutatási irányból keletkezett. Azonban a hipnotikus katharsisnak tökéletlen eredményei s a „vad pszichoanalitikusoknak“ balsikerei, kik a betegeket egyszerüen pszichoanalitikus felvilágositással óhajtották gyógyítani, eléggé mutatják, hogy a neurózis lényege nem a nemtudáson, hanem bizonyos lelki tartalmak és összefüggések *tudni nem akarásán* alapszik, vagyis azon az ellentálláson, melyet a beteg az ezekhez a komplexumokhoz kapcsolódó érzelmekkel szemben tanusít.

Azon egyébként már régen túlhaladott álláspontnak tarthatatlanságára, mely szerint a pszichoneurótikus „tudatlanságban“ szenved, különösen döntő bizonyítékot nyújt *Freud*nak az a megállapítása, hogy igen sok kényszerneurótikus egyáltalában sohasem is felejtette el megbetegedésének körülményeit; ezekben az esetekben az elfojtás egyszerűbb szerkezetet vesz igénybe; ahelyett, hogy a traumáit felejtené el, érzelmi szinezetétől fosztja azt meg, úgy hogy belőle a tudatban csak közömbös, lényegtelennek tetsző képzettartalom marad meg. Ilyen pacienseknek azután úgynevezett „*déjà vu*“ érzésük van**), mikor megmagyarázzuk nekik bizonyos élményeiknek traumatikus jelentőségét; ezekben az esetekben tehát nem is valamely képzettartalom elfojtásának, hanem tisztán indulati elfojtásnak a következményeiről van szó. Persze a pathogen *gyermekkori* benyomások ezeknél a neurótikusoknál is a tudat alá vannak fojtva.

Míg a „vad pszichoanalitikusok“ (ahogy őket *Freud* elkeresztelte) ha gyógyító eljárásuk módja után ítélhetünk, túlnagy értéket tulajdonítanak a neurótikus beteg „tudásának“ és „nemtudásának“, addig igen sok pszichológus az ellenkező hibába esik, amennyiben a tudatalattinak jelentőségét alábecsülve, a neurózisokat egyszerüen az ú. n. „komplexumokból“ származtatják, anélkül, hogy figyelemre méltatnák azt a tényt, hogy a komplexumnak épen csak tudatalatti részei hatnak kórokozóként.

*) *Freud,* Über wilde Psychoanalyse. Zbl. f. Psychoan. I.

**) *Freud,* Über fausse reconnaissance („déjà raconté“). Int. Zeitschr. II.

Minden embernek van „Ödipus-komplexuma“, „fivér“, „nővér“-komplexuma stb., azonban neurózisra csak az lesz hajlamos, akinél ezeknek a komplexumoknak a nagyobb része fejlődésében, átszellemülésében meggátolva, a tudat alatt rögzitve marad és folyton készen áll a regressziv újjáéledésre. Ennek a belátása többek között a *„képzettársitási kisérleteknek“* és a komplexumokra vadászás többi módjainak pathognostikus jelentőségét is csökkenti, miután ezeknél az egyébként érdemdús és tanulságos vizsgálómódszereknél az a jelentős és a neurótikus elfojtásra döntő megkülönböztetés: hogy valami tudatos-e vagy tudattalan, teljesen el van hanyagolva. *A tudattalan szó értelmének helyes definiciója*, ahogy azt a pszichoanalizis érti és ahogy azt *Freud*-nak egy tanulmánya közli,*) remélhetőleg hozzájárul majd ahhoz, hogy az itt uralkodó félreértések eloszoljanak. A neurózistan szempontjából nagyon fontos, hogy megértsük a filozófusok u. n. *„Unterbewusst“*-ja és a pszichoanalizis szerinti *„Unbewusst“* közti különbséget. Csak a *tudattalan* és mégis *aktiv* lelki folyamatok felvétele érteti meg velünk teljesen, hogy a hipnotikus és neurótikus szimptomák lelki hatalmak konfliktusának szükségképeni eredményei, mig a *Janet*-féle *tudathasadási elmélet* a neurótikus jelenségek tulajdonképeni magyarázatával adós marad; a „lelki apparátus gyengesége“ ugyanis aligha jöhet magyarázatszámba.

Az a körülmény, hogy a pszichoanalizis ezidőszerint főleg azzal foglalkozik, hogy komplikált lelki képződményeket, mint pl. a neurótikus szimptomákat, egyszerübb, de szintén lelki jelenségekre vezet vissza, ellenben a *pszichoneurózisok organikus alapjaival* egyelőre kevesebbet törődik, nem jelenti azt, hogy a neurózisok problémáját a lelki analizissel teljesen megoldottnak tekinti. *Freud* már nagyon korán utalt hiszteriánál a „testi oldalról jövő segítség“ kórnemző jelentőségére és későbbi munkáiban is ismételten hangsulyozta, hogy az elfojtási folyamat ősi alapja tisztán élettani folyamat kell hogy legyen. Arra a meggyőződésre jutott, hogy az énösztönök és az erotika közti küzdelem nemcsak a lelkiekben, hanem az organikus fejlődésben is a legnagyobb szerepet játssza. Az, amit mi a neurózisokra való szervi dispoziciónak hivunk, *Freud* szerint nem más, mint tulzott hangsulyozása az egyes szervek erotikus funkciójának egyéb biológiai működésük rovására. Eme felvételének támaszául egy sor olyan neurózis szolgál, melyeknek az aktuális és pszichoneurózisok eddigi *Freud* szerinti osztályozá-

*) *Freud*, Einige Bemerkungen über den Begriff des Unbewussten. Int. Zeitschr. f. Psych. An. I.

sában nem lehetett helyet szorítani és amelyek *szexuálneurózisok* neve alatt lettek megkülönböztetve.

A libidógátlást ezeknél a folyamatoknál nem követi lelki zavar, hanem direkt (nem lelki) uton, bizonyos szervi funkciók megzavartatása, melyek azután valósággal nemi szervek módjára viselkednek és az erotizmuson kivüli egyéb funkciójukat elhanyagolják. Példa erre a *szexuál-neurótikus látási zavar**) és az *ideges asztma.***) Szexuál-neurózisoknál az az *organikus elfojtási folyamat* éled fel újra visszafejlődés útján, mely szerintünk a pszichoneurótikus rögzítődés alapját alkotja. Már ez az egy példa is tanuságot tesz egyébként amellett, hogy a pszichoanalitikus semmikép sem engedi magát a neurózisok okainak kutatása közben a *„testi“* vagy *„lelki“* okok skolasztikusan szigorú alternativájára csábítani. Minden filozófálás elleni ellenszenve megóvja őt ilyen egyoldalúságtól.

Noha ebben a referátumomban a pszichoanalitikus neurózistannak csak *pozitiv* eredményeire akartam szoritkozni, a történeti teljesség kedvéért meg kell emlékeznem arról a tényről is, hogy az utóbbi években a pszichoanalizisnek két oly bomlási terméke is keletkezett, melyeknek — bár egymástól teljesen függetlenül — közös tendenciája a neurózistan deszexualizálása.

Adler szerint***) a szexualitásnak analizis közben napfényre kerülő hangsulyozottsága csak fikció. A tulajdonképeni fődolog szerinte mindig csak az, hogy a neurótikus *fölényét* igyekszik biztosítani. *Jung* szerint****) a neurótikusoknak gyermekies szexualitása csak *szimbolum,* mig a neurózisok tulajdonképeni tartalma a páciens *„életfeladataira való utalás“*. Úgy *Jung,* mint *Adler* értik a módját, hogy pácienseik közlései alapján bizonyitékokat gyüjtsenek elméleteik mellett.

Véleményem szerint a két utóbbi szerző ujabb munkái nem jelentenek haladást a neurózistanban, de sőt visszaesést a pszichoanalizis előtti helytelen irányokra és letérést a tisztán tudományos alapról a filozófiai és theológiai spekulációra.

---

*) *Freud,* Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Beleuchtung. Aerztl. Standeszeitung, Wien 1910.

**) *Sadger,* Ist das Asthma bronchiale eine Sexualneurose? Ztbl. für Psychoan. I.

***) *Adler,* Über den nervösen Charakter, Wiesbaden 1912.

****) *Jung,* Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie. Jahrb. für Psychoan. V.

II.

A hit, a hitetlenség és a meggyőződés az orvosi lélektan világitásában.

Az „Internationale Psychoanalytische Vereinigung“ IV. müncheni kongresszusán (1913) tartott előadás.

Újszerű tudományos felfogásoknak többnyire olyan arányú bizalmatlanságban és hitetlenségben van részük, ami messze túlmegy az objektivitás határain és határozott *rosszindulatot* árul el. Az új elmélet megvizsgálása elől csak azért, főleg, ha módszertani tekintetben éles ellentétben áll az eddigi ismeretekkel, sokan már előre kitérnek azzal, hogy azt a priori valószinütlennek itélik; mások láthatóan *igyekeznek* az új felfogás elkerülhetetlen tökéletlenségeit és gyenge oldalait előtérbe tolni, hogy ennek alapján az egészet elejthessék, ahelyett hogy az összes előnyöket és hiányokat egyenlő pártatlansággal vizsgálnák meg, sőt inkább bizonyos jóakaratot előlegeznének és a kritika jogát csak később érvényesitenék.

E *vak hitetlenséggel* éles ellentétben áll az a *vakhit*, amely más — talán kevésbbé valószinű — tényeket is befogad, ha csak a közlőjének a személye, vagy a módszer, amelyre támaszkodik, a tudományos publikumnál nagyobb elismerésnek vagy tekintélynek örvend.

Érzelmi momentumok ezek, amelyek — ime — a tudományos itéletet is megzavarhatják.

A lélekelemzés, amely lassú munkával az analizálandó személyt sok véleményének megváltoztatására birja, ezernyi alkalmat ad arra, hogy az embereknek újabb felfogásokkal szemben való ily ellentmondó viselkedését megfigyelje, elemeire szétszedje és keletkezésének feltételeit megvizsgálja.

Némely páciens — például sok hisztérikus — a kúrát túlhajtott hitbuzgósággal kezdi; elfogadja minden magyarázatunkat válogatás nélkül és fáradhatatlanul dicsőiti nyilvánosan is az új metódust. Ezek azok az esetek, amelyek a kezdőben hamis képzeteket

kelthetnek a pszichoanalizis hatásának gyors bekövetkezését illetőleg. A mélyreható analizis, amely az ellenállásokat is szóhoz juttatja, kideríti azután, hogy ezek a páciensek a pszichoanalitikus magyarázatok helyessége felől egyáltalán nincsenek meggyőződve, hanem csak vakon (dogmatikusan, doktrinér módon) *hittek* benne, úgy viselkedtek, mint gyermekek nyomasztó tekintélyekkel szemben, sikeresen elfojtották minden meggondolásukat és ellenvetésüket, csak azért, hogy biztosíthassák maguknak az orvosra átvitt apai szeretetet. Más páciensek — különösen kényszerneurotikusok — az orvos minden egyes állítása ellen a leghevesebb intellektuális ellenállást fejtik ki.*) Az analizis azután ezt az ellenséges viselkedést arra vezeti vissza, hogy a páciensek tekintélyes személyektől hallott igazságokban, illetőleg ezek szeretetének valóságában csalódtak, aminek az lett a következménye, hogy hajlamossá váltak tulajdonképeni hivésük elfojtására és kifelé csak hitetlenséget mutatnak. A kényszerneurózis egy különös fajtáját, a kételkedési kényszert, az ítélőfunkciók gátlása jellemzi: a hit és hitetlenség itt egyidejüleg, vagy közvetlenül egymás után érvényesül egyforma intenzítással és megakadályozza úgy a meggyőződésnek, mint valamely állítás elvetésének, egyáltalán az itéletalkotásnak, a létrejövetelét.

A paranoiás nem is bocsátkozik bele az előadott magyarázó kisérlet megvizsgálásába, hanem megakad már annál a kérdésnél: vajjon mi oka, mi érdeke van az orvosnak abban, hogy ezt az állítást felhozza, miféle célt akar vele elérni; és minthogy ilyen motivumokat könnyen találhat és talál is, nem is bocsátkozik be mélyebben az analizisbe.**) Az olyan személynek tehát, akinek valamit be akarunk bizonyítani, birnia kell az indulatáttételre (hivésre) való képességnek, vagyis a bizalomnak legalább egy töredékével; nem szabad, hogy már eleve kizárja annak a lehetőségét, hogy nekem igazam is lehet.

Általában a logikailag eléggé meg nem okolt hitetlenség két indulati forrásból fakadhat, abból, hogy valaki már előzőleg csalódott tekintélyes személyeknek dolgokat és folyamatokat magyarázó

*) „Úgy látszik, hogy férfi-pácienseknél a kúra alatt a legerősebb ellentállás az apakomplexumból indul ki és mint az apától való félelem, az apa ellen való dac és az apával szemben való hitetlenség magyarázható." (*Freud*: „Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie." Zentralblatt für Psychoanalyse I. 1.)

**) Hasonlóan viselkednek olykor a neurotikusok és ehhez a kategóriához tartoznak a pszichoanalizis ellen felhozott „tudományos" ellenvetések is, amelyek szerint az analitikus csak pénzt akar keresni, hatalmat akar gyakorolni a páciensen, el akarja rontani az erkölcsét, stb.

képességében, vagy hogy csalódott már az arra való *jóhiszemüségükben* is, hogy az igazat megmondják. Az első csalódás visszahatása a szülők *mindentudásába* és *mindenhatóságába* vetett előlegzett bizalomnak, amit a későbbi tapasztalat nem igazol; a másik az eredetileg feltételezett és valóban tapasztalt szülői *jóságba* vetett hit elleni reakcióképződmény. A *„hitetlenség"* nevet tulajdonképen csak az első, az értelmi negativizmus érdemli meg, amelynél a tekintély egészen elvész, mig a másik formát inkább *bizalmatlanságnak* nevezhetjük. Az első esetben a tekintélyeket mintegy *megfosztják isteni mivoltuktól*, a másodikban — ha negativisztikusan is — de tovább tisztelik, csakhogy az *istenhitet* valamiféle *ördöghit* váltja fel, a hivés egy olyan mindenhatóságban, amely kizárólag gonosz szándékok szolgálatába szegődött. Legfeltünőbben nyilvánul ez meg az üldöztetési téveszmében szenvedőnél, aki az üldözőjét, helyesebben: a negative felfogott apaeszményképét, emberfölötti hatalommal és természetfölötti képességekkel ruházza fel, pl. azzal, hogy rendelkezik az összes többi emberekkel, az összes fizikai és okkult erőkkel (az elektromossággal, magnetizmussal, telepátival stb.), amik mind csak arra szolgálnak, hogy őt — az üldözöttet — annál biztosabban megrontsák. Alig van különben olyan analizis, amelynek folyamán a páciens az apát képviselő orvost átmenetileg vagy hosszabb időre ne identifikálná magával az ördöggel; némelyik az orvosban felváltva majd az ő segitő, mindenható istenét látja, akinek vakon kell hinni, majd meg az ugyancsak mindenható, de ördögien rosszakaratú megrontóját, akinek még a látszólag nyilvánvalót se szabad elhinnie.

Mindezek a tények arra mutatnak és ehhez analiziseink naponta ujabb bizonyítékokat szolgáltatnak, hogy a hivés minden abnormitása: a határtalan hiszékenység, a kóros kétkedés, valamint az elvszerű hitetlenség és bizalmatlanság nem más, mint regressziós szimptóma, vagyis a valóságérzés fejlődésének megakadása azon infantilis fokon, amelyet én a *valóságérzék mágikus* illetve *projekciós fázisának* neveztem.*)

Mikor a tapasztalatain okulva, a gyermek kezdi elveszteni a hitét a maga mindenhatóságában, amely minden vágyának kielégítést szerzett pusztán erős vágyakozás, majd taglejtések és szójelek segítségével, lassankint az a sejtés ébred benne, hogy léteznek „magasabb", „isteni" hatalmak (anya vagy dajka), akiknek meg

*) L. Ferenczi: A valóságérzék fejlődésfokai. Ideges tünetek, 73. l. Dick M. kiadása.

kell nyernie a kegyét, hogy az ő mágikus taglejtéseit nyomon kövesse a kielégülés.*) Ennek a stádiumnak az emberiség történetében megfelel a vallásos fázis.**) Az ember már megtanult lemondani a saját vágyainak mindenhatóságáról, de a mindenhatóság gondolatáról általában még nem. Ezt egyszerűen átvitte más, magasabb lényekre (az istenekre), akik az embereknek kegyelmességükben mindent megadnak, ha bizonyos, nekik kijáró ceremóniákat pontosan betartanak, például a dajka bizonyos kivánságait a tisztaságra és egyéb viselkedésre vonatkozólag, illetve bizonyos imaformulákat, amik istennek tetszenek. Sok embernek hajlandósága a *vak tekintélyhitre* a valóságérzék ezen stádiumához való fixálódásként fogható fel.

A saját hatalmában való csalódást azonban nemsokára követi e magasabb lények (szülők, istenek) hatalmában és jóakaratában való csalódás is. Kiderül, hogy e tekintélyek jóakarata és hatalma nem is ér olyan sokat; hogy azok maguk is engedelmeskedni kénytelenek más, még magasabb hatalmaknak (a szülők az elöljáróiknak, a fejedelemnek, az istennek), hogy ezek az istenített személyek gyakran kicsinyesen önző lényeknek bizonyulnak, akik még mások rovására is önös célokra törekszenek; végül egyáltalában eltűnik ez isteni mindenhatóság és kegyesség létezésének az illuziója, hogy helyet adjon a természeti történésben mindent egyenlően és érzéketlenül kormányzó törvényszerűség gondolatának.

Ez utolsó csalódásnak eredménye a valóságérzék *projekciós* — *Freud* szerint *tudományos* — fázisa. De a fejlődés e fájdalmas útjának minden egyes túlhaladott állomása döntő benyomást gyakorolhat a lelki életre és abban sebezhető helyet, rögzítődési pontot hozhat létre, amelyhez a libido mindig visszatérni hajlandó, amely tehát a későbbi élet bizonyos megnyilvánulásaiban is visszatér. A (látszólag) túlhaladott álláspont ilyen „visszatérés"-ének fogom fel a vakhit, a kóros kétkedés, az elvszerű hitetlenség és bizalmatlanság különböző megjelenési formáit is.

A legelső csalódás, amikor t. i. a *saját* hatalmában csalódik, tulvalevőleg akkor éri a gyermeket, amikor olyan igények ébrednek benne, amiket puszta kivánással többé nem, hanem csak a külvilág megváltoztatása által tud kielégíteni. Ezek kényszerítik az embert arra, hogy a külvilágot egyáltalán *objektiválja,* mint olyat érzé-

*) U. o., 74. l.

**) L. Freud: „Über gewisse Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und Neurotiker." „Animismus, Magie und Allmacht der Gedanken." Imago, II. Jahrgang, I. Heft. Magyarul l.: Totem és Tabu. (Dick M. kiadása.)

kelje és elösmerje: az érzéki észrevevés tehát voltakép még egyetlen biztosítéka valamely pszichikai tartalom objektivitásának, realitásának. Ez az *ősprojekció,* a pszichikus tartalmak szétválása az „én"-re és „nem-én"-re.*) Csak azokat a dolgokat fogjuk fel „való"-nak (vagyis a mi elképzelésünktől függetlenül is létezőnek), amik a mi akaratunktól függetlenül, sőt gyakran ennek ellenére „feltolakszanak" a mi érzéki észrevevésünkbe. Seeing is believing.**)

E szerint a valóságmegismerés kezdetén a gyermek első hitcikkelye így szól: Valóság, vagyis énkivülem is létezik minden olyan dolog, ami — ha nem is akarom — mint érzéki észrevevés betolakszik eszméletembe. A „kézzelfoghatóság", a „szemmelláthatóság" tényleg hosszú időre minden „nyilvánvalóság" alapja marad. A későbbi tapasztalat persze megtanít arra, hogy érzéki észrevevések is okozhatnak csalódást és csak az érzéki benyomások egyidejű és egymás után való kölcsönös ellenőrzése (ami persze már az eredeti *W* [Wahrnehmung, érzékelési] rendszer mellett az *E* [Erinnerung, emlékezeti] rendszer fejlettségét is feltételezi), szerzi meg a „szemlélet azon közvetlen bizonyosságát", amit mi röviden nyilvánvalóságnak nevezünk. A valóságérzék folyton előrehaladó fejlődésének folyamán azután a *logikus gondolkodási formák* képződésére kerül a sor, vagyis a képzeteket egymásra vonatkoztató azon szellemi működések kifejlődésére, amelyek segítségével mindig „helyesen" (vagyis a tapasztalatnak ellent nem mondóan) lehet itélni, következtetni, eseményeket előrelátni és célszerűen cselekedni. Tehát nemcsak a „kézzelfogható" dolgok, hanem a logikus gondolkodás (pl. a mathematika) törvényei is kétségtelenül nyilvánvalóak; minthogy azonban az utóbbiak tulajdonképen a tapasztalás csapadékai, végül mégis *Locke* véleménye bizonyul igaznak, amely szerint „minden bizonyosság érzékelésen alapul".

A külvilág azon „tárgyai" között, amelyek szembeszállnak a gyermek akaratával, amelyeknek létezését tehát el kell ismernie, egészen különös és mind jelentékenyebb szerepet visznek a *többi emberek.* A külvilág többi tárgyaival a gyermek csakhamar rendbejön; ezek az útjába állandóan és változatlanul egyazon akadályokat gördítik, t. i. az ő változhatatlan vagy törvényszerűen változó tulajdonságaikat, amelyekkel ő *számolhat,* úgy hogy megismerve őket, többé-kevésbbé uralkodhat fölöttük. Ellenben a többi élő lények, különösen

*) Ferenczi: „Indulatáttétel és magábavetítés." Lelki problémák, 15. l.

**) „The ground of all certainty is objective, — in the sense, that is, of being something directly and immediately determined *for* the subject and not *by* it." (L. a „Belief" c. cikket az Encyclopedia Britannica-ban, 10. kötet, 597. l.)

a többi emberek, a gyermek előtt *kiszámíthatatlan, önakaratú* tárgyaknak tűnnek fel, amik az ő akaratával szemben nemcsak passziv, hanem aktiv ellenállást is fejtenek ki és épen ez a látszólagos korlátlanságuk készteti a gyermeket arra, hogy mindenhatósági fantáziáit különösen imponáló embertársaira, a felnőttekre, vigye át. A másik nagy különbség az emberek és a többi külvilági tárgyak között abban van, hogy az utóbbiak sohasem hazudnak; ha valamely tárgynak egy vagy más tulajdonságában tévedünk is, végül mindig kiderül, hogy a hiba bennünk volt A gyermek a szavakkal eleinte úgy bánik, mintha tárgyak volnának (*Freud*), — *hisz* nekik; nemcsak *felfogja*, de *igaznak is fogadja* őket. Míg azonban más objektumokkal szemben lassankint megtanulja korrigálni a tévedését, addig a szülők szóbeli kijelentéseire vonatkozólag hiányzik ennek a lehetősége; először azért, mert a szülők állítólagos és valódi hatalma már eleve úgy imponál, hogy abban a gyermek nem is *merészel* kételkedni, másrészt mert büntetések és a szülői szeretet megvonásának terhe alatt sokszor meg is tiltják neki, hogy a felnőttek szavainak az igazsága felől meggyőződést szerezzen. Veleszületett hajlam és nevelési befolyások működnek tehát közre abban, hogy a gyermek vakhitűvé váljék imponáló személyek kijelentéseivel szemben. Ez a *hivés* abban különbözik a *meggyőződéstől*, hogy a hivés az *elfojtás* egy ténye, míg a *meggyőződés* pártatlan *itéletalkotás*.

Az alkalmazkodást még jobban megnehezíti az a komplikáló körülmény, hogy a felnőttek nem egyformán gátolják a gyermek itélőképességét. Némely „ártatlan" dolog felől szabad, sőt kell is helyes itéletet formálnia; sőt a gyermekek intelligenciájának a megnyilvánulásait ujjongással fogadják és különös szeretettel jutalmazzák, amíg nem irányúlnak szexuális és vallásos kérdésekre, vagy a felnőttek tekintélye ellen; ez utóbbi dolgokban azonban megkövetelik tőlük, hogy — ellentétben minden nyilvánvalósággal — vakoknak tettessék magukat, elnyomjanak minden kételyt, minden kiváncsiságot, szóval lemondjanak minden önálló szellemi tevékenységről. Mint *Freud* több helyütt hangsúlyozta,*) nem minden gyermek képes az önálló itélkezésről való ilyen részleges lemondásra, hanem némelyikük általános gondolkodási gátlással — mondhatni affektiv korlátoltsággal — reagál erre. Azok közül, akik ezen a fokon megrekednek, kerülnek ki azon egyének, akik prédái lesznek minden energikus személyiség hatásának, vagy bizonyos különösen energikus szuggesztióknak egész életükre alávetik magukat és sose tudnak

*) L. különösen *Freud*: Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci. (Schriften zur angew. Seelenkunde.)

felülemelkedni e sugalmazások szűk határain. Ilyenféle diszpoziciójuk lehet a könnyen hipnotizálható személyeknek is; hiszen a hipnózis nem egyéb, mint időleges visszaesés az infantilis alárendelésnek, hiszékenységnek és legyőzöttségnek e fázisába.*) Ilyen esetek analizise persze többnyire rejtett gúnyt és csúfolódást fedez fel a vakhivés mögött. A „credo, quia absurdum“ gondolata tulajdonképen a legkeserűbb öngúny.

Kissé korán kifejlett valóságérzékkel rendelkező gyermekek az ítélőképesség ezen részleges elfojtásának nem felelnek meg mindenben. Kétségük, gyakran más képzetekre áttolva, könnyen visszatér az elfojtásból. Bebizonyul ezeknél *Lichtenberg* mondása: valamely dologban való hitetlenség a legtöbb embernél egy más dologban való vakhivésen alapszik. Bizonyos dogmákat kritika nélkül elfogadnak, viszont túlhajtott bizalmatlansággal bosszulják meg magukat más állításokkal szemben.

A gyermeket hivőképességének legsulyosabb megterheltetése az ő saját, szubjektiv érzéseit illetőleg éri. A felnőttek azt követelik tőle, hogy a neki kellemes dolgokat „rossz“-aknak, a neki terhes lemondásokat „szép“-eknek és jóknak tartsa. A „jó“ és „rossz“ kettős értelme (jelentvén ezek jó- és rosszizűt, de egyuttal illendőt és illetlent is), nem kevéssé járul hozzá ahoz, hogy harmadik személyeknek az ő érzéseire vonatkozó állításait kétségesekké tegye. Az elmondottakban kereshetjük a *pszichológiai* állításokkal szemben való különös bizalmatlanságnak legalább is egyik forrását, mig u. n. „exakt“, mathematikailag megformulázott vagy gyakorlati és mechanikai bizonyító módszerekre alapított állításokat gyakran megokolatlan bizalommal fogadnak. A kétkedés stádiumában való megrekedés gyakran az itélőképesség tartós bénulását vonja maga után; ez a pszichikus állapot legkifejezettebben a kényszerneurózisnál mutatkozik.**) A kényszerneurótikus hipnózissal és szuggesztióval nem befolyásolható, viszont önálló itéletalkotásra sem képes.***)

*) L. Ferenczi: Indulatáttétel és magábavetítés: Lelki problémák, 15. l.

**) L. Freud: Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose. (Kl. Schriften zur Neurosenlehre. III. k.)

***) Ebben az összefüggésben említhetjük fel azt a feltünő tényt is, hogy a neurózisok közül a nagy hisztéria, amelynek sikerül a kétkedést és általában a tudattal összeférhetlen érzést a pszichikus szférából tökéletesen a testibe tolni át, látszólag mind ritkább lesz; talán összefüggésben áll ez azzal is, hogy ujabb megfigyeléseink szerint a hipnotizálható emberek arányszáma mintha csökkenőben volna. Viszont a kényszerneurótikusok — ugy látszik — szaporodóban vannak. Azt lehet mondani, hogy manapság alig van bizonyos kényszer-

Most már jobban megértjük, hogyan lett a mai társadalom, tudományos állításokkal szemben, egyrészt hitetlen és kétségeskedő, másrészt dogmatikusan hiszékeny. Érthetővé válik a technikai, matematikai, grafikus, statisztikai bizonyító eljárásoknak tulhajtott és gyakran megokolatlan megbecsülése és a nagy szkepszis különösen pszichológiai dolgok, igy a pszichoanalitikus tanok iránt is. Beigazolódik a régi közmondás: aki egyszer hazudott, annak nem hisznek, ha igazat is mond. A csalódás, amely a gyermeket bizonyos pszichológiai (szexuális és vallási) dolgokban a szülők és tanitók igazságszeretete részéről érte, tulzottan szkeptikussá teszi a fenőtteket pszichológiai állításokkal szemben; azért követelnek különös biztositékokat, hogy ne kelljen ujból csalódniok.

Ez a követelés nagyon is megokolt, logikátlanná csak akkor lesz, ha épen azok, akik megkövetelik a „nyilvánvalóságot", elkerülik az egyetlen alkalmat, amikor ezt megszerezhetnék. *Ez az egyetlen alkalom — pszichológia dolgokban — : a saját átélés.*

A páciens, aki aláveti magát az elemző kezelés fáradságának és aki kezdetben minden állitásunkat csufolódó hitetlenséggel fogadja, állításaink igazáról csak régi emlékeinek felelevenitésével és — ha ezek már elérhetetlenek — az „indulatáttétel fájdalmas utján", aktuálitásokra, különösen a kezelőorvosra vivén át az indulatokat, tud meggyőződni. Sőt szinte el kell felejtenie, hogy mi voltunk azok, akik őt a helyes nyomra vezettük és magának kell meglelnie az igazságot. Annyira megy az emberek ösztönös bizalmatlansága minden tanìtás és tekintély ellen, hogy a páciensnek már elfogadott belátása ujra ingadozóvá lehet, ha valami arra emlékezteti, hogy azt nekünk köszönheti.

Nem kisebb a beteg neurótikus bizalmatlansága orvosának minden mutatkozó *tendenciája* iránt; „er merkt die Absicht, und wird verstimmt", vagyis bizalmatlanná lesz. Ezért az orvosnak, aki ilyen kórosan kétkedővel foglalkozik, minden kijelentését indulat

jelenségektől mentes, u. n. normális ember. Az ember hajlandó ennek az eltolódásnak az okát a társadalom vallásosságának félre nem ismerhető csökkenésére vezetni vissza. El kell ismernie még annak is, aki a vallásosságnak történelmi jelentőségét elismeri, hogy a gyermekbe korán belevésett merev vallásos dogmák tartósan károsithatják itéletének önállóságát. Már *Schopenhauer* rámutatott a felnőttek csökkent gondolatszabadsága és a gyermekek vallásos nevelése közötti összefüggésre: „Nemcsak az igazság *kimondását* és *közlését*, hanem magát a *gondolkodást* és az igazság megtalálását igyekeznek lehetetlenné tenni azzal, hogy a fiatal gyermekek fejét a papoknak szolgáltatják ki." (Parerga und Paralipomena).

nélkül és egyforma hangsulyozással kell előadnia és nem szabad észrevétetnie, hogy mire fektet nagy sulyt; a különböző dolgok fontosságának megállapítását is magára a kétkedőre kell biznia. Mindenki, aki valamit megmagyarázni vagy valakit valamiről meggyőzni akar, ezzel az apa- és tanitó-imago egyik képviselőjévé válik és minden hitetlenséget, amit ezek valaha a gyermekben felébresztettek, magára von. Az igen elterjedt ellenszenv u. n. tendenciózus szindarabok és regények ellen, amelyekből nagyon is kirí az iró moralizáló szándéka, ugyanebből a forrásból vezethető le. Ugyanezeket a tendenciákat azonban szivesen, sőt élvezettel fogadja el az olvasó, ha azok a szépirodalmi műben mintegy el vannak rejtve és magának az olvasónak kell kihámozni őket. Ismeretes továbbá, hogy a pszichoanalizisnek csaknem minden tanítását elfogadják, sőt elismerésben részesítik még a pszichiáterek is, ha élc köntösébe van burkolva, vagy mint egyedülálló esetet adják elő.

Ebből következik, hogy költői művekből pszichológiai tanulságot csak példába való öltöztetéssel (tehát megint részletekben való átéléssel), nem pedig puszta logikus munkával lehet szerezni. Pszichológiai dolgokban tehát a fent idézett tétel ily módosításban érvényes: *Feeling is believing.* Ami pszichológiát más módon tanulunk, sohasem éri el az önátélés biztosságát és megreked a „plauzibilitás" valamelyik fokán. Egyébként ugy áll a dolog, hogy az ember „csak a hiradást hallja, de nincs meg a hite benne".

E belátásaink azon feltételek felől, amelyek között pszichológiai meggyőződés szerezhető, arra képesítenek minket, hogy az eddig ismert pszichoterápiai módszereket kritikailag megvizsgáljuk és értéküket összehasonlítsuk. A Dubois-féle „rábeszélő" és „moralizáló" módszer, mint mindannyi közül a leghasználhatatlanabb, magától elesik. Amig programmjának megfelelően csak *„dialektikával"* él és *„demonstrál"* és a pácienseket „gyakran egyszerű szillogizmusok segitségével" akarja annak belátására birni, hogy tüneteik lelki természetüek, hogy „azok nem mások, mint valamely érzelmi folyamat természetes következményei", — mindaddig ennek a terápiának hatástalannak *kell* maradnia; amennyiben pedig hatásos volna, ugy ez a páciens *érzelmeire* való nyilt, vagy rejtett befolyásnak tudható be, — ezzel azonban a módszer megszünik racionalis lenni (vagyis csak az észre hatni, logikai eszközökkel) és a szuggesztiós (emotiv) befolyásolásnak lesz egyik nem is nagyon ügyes fajtája. A moralizálás és logikai rábeszélés kisérlete — a

fentemlített okoknál fogva — azonnal sorompóba kell hogy állítsa a páciens minden ellentállását. A páciens hadilábra helyezkedik a kezelő orvosával szemben, nem törődik többé azzal, mennyi *igazság* foglaltatik az ő kijelentéseiben, az ő érveléseiben csak gyönge pontokat keres és talál; ha pedig végül még sincs menekvése, bevallja talán, hogy alúl maradt, de megmarad az érzése, hogy az orvos nem *meggyőzte*, hanem csak *legyőzte* őt. Az igy legyőzöttnek a lelkében tovább is leselkedik az a kétely, vajjon nem csupán az orvos dialektikai ügyességének lett-e az áldozata, csak ép hogy nem tudta leleplezni az ő hamis következtetéseit.

A tudatosan érzelmi befolyásolást célzó szuggesztiós és hipnótikus terápiának hatóképessége kétségen felül áll. Alkalmazásának azonban számos meggondolás mond ellen. Az egyik az, hogy *legtöbb* ember *valóban* nem hipnotizálható. Nem tartom megengedhetőnek, hogy bizonyos teljesen hatástalan procedurákat, amelyek folyamán a páciens megőrzi minden kételyét az orvos állításaival szemben, ha még olyan misztikus félhomályban, homloksimogatás közben mondattak is — hipnotikusoknak nevezzenek. Az „éberszuggesztió" kifejezése mögött gyakran sok önámítás huzódik meg; csak meg kell kérdezni, mennyi csúfot üznek a páciensek, akik ilyen kúrát végigcsináltak, orvosukból.

Sőt a kétségtelenül sikerült szuggesztiós (ill. hipnótikus) befolyásolásnak sincs reménye arra, hogy a páciensnek az orvos kijelentéseinek igazságáról *tartós* meggyőződést adjon és olyan mély hitet vessen belé, amely elég erős ahhoz, hogy, minden szemmelláthatóság ellenére, a tünetei nemlétezésének érzetét (vagyis egy negativ hallucinációt) tartson benne ébren. A betegnek ez az „önmegtagadása" — mint ismeretes — csak akkor lehetséges, amikor és amig az orvosnak úgyszólván szülői tekintélye érvényesül fölötte és ez a tulajdonsága gyakran ismétlődő szeretetnyilvánítások vagy büntetéssel való fenyegetések (vagyis szigor) formájában nyer beigazolást, (apa- és anyahipnózis). A harmadik — inkább praktikus — kifogás az, hogy vajjon megengedett dolog-e egy embert szándékosan visszaszorítani a hiszékenységnek arra az infantilis fokára, amelyen — mint a tünetek mutatják — ő felül szeretne emelkedni. Ez az önlealacsonyítás ugyanis — amennyiben hatásos — sohase szorítkozik egy speciális komplexumra, hanem mindig az egész individuumra kiterjed. Az mindenesetre kétségen felül áll, hogy a beteg szuggesztió utján sohase tesz szert valóságos „meggyőződés"-ekre, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy egy tartósan tünettelen, vagyis gazdaságosabb és elviselhetőbb pszichikus exisztencia bázisául szolgáljanak.

Mig a racionális (helyesebben: racionalizáló) és a szuggesztiós-hipnótikus pszichoterápia, tekintet nélkül azokra az (ezen tanok képviselőitől nem is ismert) feltételekre, amelyek mellett fontos, az eddigi pszichikai beállítást megváltoztató meggyőződések és belátások létrejönnek, egyoldaluan *intellektuálisan*, vagy *emotiválóan* akar hatni a páciensre: addig a Freud-féle pszichoanalizis a szellemi és érzelmi életnek teljes figyelembevételét követeli. Abból a tényből indul ki, hogy igazi meggyőződések csak érzelmileg aláfestett *átélések*-ből szerezhetők és hogy ezeknek létrejövetele a gyülölet és a hitetlenség érzései által akadályozódik meg. A szabad asszociáció segitségével a pácienst abba a helyzetbe hozza, hogy elfojtott emlékeit és fantáziáit, amelyeket valaha hibásan, vagyis elfojtás utján intézett el, ujból átélje és hogy ezek segitségével önálló és független kritikával revideálja a saját lelki életét. Amennyiben pedig az analizis a páciensnek (pozitiv és negativ) érzéseit az indulatáttétel formájában az orvosra viszi át (és itt hangsulyozni kell, hogy ez a processzus mindig a páciens műve és csaknem soha az orvos provokálása): alkalmat ad arra, hogy a páciens azokat a komplexumokat, amelyeknek tudatos nyomai már elmosódtak és alig eleveníthetők fel, amelyek tehát előtte tökéletesen idegeneknek tünnek fel, a valóságban cselekményesen *átélje* és ezeknek a létezéséről minden kétséget kizáró módon meggyőződjék. — A pszichoanalizis a páciens bizalmát egyszerű eszközzel nyeri meg: nem kinálja fel magát a páciensnek, sem a tekintélyét, sem ennek segitségével a tanait. Ellenkezőleg: megengedi a páciensnek mindennemű hitetlenséget, gúnyt és csúfolódást a metódusával és ennek képviselőjével, az orvossal szemben és ahol ennek akár rejtett és elfojtott nyomaira is bukkan, kimélet nélkül napvilágra hozza. Mikor a páciens látja, hogy neki szabad bizalmatlannak is lennie, hogy gondolkodásában és érzelmeiben semmiféle formában se befolyásoltatik, kezd annak a lehetőségére gondolni, hogy talán akad valami helyes is az orvos állításai között.

Az u. n. Breuer-Freud-féle kathartikus gyógyító metódus (amelynél egyes orvosok — mint Frank, Bezzola — megmaradtak) a pszichoanalizis történeti fejlődésében még nagyon sok nyomát mutatja a hipnózisnak.

Az orvos tekintélye ennél a gyógyító metódusnál — az indulatáttétel figyelembe nem vétele miatt — érintetlen marad, ennél tehát a páciensek nem szerzik meg az önálló itéletképzéshez szükséges teljes függetlenséget.

Az *Adler*-féle pszichoterápia, amely az egész neurótikus lelki életet egyetlen formula (az alacsonyabbrendűség és ennek kompenzációja) Prokrustes-ágyába akarja szorítani, jellemtani finomságainál fogva számos neurótikusnak érdeklődését és gondolkodását ébresztheti fel; ezek az *Adler*-féle tanban viszontlátják az ő saját (hibás) véleményeiket az állapotuk felől és el vannak ragadtatva. Terapeutikailag azonban nem nyertünk vele semmit, mert itt még kisérlet se történik arra, hogy a pácienst új, az ő beállitását lényegesen megváltoztató meggyőződéshez jusson.

Az oly terapiás módosítás, mint pld. a Jung-é, amely nem vet különösebben súlyt arra, hogy a páciensek az infantilis, traumásan ható átéléseket egyenkint újból átéljék és megelégszik azzal, hogy általánosságban rámutat a tünetek archaisztikus karakterére és ezt néhány példával igazolja, — a kezelés megrövidítése folytán lemond arról az előnyről, hogy a páciens tudattalanját pontos lokalizáció segitségével beleiktassa a pszichikai determináció szilárd épületébe és ezzel megszerezze a páciens számára a bizonyosságnak azt a fokát, amelyhez a *Freud*-féle pszichoanalizis segíti őket. Általános tanítások és moralizálások egy pillanatra elragadhatják a pácienst, az e fajta belátásnak azonban — minthogy csak szuggesztió vagy dialektika kényszerítette ki — a tekintélyi és u. n. „racionális" terápia minden, már felsorolt hiánya megvan; ez a módosítás is elveszi tehát a pácienstől a meggyőződés élményes megszerzésének lehetőségét, — vagyis az egyetlen módot, amellyel pszichológiai dolgokban feltétlen bizonyosság egyáltalán szerezhető.

III.

A mechanika lelki fejlődéstörténete.

Kritikai megjegyzések *Ernst Mach* egy tanulmányához.

A pszichoanalitikus, miután megismeréseit a lelkinyugalmában megzavart emberiség csaknem egyhangúlag visszautasította, nagynehezen beletanult a fatalizmusba, ámde időnként — ha átmenetileg is — bizonyos tapasztalatok felrázzák őt ebből a hangulatából. Mig a mértékadó tudósok folytonosan csak azon fáradoznak, hogy ezt a mi tudományunkat újra meg újra ártalmatlanná tegyék és eltemessék, addig majd a távol Indiákon, majd Mexikóban vagy Ausztráliában jelentkezik egy-egy magános gondolkodó, orvos vagy természetvizsgáló, aki *Freud* követőjének vallja magát. Még meglepőbb, ha kitünik, hogy közvetlen közelünkben dolgozott csöndben egy pszichoanalitikus és lép váratlanul a nyilvánosság elé éveken át összegyűjtött tudásával. De legritkábban kerülünk abba a helyzetbe, hogy a mai tudomány valamelyik elismert nagyságának műveiben bukkanjunk a pszichoanalizis befolyásának nyomaira, vagy fedezzünk fel párhuzamot a pszichoanalizissel.

Igy állván a dolgok, bizonyára mindenki érthetőnek és megbocsáthatónak fogja tartani, hogy én *Ernst Mach*-nak legutóbb megjelent „*Kultur und Mechanik*“ c. munkáját*) olvasva, egy pillanatra megint elfeledkeztem a végre is csak kényszerűségbő magamra erőszakolt és nehezen elviselhető fatalisztikus beállításról és átengedtem magam annak az optimista gondolatnak, hogy a most élő gondolkodók és tudósok egyik legkiválóbbjában egy elvtársunkat üdvözölhetem és tisztelhetem.**)

Az én — mint nemsokára kiderült — téves reménységem minden pszichoanalitikusban felébredt volna, aki elolvassa a könyv előszavát, melynek tartalmát részben itt közlöm.

„A Szerző 1883-ban megjelent „Mechanik“ c. munkájának bevezetése — mondja az előszó elején — azt a felfogást képvi-

*) *E. Mach.* Kultur u. Mechanik. Stuttgart, Verlag von W. Spemann 1915.
**) E sorok leirása óta *Ernst Mach* meghalt.

seli, hogy a mechanika tanai a kézművesség tapasztalati kincséből adódtak intellektuális átszellemülés útján.

Most megadatott a lehetősége annak, hogy még tovább menjek egy lépéssel: ugyanis *gyermekkorában mechanikai tekintetben igen tehetséges Lajos fiamnak* sikerült az én ösztönzésemre *az ő akkori fejlődésének lényegét újra meg újra megismételt visszaemlékezési kisérletek útján sok részletével reprodukálni,* amikor is kitünt, hogy *annak az életkornak kitörölhetetlen dinamikai érzet-tapasztalásai azt a benyomást kelthetik fel bennünk, hogy minden segédeszközt: az ipari szerszámokat, a fegyvereket és a gépeket, ösztönös eredetünek tartsunk.*"

„Attól a meggyőződéstől vezéreltetve, hogy ezeknek a tapasztalatoknak további nyomonkövetése *a mechanika őstörténetébe való páratlan bemélyedést* tenne lehetővé, de sőt *egy általános genetikus technológiának a megalapozásához* is vezethetne, irtam meg ezt a tanulmányt, mint szerény lépést ebben az irányban. . . ." *)

Ezekben a sorokban a pszichoanalitikus előtte rég ismeretes gondolatokat és neki megszokott munkálkodási módokat lát viszont.

Egy sokszorosan összetett lelki képződmény tényleges alapokait „újra meg újra megismételt visszaemlékezési kisérletek" által vezetni le a primitivből, s a gyökereit végül az infantilis átélésben találni meg: ez épen a pszichoanalitikus módszer lényege és legfontosabb eredménye. Több mint húsz éve nem fárad bele *Freud*, hogy ezt a módszert a legkülönbözőbb pszichikus képződményeken: betegek neurótikus szimptómáin, egészségesek komplikált lelki működésein, sőt az emberiség bizonyos társadalmi és művészi alkotásain is kipróbálja — és pedig egyforma eredménnyel. Sőt *Freud* egynéhány tanítványa már felállított olyan pszichogenetikai elméleteket és tapasztalati elveket is, amelyek épen a *Mach* szaktudományának, a mechanikának fejlődésére vetnek némi fényt.

Mach bevezető soraiban azonban más olyan felfogás is foglaltatik, amit eddig talán csak a pszichoanalizis hirdetett, vagy ismert fel a maga fontosságában. Ezek a szavak: „a kora gyermekkor eltörölhetetlen érzettapasztalásai" úgy hangzanak, mint *Freud* gondolata az infantilisnek és tudattalannak elpusztíthatatlanságáról és örökéletűségéről. Az a terve, hogy a mechanika őstörténetét ásatások helyett az individuális lelki élet módszeres genealógikus vizsgálatával igyekszik megállapítani, csak megismétli azt a pszichoanalitikus tételt, amely szerint a felnőtt ember tudat-

*) A ritkitások tőlem erednek.

talanjában nemcsak a saját gyermekkorának lelki tendenciái és tartalma, hanem a fajtörténeti élmények nyomai is kimutathatók. *Mach*-nak az a gondolata, hogy az emberiség kulturtörténetét a biogenetikus törvény alapján az egyéni lélektanból vezesse le: közhely a pszichoanalizisben. Elég, ha *Freud* korszakalkotó munkájára, a „Totem és tabu"-ra*) utalok, amely eddig megmagyarázatlan szociális intézményeket a gyermekkorba visszanyuló individuális lélekelemzés segítségével hoz közelebb a megértésünkhöz.**) Sietek közölni, hogy az a reményem, hogy *Mach* az ő vizsgálataiban a pszichoanalizis eredményeit felhasználta, vagy tekintetbe vette, nem igazolódott be. Sehol sem mondja meg nekünk, milyen természetüek voltak azok az „ujra meg ujra megkisérelt visszaemlékezési kisérletek", amiket végzett; e pszichológiai kisérleteknek se a módját, se az eredményeit nem közli velünk, csak a belőlük vont következtetéseket, de már ezek a következtetések is arra engednek gondolni, hogy itt egyszerűen olyan erőlködésről volt szó, amely a multat a figyelem *tudatos* ráirányításával akarta felidézni. Nem tudjuk meg, vajjon nem segítette-e és ha igen, mennyiben, az itt bizonyára nem hatástalan, mert apai *szuggesztió* az emlékezeti ellenállások legyőzését, amint ez *Freud* első analitikus kisérleteinél is történt. Semmiesetre sem alkalmaztatott azonban a *szabad asszociáció*, az egyetlen módszer, amely az infantilis emlékezeti kiesést okozó minden érzési ellenálláson átsegít és lehetővé teszi a multnak csaknem maradék nélküli reprodukálását. Ennek megfelelően a gyermek- és őskori erőműtani rátalálások indulati determináltságát *Mach*-nak ez a kutatása nem méltányolja kellőképen és a technika haladását csaknem kizárólag racionalisztikus szempontból, mint az intelligenciának előrehaladó fejlődését írja le.

Mach nézete a kora gyermekkori és ősi rátalálások geneziséről a következő mondatokból vehető ki. „Visszapillantva (a gyermekkorra, az ősidőkre) csodálkozással látjuk, hogy a mi egész további életünk csak az akkori viselkedésünk folytatása; arra töre-

*) H. Heller kiadása, Wien, 1913. (Magyarul most jelent meg)

**) L. továbbá *Storfer* munkáját: Zur Sonderstellung des Vatermordes, *Sperber* dolgozatait a nyelv pszichogeneziséről, *Giese* vizsgálatait az ősi szerszámokról, valamint *Abraham*-nak, *Rank*-nak a munkáit a mithoszok és költői alkotások keletkezéséről és *Sachs*-nak még nyilvánosságra nem került vizsgálatait a szántás-vetés kulturájáról és ennek szimbólikus lecsapódásáról az emberi lélekben.

A pénz iránt való érdeklődést magam próbáltam ontogenetikusan magyarázni.

kedtünk, hogy tisztába jöjjünk a környezetünkkel, hogy megértsük és ennek segítségével az akaratunkat érvényesítsük“... „Egyszeriben bepillantást nyerhetünk abba, hogyan küzdött számtalan nemzedék hosszú évszázadokon át, csak néha segítve a kedvező éghajlattól és talajtól, a jobb megélhetésre való ösztönös törekvésben, de általában olyan körülmények között, amiknek ridegségét mi már fel sem tudjuk fogni, és közben hogyan alkotott olyan műveket, amiknek utolsó láncszemeit mi tartjuk a kezünkben“... „De ha a régmult időknek ezeknek a dolgairól *gondolkozunk*, vagy *álmodunk*, akkor mintegy illuzióképen felbukkannak bennünk rég átélt és átérzett dolgok, és ha elmélyedünk hajdani gyermekkori érzésvilágunkba, megsejtjük és kitaláljuk ezeknek a mérhetetlen horderejű feltalálásoknak sokféle keletkezési útját és módját.“

Ezt a, mint mondottuk, a mi szempontunkból is feltétlenül helyes programmot azonban *Mach* csak tökéletlenül viszi keresztül. Minthogy mellőzi a pszichoanalitikus módszer alkalmazását, mely a tudatos álmokat és gondolatokat, az infantilis fedőemlékeket, a *tudattalan* háttér feltárásával egésziti ki és eltorzulásaikat helyreigazítja: ezért a megismerései felületesek kell hogy maradjanak és, minthogy a libidinózus indítékok többnyire elfojtottak és tudattalanok, az ő kisérletei csaknem mindig csupán racionális magyarázatát adhatják a technika haladásának, helyesebben: a motiválásnak csak a racionális oldalát világíthatják meg.

Az agyagedények először talán „az iváshoz homorított tenyér pótlása céljából“ keletkeztek, amennyiben a kivájt darabokban összegyűlő víz adhatta meg az impulzust arra, hogy edényeket készítsenek, eleinte egyszerű agyagtömböket, amelyekbe a tenyerükkel mélyedést vájtak“. De hogy „a kezükügyében fekvő finomra formálható agyag“ miért volt „mindig oly igen csábító anyag“, ennek okát tovább nem keresi. Pedig a pszichoanalizis megadja a magyarázatnak ezt a hiányzó részét is, amennyiben lehetővé teszi, hogy ezt a sajátságos „csábító hatást“ a libidónak egészen bizonyos erotikus komponenseire vezessük vissza.*)

Ép ily kevéssé kutat *Mach* pld. azután, miért van az, hogy „a textil anyagok sodrása és fonása oly erősen ingerli a foglalkozási ösztönt, — hogy szinte állandó élvezet forrása“. *Mach* megelégszik egy primär foglalkozási ösztönnek a felvételével, amelynek

*) L. *Freud* dolgozatát: Charakter und Analerotik, valamint már idézett munkámat a pénz iránti érdeklődés ontogeneziséről.

emlékezeti nyomai (mikor szükség van rájuk) villámszerűen bukkannak fel és értékesíttetnek.

„Már meglévő forgó testek, valamint gömbölyű faágak simítása valószínűleg szintén hozzátartozott a primitiv idők játékaihoz. Gyermekkorunkban számtalanszor megcsináltuk ezt magunk is és megesett, hogy egyszer egy ilyen kis botocskát valamiféle mélyedésben a tengely eltolása nélkül ide-oda forgattunk, miközben a bot valamelyik egyenetlensége szabályos csatornát mélyített. . . . stb." (*Az esztergapad ősalakja.*)

. . . „A saját ujjainkkal való játszadozás tanított meg minket legkorább gyermekkorunkban a *csavarra*; a kezünk ügyébe kerül valami, aminek csavarformájú szerkezete van . . ., s miközben játszadozva forgattuk, éreztük, amint az a tenyerünkbe belefúródik, — igen rejtélyes érzés volt az akkor, ami állandóan ismétlésre csábított . . ."

Hasonló módon magyarázza meg nekünk *Mach a tűzfúrószerszám* és *tűzdörzsölőgépek,* a *vízmerő* és *szivattyúzó* eszközök keletkezését. Mindenütt és mindig a foglalkozási ösztönnek az érvényesülését látja, amely, ha a szerencsés véletlen is kedvez, feltaláláshoz vezet. „Feltalálások ott jönnek létre, ahol a körülmények a legkedvezőbbek és a nehézségek a legcsekélyebbek." Mach szerint tehát a találmányok „óriási hosszú idők folyamán, különös személyiségek és egyéniségek minden közreműködése nélkül észrevétlenül férkőzhettek be elődeink életébe".

A pszichoanalizis mást tanít. A valóságérzék fejlődésfokairól írt, inkább csak programmszerű munkámban azt kellett a pszichoanalitikus tapasztalatok alapján felvennem, hogy úgy az egyénnek, mint a fajnak a fejlődésében, tehát az emberi kultúra fejlődésében is, valószínüleg a ***szükség*** hatott fejlesztő motivumként. Rámutattam különösen a *jégkorszakok* szűkölködéseire, amelyek a fejlődést alighanem nagy lépéssel vitték előre. Ha *Mach* közlése szerint az *eszkimók* feltaláló szelleme egybehangzó jelentések szerint szinte kifogyhatatlan, akkor nehéz a klima és talaj részéről való valami különös kedvezést venni fel a találmányok véletlen okául. Sokkal plauzibilisebb, ha oly különösen alkalmazkodni képes individuumok, tehát személyiségek felléptét vesszük fel, akik a soha sem hiányzó „véletlent" szolgálatukba hajtva, feltalálókká lesznek.

A realitáshoz való alkalmazkodással azonban a pszichoanalizis a problémának csak egyik oldalát látja megvilágítva. Azt tanítja, hogy a feltalálásoknak rendszerint nemcsak az önzésben, hanem a libidóban is van lelki gyökerük. A gyermek mozgási és foglalkozási öröme a gyúrás és fúrásnál, a vízmerés- és fecskendésnél stb.,

bizonyos szervi működések erotizmusából folyik, amelynek egyik átszellemülési módja épen abban áll, hogy ezeket a működéseket a külvilágban szimbólikusan reprodukálja. Az ember ipari eszközeinek bizonyos tulajdonságai, különösen a nevük, még nyomait mutatják részben libidinózus eredetüknek.*)

Ilyen nézetek azonban *Mach*-tól, aki az ember analitikus pszichológiáját nem ismeri, egészen távol állnak. Hisz ő még a Hegeliánus *E. Kapp*-nak a felfogását is, aki a mechanikus szerkezeteket tudattalan szervi projekcióknak tekinti, elméncségnek nevezi, amelynek komolyanvevésétől őrizkedni kell, mert hogy „a tudományban a misztikustól mi sem lesz világosabb". Viszont *Spencer*-nek az a gondolata, hogy a mechanikai konstrukciók a szervek *meghosszabbításai*, szerinte nem olyan képtelen.

A mi pszichoanalitikus felfogásunknak e két magyarázat egyike sem mond ellent, sőt az én nézetem szerint azok egymással sem ellentétesek. Valóban vannak *primitiv* gépek, amik még nem szervek projekciói, hanem a külvilág egy részének a testhez kapcsolását, *introjekcióját* jelentik, ami által az én működési köre tágul; ilyen a bot, a kalapács. Az önműködő gépek azonban már csaknem tisztára szervek projekciói, a külvilágba vetítései: a külvilág egy részét itt emberi akarat szellemíti át és dolgoztatja az emberi kéz helyett

E szerint az *introjekciós*- és a *projekciós*-gépek — ahogy én szeretném őket nevezni — épen nem zárják ki egymást, hanem csak két pszichikus fejlődési foknak felelnek meg a külvilág meghódítása közben. (Bizonyos gépeknek szervekkel való szembeszökő analógiája elől egyébként *Mach* sem tud elzárkózni teljesen.)

Mindezekkel a megjegyzésekkel a legkevésbbé se akarom *Mach* munkájának nagy értékét és jelentőségét kisebbíteni; a célom csupán az volt, hogy ujra rámutassak arra, mily dús ismeretforrástól megfosztják meg magukat tudósaink azzal, hogy nem veszik figyelembe a pszichoanalizis eredményeit. Nekünk, pszichoanalitikusoknak, nincs hőbb kivánságunk, mint a pszichológiának az „exakt" tudományokkal való együttműködése, ahogy azt *Mach* ebben a művében követeli; csak azt követeljük viszont, hogy az exakt tudósok a mi pszicho-

*) *Machnak* erről a tárgyról való véleménye, amely a libidinózus vágyakat egyáltalán nem veszi tekintetbe, ép oly tökéletlen, mint *Jungnak* ezzel ellentétes túlzása, amely szerint az ipari eszközök csupán erótikus hajlamokat akarnak reprodukálni, a tűzfúró pl. az elfojtott genitális működést. A mi véleményünk szerint - mint kifejtettük — a találmányok két forrásból, egy egoisztikusból és egy erótikusból, fakadnak. El kell azonban ismerni, hogy az eszközök végső kialakulásának igen gyakran valamely libidinózus szervi működés a mintaképe.

lógiai vizsgálati módszerünket is alkalmazzák és az őket érdeklő pszichológiai problémákat ne válasszák el mesterségesen a többi lelki tartalomtól. Egyébként *Mach* maga is hibának tartja, „ha az egyénre ható benyomások tömegéből ép csak a mechanikaiakat követik, holott a természetben, az életben, a legkülönbözőbb ösztönös és tapasztalati megismerések együtt és egymásból fejlődtek ki valaha" (és ezért ebben a munkájában nemcsak mechanikai, hanem metallurgiai, kémiatechnologiai, sőt biologiai és méregtani találmányokra is sorol fel példákat.)

Könyvének egy másik helyén azt hangsúlyozza, hogy az egész mechanika nem egyéb, mint idealizálás, abstrakció, amely a meg nem fordítható (thermodinamikus) folyamatokat nem képes exakt módon ábrázolni. Ugyanazzal a pártatlansággal azonban, amivel *Mach* a saját szaktudományának a határait megjelöli, azt is megvallhatná magának, hogy az olyan vizsgálódás, amely csak a mechanikus képességek fejlődésével foglalkozik a többi lelki összefüggésből kiszakítva, ahogy ő mondaná: „szempontok észre nem vevése vagy mellőzése folytán szükségképen veszít a valószínűségéből" és a valóságtól eltávolodott idealizálás kell, hogy maradjon.

Machnak még csak egy kezdeményezésével szemben szeretnék állást foglalni. „A kisérleti etnográfiának kiválóan fontos segédeszköze volna — véli *Mach* — elszigetelt, környezetükből már legkezdetben kivont és lehetőleg magukra hagyott gyermekek megfigyelése." „Minthogy tapasztalatból tudjuk, hogy az elemi ismereteket felnőtt személyek is a legrövidebb idő alatt pótolhatják, ennélfogva ez a kisérlet semmiképen sem jelentene beleártást az egyén életébe, másrészt az első fejlődési szaknak a jellemre való döntő és az egész életre irányító befolyásánál fogva elvárható, hogy ilyen eljárás — ép ellenkezőleg — az egyénben kiváló tulajdonságokat ébreszt fel és ez által új, nagy horderejű értékek teremtődnek."

Úgy hiszem, sikerült végre megtalálnom a legdöntőbb érvet az ellen, a poétáknál és filozófusoknál egyre visszatérő (mert az ő saját tudattalan vágyaik mélyében gyökerező) terv ellen, amely ilyen kultiválatlan „Naturkind"-ek tenyésztését célozza. Egy ilyen kis ősembert nevelni azért lehetetlen, mert az újszülöttet — hogy a kultura érintésétől tökéletesen elvonjuk — rögtön a születése után egy ősemberi családba kellene helyeznünk, mondjuk egy olyanba, amilyen az első mechanikai eszközök feltalálása előtt létezett. Hogy ez ma kivihetetlen, az magától értetődik. Legfeljebb valami dravida vagy délóceáni szigetlakó családtól adoptáltathatnók a gyermeket, ami viszont teljesen felesleges, mert hiszen a dravidáknak és sziget-

lakóknak maguknak is vannak gyermekeik, az etnográfusnak csak oda kell utaznia, hogy megfigyelje őket.

Az a gondolat pedig, hogy a gyermeket „környezet nélkül“ magára hagyjuk, észszerűtlen, — hisz soha nem élt emberi vagy akár ősemberi lény megfelelő környezet nélkül, amely a már megszerzett, ha még oly szerény kulturával az újszülöttet meg ne ajándékozta volna. A kultura legkezdetét megtaláljuk már állati őseinknél is, — hiszen *Mach* maga tulajdonít mechanikai tehetséget a majmoknak is. A kisérleti etnográfiának *Mach*-tól is ajánlott formája tehát soha sem érhetik majd tetté; nem vagyok bizonyos abban sem, vajjon az így, „környezet nélkül“ magára hagyott gyermek nem lenne-e imbecill. Még a tehetségnek is külső ösztönzésre van szüksége. A Jungle-Book-fantáziát tehát jobb, ha a költőknek engedjük át.

Mindezeknek az egyébként lényegtelen ellenvetéseknek dacára is *Mach*-ot, a könyvének elolvasása után, mégis pszichoanalitikusnak kell minősítenem, bármennyire tiltakoznék is talán ez ellen az „Erkenntnis und Irrtum“ kritikus szerzője.

„Az érzés és értelem tudattalanul bizonyára a magunk és őseink emlékezetében gyökerezik.“ „Az archaisztikus ízű műremekeket a saját gyermek- és őskori érzéseink teszik oly mélyen meghatóvá.“ Ezek a mondatok ép így előfordulhatnának egy pszichoanalitikus tanulmányban, — bizonyára elő is fordultak már, de a pszichoanalizis az egyetlen tudomány, amely ezeknek az állításoknak az igazolására bizonyítékokat is tud felmutatni.

„Belenőve abba a kulturális stádiumba, amelybe születtünk, rövid tanulási idő alatt (a foetalis állapothoz hasonlóan) óriási munka — és fejlődési — időket futunk be...“ Ha a kulturánk hirtelenül elveszne, akkor a gépeket ismét a régi sorrendben, az ősember kezdetleges ügyeskedéséből kiindulva, kellene megcsinálni stb. — *Mach* itt, úgy látszik, geniálisan megragadta azt a kérlelhetetlen felebbezési útvonalat, amely a lelki életben (talán a szerves világban egyáltalán) uralkodik és amit *Freud* tudott először demonstrálni, mert ő volt az, aki a komplikált mechanikai (és másfajta) kulturát az emberi tudás legszebb kivirágzásaként írja le, amely azonban még ma is csak a legegyszerűbb cselekvési ösztönökben gyökerezik és csak azokból tud regenerálódni.

Ezért veszi *Mach* is, aki eddig csak azzal a gondolati munkával foglalkozott, amely a mechanika tudományos irodalmában folyik, most már az egyszerű munkást, a gyermeket, az ősembert vizsgálódásának tárgyául; belátta, hogy az egyszerűbb körülményekbe való

bepillantás „szükségképen megelőző alapja és feltétele" a komplikált viszonyok megértésének.

Itt is párhuzamot találhatunk a pszichoanalitikusok munkatervével, akik mindig csak a gyermeki, vagy álom és betegség közben újra gyermekivé vált lelki életből igyekeznek a normális, éber ember bonyolult kulturális teljesítményeit megérteni.

Nem hagyhatom végül említés nélkül azt a szabad, *animisztikus* szellemet, amely a *fizikai* világ e kiváló ismerőjének a művét átlengi. *Mach* nem fél annak a beismerésétől, hogy egy mechanizmusnak önmagában véve mozdulatlannak kellene lennie, mert csak az *erő* hozhat mozgást egy mechanikai rendszerbe és mint ahogy már *Leibnitz* is oly találóan mondta: az *erő* valamikép analog a *lélekkel.*

De vajjon mikor fog az a fizikus, aki a mechanizmusban is megtalálja a lelket, kezet nyújtani a pszichoanalitikusnak, aki a lélekben is mechanizmusokat lát, hogy egyesült erővel dolgozzanak egy egyoldalúságtól és „idealizálás"-tól mentes világnézet felépítésén?

IV.

A mindennapi élet pszichopathologiájából.

A *Freud* szerinti lélekelemzésről gyakran hall az ember — orvosoktól is, sőt épen orvosoktól — oly tájékozatlanságról tanuskodó véleményeket, hogy nem tartom feleslegesnek a pszichoanalizis egyik elemi fejezetéhez, a mindennapi életben előforduló botlások (elfelejtések, szórakozottság, tollhibák, tévedések) magyarázatához néhány illusztráló példát a nagyobb orvosi közönség előtt is elmondani. E példákat *Freud* az ő monografiájába (Zur Psychopathologie des Alltagslebens, VI. kiadás) már felvette ugyan, de magyar nyelven is közölni óhajtom őket addig is, mig *Freud* könyve magyar fordításban megjelenik.

Nem lehet feladatom, dióhéjba sűriteni itt azt az elméleti felfogást, amelyen e példák magyarázata alapul; az érdeklődőket a fentidézett könyvhöz kell utasitanom. Itt csak röviden annyit bocsátok előre, hogy *Freud* megállapítása szerint az ilyen tévcselekményeket nem lehet egyszerüen a „kifáradás“, a „szórakozottság“, „eltereltség“ jelszavával elintézni, sem pedig ugy, hogy a létrejöttüknél tényleg szereplő mellékkörülményeket (pl. az azonos elemek sűrítését) magyarázatnak vesszük. Megoldásuk csak akkor válik teljessé, ha elfogadjuk *Freud* feltevését, mely szerint az ilyen tévcselekményeket a kellemetlenségük miatt *tudat alá fojtott lelki-anyagnak zavaró hatása* okozza és megkiséreljük az ő módszerét, mely abban áll, hogy a zavaró lelki komplexumokat utólagosan, *szabad eszmetársitás* segitségével napfényre hozzuk.

*

Egy *mondat elfelejtése* — mely velem magammal esett meg — legyen az első példa; s ez egyuttal példa arra a nem közönséges esetre is, mikor az elfelejtés *a megfontolás* szolgálatába áll, ha az a veszély fenyeget, hogy pillanatnyi vágy legyen urrá fölötte. A téves teljesítmény igy hasznos működéssé válik. Érett megfontolással ujra csak igazat kell adnunk azon belső áramlatnak, mely a

tévcselekményben csak mint nemsikerülés, elfelejtés, pszichikus tehetetlenség, nyilvánulhatott.

Egy társaságban elhangzik a szó: „Tout comprendre c'est tout pardonner". Azt jegyzem meg hozzá, hogy a mondat első része elég; a „pardonadás" már elbizakodottság, bizzuk azt istenre és a papokra. Egy jelenlevő a megjegyzésemet igen sikerültnek találja; ez vakmerővé tesz és — valószinüleg, hogy jóakaratú birálóm jó véleményét fokozzam — azt mondom, hogy nemrégen valami még jobb jutott az eszembe. Amint azonban ezt el akarom mondani, — nem akar eszembe jutni. — Azonnal visszavonulok és felirom a fedőötleteket. (Vagyis a szabad eszmetársításnál, maguktól feltolakvó gondolatokat.) — Elsőbb azon barátomnak s egy budapesti utcának neve jelentkezik, amelyek tanui voltak a keresett ötlet születésének; azután egy másik barátom neve: *Miksa*, kit rendesen *Maxi*-nak hivunk. Ez a *maxima* szóhoz vezet s ahhoz az emlékezéshez, hogy akkor is (miként a fent említett esetben) egy ismert maxima módosításáról volt szó. Különösképen erről nem egy maxima, hanem a következő jut eszembe: *„Az isten az embert a saját képmására teremtette"* s ennek módosított fogalmazása: *„Az ember teremtette az istent a saját képére."* Rögtön felbukkan erre a keresett dologra való emlékezés:

Barátom ezt mondta akkor az Andrássy-uton: *„Semmi sem idegen tőlem, ami emberi"*, amire én — a pszichoanalitikus tapasztalatokra célozva — ezt feleltem: *„Tovább kellene menned és beismerned, hogy semmi sem idegen tőled, ami állati."*

Miután azonban végre rendelkezésemre állt a keresett dologra való emlékezés, akkor vált még csak igazán lehetetlenné számomra, hogy ezt abban a társaságban, amelyben épen voltunk, elbeszéljem. Ama barátomnak, akit tudattalan állatiasságára emlékeztettem, a fiatal felesége is a jelenlévők között volt s nekem tudnom kellett, hogy ő ilyen kellemetlen belátások tudomásulvételére egyáltalában nincs előkészülve. Az elfelejtés révén megkiméltem magam egész sor, az ő részéről várható kellemetlen kérdéstől s egy kilátástalan vitától is, és épen ez lehetett az „időleges amnézia" oka.

Érdekes, hogy fedőötlet gyanánt olyan mondat jelentkezett, amelyben az istenség emberi találmánnyá fokoztatik le, mig a keresett mondatban az emberben levő állatiságra történik utalás. Tehát a capitis diminutio a közös. Az egész dolog nyilván csak folytatása a beszélgetés által megindított gondolatmenetnek a megértés és megbocsátás felől.

Hogy ez esetben a keresett emlék olyan hamar jelentkezett,

azt talán annak a körülménynek is köszönhetem, hagy a társaságból, amelyben az ötlet cenzurázva kellett hogy legyen, azonnal egy üres szobába vonultam vissza.

Egy *név elfelejtésének* itt következő esetében az elemzés a *pótlóötletek* felvilágosításai által válik tanulságossá.

Egy hölgynek, aki hallott valamit a lélekelemzésről, nem akar az eszébe jutni *Jung* elmegyógyász neve.

Ehelyett a következő ötletek jelenkeznek: *Kl. (egy név) — Wilde — Nietzsche — Hauptmann.*

Nem mondom meg neki a nevet s felszólítom, hogy minden egyes ötlethez szabadon asszociáljon.

Kl.-ről azonnal *Kl.-né* jut eszébe s az, hogy ő egy kényeskedő, szenvelgő teremtés, aki azonban a *korához* képest nagyon jól néz ki. „*Nem öregszik meg.*" *Wilde* és *Nietzsche* közös ismertetőjele gyanánt az „*elmebetegséget*" nevezi meg. Azután azt mondja gunyosan: „Maguk, freudianusok, addig fogják keresni az elmebetegségek okait, mig maguk is *elmebajosok* nem lesznek." Azután: „Ki nem állhatom *Wilde-ot* és *Nietzschét*. Nem értem meg őket. Hallom, mindaketten homoszexuálisok voltak; Wilde *fiatal* emberekkel foglalkozott." (Habár e mondatban a helyes nevet — igaz, hogy magyarul — már kimondta, még mindig nem tud rá emlékezni.)

Hauptman-ról *Halbe*, azután „*Jugend*" *(Ifjuság)* jut eszébe s csak most, mikor figyelmét a „Jugend" szóra irányítom, jut eszébe, hogy a *Jung* nevet kereste.

E hölgynek, ki 39 éves korában vesztette el a férjét és nincs kilátása megint ferjhezmehetni, elég oka van arra, hogy kitérjen minden olyan emlékezés elől, amely a *fiatalságra* vagy *öregségre* figyelmeztetheti. Feltünő a fedőötleteknek tisztán tartalomszerinti társítása a keresett névhez s a hangasszociációk hiánya.

Ideiktatok egy példát egy városnév elfelejtéséről, amely talán nem oly egyszerű, mint az előbb idézettek, de amelyet mindenki, aki ilyen vizsgálatokkal közelebbről ismerős, hihetőnek fog tartani. Egy olasz város nevére nem sikerül visszaemlékezni, egy női tulajdonnévhez való messzemenő hangzási hasonlatossága folytán, amely névhez sokféle indulattelt, a közleményben nem is kimerítően fejtegetett emlék fűződik. Az elfelejtés e példáját saját magamon figyeltem meg s úgy bántam vele, mint amikor egy álmot vagy kényszergondolatot elemzek. Feljegyzésem az esetről így hangzik:

„Ma egy ismerős családnál voltam; felsőolaszországi városok kerültek szóba. Valaki említi, hogy az osztrák befolyást még felismerhetni rajtuk. Néhányat idéznek e városok közül; én is akarok egyet említeni, a neve azonban nem jut eszembe, bár tudom, hogy ott két nagyon kellemes napot töltöttem, ami nem igen felel meg *Freud* elméletének az elfelejtésről. A keresett városnév helyett a következő ötletek tolulnak föl: *„Capua“*, *„Brescia“*, *„A bresciai oroszlán“*.

Ezt az „oroszlánt“ *márványszobor* alakjában egész tárgyiasan látom magam előtt, de mindjárt észreveszem, hogy kevésbbé hasonlít a bresciai szabadságszobron levő oroszlánhoz (amelyet csak képben láttam), mint inkább azon másik márványoroszlánhoz, amelyet a *Tuilleriákban elesett svájci gárda síremlékén, Luzernben* láttam s amelynek kicsinyített másolata könyvszekrényemen áll. Végül mégis csak eszembe jut a keresett név: *Verona.*

Tudom is azonnal, mi, illetőleg ki volt ez amnézia oka. Senki más, mint annak a családnak egy régebbi alkalmazottja, amelynél épen vendégségben voltam. *Veroniká*-nak, vagyis *Veroná*-nak hivták és rendkivül ellenszenves volt szememben úgy arckifejezése, mint *rekedt, rikoltó hangja* és tűrhetetlen bizalmaskodása miatt, amelyre hosszú szolgálati ideje által feljogosítottnak hitte magát. Nem állhattam azt a *zsarnoki módot* sem, ahogyan annak idején a család gyermekeivel bánt. Most már tudtam azt is, mit jelentettek a pótötletek.

Capuához azonnal a *caput mortuum* szót asszociálom. Verona fejét nagyon gyakran hasonlítottam össze halálfejjel. A *kapzsi* szó is egyik meghatározója volt talán az eltolásnak. Természetesen megtalálom azokat a sokkal közvetlenebb asszociációs utakat is, amelyek *Capuát* és *Veronát* mint földrajzi fogalmakat s mint hasonló ütemű olasz szókat kötik össze egymással.

Ugyanez áll *Bresciára* is; de itt vannak az eszmetársításnak bonyolultabb mellékútjai is.

Ellenszenvem annak idején oly heves volt, hogy Veronát valósággal türhetetlennek találtam és több ízben bámulatomat nyilvánítottam a fölött, hogy mégis lehetett szerelmi élete s hogy szerethette valaki; „őt megcsókolni, — mondám — hisz' annak hányingert (németül: *Brech*reiz) kell előidéznie“. És mégis bizonyos, hogy már rég vonatkozásba lehetett őt hozni az *elesett* svájci gárda gondolatával.

Bresciát, legalább itt Magyarországon, nem az oroszlánnal, hanem egy másik *vadállattal* együtt emlegetik gyakran. A leg-

gyülöltebb név ez országban, miként Felsőolaszországban is, *Haynau* tábornoké, akit röviden a bresciai hiénának neveznek. Tehát Haynautól, a gyülölt *zsarnoktól* az egyik gondolatfonál Brescián át Verona városához vezet, a másik a *rekedthangú sírásóállatnak* (amely a *síremlék* felmerülését is előmozdítja) eszméjén át a tudattalanom által oly gonoszul kicsúfolt Verona halálfejéhez és kellemetlen hangjához, akiről már említettem, hogy annakidején e házban csaknem oly zsarnokian uralkodott, mint az az osztrák tábornok a magyar és olasz szabadságharcok után.

Luzernhez azon nyár gondolata kapcsolódik, amelyet Verona gazdáival a vierwaldstätti-tónál, *Luzern közelében*, töltött; a *„svájci gárdához"* meg az az emlékezés, hogy nemcsak a gyermekeken, hanem a felnőtt családtagokon is mert zsarnokoskodni és hogy a *garde-dame* szerepében tetszelgett. Határozottan mondhatom, hogy V. iránti ellenszenvem — tudatosan — a már régen legyőzött érzelmek közé tartozik. Időközben ő úgy külsőleg, mint modorban nagyon az előnyére megváltozott és, igaz hogy ritka találkozásainkkor, őszinte barátságossággal tudok vele érintkezni. A tudattalanom azonban, mint rendesen, szivósabban ragaszkodik a benyomásokhoz s „utólagosan" is haragtartó.

A *tuilleriák* célzás egy más személyiségre, egy idősebb francia hölgyre, aki a család nőtagjait sok alkalommal ténylegesen „gardirozta" s akit nagyok és kicsinyek egyaránt tisztelnek, talán némileg *félnek is tőle*. Egy ideig élève-je (tanítványa) voltam francia társalgásban. Az „élève" szóhoz még eszembe jut, hogy midőn mai házigazdám sógoránál voltam látogatóban, sokat kellett nevetnem azon, hogy ott a falusi nép a helybeli erdészeti főiskola hallgatóit (élèves) következetesen a *„Löwen"* (oroszlánok) névvel illette. Ennek a vidám emléknek is lehetett része a hiénától az oroszlánhoz való eltolódásban."

Iskolás koromból való a következő eset:

Az első gimnáziumi osztályban először életemben kellett nyilvánosan (t. i. az egész osztály előtt) elszavalnom egy költeményt. Jól el voltam rá készülve s így megdöbbentem, mikor mindjárt a kezdetén kitörő nevetéssel zavartak. A tanár aztán megmagyarázta nekem a különös fogadtatást: ugyanis a költemény címét „A távolból" egész helyesen mondtam, szerző gyanánt azonban nem az igazi költőt neveztem meg, hanem — saját magamat. A költő neve *Petőfi Sándor*. A keresztnév azonossága az enyémmel előmozdította az összetévesztést; ennek tulajdonképeni oka azonban

bizonyára az volt, hogy azidőtájt titkos vágyaimban az ünnepelt hős költővel azonosítottam magam. Tudatosan is imádattal határos szeretetet és tiszteletet éreztem iránta. Természetesen a nagyravágyási komplexum is ott rejtőzik e tévteljesítmény mögött.

Régebben „szórakozott" ember hirében álltam és ismerőseim tudtak tévcselekményeim gyakoriságáról. E szórakozottság jelei azonban lényegesen csökkentek, amióta betegek lélekelemző kezelését kezdtem gyakorolni és kénytelenítve voltam saját énem analizisére is figyelmet fordítani. Az ember lemond a tévcselekményekről, ha megtanulja a saját felelősségét annyival kiterjeszteni. Ennélfogva a szórakozottságot joggal olyan állapotnak tartom, amely tudattalan komplexumoktól függ és lélekelemzéssel gyógyítható. Egy napon azonban azt a szemrehányást kellett tennem magamnak, hogy egy betegemnél valami hibát követtem el az elemzésben. E napon megint jelentkeztek összes előbbi „szórakozottságaim". Menésközben többször megbotlottam az utcán (a kezelésben elkövetett „faux pas" [botlás] ábrázolása), tárcámat otthon felejtettem, a villanyoson egy krajcárral kevesebbet akartam fizetni, ruhámat nem gomboltam be rendesen, stb.

Egy állítólag *„véletlen" lövési sérülés esetének* analiziséből kiderült, hogy az tudattalan öngyilkossági kisérletnek nyilvánítható.

J. Ad., 22 éves asztaloslegény, 1908 január 18-án keresett fel. Meg akarta tudni tőlem, hogy a golyó, mely 1907 március 20-án hatolt be bal halántékába, műtéttel eltávolítható és eltávolítandó-e. Időnként fellépő, nem nagyon heves főfájásoktól eltekintve teljesen egészségesnek érzi magát s az objektiv vizsgálat sem mutat a jellegzetes, lőportól feketített lövési hegen kívül semmit, úgy hogy a műtétről lebeszélem. Az eset körülményei felől megkérdeztetve kijelenti, hogy „véletlenül" sebesítette meg magát. Fivére revolverével játszott, *azt hitte, hogy nincs megtöltve, bal kezével* a *bal* halántékára nyomta (nem balkezes), ujját a kakasra tette, s a lövés eldördült. *Három töltény volt a hatlövetü lőfegyverben.* Kérdem tőle: hogy jutott eszébe, hogy a revolvert magához vegye. Azt feleli, hogy a sorozás idején volt; előző este magával vitte a fegyvert a korcsmába, mert verekedéstől tartott. A sorozásnál visszértágulás miatt alkalmatlannak nyilvánították, amiért nagyon szégyelte magát. Hazament, játszott a revolverrel, de nem volt szándéka kárt tenni magában; ekkor történt a baleset. Arra a kérdésre, hogyan volt különben sorsával megelégedve, egy sóhajtással

felelt s elbeszélte szerelmi visszonyát egy leánnyal, aki őt szintén szerette és mégis elhagyta: tisztára pénzvágyból kivándorolt Amerikába. Ő utána akart menni, de szülei megakadályozták ebben. Szerelmese 1907 január 20-ikán, tehát két hónappal a szerencsétlenség előtt, utazott el. Mindezen gyanúokok dacára a beteg ragaszkodik hozzá, hogy a lövés „baleset“ volt. Én azonban erősen meg vagyok róla győződve, hogy az a hanyagság, hogy a játszadozás előtt nem bizonyosodott meg a fegyver töltött voltáról, úgyszintén maga a lövés is pszichikailag voltak meghatározva. Egészen a boldogtalan szerelmi viszony lesujtó hatása alatt állott még s a katonaságnál nyilván „felejteni“ akart. Mikor ezt a reményt is elvesztette, akkor került sor a lőfegyverrel való játszadozásra, azaz a tudattalan öngyilkossági kisérletre. Hogy a revolvert nem a jobb, hanem a bal kezében tartotta, határozottan amellett szól, hogy valóban csak „játszott“, vagyis tudatosan nem akart öngyilkosságot elkövetni.

„Déjà vu“-nek nevezik a pszichológusok azt a sajátságos érzést, amelynél fogva a környező új helyzet olyannak tetszik hirtelen, mintha azt ugyanígy már egyszer átéltük volna. *Freud* szerint a magyarázata az, hogy az adott helyzetnek megfelelő *tudattalan fantáziák* tényleg éltek vagy élnek az illetőben.

A „déjà vu“-nek eme magyarázatát megerősíthetem. Meggyőződtem róla úgy magamnál mint másoknál, hogy az ismertség megmagyarázhatatlan érzése olyan fantáziákra vezetendő vissza, amelyekre egy aktuális helyzetben tudattalanul visszaemlékezünk. Egyik betegemnél látszólag máskép, a valóságban azonban teljesen analóg módon ment végbe a dolog. Ez az érzés nagyon gyakran ismétlődött nála, de rendszerint *az elmult éjjel egy elfelejtett (elfojtott) álomrészletéből* eredőnek bizonyult. Úgy látszik tehát, hogy a „déjà vu“ nemcsak a nappali álmodozásokból, hanem az éjjeli álmokból is származhat.*)

---

*) L. A rémlés (déjà vu) egy esetéről szóló közleményemet az „Ideges Tünetek“ c. gyüjteményben.

V.

Vélt tévcselekmények.

A tévcselekmények egy különös fajtája az, amikor tévesen úgy véljük, hogy tévcselekményt követtünk el. Az ilyen „vélt" tévcselekmények nem is olyan ritkák. Hányszor esik meg a szemüveges emberrel, hogy üvegét az asztal alatt keresi, holott az orrán van; hányszor gondolja az ember, hogy elhagyta a tárcáját és szorgalmas keresés után ott találja, ahol lenni szokott, nem is szólva a háziasszonyok éléskamrakulcsának „elvesztésé"-ről és „megtalálásá"-ról. Az efajta tévcselekedet mindenesetre elég tipikus ahhoz, hogy mögötte speciális mechanizmust és dinamizmust keressünk.

Az első eset, amit analitikusan megvilágíthattam, kissé komplikált kettős tévcselekmény volt.

Egy fiatal hölgy, aki a pszichoanalizis iránt igen érdeklődik (neki köszönhetem a „kakasimádó fiúról" szóló megfigyelésemet*), olykor fel szokott engem keresni a rendelő órámon. Egyik látogatását azzal a kijelentéssel kellett megszakítanom, hogy sok dolgom van. A hölgy elköszönt és távozott; néhány perc mulva azonban visszatért azzal, hogy a szobában felejtette az esernyőjét, ami azonban semmiképen sem volt lehetséges, mivelhogy az ernyőt — a kezében tartotta. Egy kis ideig még ott maradt azután és felém fordulva meg akarta kérdezni, vajjon nincs-e neki fültőmirigygyulladása, de elszólta magát és fültő*mirigy* helyett így mondta: fültő*ürügy*. A hölgy azután kérdésemre megvallotta, hogy szeretett volna tovább maradni nálam és a tudattalanja az esernyő vélt ottfelejtését úgy látszik csak *ürügyül* használta arra, hogy a látogatás meghosszabbítása céljából visszatérjen. Sajnos, ebben az esetben nem volt módomban mélyebben behatolni az analizisbe, úgy hogy magyarázatlanul kellett hagynom, miért jött létre a célzatos tévcselekmény csak a képzeletben és nem a valóságban. Valamely rejtett tendencia (vagy ürügy) ugyanis minden tévcselekményre egyformán jellemző.

*) Az Ideges Tünetek c. gyüjteményben.

Sokkal behatóbban vizsgáltam meg a következő ál-tévcselekményt: Egy fiatalember a sógora nyaralójában volt vendégségben. Egy este víg társaság gyűlt náluk össze; nemsokára előkerült a cigánybanda, táncoltak, énekeltek és késő éjszakáig ittak a szabadban. A fiatalember nem volt italos, úgy hogy csakhamar patológiás érzelgősség vett rajta erőt, különösen amikor a cigány ebbe a nótába fogott: „Kitették a holttestet az udvarra“. Zokogva sírt és nemrég elhalt apjára kellett gondolnia, akire senki sem gondol a jókedvű mulatozók közül, aminthogy a dalban sincs, aki az udvarra kitett holttestet „végig-végig sirassa“. A mi fiatalemberünk mihamar ott is hagyja a társaságot és az éjszaka ködében magányos sétára indul a közeli tóhoz. Engedelmeskedve egy megmagyarázhatatlan belső kényszernek (ő maga is kissé „ködös“ állapotban volt), hirtelen fogja a tárcáját és bedobja a vízbe, bár a benne levő pénz csak őrizetére volt bízva és az anyjáé volt. A későbbi történteket csak vázlatosan tudja elmondani. Visszatért a barátaihoz, tovább ivott, elaludt és a kocsin alva vitték vissza a városi lakásába. Késő reggel az ágyában ébredt. Az első gondolata — a tárcája. Kétségbe van esve a tette miatt, de nem meséli el senkinek; kocsit hozat, hogy a tóhoz hajtasson, bár a legcsekélyebb reménye sincs, hogy a pénzt megtalálja. Ebben a pillanatban bejön a szobalány — és átadja a károsultnak a tárcát, amit az ágyában, a párna alatt talált meg!

Az alkoholos mámorral való komplikáció ezt az esetet sem teszi alkalmassá arra, hogy belőle az ál-tévcselekményekre vonatkozólag valami általános tapasztalatot vonhassunk le. A pszichoanalitikus vizsgálat azután bebizonyította, hogy az alkohol itt sem a létrehozója volt a tüneteknek, hanem egy már meglevő, érzéssel aláfűtött komplexumot csak kitöréshez segített.*) A pénztárca a reá bízott és eldobott pénzzel szimbólikusan magát az anyát képviselte, akit ő — ki erősen az apjához volt fixálódva — a tudattalanjában formálisan meg akart fullasztani. Tudatos nyelven ezekkel a szavakkal volna lefordítható ez a cselekedet: „Bár csak inkább az anyám halt volna meg, mint az apám!“ **) A páciens az esetet úgy magyarázza, hogy amikor ködös állapotban kószált a tó körül, a pénztárcáját ide-oda lóbálhatta a víz felett, de azután bizonyára visszatette szépen a zsebébe és vetkőzéskor gondosan a párnája alá rejtette, tehát

*) L. „Alkohol és neurózisok“ c. tanulmányomat. (Ideges Tünetek.)

**) A tárca tömöttsége célzás volt az anya iránti érzület őseredetére. A szüleinek házassága igen termékeny volt, csaknem minden évben született egy testvére. A pénz egyuttal célzás a gyermekek anális születési teóriájára; a megfojtás ellentéte a vízből való kimentésnek, stb.

megtett minden intézkedést, hogy el ne veszítse, de épen ezeket a cselekedeteit felejtette el és azzal a biztos tudattal ébredt, hogy a tárcának vége. Pszichoanalitikusan szólva, e tévcselekményben az ambivalenciája nyilvánul meg. Miután a tudattalan fantáziájában megölte az anyját: *vele együtt* feküdt ágyba és gondosan vigyázott rá. Az apának határtalan gyászolása is kétértékűleg fejthető meg, mert ezzel egyúttal leplezni akarta afölötti örömét is, hogy végre megkaphatja az apai jussát (és a legértékesebb javát, az anyját). Az ambivalens tendenciák közül csak a pozitiv (a gyengéd) vált tetté, míg a negativ csak az emlékezeti tévedésnek sokkal ártatlanabb és veszélytelenebb formájába öltözött. —

Ime egy másik, hasonlóan magyarázható eset, aminek megvan az az előnye, hogy exogén befolyás (mint az előbbinél az alkoholos mámor) nem komplikálja.

Egy orvosnövendéknek, amikor orvosságot adott be egy betegnek, hirtelen az a gondolat nyilallott át az agyán, hogy az ápoltjának nem jó orvosságot adott, szóval megmérgezte őt. Ellenszert alkalmazott. Leírhatatlan szorongása csak akkor tűnt el, amikor jobban utánanézve, kiderült a dolog lehetetlensége. A medikus, akin az „ellenséges testvérek komplexuma" erősen uralkodott, a fantáziájában egy riválisával végzett, míg a valóságban csak az óvintézkedésre szorítkozott. Szerencse, hogy ezzel nem ártott.

Hasonló esetem volt nekem magamnak is, amikor egyszer késő éjszaka hívtak egy pácienshez, aki rosszul lett. Ugyanaz nap délutánján volt nálam a beteg és egyéb jelentéktelen panasz mellett torokfájásról is szólt. Megvizsgáltam őt, semmi szervi elváltozást nem találtam, inkább csak ú. n. „kis hisztériát". A páciens körülményei nem engedték meg, hogy pszichoanalitikus kura alá vegyem, ezért meg kellett elégednem a szokásos megnyugtatással és a torokfájásának enyhítésére egy skatulya „formamint"-pasztillát adtam neki, amit a gyáros küldött be nekem megtekintésre; úgy írtam elő, hogy napjában 3—4 szemet vegyen be.

A pácienshez tartva, az a kínos gondolatom támadt, vajjon nem mérgeztem-e meg a pasztillákkal. A készítmény eddig ismeretlen volt előttem; csak aznap küldték; arra gondoltam, hogy valami *formol-vegyület* lehet, talán egy *form-amin* (így!), ami erős dezinficiens. A pácienst gyomorfájdalmak közt találtam, de különben oly megnyugtató volt a kinézése, hogy megkönnyebbülve mentem haza. Csak útközben jutott eszembe, hogy a formamint egy ártatlan mentha-készítmény lehet, ami másnapra igaznak is bizonyult. Analitikusan nézve, az egész mérgezési fantázia csak az éjszakai nyu-

galmamban való megzavartatás miatti bosszankodásnak volt a kifejezése.

Valószínűnek látszik tehát, hogy az ilyen tévcselekmények mögött veszélyes, agressziós tendenciák lapulnak meg, amiknek a hozzáférése a motilitáshoz jól el van zárva, míg a belső észrevevést még tévedésbe tudják ejteni.

Normális körümények között tudvalevőleg a lelki apparátus mozgató végén a *tudat* uralkodik. Ezekben az esetekben azonban, ugy látszik, már a tudattalanban gondoskodás történik arról, hogy a tudattól tiltott cselekmények semmiesetre se jöhessenek létre; annál biztosabban foglalkozhat tehát a tudat ezekkel az — igaz hogy negativan hangsulyozott — aggresszív fantáziákkal. Ez a viselkedés emlékeztet az álom fantáziaszabadságára, mely annál nagyobb lehet, mert hisz az alvás egyáltalán minden cselekedetet megbénit.*)

Van valami hasonlóság a leirt tévcselekmények és a tépelődési kényszer között; mindkettőben egy épen elkövetett cselekmény kritizáltatik meg utólag, csakhogy a tépelődő *bizonytalanságban* van afölött, vajjon a szándékolt cselekményt *helyesen* végezte-e, mig az ilyen „ál-tévcselekvő" tévesen *biztos* benne, hogy *helytelenül* cselekedett. A realitás-vizsgálat mechanizmusának valami finom különbségéről van itt szó, amit metepszichológikusan elképzelni is alig tudunk. E tévcselekedeteknek kényszerneurótikus tünetekkel való analógiája különben megerősít minket abban a feltevésünkben, hogy a vélt tévcselekmények — mint a kényszerelenségek — ambivalens törekvések szelepjeiként működnek.

A tévcselekmények e fajtájának a mechanizmusát a „tüneti cselekvés" ellentétekepen is leirhatnók. Az áltévcselekményekben a tudat egy (a tudattalanból származó) cselekményt vélt elkövetni, mig a motilitás a valóságban jól volt cenzurázva. Az u. n. tüneti cselekvésnél ellenben az elfojtott tendencia, elkerülve a tudatot, motórikus akcióvá változik. De a tüneti cselekvésnek és a vélt tévcselekedetnek közös az a vonásuk, hogy mindkettőben a tudat két funkciójának: a belső észlelésnek és a motilitáshoz való hozzájutás elzárásának a diskrepanciája van jelen, holott ez a két funkció rendszerint egyformán helyes, vagy egyenlő mértékben zavart szokott lenni.

*) *Barthodeiszky* barátom helyesen figyelmeztetett arra, hogy az ál-tévcselekmények többnyire foglalkozásszerü, vagy máskülönben jól begyakorolt működéseknél fordulnak elő, amik automatikusak, tehát tudattalanok, és mégis megbízhatók.

Tévedni a tévedésben olyasvalami, mint az „álom az álomban". Mindakettő a reduplikálással védekezik a tudattalannak erősen tiltott nyilvánulásai ellen. Hiszen tévedni a tévedésben eo ipso korrektivum, amint hogy az álomban való álmodás is megfosztja az álomtartalom egy részét az álomkaraktertől. Ha tudjuk. hogy álmodtunk, az már nem olyan álom, mint máskülönben, amikor az álmodottakat igaznak gondoljuk; és amikor egy tévcselekményt elvégezni elfelejtünk, akkor az egyáltalán nem is jön létre.

Az „ál-tévcselekmények" tendenciája legjobban ezzel a diák-tréfával érzékithető: „Bocsásson meg, hogy meglöktem" — szói oda a diák egy járó-kelőhöz. „De hiszen Ön meg se lökött" — feleli ez. „Ja, bocsánat elfelejtettem!" — mondja a diák és jól oldalba löki.

Ez az élc az ál-tévcselekmények leleplezett tendenciáját utólagosan tetté váltja, mig máskülönben csak örülni szoktunk, ha felismertük a tévcselekvésben való tévedésünket és igy megmenekültünk egy képzelt veszélytől.

VI.

Avatatlanok álmai.

Tudjuk, hogy gyakran mily fáradságos dolog egy pszichoanalitikus kúrában lévő beteg álmainak megfejtése. Az ilyen már nagyon is „tapasztalt“ és jól vigyáz rá, hogy ne produkáljon olyan álmokat, amik könnyen lefordithatók és amiket talán még ő maga is meg tudna fejteni. Egész másként áll a dolog az emberek azon nagy tömegénél, kiknek fogalmuk sincs a pszichoanalizisről. Asztal fölött, vagy csak ugy beszélgetés közben elmondják egymásnak az ő primordiális, analitikus ismeretektől érintetlen álmaikat és nem is sejtik, hogy e közben a hozzáértő hallgató előtt elárulják intim, titkos, még önmaguk előtt is eltitkolt vágyaikat. Egyszer több hetet töltöttem egy üdülőhelyen, ahol az étkezések alatt a könnyen megfejthető álmok egész sorozatát gyűjthettem össze.

„Képzelje csak, mit álmodtam máma“ — mondja egy, leányával a penzióban lakó hölgy a szomszédnőjének: „Ma éjszaka elrabolták a leányomat; — az erdőben, séta közben férfiak jöttek velünk szembe és erőszakkal elhurcolták a leányomat. Borzasztó volt!“ — Én azonban az álmot nem tartottam borzasztónak, és arra gondoltam, hogy ez a hölgy talán már szabadulni szeretne eladó lányától. Véleményem megerősítése nem sokáig késett. Már másnap arról panaszkodott a hölgy, mennyivel kedélyesebb volt a tavalyi szezón, amikor egy sereg fiatalember volt ott; most nincs a leányának semmi társasága, nem látni mást, csak öreg urakat. A következő napon bejelentette, hogy rövidesen el utaznak, ami meg is történt.

Egy ott tartózkodó kolléga mondja egy reggel: „Ma éjszaka veled álmodtam, te egy csatornában birkóztál egy apaccsal, aki téged a viz alá akart szoritani. Én rendőrért futottam, segitségért.“ Nem tudtam visszafojtani a kérdést: „Mit követtem el, hogy ennyire haragszol rám?“ „Dehogy, semmit! Ezt csak izgalmamban

álmodhattam, mert egész éjszaka heves kólikás fájdalmaim voltak." „Ennek lehet része az álomképzésben — válaszolom —, a *csatorna*, amibe bele kellett volna fulladnom, célzás a te tápcsatornádra, amely az álomban nem neked, hanem nekem okoz fájdalmat. Ismétlem, te valamiért neheszteIsz rám!" „Csak nem gondolod, hogy azért akartalak vízbe fullasztani, mert tegnap nem tetted meg nekem azt a kis szivességet? Ezt nem hihetem!" Nekem azonban hinnem kellett, hogy ezt az álmot a bosszú fantáziája diktálta.

„Mit jelent az, ha az ember álmában egész éjszaka fel- meg lehuzza a cipőjét?" — kérdi tőlem az ebédnél egy nagyon fiatal és nagyon szép hadiözvegy. „Az isten szerelmére, ne olyan hangosan!" — volt az én egyetlen válaszom és igyekeztem más fordulatot adni a beszélgetésnek. De a hölgyet nem lehetett olyan könnyen eltériteni az álmától. A következő éjszaka folytatta az álmot és most már a következő álom megfejtését akarta tudni: „Tegnap álmomban feleségül mentem egy öreg urhoz, akihez az az anyám kényszerített hozzá. Azután volt egy nagy halom cipőm, amiket fel- és lehuztam, fekete, barna és sárga cipők voltak." Láthatóan nagy öröme tellett ebben a cipőkészletben, mert amikor beszélt róla, akkor is kacagott. „Kire emlékezteti Önt az az öreg ur, az álombeli férj?" „Érdekes, hiszen ez egy fiatal ösmerősömnek a férje, aki valóban öreg ur már. Én az ilyen házasságokat erkölcstelennek tartom, mert egyenesen a házasságtörésre csábitanak." Most már nem kellett tovább kérdezősködnöm, hogy megtudjam a sokszinü cipők magyarázatát és azt gondoltam magamban: agglegények jól teszik, ha ettől a hölgytől óvakodnak.

A penzióban eközben, ugy látszik, elterjedt a hire, hogy érdeklődöm az álmok iránt, mert egy szép napon felkeresett egy ott tartózkodó páciens ápolónője és elmondta a következő borzalmas álmot: „Egy szobában zsákot láttam, amelyben meghalt nővérem hullája feküdt. A zsák maga faedényen volt, amely valószinüleg a holttetem rothadásából származó piszkos vizet tartalmazta — azonban nem volt bűzös. Csodálatosképen egyre elfelejtettem, hogy a nővérem halott; énekelni kezdtem, majd büntetésből a számra ütöttem. Amikor a zsákot felbontottam, észrevettem, hogy a nővérem nem halott, csak nagyon sápadt. *Mellette egy kis gyermek hullája feküdt.* A nővérem arcán csunya kiütést láttam."

Az álom megértéséhez tudnunk kell, hogy az álmodó erőteljes, 38—39 éves nőszemély volt, akin látszott az anyaságra való

alkalmasság, de aki mégis hajadon maradt és az ápolónői hivatást választotta. A koporsóban való szülés sajátos fantáziáját, a kétséget, hogy a nővér él-e vagy halott: ennek a meghalt nővérnek egy élő személlyel való identifikációjaképen magyaráztam. Az ő különös, kétszinű viselkedése a meghalt nővérrel szemben amellett szólt, hogy ez az élő személy az álmodó maga, aki örül a nővére halálának s aztán megbünteti magát ezért az öröméért. Talán megirigyelte egyszer a nővérét (aki, mint megtudtam, férjes asszony volt) és szerette volna elfoglalni a helyét, hogy neki is lehessenek gyermekei. — Hozzáintézett kérdésem a következő volt: „Nővére halála után nem gondolt arra, hogy a sógora — mint annyiszor előfordul — elveszi Önt?“ „Én nem — szólt a válasz — *a sógorom ugyan megkérte a kezemet*, de én visszautasítottam, mert *a nővérem négy gyermeke felől való gondoskodást nem akartam magamra vállalni.*“

Az álom analizisének részleteibe nem akartam belebocsátkozni, de annyi ebből az elbeszélésből is világos lett előttem, hogy azóta alaposan megbánhatta, hogy sógorának az ajánlatát oly hirtelen visszautasította. Vajjon az álom képzésében az elmondottakon kivül nem volt-e része valóságos élményeknek is, teszem egy abortusnak, ennek a megvitatását mellőzöm, erre vonatkozó kérdések feltevésére természetesen nem is gondolhattam. Ám, ha a fantázia vagy realitás kérdését ebben az esetben nem is döntöttük el — ami a tudattalan problémáinál jogosult —, mégis sikerült a puszta álomtartalomból megismernünk az álmodó lelkiéletének fontos mozzanatait.

VII.

Indulatcsere az álomban.

Egy idősebb urat éjszaka felkölt a felesége, mert álmában oly hangosan és féktelenül kacagott, hogy szinte megijesztette őt. A férj elmondotta később, hogy ez alkalommal a következő álma volt: „Feküdtem az ágyban, egy ösmerős úr lépett a szobába, én fel akarom csavarni a villanyt, de nem sikerült, próbálgatom, de hiába. Erre a feleségem leszállott az ágyról, hogy segítsen nekem, de ő sem tudott elérni semmit; minthogy azonban az illető úr előtt szégyelte magát pongyola öltözéke miatt, abbahagyta a dolgot és visszafeküdt az ágyba. Mindez oly kómikus volt, hogy borzasztóan nevetnem kellett. A feleségem egyre kérdezte: ‚mit nevetsz, mit nevetsz‘ — de én csak tovább nevettem, amig fel nem ébredtem." — Másnap az álmodó borzasztóan le volt törve, fájt a feje, — „a nagy nevetés rázott így meg" — mondta.

Analitikusan tekintve, az álom sokkal kevésbbé mulatságos. Az „ösmerős úr", aki belépett, a lappangó álomgondolatban nem más, mint a halálnak, a „nagy ismeretlennek" előző nap felidézett képe. Az öregúrnak, aki arteriosklerozisban szenvedett, előző nap oka volt rá, hogy a halálra gondoljon. A féktelen kacagás *a sírást és zokogást helyettesítette* arra a gondolatra, hogy meg kell halnia. Amit nem tud felcsavarni, az az ő életének a lámpása. Ez a szomorú gondolat a röviddel azelőtt megpróbált, de nem sikerült koitálási kisérlethez is kapcsolódhatott, amelynél a felesége pongyolája sem tudott segíteni; észrevette ekkor, hogy ő már lefelé halad. Az álommunkának sikerült az impotencia és a meghalás szomorú gondolatait kómikus jelenetté, a zokogást nevetéssé változtatni.

Hasonló „indulatfelcserélődést" és a kifejező mozdulatok átváltozását különben az álmon kívül a neurózisnál és az analizis folyamán, mint „futólagos tünetképződést" is észlelhetjük.*)

---

*) L. Ideges tünetek c. munkám első értekezését. (Dick M. kiadása.)

VIII.

Egy szexuál-szimbolikus álom.

Egy úr elbeszéli a következő álmát: *„Okkluzivpesszáriumot dugok a húgycsövembe. Közben aggódom, hátha belecsúszik a hólyagba, ahonnan csak véres úton lehetne eltávolítani. Megpróbálom tehát kívülről a gát-környék felől rögzíteni és visszahúzni, vagy esetleg kinyomni a húgycső mentén."* Itt eszébe jut, hogy ennek az álomnak egy előző töredékében *„a pesszárium a végbelébe volt betömve"*. Pótlás: *„Az álomban tudatos volt előttem, hogy ez az elasztikus dolog a hólyagban szét fog terpeszkedni és nem lesz többé kivehető."*

A különben teljesen férfias páciens előtt képtelennek tünik fel ez az álom, amelyben ő — mintha nő volna — óvintézkedéseket tesz a terhesség ellen, és kissé gúnyosan tudakolja, vajjon ez az álom is vágyteljesitő természetű-e?

Megkérdeztetvén az álom aktuális okaira vonatkozólag, rögtön a következőket beszéli el:

— Tegnap intim együttlétben voltam valakivel. Közben természetesen a hölgypartnerem tett óvintézkedést és nem én; ő tényleg pesszáriummal védekezik a következmények ellen.

— Akor Ön az álomban ezzel a hölggyel identifikálja magát. Hogy lehet ez?

— Én feminin tendenciáktól egészen mentnek ismerem magam. Gyermekkoromban élvezettel dugtam kis tárgyakat a fejem nyilásaiba (az orromba, a fülembe), ahonnan ezeket néha csak nagynehezen lehetett eltávolítani, s ez nem ment aggodalmas izgalmak nélkül. A szalag, ami a gumipesszáriumon függ, emlékeztet a szalagférgekre, amiktől ugyancsak szorongást éreztem. Itt jut eszembe, hogy tegnap kutyával játszottam és arra gondoltam, hogy echinococcust kaphatok tőle.*)

— A galandférgek és az echinococcus tényleg könnyen hoz-

*) Páciensem természettudós.

hatók kapcsolatba a terhesség gondolatával — jegyzem meg —, mind a kettő tojásalakban, vagy a fejlődés más korai stádiumának alakjában jut a szervezetbe és ott tekintélyes nagyságúra nő, mint a gyermek az anyaméhben.

— Evvel egybevág az, hogy az álmomban szorongva félek attól, hogy az elasztikus dolog kiterjeszkedhet a hólyagomban. Az echinococcus ugyebár szintén hólyagalakú? És még valamit. A szexuális érintkezésnél gyakran nagy gondot okoz nekem egy másik veszély is, a venereás infekció. Ez ellen halhólyaggal védekezem.

— Az infekció az álomban egyáltalán gyakran veszi át a terhesség szimbólizálását. Ön úgy látszik az álomban elcserélte, vagy legalább is összekeverte azt a két veszélyt, ami a legényembert fenyegetheti. Ahelyett, hogy önmagát halhólyaggal, a nőt pedig pesszáriummal védené, Ön mintegy magát inficiálja a hólyagalakú eszközzel: vagyis saját magát ejti teherbe.

— Ahogy azt a galandféreg teszi. A féregtagok, ha jól emlékszem, hermafroditák.

— Ebben az ötletben a feltevésünk újabb megerősítését kapjuk, de még mindig nem tudjuk, hogy jön Ön ahhoz, hogy önmagát ejtse teherbe. Mi jut az eszébe a „véres operációról?"

— Ennél a következő esetre gondolok. Nemrégen az előbb említett hölgy egy gátkörnyéki operációt állt ki. Fia születésekor egy annakidején rosszul összevarrt gátrepedést szenvedett, aminek később vagina- és uterus előreesés lett a következménye, ez nálam — és nála természetesen nem kevésbbé — zavarta a nemi élvezetet. Az operáció a repedés utólagos összevarrásában állott.

— Az Ön ötletei, úgy látszik, minden oldalról a szülés szituációjára koncentrálódnak. Figyelmeztetem rá, hogy az Öntől — bár nagy kihagyásokkal — elbeszélt esemény tulajdonképen már el van mondva a manifeszt álomban is; gondoljon az idegen test *„rögzítésére"* *„kívülről, a gátkörnyéken"*, vagy annak álombeli *„visszaszorításra"*, vagy a *„kipréselésre"*. Ön szinte egész szabályszerűen leír egy *gátvédést* szüléskor. Hol szerezte ezeket a szülészeti ismereteket?

— E tárgy iránt legutóbb az említett operáció alkalmából érdeklődtem. Attól is féltem, hogy egy esetleges újabb szüléskor a nő a szülési csatorna megszükítése által veszélyeztetve lehet.

— A gyermek miatt való szorongáshoz tehát az a félelem is kapcsolódik, hogy Önnek nem lesz gyermeke.

— Igen, talán ez az egyetlen dolog, ami visszatart attól, hogy

ezt a nőt feleségül vegyem; pedig különben — mint tudja — mindenben megfelel nekem. Tudom azt a két alkalmat is, ami ezeket a gondokat épen tegnap eszembe juttatta. Egy másik, fiatal hölgyet, akit évekkel ezelőtt nőül akartam venni, tegnap mint menyasszonyt mutatták nekem. Ekkor arra gondoltam: ez bizonyára hamar fog gyereket kapni.

— Ennél a hölgynél valószinüleg épen az a kilátás csábította Önt, de a fiatalság és érintetlenség hasonlóképen vonzóan hathattak, ellentétben különösen a mostani barátnőjének többé nem érintetlen nemi szerveivel. Emlékeztetem Önt különben az Önnél ismételten megállapított kasztrációs komplexumra. Még a normális női genitale is visszariasztóan hat az Önhöz hasonló férfiakra, de a gátrepedéssel, operációval, abnormis tágassággal való asszociáció még az egész normális ember nemi élvezetét is megzavarhatja Ám Ön adós még nekem a másik álomgerjesztővel!

— A másik alkalom a következő: tegnap este sokáig voltam az anyámnál, akinél a hatéves unokája, nekem unokaöcsém, volt látogatóba. A kisfiút nagyon szeretem, igen tudnivágyó és okos, nagyon gyöngéd vagyok hozzá és minden kérdésére felvilágosítást nyujtok neki, ahogy csak tudok. Tegnap ugyanígy tettem és közben arra gondoltam, nekem nem volt ilyen jó dolgom anyámnál. Tudja, mily szigorú volt velem szemben.

— Ön, úgy látszik, meg akarja mutatni anyjának, hogyan kell a gyermekkel bánni, illetőleg hogyan kellett volna bánni Önnel, vagyis identifikálja magát az anyjával mint nevelő. Innen azonban már csak egy lépés a másik, ősi anyai funkcióhoz, a szüléshez, amint azt Ön álmában végigcsinálja. Az Ön ujraszületése ez tulajdonképen, amelyben Ön egyidejűleg az anya és a gyermek szerepét játssza. Az álom nehézkes nyelvén talán ez a naiv vágygondolat nyer kifejezést: ha az idősebb nőtől nem lehet, a fiatalabbtól nem szabad, hogy gyermekem legyen, — majd csinálok én egyet magamnak! Ez kapcsolatos különben az Ön infantilis autoerótikus kielégüléseivel, amiket más alkalommal állapítottunk meg; itt nemcsak az Ön által említett orr- és fülvájkálásra gondolok, hanem a hólyag- és székkiürítés erótikus mellékgyönyöreire is. A vizelet és bélsár voltak az Ön első — urethralisan és análisan született — gyermekei.

— Bár ezt az utóbbi magyarázatot nem fogadhatom el teljesen, mégis, mint idevágót, felhozom, hogy gyermekkoromban sokáig nem voltam vele tisztában, hogyan születik a gyerek. A családomban uralkodó prüdéria lehetetlenné tette ilyen kérdések feltevését.

A kis unokaöcsémnek azonban nem régen megadtam az erre vonatkozó végső felvilágosítást is.

— Az álom igen merész alakoskodásra is képes. Valószínű, hogy Ön, mint a legtöbb gyermek. először a végbelet és csak később vélte a húgycsőtájat a születés helyének. Ezt az álom nem tudja máskép kifejezni, mint hogy azt mondja, hogy az a széterpeszkedő pesszárium először a végbélbe és csak azután volt a húgycsőbe dugva. De itt eszembe jut, hogy ez a szófordulat: terpeszkedni, szokatlan; tárgyakra nem szokták alkalmazni.

— A „terpeszkedés"-hez ezek a szavak jutnak az eszembe: *kakas a szemétdombján* — *betolakodó*. Mind a három megjelölés azonban én rám is alkalmazható. A kedvesem fivérei már régen rossz szemmel néznek engem és nekem bujkálnom kell előlük. Gyakran önmagam előtt is gyávának tűnök fel; attól is félek, hogy előbb-utóbb még valami kellemetlenségen megyek keresztül.

— Keresztülmenni egy résen, ez persze képletesen kifejezheti az Ön szorongatott helyzetét, aminthogy annak az anyagnak a lágysága és engedékenysége, amiből a pesszárium készül, egész jól talál az Ön gyávaságára és lapulására, amit magának a szemére hány. És minthogy csak az Ön elhatározásától függ, hogy e szituáción változtasson, tulajdonképen önmagának tulajdoníthatja azt a kínt, ami miatt panaszkodik, mint az álomban is.

— Arról, hogy szükösségről és tágasságról beszélünk, eszembe jut a tegnapi álomnak egy elfelejtett részlete. Most már pontosan emlékszem, hogy *a pesszárium a végbélben nagyon kicsi volt, úgy hogy majdnem kiesett, a húgycső számára pedig nagyon is nagy volt.*

— Most hogy Ön ezt a pótlást rendelkezésemre bocsátotta, megállapíthatom, hogy ez az én megfejtésemnek tudattalan megerősítése. Folytassa!

— Két ifjúkori barátomra gondolok, J. M.-re és G. L.-re; mindkettőt irigyeltem a membrum nagysága miatt. Most meg eszembe jut az is, amit Önnek legutóbb elmondottam, hogy apám nemi szervének a nagysága, amit egyszer fürdésnél láttam, engem gyermekkoromban borzasztóan megijesztett.

— Ezzel Ön a lelki életének egy másik, részben már különben analizált rétegét juttatja szóhoz. Ötletei és az álma odamutatnak, hogy valaha, amikor az anyján kivül más nő hatását még nem érezte, sok gondot okozott Önnek a gyermek és a felnőtt testének diszproporciója. Emlékeztetem az Ön későbbi gyermekkorának szexuális kiváncsiságára, amikor elbeszélése szerint sub titulo „doktorjátszás" egy a házban lakó kis lány genitalejét nézte meg. Úgy

látszik, hogy az ő genitalejának igen szűk volta ép oly kevéssé elégitette ki, mint a felnőtt nőnél az Öntől képzelt túltágasság. Még ma is csak ebben a bizonytalanságban és mindkét irányban való elégületlenségben leledzik, amidőn a fiatalabb és öregebb között nem tud választani és egyiktől sem érzi magát kielégítve. Az önkielégítés hosszú periódusa, amit ifjúkorában végzett, lehet Önnél az oka a szerelmi tárgyválasztás meghiúsulásának. És az álmában azért is csinája önmagának a pesszár-gyermeket, mert ép azon a napon találkozott a nagyon tág vaginájú asszonnyal és az igen szűk vaginájú menyasszonnyal, mint az Ön korábbi, sikerületlen udvarlásainak másaival. A mi műnyelvünkön ez „regressziót" jelent a tárgyszeretésről az önkielégítéshez, vagyis egy korábbi kielégülési módhoz. Most vissza kell térnem arra, hogy Ön az óra elején az álmát képtelennek mondotta; igaza is van; persze, hogy oktalanság, ha valaki szükség nélkül egy idegen testet töm a végbelébe vagy a hólyagjába; nem kevésbbé képtelenség az is, ha egy férfi női óvszereket használ, önmagának akar gyermeket csinálni és önmagának akar segédkezni a szülésnél. Az álomfejtés művészetének egy jól bevált törvénye azonban azt mondja, hogy ilyen képtelen álmok mögött többnyire gúnyolódás és csúfolódás szokott rejtőzni.

— A most következő ötleteim Önre vonatkoznak, Doktor Úr, bár e kapcsolatot egyelőre nem értem. Arra gondolok, hogy Ön tegnap célzásokat tett rá, hogy az Ön segítsége mihamar feleslegessé válik és hogy majd egyedül is megállom a helyemet. Én azonban igen sajnálkoztam ezen a kijelentésén, mert még nem érzem magamat annyira egészségesnek, hogy az Ön támogatását nélkülözhessem.

— Most már értem a dolgot. Ön rajtam gúnyolódik, amennyiben a pesszárium ügyetlen bevezetésével azt akarja mutatni, hogy mily képtelen dolog Önt magára hagyni és arra ösztökélni, hogy ezentúl a saját orvosa legyen. Részben igaza is lehet, másrészt azonban talán megjegyzésemmel való elégedetlenségében az én személyem iránti, többször konstatált indulatáttétel is megnyilvánul, amely megnehezíti Önnek a kura befejezését. E hajlandósága a saját képességeinek alábecsülésére és az én személyemnek és támogató teljesítményemnek túlbecsülésére készteti. Tehát a gyermek, akit önmagának csinál, egyúttal az önmagán végzendő analizist is jelenti.

— Mint tudja, én ismételten megpróbáltam önmagamat analizálni. Leülök az íróasztalhoz, leírom az ötleteimet, íveket írok tele az asszociációimmal a nélkül, hogy valamire való dolog jönne ki belőle. A gondolataim szétfolynak a végtelenbe, nem tudom őket

jól összefogni, nem találom a csomópontokat a gondolatgomolyban. Viszont gyakran csodálkoztam azon az ügyességen, amivel Ön a látszólag összefüggéstelent is rendezni tudja.

— Az asszociációk végtelen megnövekedése megfelelne a „terpeszkedő“ eszköznek, ami fölött Ön elvesztette a hatalmát. De nem véletlen, hogy Ön a képtelenségét épen a genitalén és a gyermeknemzésen demonstrálja. Tudja, hányszor említette, hogy gyermekkorában mennyire elcsüggedt, megszégyenítve az apja imponáló nagyságától, de különösen az egyre szaporodó gyermekáldástól! Ön sokáig azt gondolta, hogy apja támogatása nélkül semmire se tudja majd vinni; arra egyáltalán nem is gondolt, hogy valaha maga alapítson családot. Korábban analizált álmainak néhánya világos célzást mutat az Önnek apjával szemben való feminin beállítottságára. Jelenleg azonban én töltöm be Önnél az apa helyét. Ön a páciens szerepében igen kényelmesen érzi magát és szorongást érez, ha arra gondol, hogy önmagára legyen utalva és a későbbi sorsáért való felelősséget egészen magára vállalja.

Nem kivánom Öntől, hogy összes megfejtéseimet elfogadja; ezt majd talán a későbbi ötletei lehetővé fogják tenni. Annyit azonban már most be kell ismernie, hogy ennek az álmának sikerült mindazokat a kínos gondolatokat, amik a tegnap éjszakai álmát zavarhatták, átöltöztetni az urethralis és anális beavatkozás sokkal kevésbbé ijesztő fantáziájába, amely azonban egyúttal a legkivánatosabb vágyának a beteljesülését is jelenti. Hogy az álomnak sikerült a vágyteljesülést: a gyermeket, ugyanabból az anyagból (a gummipesszáriumból) előállítani, amely Önben épen az örök gyermektelenség kellemetlen gondolatát ébresztheti fel, becsületére válik az álma teljesítőképességének.

IX.

Pollució orgasztikus álom nélkül és álombeli orgazmus pollució nélkül.

Gyakran elbeszélik a páciensek, hogy álmukban polluciójuk volt, anélkül hogy a kisérő álomtartalom érzéki jellegű lett volna, vagy egyáltalán nemi vonatkozást árult volna el. Néha az analizis még megtudja találni azt a fonalat, amely az ártatlan, tudatos álomtartalomtól ahhoz a tudattalan nemi fantáziához vezet, amely érthetővé teszi a történt magömlést. Mindenesetre erős elfojtóképességre mutat, ha valaki a tulajdonképeni fantáziától a tudatát egész az organikus kielégülési folyamat utolsó pillanatáig el tudja zárni. — Sokkal gyakoribbak természetesen azok az esetek, amelyekben, mint rendesen történni szokott, az álom a fantázia elfátyolozásával és elferdítésével kezdődik, az orgazmus pillanatában azonban az álmodó előtt leplezetlenül tudatossá teszi a szexuális, vagy genitális folyamatot.

Van azonban ezeknek az orgazmus-nélküli pollucióś álmoknak egy tipikus formája, amelyet hosszabb időn át csaknem naponkint volt alkalmam egy fiatalemberen tanulmányozni. Ennek minden éjszaka volt pollucziója, amihez azonban sohasem kapcsolódott érzéki álomtartalom.

Foglalkozási álmok voltak ezek, amik magömléssel végződtek; megerősítik *Tausk* felfogását, amely szerint a patológikus foglalkozási kényszer szexuális ténykedést leplez.

Ez a fiatalember állandóan komplikált mechanikai találmányokról álmodott (technikus akart lenni), pl. repülőautomobilról, mely egyesitse a repülőgép és az automobil minden előnyét. Az álombeli munka nehezen indult, minden lehető akadály gördült az útjába, amikor aztán a gép elkészült és elindult, — pollucióra ébredt. Más alkalommal egy nehéz matematikai feladatról álmodott, amelynek megfejtése ejakulációval végződött, stb.

Minthogy tudtam *Freud*tól, hogy a pollució többnyire éjjeli onánia, vagy legalább is onániás fantázia, behatóan utánanéztem

a páciens maszturbációs történetének, és megtudtam, hogy ebben a tekintetben igen heves védekező harcot kellett megvivnia. Az anyja azok közé a látszólag gondtalan (a tudattalanjukban azonban igen érzéki) egyének kö é tartozott, akik fiuk felcseperedését nem akarják tudomásul venni, hogy annál tovább maradhassanak vele közeli intimitásban. Hogy az ez esetben leplezetlenül jelentkező incesztuózus fantáziákat legyőzze, a fiatalember számára nem maradt más hátra, mint hogy a szexualitást egyáltalán egy más — lehetőleg ártatlan nyelvre forditsa le. Ezt annakidején — az onánia idejében — tudatosan tette. „Fantázia nélkül" onanizált. Amióta az éberonániát egészen elnyomta, azóta ez mint foglalkozási pollució tér vissza.

Úgy látszik tehát, hogy a nem-orgasztikus pollució tárgya egyáltalán szorosan összefügg az *érzéki fantázia nélküli onánia kérdésével*, amiről oly gyakran hallunk beszélni. A felnőttek ilynemű bemondásait a legnagyobb fentartással kell fogadnunk; csak egészen kis gyermekeknél, a „primär onánia" korában, ismerhetjük el lokális genitális inger lehetőségét a psziche többi részének együttműködése nélkül. Kellő utánjárással felnőtteknél mindig biztos tudomást szerezhetünk affelől, hogy ők az onániás cselekmény folyamán, ha érzéki fantáziákkal nem is mindig, de bizonyos gondolatokkal feltétlenül foglalkoznak. Ezek a gondolatok gyakran egészen sajátságosak. Így előfordulnak: töprengés matematikai vagy mechanikai problémákon (mint a mi fiatalemberünknél), számolás, sőt — egy esetben — a héber ábécé felmondása.

A pszichoanalitikusnak itt nem kerülheti el a figyelmét a kényszergondolatokkal és cselekvésekkel való analógia. Az onánia maga is a kényszercselekvés egy neme; a kényszerbetegeknek pedig tudvalevőleg szintén megvan néha az a törekvésük, hogy bizonyos értelmetlen, vagy az adott helyzetben értelmetlennek látszó gondolatokkal való kapcsolódás által menekülnek gondolataik a tulajdonképeni jelentésétől.

Arról a páciensről, aki az onánizálásnál a héber abc-t mondta el, kiderült, hogy az onániát egy ideig héber *imádságokkal* kisérte, ennek a közelebbi analizise pedig a következő eredményt adta: tudattalan incesztuózus onánia-fantáziáról volt itt szó, amelynek tiltott tartalmát a szentséges imának vagy maradékának, a héber alefbéthnek elmondása mintegy ellensúlyozta.

Egy másik, tizenegyéves fiú a maszturbációnál minden érzéki tartalom nélküli vallásos jeleneteket képzelt maga elé. Leggyakrabban a Szűz Mária képét idézte maga elé, ami annál érthetőbb volt, mert az anyját is Máriának hívták.

A genitális fantáziának működtetése és az attól látszólag oly távoli imádkozás tény kedése között az az *automatizmus* szolgál összekötő hídul, amely mindkettőnek közös tulajdonsága.

Az imák ütemes morzsolgatása, amely még ritmikus és automatikus testmozdulatokkal is lehet összekötve (előre- és hátrahajlongás néhány zsidó szektánál, a „táncoló dervisek" komplikált ritmikus testmozdulatai, a mell ritmikus verése, stb.), épen ezen automatizmus folytán lesz alkalmas arra, hogy vele egy másik ritmikus automatizmus, a genitális, burkoltan ábrázoltassék. Ezt mondhatjuk az abc és az automatikus számfelsorolásról is, amiknél a szexualitástól való meneküléshez a teljes abstrakció is segítségül szolgál t. i. az, hogy ezek minden érzéki gondolati tartalomtól mentesek. (Utalok itt *Freud*nak „Zwangshandlungen u. Religionsübung" c. munkájára.)

A pollúciók vagy éberonániák, amelyekben, mint a fent leírt esetben, az ejakuláció egy nehéz feladat megoldásánál következik be, szimptomái egy miniatür *szorongásos neurózisnak*. *Freud* megmutatta, hogy az emberek legtöbb szorongásos érzése, így a szorongásos álmok is, neurótikus eredetüek: a tudatképtelen (elfojtott) libido, az erre diszponáltaknál, a szorongás testi és lelki tüneteiben tér vissza. Amiről itt van szó, nem más, mint szorongásos pollució, amilyen fiúknál néha éber állapotban is előfordul. Ugyanis a szorongás létrejötte a libidopangás folytán, megfordítható folyamat. Nagy szorongás is kiválthat libidinózus ingert. (Erre a libidoforrásra *Freud* gyakran rámutat a következő műveiben: „Három értekezés a szexualitás elméletéről", „Álomfejtés".)

A nem-orgasztikus álmok harmadik csoportját, úgy látszik, csak a *szinesztézia* fogalmának a segítségülvevésével lehet magyarázni. Hallunk olyan éjszakai orgasztikus pollúciókról, amiknek lelki kisérőtünetei egyszerűen szép tájak látása volt, amiket az illető, mondjuk a vonat ablakából lát, vagy élénk szinek, tűz, stb. Az ilyen álmokra jellemző példát beszélt el egy hölgy, aki harmonikusan szép szinjelenségek hosszú sora után hirtelen egy japán tájékot látott maga előtt és abban a pillanatban, amikor nagyszerű fény- és színeffektusokkal egy vulkán készült kitörni, valóságos erupció is történt nála, t. i. a genitaleján, vagyis orgazmus következett be. Mintha ezekben az esetekben a genitális érzetlehetőségek egész skálája esztétikai, optikai területre helyeztetett volna át. A heterogén érzékelési területek ilyen összekeverődései mint szinesztéziák ismeretesek. (Audition colorée, odorée, etc.)

De tudjuk a pszichoanalizisből, hogy az optikai érzetek magukban

véve sem mentesek az erótikus vonatkozásoktól és hogy a *nézelődési kedv* jelentős — bizonyos patológiás esetekben az egyetlen — szexuális izgalomforrást jelent. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a „tájképek“ az álomban többnyire szexuális térképet jelentenek (*Freud*), akkor az efajta álmokat egyszerűen rejtett voyeur-álmok gyanánt foghatjuk fel, amikben a szexuális képeket optikai szimbolumok helyettesítik. A helyett tehát, hogy ennek a tüneménynek a magyarázatára a „szinesztézia“ fogalmát vennők segítségül, épen ellenkezőleg: ezeket a megfigyeléseinket kell a szinesztézia sajátos jelenségének a magyarázatában értékesítenünk.

*

Amint e példasorozatból látjuk, pollucіós álmok nyilvánvaló érzéki tartalom nélkül nem is oly ritkák. Hiszen *Rank* felállította azt a tételt, hogy minden álom, még a látszólag nem érzéki is, felépítésének valamely rétegében közel áll az orgasztikus vágyteljesüléshez. Sokkal ritkábbak a leplezetlen coitus-álmok teljes orgazmussal, de a nélkül, hogy megfelelő fiziológiai tünemény, pollució, kisérné őket.

Ilyen álmot csak egyszer volt alkalmam közelebbről megvizsgálni, miért is olyan részletesen óhajtom közölni, ahogy azt a páciens elmondotta.

Első kép: *„Egy kis gyermek az ágyba csinált; egy nagy, széles-vállú férfi kinéz az ablakon, az ágytól és az ebben fekvő gyermektől készakarva elfordítja a tekintetét, mintha szégyellné magát a gyermek előtt.“*

Második kép: *„A kedvesemmel az ágyban fekszem, közösülök vele, teljes kielégülést érzek; azt hiszem, kétszer közösültem vele, egyszer normálisan, egyszer per anum.* Homályos, nem egészen tiszta kisérő jelenség gyanánt a következőkre emlékszem még: mintha *egy barátom, akit igen nagyrabecsülök és akivel közös üzleti dolgot kellene elintéznem, a szomszédos szobában volna és a gyermekét valami megbízással abba a hálószobába küldené, ahol az említett koitálási jelenet lejátszódik. Én természetesen szégyellem magam, amiért előtte így mutatkozom, de a gyermek nem hagyja magát zavartatni. Mintha a gyermek atyja sem tudna azokról a nemi eseményekről.“* Pollució lefolyásának minden nyoma nélkül ébredek.

Az álom előzménye a következő: A páciens többek között makacs székrekedésben szenved és a természetes kiürülést beöntésekkel szokta elősegíteni. Az álom előtti este megtörtént vele, hogy a klizma hatása oly gyorsan jelentkezett, hogy már nem volt ideje

felkeresni a félreeső helyet, hanem a defekációt a szobában kellett elvégeznie. Kissé kellemetlenül érintette őt azután, hogy a szobalányt kellett hívnia és — az eset megmagyarázása után — arra kellett kérnie, hogy az éjjeli edényt vigye ki a szobából.

Ezeket tudva, nem nehéz megmagyarázni az álom első részét. A kis fiú, aki oly illetlenül viselkedett, az álom előtti este eseményei szerint nem lehet más, mint maga az álmodó. A szégyenérzet, amit a férfi viselkedése ábrázol, az álmodónak saját, az álomba is folytatódó érzése. Itt tehát az egyéniség „megosziásáról" van szó, amely bizonyos vágyteljesülő tendenciákat szolgál. Nem ő (a felnőtt), hanem egy kis gyermek viselkedett illetlenül, mondja az álom. A lappangó álomgondolat viszont így szólhat: Szégyellem magam, hogy úgy viselkedtem, mint egy kis gyermek.

Az álomnak csak a másik része vonatkozik a mi tárgyunkra; itt pollució nélküli coitus-álommal van dolgunk. Ha közelebbről nézzük a dolgot, arra az eredményre jutunk, hogy az álomnak ez a része — amint ez gyakran megtörténik — ugyanazt az álomgondolatot fejezi ki, mint az első rész, csak más álomtartalommal, ahogy *Rank*-kal mondhatnók: a lelki élet egy más, magasabb rétegéből vett tartalommal. Itt az előző napi tiltott analis kiürülés genitalis ejakulációvá változott át, s ez bizonnyal vágyteljesítő áthelyeződés, mert *e miatt* a kiürítés miatt nem kell szégyellnie magát, sőt ellenkezőleg, ez épen annak a jele, hogy ő már *nem gyermek*, pláne ha az aktust kétszer egymás után tudja elvégezni. A lappangó gondolatból mindenesetre belopódzott ebbe az álomrészbe valami anális vonás is, ezért végzi el az aktust egyszer „per anum". Utólagosan hozzáfűzve, egészen más tartalommal, de mégis szóba kerül végül az álom első részében említett szégyenérzet és a kis gyermek is. A szégyen a fölött, hogy az üzlettársával együtt tervezett munkából még semmit sem végzett el; egy másik, ugyancsak aktualis gêne-je egy más, nem fiatal asszonnyal való viszonya miatt (holott ama nagyrabecsült atyai barátjának a leányát is elvehette volna): mindezek a magukban véve kellemetlen gondolatsorok — úgy látszik — a legtiltottabb ösztönösségnek, az análerotikának, vágyteljesítő eltolásai. Ez az álomrész a szexuális kellemetlenséget, a genitalitás és a tárgyszeretet nivójára emeli az által, hogy segítségül veszi az organikus váladékoknak (bélsár, ondó) szimbólikus identitását.

Miféle segédeszközt ad ennek az álomnak az analizise a polluciónélküli coitus-álmok felfogásához?

Véleményem szerint a következőt: Ebben az álomban nem

(vagy csak másodrendűen) volt fontos az, hogy a kedvese utáni vágyakozás csillapíttassék, inkább az a kellemetlen, az álmot is zavaró gondolat rejtőzik benne, hogy az előző esti szégyenletes eset valamiképen lepleződjék. Ennek az elferdítésnek az anyaga a genitális szférából vétetett ugyan, de nem rendelkezhetett azzal az impulziv erővel, amely a nő utáni erős vágyakozásnál a genitalis szervek mechanizmusát is mozgásba tudja hozni.

Az álom második részének ismerjük egy példányképét. Mindannyian emlékszünk arra a *Freud*-tól megfejtett álomra, amelyben egy hölgy, akinek unokaöccse röviddel azelőtt meghalt, immár egyetlen és nagyon szeretett másik unokaöccsének a haláláról álmodik, Joggal utasitotta vissza az álmodó, hogy ez az álom vágyteljesedést fejezzen ki és csak az analizis folyamán emlékezett rá vissza, hogy első unokaöccsének a halálakor látta utoljára azt a férfit, akit szeretett; a másiknak a halála tehát nem önmagában jelent vágyteljesülést, hanem egy másik lehetőség reményének (a férfi viszontlátásának) a beteljesülését jelentette.

A mi álmunkban sem magában a szexuális érintkezésben volt a vágyteljesülés, hanem abban a szituációban. amely az előző esti balesetet meg nem történtté tette; a szexuális érintkezés tehát nem volt öncél, hanem csak eszköze egy más cél elérésének.

Mindent összefoglalva, azt mondhatjuk tehát, hogy az érzéki álom nélküli pollució esetében a tudattalan vágy elég erős ahhoz, hogy az organikus genitális folyamatot előidézze, de gyönge ahhoz, hogy a tudattalan és tudatos közötti szigorú cenzurát áttörje. A polluciónélküli orgasztikus álom esetében viszont a tudattalan nemi vágy gyönge ahhoz, hogy magömlést hozzon létre és csak arra szolgál, hogy egy, tudatosan elviselhetetlen gondolatot szimbolizáljon. A cenzura kapui ekkor tárva-nyitva állnak akármilyen fantázia előtt s a nemi képzelet éppen ezért — gyengesége ellenére — teljes tudatos érvényesülésre jut. A testiséghez csak az erős tudattalan vágy tud hozzáférni, míg a tudatelőttes vágy legfeljebb lelki folyamatokat vált ki.

Ez alól a szabály alól nem jelentene kivételt az, ha a genitális ösztön reális gyöngesége esetén ilyen pollucionélküli orgasztikus álmok fordulnának elő. A libido tudattalan részét u. i. itt is gyöngének, az álmot pedig inkább a ***kéjvágyra való vágyakozás*** teljesülésének kellene tartanunk.

X.
A hangképzés pszichogén rendellenességei.

I. Anyja kiséretében egy 24 éves fiatalember keresett fel, aki impotenciájától akart megszabadulni. Állapotát már az első vizsgálatnál a neurózis és paranoia kombinációjának ismertem fel. Az egy ideig kisérletképen végzett analizis folyamán azután sajátos nagyzási téveszméi mindinkább felszinre kerültek. Az volt az érzése, sőt biztos meggyőződése, hogy ő természetfölötti — mágikus — erőkkel van fölruházva, amelyekkel más embereket (különösen a férfiakat) arra tud kényszeriteni, hogy rátekintsenek, mihelyt ő rájuk pillant. Ezt a képességét akkor vette először észre, amikor egyszer a szinházban erősen megnézte látcsövén az egyik szereplő szinészt, mire ennek a nézőtér arra a pontjára kellett néznie, ahol a páciens ült. Ezt a csodálatos képességét azután egyre több emberen kellett kipróbálnia, ami őt módfelett izgatta és végül is arra kényszerítette, hogy lemondjon minden szociális érintkezésről és özvegy anyjával egy távoli vidéken telepedjen le. Foglalkozását, amelyben már szépen előrehaladt, feladta. Állapotának neurótikus jelleget azok a szorongásos rohamok kölcsönöztek, amelyek őt mágikus erejének megfigyelése közben lepték meg, különösen akkor, amikor ezzel a varázserővel élettelen tárgyakra vélt hatni: „mert ha már az élettelen tárgyak is engedelmeskednek akaratomnak — mondotta — akkor a világ tönkre mehet én miattam." *) Ennek elkerülése végett, ha olyan emberekkel beszélt, akiket meg akart kimélni, le kellett sütnie a szemét. Már az analizis néhány órája után nagyzási mániájának valódi magva gyanánt a feltétlen tetszenivágyást (ma *narciszmus*-nak neveznők) és az ezzel összefüggő homoszexuálitást ismertem fel. Az a tudattalan vágya, hogy mindenkinek — különösen a férfiaknak — tessék, az elfojtás után egyrészt mint hisztérikus félelem, más-

*) V. ö. a *Schreber,* szenátusi elnök önéletrajzában említett „Weltuntergangs"-motivummal. (Idézve *Freud* paranoiadolgozatában, Sammlg. kl. Schriften, III. k.)

részt mint mindenhatósági téveszme jelentkezett. Amikor a homoszexuális szerelem került szóba, felszólítás nélkül elmesélte homoszexuális szerelmi emlékeit a gimnáziumból, ahol ő kitünően érezte magát abban a női szerepben, amit vele tanárai és iskolatársai játszattak. Leánynevet adtak neki, kétértelmű szavakat mondtak előtte, hogy elpiruljon és mulattak vékony, lányos hangján. „De ez már mind régen elmult! A férfiak már egyáltalán nem érdekelnek, nőkkel szeretnék nemileg érintkezni, de ez sehogy se sikerül." Mai állapotának időrendi kifejtésénél azután kiderítettük, hogy téves eszméjének első jelentkezése egyidőben történt a férfiszerelem megszüntével. Alkalmat e változásra az adott, hogy régi lakóhelyét elhagyta, s ezzel elvesztette régi pajtásait is. A szülővárosában mindenki ismerte és ő, ki csak látszólag kényelmetlenül, valójában pedig nagyon jól érezte magát barátainak pajzán körében, most egyszerre egy idegen nagyvárosba került, ahol sehogy se tudott a régivel felérő „elismerés"-re szert tenni. Erről a vágyáról tudatosan nem vett tudomást, sőt azt hitte, hogy a régi homoszexualitása (melyet nem tagadott) már elmult; de ehelyett mihamar fellépett a fent leirt megfigyeltetési szorongás és a mindenhatóság gondolata. — Mint látjuk, ez az eset a pszichoanalizis paranoiatanához semmi ujat nem füz, csak megerősíti eddigi felfogásunkat a paranoia pathogeneziséről, különösen annak genetikus összefüggéséről a narciszmussal és homoszexuálitással. Hogy mégis közlöm, annak egy a pácienstől produkált sajátságos tünet az oka. A páciensnek *két hangja* van: egy magas szopránhangja és egy elég normális baritónja. A gége sem külső, sem belső vizsgálatra nem mutat abnormalitást, csak bizonyos „innervációs-zavar" van jelen; így mondanák azokban a körökben, ahol ilyen szépen hangzó neveket magyarázatként fogadnak el. Pedig csak az eset pszichológiai analizise mutatta meg, hogy itt sem az innerváció „szubkortikális" vagy „corticalis" zavara, sem a gége fejlődési rendellenessége nincs jelen, hanem egy pszichogen fonációs zavar. Rögtön feltünt nekem, hogy a páciens a baritonhangját csak akkor használta, amikor komolyan és objektive elmerült egy tárgyba; amint azonban — indulatáttétel folytán — velem tudattalanul kokettálni kezdett és tetszeni akart nekem, tehát a szavainak inkább a hatásával, mint a tartalmával törődött, akkor a női hangján kezdett beszélni. Minthogy csak ritkán sikerült neki magát a tetszeni-vágyás kényszere alól emancipálnia, a női hang lett a „rendes" hangja. Ez a hang azonban nem normális szoprán, hanem valami fejhang-féle, amire mindamellett igen büszke volt. Egyszer

egy kis dalt adott elő ezen a fejhangon és nevetéskor is szivesen hallatta ezt a hangszinezetet Önkényesen bármikor meg tudta változtatni a hangját, a fejhangszinezetben azonban nyilván jobban érezte magát. — Ellentétben a férfi-pubertásnál oly gyakran előforduló hirtelen „hangelcsuklással“, ami valóban innervációzavar, a gyorsan növekedő gégével való bánni nem tudás: a mi páciensünk órákig el tudott beszélni a két hangszinezet egyikén, anélkül, hogy a hangja a szó vagy mondat közepén átcsuklott volna.

II. A másik pácienst, egy 17 éves fiut, ugyancsak az anyja hozta hozzám, még pedig épen azzal a panasszal, hogy elviselhetetlen hangja van, amit a gégespeciálisták idegességnek tartanak. További zavarként az egerektől való tulzott félelmet emlegetik. Négyszemközt azt is megvallotta a fiu, hogy a potenciája bizonytalan: coitust csak megelőző fellácio után tud végezni. — Ennek a páciensnek is *két hangja* volt, illetőleg állandóan kissé rekedt fejhangon beszélt és csak arra a kérdésemre, hogy más hangon nem tud-e beszélni, eresztett ki egy olyan mély basszus hangot, hogy formálisan megijedtem tőle. Ez a hangja teljes és zengő volt és az eléggé fejlett, előreugró ádámcsutka mozgása kisérte. Nyilván ez volt a rendes hangja. Az eset pszichológiai megvizsgálása, amihez csak két óra állott rendelkezésemre, a következő eredményt adta: Az apának (ép ugy, mint az első páciensnél) nincs semmi jelentősége; él ugyan, de szellemileg teljesen inferioris, míg az anya a család tulajdonképeni feje. Egy a homoerotikáról szóló tanulmányomban felemlítettem, mennyire kedvező az ilyen családi alakulás homoerotikus fixálódásokra. Igy volt ebben az esetben is. Már 17 éves volt a páciens és különben normális nemi életet is élt, és még mindig nem tudta magát emancipálni a saját nemének erotikus ingere alól. Fiatalabb korában sokáig onanizált egy hasonló koru rokonával, sőt még most is fantáziál néha passziv nemi szerepről egy „csinos huszárhadnaggyal“. E mellett azonban a női nem iránt egyáltalán nem érzéketlen, csakhogy az erre vonatkozó vágyképzeteit hipochondriás képzetek kisérik, amiktől a homoerotikus vágyódásai feltünően szabadok. Ezt az ellentétet az anyához való tudattalan incesztuózus fixálódás feltételezésével véltem megfejthetni. Anyjával folytatott beszélgetésem bizonyossá tette előttem, hogy kétségkivül ő volt az okozója a gyermek szexuális hipochondriájának. Ő volt az, aki a fiát gyakran rendreutasította, amikor a basszus hangját kezdte használni: „Nem tudom hallgatni ezt a hangodat, erről le kell szoknod!“ — mondotta gyakran.

Véleményem szerint itt annak a nem ritka helyzetnek egy esetével van dolgunk, amelyet „a tudattalanok dialógusa“ névvel

szoktam jelölni, amikor u. i. két személynek a tudattalanja kitűnően megérti egymást és megérteti magát, anélkül, hogy bármelyikük tudatának sejtelme is volna róla. Az anya a tudattalanjában egész helyesen fogta fel a basszus hangot az ébredő férfiasság jeleként, és az ellene irányuló incesztuózus tendenciát is megsejtette Az anyának e hang elleni „antipátiáját“ viszont a fiú fogta fel az incesztuózus vágyódások tilalma gyanánt, amiknek a sikeresebb legyőzésére hipochondriásan racionalizált képzeteket mozgósított a heteroszexuálitás ellen egyáltalán s ez vonta maga után azután a potenciazavarokat. A páciens tehát tulajdonképen már érett férfi, csak *az anyja kedvéért* konzerválja a leányosságot és az ehhez illő hangszinezetet. Az eset legeredetére csak a hosszantartó éjjeli ágybavizeléseknek (amiket közvetlenül felváltottak az éjjeli polluciók) a megállapitása vet némi fényt; az elfelejtett infantilis onánia maradékaként lehet azt felfogni. — Az egerektől való félelemben pedig bizonyára régi phallikus fantáziák jelét láthatjuk.

A két eset részleteinek a hasonlósága amellett szól, hogy itt valami tipikus dologról van szó, ami számos fiun lesz megfigyelhető, ha a hangszinezet anomáliáira és a pubertáskori hangátváltozás késlekedésére kellő figyelmet fordítunk. Mindkét páciens ugy látszik azok közé a homoerotikus neurótikusok közé tartozik, akiket én mint *„kényszerhomoerotikusokat“* állítottam szembe a tulajdonképeni invertáltakkal.*) Ez a fiútipus adja, ugy látszik, a legnagyobb kontigensét azoknak a „nőimitátorok“-nak is, akik a varieték publikumát a szoprán és basszus hang hirtelen felcserélésével szórakoztatják.

---

*) Ferenczi: A férfiak homoszexuálitása. Ideges tünetek, 26. l.

XI.

Erótikus és jellembeli vonások keveredése.

Az esetek egész sorában észlelhetjük, hogy bizonyos jellemvonások szivesen visszatérnek az erótikus fejlődés azon előző lépcsőfokaira, amelyeknek ők tulajdonképen a szublimálódási produktumai; ez által az erótikus és jellemvonások keverékképei jönnek létre.

1. Egy fiú azt vallotta a pozsonyi gyermekbiróság előtt, hogy egy gyűjtőurnából oly módon tulajdonitott el papirpénzt, hogy hosszú botokat kent be a saját exkrementumával és a rájuk ragadó bankókat kihúzta az urnából.*)

Bizonyára nem véletlen, hogy a fiú, amikor az eszközön gondolkodott, amelynek segítségével pénzvágyát kielégíthesse, épen erre a gondolatra jött rá. Elég volt ehhez, hogy a pénzgyűjtés anális jellemvonása a neki alapul szolgáló análerótikát (koprofiliát) megelevenítse. Ez egyik módja annak, ahogy az elfojtott képzet az elfojtóban újra visszatér.

2. A „háziasszony-pszichózis"-ban szenvedők különös kedvteléssel eresztik szabadjára tisztogatási rohamaikat a félreeső helyeken. (A tisztálkodásnak [anális jellemvonás] kombinációja koprofiliával [análerotika]).

3. Több esetben speciális fukarságot konstatálhattam, amely csak bizonyos kiadások ellen irányult, t. i. ha fehérneműtisztításért, vagy klozetpapirért kellett pénzt kiadni. Igen sok különben jó módban élő ember feltünően takarékoskodik a fehérneműváltással és nehezen tudja magát elhatározni arra, hogy háztartása számára tiszta klozetpapirt vásároljon. (Fösvénység [anális jellem] + tisztátalanság [análerotika].)

4. Egy régebbi munkámban már közöltem egy gyermek esetét, aki, hogy szép fényes „aranykrajcárjai" legyenek, rézpénzt nyelt és a bélsárból fényesen kipucolva kikereste. Az emésztő csatorna kémiai nedvei lemarták a pénzdarabokról a rozsdát. (Két

*) Dr. *Sisa Miklós*tól hallottam.

jellemvonásnak, a pénzvágynak és tisztaságszeretetnek a kombinációja az eredeti análerótikával.)

5. Sok anális jellemű embernek a pedanteriája semmiben sem olyan szigorú, mint a székelés pontos idejének a megtartásában.

6. A makacsság tudvalevőleg tipikus anális jellemvonás. De a makacsságnak igen népszerű kifejezőeszköze a test hátuljának a lemeztelenítése és koprofil működésre való felszólitás. Ebben a kifejezésmódban az eredeti análerótika jelentkezik.

7. Sok neurótikusnak és a gyermekek játékának a megfigyelése mutatja, hogy a „tűzzel játszás“, a tűz látásának öröme, sőt a gyújtogatásra volt hajlam is: urethralerótikus jellemvonás. Sok gyújtogató egyenest ágybavizelő volt és az ebből az alacsonyrendűségből kifejlődött ambició — még nem ismert okból — szivesen választja a dicsőségszerzés herostratesi módját. A gyújtogatási esetek egy kriminológiai gyűjteménye nagy számát sorolja fel azoknak a gyújtogatóknak, akik saját ágyukat gyújtották fel és ezzel egyszersmind rámutattak piromániás jellemvonásuknak enurézises forrására.

8. Egy úriember, aki hólyagjának infantilis inszufficienciájára még jól emlékszik, később szenvedélyes önkéntes tűzoltó lett, ami a fentiek után nem ejt minket csodálkozásba. Már a tűzoltás is a herostratesi karakternek és az urethralerótikának keverékképe, de az urethralis hajlamok továbbélése még világosabban mutatkozott a pályaválasztásánál. Orvos lett és speciális szakul az urológiát választotta, amelyen állandóan módjában volt foglalkozni mások hólyagürülésével.

Ha *Jung* azon felfogásának tévessége, amely szerint az analiziskor felszinre kerülő erótikus gerjedelmek többé nem „reálisan“, hanem csak „szimbólikusan“ értendők, még bizonyításra szorulna, akkor ez a megfigyeléssorozat újabb ellenérvet adna a kezünkbe. Az erótikus tendenciáknak folytonos belekeveredése a már látszólag leülepedett jellemvonásokba, mindennél jobban mutatja, mily élénken valók még mindig ezek a tudattalan erótikus gerjedelmek, és hogy mennyire megragadnak minden alkalmat, hogy valamilyen — mint láttuk, gyakran nagyon is átlátszó — álruhában reálizálódjanak.

XII.

Gyermekkori ‚kasztráció' lelki következményei.

A „kakasimádó fiúról" szóló munkámban leírtam egy fiu esetét,*) akit kora ifjúságában jelentéktelen sebesülés ért a penisén, amely aztán döntő befolyást gyakorolt egész ösztönéletére és szellemi fejlődésére; ugyanott rámutattam az egyéni konstitució nagy fontosságára a kasztrációtól való félelemben, mig az átélés szerintem itt csak kiváltó mozzanatként szerepel.

Néhány évvel ezelőtt egy páciens került hozzám, aki a „kakasimádó fiú" ellentételeként fogható fel; alig hároméves korában valóban kasztráción esett át. Ezen természetesen nem az orvosi értelemben vett kasztráció, hanem egy más penis-műtét értendő. A páciens pontosan emlékszik, hogyan került erre a sor. Vizelési nehézsége volt (valószinüleg phimosis következtében), ami arra késztette apját, egy nagyon energikus parasztembert, hogy — dacára keresztény hitének —, fiához ne a körorvost, hanem a falubeli zsidó metszőt hívja el. Ez aztán egy orvosi szempontból itt csak helyeselhető gyógyeljárást, a körülmetélést ajánlotta. Az apa rögtön beleegyezett, mire a metsző elővett egy hosszú, éles kést és az irtózatosan védekező és csak erőszakkal megfékezhető fiúnak eltávolította a fitymáját.

L. úrról, egy horvát mezőgazdasági hivatalnokról van szó, aki impotenciájának gyógyítása céljából fordult hozzám. Bemondása szerint még legényember, akinek nőkkel még nem igen volt dolga, eltekintve alacsonyrendű prostituáltaktól; ám még ezeknél se volt biztos a potenciája; az ehhez szükséges bátorsága hiányzik. Kiderült továbbá, hogy az önbizalom e hiánya nemcsak nemi dolgokban, hanem más élettevékenységeiben is uralkodik és ez volt oka annak, hogy a nem közönséges intelligenciájú ember se társadalmilag, sem anyagilag nem vihette sokra.

Minthogy hosszabb szabadságot nem engedett meg az állása, csak nagyobb időközökben jöhetett egynéhány (1—3) hétre hozzám,

*) L. „*Ideges tünetek*" c. gyűjteményemet.

ami erősen csökkentette nemcsak a gyógyeredményt, de az eset pszichoanalitikus értékesítésének lehetőségét is. Az analizis mindamellett az idők folyamán annyi jellemzőt hozott felszínre, hogy közlése megokoltnak látszik.

Az első ülésszak alatt (így nevezhetjük az analizis egy-egy ciklusát) a páciénst igen nehezen lehetett szólásra bírni. Erős, alig legyőzhető ellenállása onnan eredt, hogy a lelkét reális bűnök is nyomták. Erős hajlandósága volt arra, hogy a kártyában a szerencséjét megkorrigálja, nemcsak akkor, ha kedvező alkalom kinálkozott rá, hanem előre felkészülten, megfelelő kártyamachinációk segítségével is. Ilyen sikerült svindlik után, amelyek gyakran veszélybe is sodorták, nem érzett kielégülést; a pénzt elpazarolta, elitta, majd kegyetlen szemrehányásokkal illette magát. Inkorrekt játéka szerencsére nem tudódott ki, de így is sikerült rossz hírbe keverednie: gyakran leissza magát és részegen muzsikusokkal, pincérekkel komázik, akiknek ismeretségét józan állapotban borzasztóan szégyelli. Felidézve gyermekkori bűnlajstromát, néhány jelentéktelen tolvajlása derül ki; a legnagyobbstilű az volt, amikor alvó apjának a nadrágzsebéből ellopta a pénztárcáját. Ez az apa erőszakos ember volt, aki fiát ostorral nevelte, gyakran leitta magát és alkoholepilepsziában halt meg. Az elbeszélésnek ezen a pontján került sor a már leírt, igen durva módon elvégzett műtét közlésére.

Miután a páciens e közlésekkel könnyített a lelkén, megnyilvánulhatott érzésvilágának másik oldala is és ekkor egy szenzibilis, szeretni és szerettetni vágyó, költői és tudományos tehetséggel megáldott ember képe bontakozott ki. De akár valamelyik bűnének a beismerésére, akár egy költeményének az előadására került sor, mindannyiszor egész különös módon tiltakozott: a hangja fojtott lett, féktelenül káromkodott, szinte opisthotonusba cövekelte magát, mint valami hiszterikus, összes izmai ad maximum összehúzódtak, arca kipirult, vénái megduzzadtak, mígnem a kritikus dolog közlése után hirtelen megnyugodott és a kínverejtéket letörölhette a homlokáról.

Elmondta azután, hogy ilyen alkalmakkor a penisének erős retrakcióját szokta érezni és az a kényszerimpulzusa volt, hogy annak az embernek, akivel beszél, megragadja a genitaleját.

Eltávozása előtt felvilágosítottam, hogy egész életén át csonkítottságának elbátortalanító tudatában élt, ez tette őt gyávává és ez okozta azt a kényszert, hogy magának bizonyos előnyöket akár ravaszsággal és csalással is megszerezzen. Az apja nadrágzsebéből való való lopás különben csak szimbólikus visszafizetése a rajta elkövetett rablásnak. A penisretrakció, mindig, amikor valamiért helyt kell állnia,

emlékezteti az ő értékcsökkenésére; az a kényszerimpulzus, hogy egy idegen membrumot megfogjon, ettől a kínos képzettől akarja őt megszabadítani, amennyiben fantáziájában egy teljes értékű genitale tulajdonosává teszi őt.

Egy későbbi ülésszak alkalmával a már leírt kínok között bevallotta csaknem mithikus jellegű fantáziáit, amelyek akkor szoktak felbukkanni benne, ha egészen egyedül volt. Sasnak érezte magát, aki nyitott szemmel a napnak röpül. A legcsekélyebb félelem nélkül repül a nap felé, erős csőrével leharap a széléből egy darabot, mire elsápad a fénye, úgy mint napfogyatkozáskor. Ezzel a napszimbolumos fantáziával a páciens a hozzáértő előtt az apja (a nap) elleni olthatatlan bosszúvágyát árulta el, akinek e megcsonkítással akarja visszafizetni a nemiségének az ő hibája folytán bekövetkezett bénultságát. A sashasonlat álomkép, amely leplezi az erekciója zavarának tudatát. A nap = apa magyarázat megerősítéseként foghatjuk fel a páciens azon panaszát, hogy potenciájának legjobban egy napkúra ártott. A nap és az apa között asszociációs kapocsként adódott az apa fénylő, fenyegető *szeme*, amely előtt gyermekkorában — ellentétben a fantázia vakmerőségével — mindig le kellett sütnie a szemét.*)

Magyarázatot nyert továbbá különös viselkedése kellemetlen vagy véleménye szerint az orvosnak nem tetsző képzetek közlésekor. A fojtott hang, a káromkodás, az opisthotonus stb. nem volt egyéb, mint a kasztrációnak és ennél az erőszakos beavatkozásnál való viselkedésének újból való, tudattalan átélése. Kevésbbé kínos közléseknél csak a penis retrakcióérzete figyelmeztette a kasztrálásra. A gyermekkori lelki rázkódás tartós pszichikus és nervózus kapcsolatot létesített a sérült testrész és az ő érzelemvilága között (amihez hasonlót némely felnőtt háborús neurotikusnál találtam), úgy hogy az érzelmei retrakciós és kasztrációs érzetek skálájaként voltak leírhatók. Minden későbbi érzés izgalomba hozta lelkének még mindig be nem gyógyult sebét és organizmusának megfelelő pontját.

Az a kényszer, hogy a szorongásban egy az övét felülmúló, idegen genitalet ragadjon meg, többféleképen magyarázható. Mindenekelőtt a már említett vágyából ered, hogy nagyobb penise legyen;

*) Elgondolható, hogy általában az apa szeme adja a napszimbolum képzésénél a tertium comparationist. Gondoljunk csak „Isten szemére“, amit napsugarak környeznek. Ismerek egy hivatásos hipnotizőrt, aki úgy véli, hogy szuggesztiv képességét áthatoló szemének köszönheti. Gyermekkorában szembeszállt szigorú apjával és sokáig azzal foglalkozott, hogy szembe nézett a legszúróbb napsugárral is.

de ezt a fogást a páciens a kasztráció megismétlődése ellen biztosítéknak is használta; vélt ellenfelének a penisét állandóan mintegy zálogként a kezében tartotta. (Szokatlanul hosszú ideig folytatott onaniáját hasonlókép kellett magyaráznom. A penisét nem merészelte kiengedni a kezéből és valami idegen, veszélyessé válható asszonyra rábízni. A kasztráció-komplexum általános jelentőségü és feltehető, hogy sok onanistánál szerepel motivumként.)

E kényszerimpulzus mögött végül passziv homoszexuális fantáziákat is fedeztem fel: mint kasztrált, nőnek tekintette magát és így legalább asszonyi szexuális élvezetben akart részes lenni.

A nemi fejlődés zavara — amely valószínűleg épen a narcisztikus és genitális stádium között állott be — lesz az oka szokatlan narciszmusának és erős análerotikájának, amit mind a mai napig megőrzött. Ide vonatkozó gondolatai igen sajátságosak voltak. Csak azt akarom megemliteni, hogy a defekációt legszívesebben a lakásától nem messze fekvő patakban végezte és énje ezen levált alkotó részeitől nehezen tudván megválni, további sorsukat sokáig figyelemmel kisérte. A fösvénység análerotikus eredete iránt különösen élénk szimatja volt; amikor például úgy találta egyszer, hogy a nővére nagyon is szegényes ebédet adott az ő tiszteletére, az jutott eszébe, hogy „a nővére a farsangi fánkot talán úgy szedegette ki az anusából".

Legértékesebb tulajdonától megfosztva érezvén magát, irtózott mindennemű pénzkiadástól; mintha mindenben megcsalták, „megrövidítették" volna; ezért igyekezett ő is másokat becsapni. A szabóval és borbéllyal szemben erős idioszinkráziával viseltetett.

A neurózis kitörésének a kezdete nem volt felderíthető. Mint fiatalember éveken keresztül attól félt, hogy epilepsziás lesz. Alkohol-epilepsziás apjával való identifikáció mindenesetre felvehető itt, de ennek a szimptómának valószinűleg többszörös jelentősége nem volt kellőképen analizálható.

Ez az eset *Freud* „aetiológiás sorozatában" a legszélsőbb helyen állhat; valószínű ugyanis, hogy egy ilyen trauma egy különben nem diszponált gyermeket is neurótikussá tehet.

Mint egy hadikórház idegosztálya vezetőjének, alkalmam volt kikérdezni boszniai mohamedánokat, akik gyermekkorukban circumcindáltattak. Megtudtam, hogy ott az operációt a legtöbb gyermeken életük második évében végzik és hogy ez semmiféle ideges következménnyel, különösen pedig impotenciával nem jár. A zsidóknál a rituális körülmetélést a gyermek születése után nyolc nappal végzik; ezeknél is hiányoznak a pácienséhez hasonló szimptómák. Lehet-

séges tehát, hogy ennek a beavatkozásnak csak a kritikus narcisztikus korban van utólagos kóros hatása.

Ilyen és hasonló esetekben el kell ismernünk — amint *Freud* is teszi — a tünetképzésnél a „férfiúi protestálásnak“ kiváló jelentőségét. Ennek a páciensnek legepesztőbb, legösztönösebb vágya valóban az volt, hogy férfi lehessen, persze nem „felülkerekedés“ kedvéért, hanem azért, hogy apjához hasonlóan ő is szerethessen asszonyt és alapíthasson családot. Különben nem csoda, hogy narciszmusának súlyos sérülése folytán nemcsak libidinózus, hanem egoisztikus fantáziákat is produkált a körülmetéléstől megbántott önszeretete.

XIII.

A genitális tájék paresztéziája impotenciánál.

Némelyik pszichoszexuálisan impotens páciensem arról szokott panaszkodni, hogy nem érzi a penisét; mások a genitális tájék kifejezett „hidegségéről“ szólnak, mások meg a penis összezsugorodásáról. Mindezek az illuziók kohabitáció-kisérletnél fokozódnak. Az analizis folyamán azután a páciensek gyakran maguktól elmondják, hogy már „jobban érzik“ a penisüket, hogy a hidegérzésük már csökkent, hogy (nem erigált) penisük már „konzisztensebb“ és „duzzadóbb.“ Technikai okokból nem tanácsos ilyen panaszok alapján testi vizsgálatba bocsátkozni, de néhány esetben nem kerülhettem ezt ki, objektive azonban semmi különösebb „hideget,“ anesztéziát vagy analgéziát nem tudtam konstatálni, a penis összezugorodását igen. Analizisnél ezen szenzációk tudattalan forrásaként infantilis *kasztrációtól való félelmet* állapitottam meg, ami — mint más helyen kifejtettem — oka azoknak a *retrakciós érzeteknek* is, amik némely pácienst, különösen az analitikustól (az apától) való szorongás közben elfognak. Egy ilyen páciens éjszaka azzal az érzéssel ébredt egyszer, hogy a penisét egyáltalán nem érzi; nagy szorongás jött rá és a genitáliák megtapintásával kellett meggyőződést szereznie afelől, hogy valóban megvan még a penise. A magyarázat a következő volt: gyermekkorában a genitálejának onanisztikus célu tapogatása miatt kasztrációval fenyegették, innen a genitále érintésének a félelme is. A penishez való szorongásos odakapás kompromisszumnak bizonyult az onania-vágy és azon aggodalom között, hogy ezért súlyos büntetést kaphat. („Az elfojtott képzett visszatérése.“) Az itt leirt és a hozzájuk hasonló paresztéziák ingadozása néha nagyon jól mutatja a páciens állapotában beálló javulásokat és rosszabbodásokat. A tudattalan (onanisztikus) incesztus-fantáziák mellett a lelki impotenciának leggyakoribb oka a kasztrációs félelem szokott lenni; többnyire azonban mind a kettő együtt: félelem az incesztus-vágyak miatti kasztrációtól.

XIV.

Vasárnapi neurózisok.

Ismerünk a pszichiátriából kóros állapotokat, amelyeknek lefolyása kifejezett időszakosságot mutat; elegendő, ha a periodikus mániára és melankóliára emlékeztetek. Tudjuk azonkívül *Freud* pszichoanalitikus megállapítása óta, hogy a pszichoneurotikusok — akik közül tudvalevőleg oly sokan szenvednek elfojtott emlékek miatt — bizonyos rájuk nézve kritikus vagy nagyjelentőségü átéléseknek évfordulóját vagy évszakát szivesen ünneplik meg tüneteik felfokozásával. Olyan neurózisokról azonban, amelyeknek tünetingadozásai a hét egy bizonyos napjához fűződnének, tudtommal senki sem tett még említést.

És mégis fel kell tételeznem ennek a sajátos periodicitásnak a létezését. Több neurótikust kezeltem, akiknek maguktól elbeszélt, vagy az analizis folyamán reprodukált kórtörténetében szerepelt az az állítás, hogy bizonyos ideges állapotaik — különösen ifjúkorukban — a hét egy bizonyos napján, de akkor aztán rendszerint bekövetkeztek.

A legtöbbjük a zavarok periodikus visszatérését *vasárnapokon* érezte. Többnyire *fejfájásokról* és *gyomorbélzavarokról* volt szó, amelyek minden különösebb ok nélkül jelentkeztek ezen a napon és a fiatalembereknek egyetlen szabad napját alaposan elrontották. Nem kell hangsúlyoznom, hogy magyarázatomban nem hagytam figyelmen kivül a racionalis okok lehetőségét. A páciensek is azon fáradoztak — látszólag sikerrel —, hogy állapotuknak ezen sajátos időbeli meghatározottságát észszerűen magyarázzák és a különleges vasárnapi életmóddal akarták azt összefüggésbe hozni. Vasárnap tovább alszik az ember, mint más napokon, innen van a fejfájás, — mondták egyesek; vasárnap bővebben és jobban étkezünk, könnyebben rontjuk el a gyomrunkat, — mondták mások. Magam sem akarom a vasárnapi periodicitás létrehozásánál ezeknek a tisztán testi mozzanatoknak a jelentőségét kétségbe vonni.

Egynémely dolog azonban a mellett szól, hogy ezek a fiziológikus momentumok nem merítik ki a tényállást. A fejfájás például akkor is jelentkezik, ha a beteg vasárnapi alvási ideje nem különbözik a többi napokétól és beállnak a gyomortünetek, bárha a beteg és környezete már okult a tapasztaltakon és az étkezést ezen a napon profilaktikusan csökkentette.

A tudomásomra jutott egyik esetben, egy kis fiúnál, minden péntek este hidegrázás és hányás jelentkezett. (Az illető zsidó fiú volt, akinél péntek este kezdődött a „vasárnapi pihenő".) Ő és családja az állapotot a hal élvezetére vezette vissza, péntek este u. i. ritkán hiányzott a hal asztalukról. Nem használt az se, hogy lemondott ennek az ételnek az élvezéséről; a tünetek azután is ép úgy jelentkeztek, amit ily alkalommal talán a veszedelmes étel megpillantása ellen való idioszinkráziának tulajdonítottak.

A pszichológiai momentum, amely szerintem e tünetek időbeli visszatérésénél mint mellékfaktor, vagy gyakran mint egyedüli ok szerepel, adva van azokban a körülményekben, amelyek — a hosszú alvástól és bő étkezéstől el is tekintve — a vasárnapot jellemzik.

A vasárnap a mai kulturemberiség ünnepnapja. Csalatkozik azonban, aki azt hiszi, hogy ez az ünnepnap csak a testi és lelki nyugalom jelentőségével bír; a pihenéshez, amihez rendesen hozzájuttat, lényegesen hozzájárulnak egyéb lelki momentumok is. Ezen a napon nemcsak hogy a magunk urai vagyunk és szabadoknak érezzük magunkat minden bilincstől, amit a kötelesség és a körülmények kényszere kivülről rakott ránk, hanem egyuttal valami belső felszabadulást is érzünk. Tudjuk *Freud*tól, hogy azok a belső hatalmak, amelyek gondolkozásunkat és cselekvésünket logikailag, ethikailag és esztétikailag nem kifogásolható mederbe terelik, csak ösztönszerű reprodukálásai annak a kényszernek, amit valaha a külső szükség erőszakolt az emberre. Nem csudálandó, hogy az aktuális külső nyomás csökkenésével szabaddá válik a különben tartósan elfojtott ösztönök egy része is. A külső cenzura csökkenése maga után vonja a belső cenzura alászállását is.

A kivülálló számára mindig érdekes annak a megfigyelése, mennyire változik egy embertömeg nivója ünnepélyes alkalmakkor. „Auf der Alm, da gibt's ka Sünd", — mondja a stájer közmondás és azt érti ezen, hogy vasárnapi kiránduláskor az alpeseken „minden szabad". Felnőttek úgy viselkednek, mint gyermekek, a gyermekek pedig szinte a fejük tetejére állnak és gyakran olyan pajkosságokra ragadtatják magukat, amik a tekintélyes személyektől büntetést

provokálnak és a szertelen jó kedvnek hirtelen szomorú véget vetnek. Nem mindig van így, mert a felnőttek ilyen alkalmakkor gyakran rendkívül türelmet tanusítanak, mintha valami titkos, ki nem mondott megállapodás kötné őket, ami a bűnösöknek időleges büntetlenséget biztosít.

Nem mindenkinek adatik meg azonban, hogy ünnepi jókedvét ilyen természetes szabadsággal tombolja ki. A neurótikusan terhelt épen ilyen alkalmakkor lesz hajlamos a tartózkodásra, vagy azért, mert nagyon is veszélyes ösztönöket kell megzaboláznia (amiktől különösen akkor kell erősen óvakodnia, amikor mások rossz példája csábítja őt), vagy mert túlérzékeny lelkiismeretével kisebb hibákat sem tud magának megbocsátani. Megesik azonban, hogy ezen „ünneprontóknál“ a rosszkor beálló depresszión kivül az ünnep által aktivált elfojtott szenvedély és az ellene mozgósított önbüntető fantázia kis hisztériás tünetekben is megnyilvánul. És ilyeneknek kell minősítenem a fent említett vasárnapi fejfájásokat és gyomortüneteket is: a „hosszú alvás“, a „bőséges étkezés“ stb. csak alkalmak, amiket ez a kis neurózis arra használ fel, hogy igazi létrehozó okait racionális mezbe burkolja.

Ezen felfogás igazsága mellett szól az a tény is, hogy a periódikus, de gyorsan elmúló „vasárnapi neurózisokon“ kívül vannak elhúzódó „vakációs neurózisok“ is. Az ebben szenvedőket iskolai vagy hivatali vakációjuk alatt többé-kevésbbé terhes pszichikai állapot kinozza. A fent emlitett kis-hisztériáktól eltekintve, gyakori náluk egy különös hangulatváltozás. Arra az *unott feszültségre* gondolok, ami az illetőt mindenféle szórakozásában gátolja és egyuttal kínos munkaképtelenségét okozza. „Lustaság és lelkiismeretfurdalás“, „olyan lustaság, aminek nem tud örülni az ember“, — ezekkel a kifejezésekkel próbálta egyikük jellemezni ezt a hangulatát. A másik valami ismeretlen utáni vágyakozásról szólt és említette, hogy már gyermekkorában órákig elkínozta anyját ezzel a sokértelmű kéréssel: „Mama, adj nekem valamit!“ Bármit adott neki azonban az anyja, őt nem elégítette ki, tovább nyafogott, míg alaposan össze nem szidták, vagy akár el is verték; erre aztán megnyugodott.*) Vajjon a vasárnapi neurózisok mögött is ilyen kielégületlen vágyak

*) *Vörösmarty* kedves humoros költeményében, a *Petikében*, az anya hiába próbálja a mély bánatba esett Petikéjét ajándékkal és édességgel felderiteni, míg ki nem ejti a szomszéd lányának, *Juliskának* a nevét, mire megszólal a kis negativista: „Jőjjön hát!“ De erre átlát rajta az aggódó anya, jól megmossa a fejét és iskolába küldi őt.

rejlenek-e? És ha igen, mi ezeknek a vágyaknak a tartalma? Honnan a rossz lelkiismeret, a tünetek büntető tendenciája és a büntetésnek kitünő, a szülőktől is jól ismert terápiai hatékonysága?

A legutóbb említett páciensnél a pszichoanalizis a tudattalan büntetendő vágyak rejtett tartalmában — bár a legjobb akarattal azon volt, hogy az emberi cselekvés végső motivumaiba egyszer már valami változatosságot hozzon be — megint csak az Ödipusz-fantáziát találta meg: erőszakosságot a tekintély ellen és hatalombakeritési impulzusokat a másiknemű szülővel szemben. Amíg a tapasztalat véleményem megmásítására nem kényszerit, addig a többi ünnepnapi neurózisnál is ezt a tünetmotiválást kell érvényesnek tartanom.

A péntek-esti gyomorzavarokban szenvedő fiúnál a hisztériás tünetek determinálásában még tovább kell mennünk. Ismeretes, hogy vallásos zsidóknál péntek este nemcsak a halevés, hanem — a hitvesi szerelem is kötelező; így fogja fel legalább nagyon sok zsidó, különösen a szegények, a bibliának a követelését, a szombat megszenteltetését. Ha aztán ebből a gyermek, a szülők vigyázatlansága folytán, a kelleténél többet tapasztal vagy kiles, létrejöhet benne egy állandó asszociáció a hal (a termékenység szimbóluma) és azon izgató élmények között. Az idioszinkrázia ily módon érthetővé válik; de akkor a hányás sem egyéb, mint annak a folyamatnak a „materializációja"*), amelynek ő tanúja volt. A halnak az alakja is elég ahhoz, hogy megadja hozzá az asszociációs hidat.

Az embernek ünnepnapok utáni vágyakozása nem kisebb, mint vágyuk a kenyér után. Panem et circenses! *Freud* megmutatta a „Totem és tabu"-ban**), miért érzik a totemtörzsek bizonyos napokon annak a szükségét, hogy a különben szent félelemmel imádott totemállatot darabokra tépjék.

A bacchanáliáknak és szaturnáliáknak is megvan minden népnél, a most élőknél is, a maguk analogonja. A búcsúk és a zsidók púrimünnepe is megőrizték néhány vonásukat. Feltehetjük, hogy ezen atavisztikus felszabadulási tendenciák kis maradéka a hetenkinti ünnepnapi hangulatba is belopódzik és különösen érzékeny lelkűeknél a periódikus „vasárnapi neurózisokat" okozza.

Az ünnepnapot követő „kaccenjammer"-t, vagy „blaumontag"-ot ciklikus lefolyású, utólagos és múló melankóliának lehet minősíteni.

Ha azonban az ember ünnepnapon a terhek és kötelességek külső nyomásának csökkenésével szükségét érzi annak is, hogy nemi-

*) L. „*A hisztéria*" c. kötetemet, 16. old.

**) „*Totem és tabu*". Dick M. kiad. Budapest.

leg is kiélje magát, akkor talán csak annak a biológiai folyamatnak követi nyomát, amely az embert mindenkoron ünneptartásokra késztette.

A genitális folyamatok periodicitása volna tehát a példányképe úgy annak a normális szükségnek, hogy a köznapi fáradságot szabad napokkal váltsuk fel, mint a „periódikus ünnepi neurózisok"-nak, talán a mániás-depressziós elmezavar ciklikusan váltakozó kórlefolyásának is.

XV.

Cornelia, a Gracchusok anyja.

Cornelia sok éven át felesége volt *Tiberius Sempronius*-nak, akinek tizenkét gyermeket szült. Életben csak két fia, *Tiberius* és *Cajus*, meg egy lánya, *Sempronia* maradt (akit később *Scipio Africanus Junior* vett nőül). Férjének halála után visszautasította *Ptolomaeus*-nak, az egyiptomi királynak a kezét, hogy kizárólag gyermekeinek szentelhesse magát. *Egyszer ékszerei után érdeklődtek, mire ő gyermekeire mutatott és igy szólt: „Ezek az én kincseim, az én ékszereim.“* Két fiának szomorú végét állhatatosan, a legnagyobb visszavonultságban viselte el. *Cornelia* egyike volt Róma legnemesebb asszonyainak, akit nagy képzettsége miatt is tisztelték; leveleinek szépségét mindenki megcsodálta. A római nép „a Gracchusok anyjá“-nak emlékét ércszoborban örökítette meg.*)

Ennyit mond el Plutarchos erről a nemes római nőről; személyéről való ismereteink azonban kivétel nélkül másodkézből valók és a szakértők a *Cornelius Nepos* írásában hátrahagyott két levéltöredéket se tartják eredetinek.

Bizonyára vakmerőség tőlem, hogyha most, több mint két évezred múltán, ujabb adalékot merek szolgáltatni *Cornelia* jellemének az ismeretéhez. E folyóiratban való közlése azonban**) sejteti, hogy megismeréseimet nem ujabb ásatásoknak, hanem pszichoanalitikus tapasztalatoknak és meggondolásoknak köszönhetem. Ugyanis ma is élnek még asszonyok a nemes *Cornelia* fajtájából, akik — a maguk személyét illetőleg — szerények, tartózkodók, gyakran kissé ridegek, de gyermekeikkel úgy büszkélkednek, mint mások az ékszereikkel; az is előfordul, hogy az ilyen nő véletlenül valamely pszichoneurózisban megbetegszik, amikor is a lélekorvosnak alkalma nyílik rá, hogy többek közt ezt a jellemvonást

*) A Pallas-Lexikon „Cornelia“-cikke nyomán.

**) Németül az „Imago“ c. folyóirat számára írtam e cikket.

is analizis alá vegye. Ilyenkor betekintést nyer példányképüknek, *Corneliá*nak a lelki sajátosságaiba is és érthetőbbé teheti azt az általános érdeklődést, amivel a róla forgalomba hozott anekdóta találkozik.

Módomban van az általánosításhoz minimálisan szükséges *két* ilyen esetről referálni. Két ilyen nőt valóban behatóan analizáltam és külső és belső sorsuknak érdekes egybevágását állapitottam meg.

Az egyik, egy sok év óta férjes nő, hosszú ideig az analizis minden óráját legidősebb és legfiatalabb gyermekének magasztalásával kezdte, vagy a középsők viselkedésére panaszkodott, „akiknek a viselkedése sok kivánnivalót hagy hátra". De ez utóbbiak szellemi képessége is sok szeretetteljes elbeszélésre adott neki alkalmat. Külső megjelenése és viselkedése olyan volt, amilyen a *Corneliá*é lehetett. Megközelíthetetlenül kitért a férfiak pillantása elől, ha vágyakozással merték szépségét bámulni, s eközben nemcsak rezerváltan, hanem kifejezetten visszautasító módon viselkedett. Egyedül házastársi és anyai kötelességeinek élt. — Ezt a szép harmóniát sajnosan megzavarta egy hisztériás neurózis, amely egyrészt bántó testi tünetekben és időnkénti hangulatzavarokban nyilvánult meg, másrészt — mint az analizis csakhamar kiderítette — abban, hogy a genitális kielégülésre való képessége csaknem hiányzott. — Az analizis folyamán a legfiatalabb gyermekével szemben való viselkedése különös formát öltött. Rémülettel vette észre, hogy ha ezt a gyermekét becézte, kifejezett erótikus gerjedelmeket, formális nemi izgalmakat érez, amiket pedig a házastársi érintkezésnél nélkülöznie kellett. Az orvosra való indulatáttétel formájában azután őt magát is meglepő jellemvonások kerültek felszínre; kissé prüd és visszautasító viselkedése mögül lassankint kifejezett, mondhatnók normális asszonyi tetszenivágyás bontakozott ki, amely minden eszközt fel tudott használni arra, hogy a figyelmet a bájaira terelje. Az álmaiból azután egy előttünk jól ismert szimbólum segítségével könnyen kitalálhattuk, hogy a *gyermek neki a genitálet jelentette.* Nem kellett sok éleslátás ahhoz, hogy egy lépéssel továbbmenve kitaláljuk, hogy az a hajlama, hogy *gyermeke kiválóságait mások előtt mutogassa, a normális exhibiciós kedv pótléka* volt. Kiderült azután, hogy ez a részletösztöne úgy alkatilag, mint élmények következtében igen kiemelkedő volt és hogy elfojtásának tekintélyes része volt neurózisa keletkezésében. Különösen erős elfojtási lökést ez az ösztöne akkor szenvedett, amikor ő — még egész fiatal korában — operációt állott ki a genitális tájon. Ettől kezdve más lányokhoz képest

értéktelennek érezte magát, érdeklődésével szellemi irányba fordult és — mint *Cornélia* — szép leveleket, sőt kis verseket is irogatott, egyébként pedig a leírt, kissé prüd jellemet kezdte felvenni.

Az *ékszerhez* való viszonya vezet el minket annak a hasonlatnak a magyarázatához, amit *Cornélia* nagyasszony használt. Ruházatát és ékszereit illetőleg nagyon szerény volt. De valahányszor valami kínos gyermekkori genitális élményére akart visszaemlékezni, előzőleg mindig elvesztette valami értéktárgyát, úgy hogy lassankint ékszer nélkül maradt.

Abban a mértékben, amint a nemi gyönyör élvezetének képessége és exhibiciós vágyának a tudata felébredt benne, enyhült az a szertelensége is, amellyel gyermekei kiválóságait fitogtatta volt; ez által gyermekeihez való viszonya természetesebb és bensőbb lett. Nem szégyelte már azt sem, hogy bevallja kedvtelését mindenféle női ékszerekben, és lényegesen alábbhagyott az ember szellemi részének túlzott nagyrabecsülésével.

A pácienst eleinte annyira megrémítő erotikus érzet legkisebbik gyermekének az érintésénél, egyéniségének legmélyebb rétegeiben és fejlődésének első periodusára való emlékezésekben leli magyarázatát. Ez az érzet csak reprodukciója volt azoknak az érzéseinek, amelyekből ő infantilis önkielégítésének erőszakos elnyomása előtt bőven kivette a részét; ez az élvezete idővel szorongássá változott és, ha tudatában váratlanul felbukkant, *ijesztően* kellett hatnia.

Ilyen tapasztalatok után vajjon ki fog még odahallgatni, ha a szimbólumok „mintha"-természetéről, irrealitásáról fecsegnek? E nő számára a gyermekek és ékszerek kétségkivül olyan szimbólumok voltak, amelyek realitás és lelki érték dolgában nem állnak semmi más pszichikus tartalom mögött.

A másik páciens, akiről referálni akarok, az ékszerekhez és gyermekekhez való viszonyát sokkal feltünőbben árulta el. Gyémántcsiszoló mesterséget választott, szivesen hozta el hozzám magát a gyermekét, hogy nekem megmutassa és — éles ellentétben tisztes, mint ő mondotta, guvernántos ruházatával — tipikus meztelenségi álmai voltak.

Ezek után a megfigyeléseim után feljogosítva érzem magam arra, hogy a híres *Cornélia* esetét is — dacára régiségének — ép úgy itéljem meg, mint egy most élő asszonyét és feltegyem, hogy az ő szép jellemvonásai ugyanannak a perverz exhibiciós hajlandóságnak az átszellemülési termékei voltak, amelyet a mi pácienseink hasonló tulajdonságai mögött mutattunk ki.

Ebben a sorozatban: genitale, gyermek, ékszer, az utolsó

minden bizonnyal a legkevésbbé tulajdonképi, a leginkább letompított szimbólum. Igaza volt tehát *Cornéliá*nak, mikor figyelmessé tette polgártársnőit, hogy szimbólumimádatuk természetellenes és mikor példaadásával természetesebb szerelmi objektumokra utalt. Mi azonban megengedhetjük magunknak egy még régibb, egy ősemberi *Corneliá*nak a képzetét, aki még tovább ment és ha észrevette, hogy a társnői a „gyermek" szimbólumának a tiszteletét nagyon is túlozzák, a genitalejára mutatott rá, mondván: *Ez az én kincsem, ez az én ékszerem és annak a kultusznak is az ősforrása, amit ti a gyermekeitekkel űztök.*

Ilyenfajta példáért egyébiránt nem is kell az őskorhoz folyamodni. Minden neurótikus, vagy exhibicionista nő „ad oculos" demonstrálhatja nekünk ennek a szimbolikának a visszaütközését tulajdonképeni jelentésére.

A „hasonlatok analiziséről" szóló tanulmányomban azt állítottam, hogy a véletlenül elejtett hasonlatok szószerinti szövege gyakran a tudattalanból merített mély megismeréseket tartalmaz. *Cornélia* hasonlata is be volna sorozható az ott felsorolt példák közé.

XVI.

Gondolkodás és izombeidegzés.

Sok emberben megvan a hajlandóság arra, hogy valahányszor mélyebben át akarnak gondolni valamit, félbehagyják az épen teljesitett mozdulatot, pl. a járást s azt csak a gondolati munka befejeztével folytatják tovább. Mások viszont képtelenek rá, hogy valamivel szövevényesebb gondolati munkát nyugodtan végezzenek el, hanem kénytelenek eközben élénk izomműködést kifejteni, pl. felállani, járni-kelni stb. Az első kategóriához tartozókról sokszor kiderül, hogy ők gátlásokkal küzdő egyének, akiknek minden önálló gondolati tevékenysége erős belső, és pedig értelmi vagy indulati ellentállás leküzdésével jár. Viszont a második csoporthoz tartozók, akiket „motorikus tipus" névvel szoktak jelölni, olyan egyének, akiknek a gondolattársitása felette gyors s a fantáziájuk igen élénk. A gondolkodás és a motilitás közötti benső kapcsolat mellett szólna, ha valónak bizonyulna az a látszat, hogy gátoltságnál az ember az izombeidegzéstől kölcsönvett energiát használ fel gondolkodásbeli ellentállás legyőzésére, a „motorikus tipus" pedig izomenergiát kell hogy pazaroljon, ha azt akarja, hogy az intenzitásoknak túlkönnyű átömlése mérséklődjék, vagyis a túlélénk fantáziálás helyébe a logikus gondolkodás lépjen. Mint már jeleztük, a gondolkodáshoz megkivántató „erőlködés" nagysága nem mindig a megoldandó feladat értelmi nehézségétől függ, hanem analiziseink tanúsága szerint igen gyakran indulati tényezőktől is; kínos gondolatok ceteris paribus nagyobb erőlködéssel járnak és a gátolt gondolkodás igen gyakran cenzúrától feltételezettnek, vagyis neurótikusnak bizonyul. Enyhébb cyclothymiában szenvedőknél az ember megfigyelheti a párhuzamosságot a fantázia tevékenység gátolt vagy felszabadúlt állapota és a kifejező mozgások élénksége között. De a „normális" embernél is előfor-

dúlnak időnként a gondolati gátlás, illetve izgalom e motorikus kisérő jelenségei.*

Alaposabb megfontolásnál persze hamarosan kitűnik, hogy az a látszat, mintha ezekben az esetekben egyszerüen arról volna szó, hogy pszichikus energia mozgássá változik és viszont: csalóka volt; sokkalta komplikáltabb folyamatokról, *a figyelem*, illetőleg a *koncentráltság* részekre hasadásáról van itt szó. A gátolt gondolkodású ember egész figyelmét a gondolati műveletre kell, hogy forditsa, úgy, hogy képtelen ezzel egyidejüleg a szintén figyelmet igénylő koordinált mozgások végzésére. Akinek pedig a gondolatai „szökellnek", az *figyelmének* egyrészét kénytelen a gondolati munkától másfelé terelni.

Szóval a gátolt gondolkodású nem az izombeidegzési munkaerő mennyiségét kevesbiti erőlködés közben, hanem csak a koordinátiós beidegzési munkát, sőt ha jobban figyelünk, kitünik, hogy gondolkodás közben a *nem mozgatott* izmok tónusa rendszerint még emelkedik is. (Ezt a fiziológusok ki is tudják mutatni.) És a motorikus tipusnál sem az izom-innervátiós energia növeléséről van szó, hanem arról, hogy a figyelem bizonyos izomműködések bekapcsolása által részben megköttetik.

Azt sem szabad hinni, hogy az egyidejüleg való gondolkodásra és cselekvésre képtelenség speciálisan neurótikus jelenség. Hiszen épen neurótikusoknál gyakori az az eset, valamely komplexumokozta körülirt gondolkodási zárlatot a nem-zárolt lelki területek túlzott élénksége maszkirozza.

A pszichoanalizis sok mindennel járulhatna hozzá a lelki tevékenység és izombeidegzés közti komplikált viszonylatok felderitéséhez. Utalok itt az *álomhallucinációk Freud* szerinti magyarázatára, mely szerint ez az észrevevési (W-) rendszer regresszív ingerülete akkor jöhet létre, ha az alvási állapot folytán a lelki szerkezet motorikus része zárolva van (tehát hűdött). A másik jelentős adalék, amellyel a pszichoanalizis járult hozzá a gondolkodás és izombeidegzés viszonyának felderitéséhez, az élces vagy komikus benyomás hatása alatt beálló *nevetés Freud* szerinti magyarázata; a nevetés nem más, mint feleslegessé vált *lelki* feszültség *motorikus* kisülése. Utalunk végül a hisztériás tünet *Breuer*-

* Egy nőbeteg, kinek meg van az a tic-szerű szokása, hogy a lábát remegteti, analizis közben azzal árúlta el azt a pillanatot, amikor valami az eszébe jutott, hogy e remegést hirtelen abbahagyta, úgy hogy mindig kitalálhattam, ha valamely ötletét elhallgatta. Valódi eszmetársitási „üresség" közben nem szünt meg remegni.

Freud szerinti magyarázatára, ami szerintük nem más, mint lelki ingerületek *konverziója* testi beidegzésekké; továbbá a *kényszergondolkodásra*, melynél — mint *Freud* mondja — a cselekvés helyét gondolkodás foglalja el.

Az a tény, hogy a gondolkodás és figyelés lelki műveleteivel rendszerint motoros beidegzési ingadozások járnak együtt s e két folyamat gyakori reciprocitása vagy egymástól való függése, mindenesetre amellett szól, hogy ez a két folyamat lényegében egy. Végül valószinüleg igaza lesz *Freud*nak, aki azt mondja, hogy a *gondolkodás* voltakép „próbálkozó cselekvés kisebb megszálló energiákkal," s aki a *figyelem*-szerkezetet, mely a külvilágot időszakonként „átkutatja," s az érzéki benyomásoknak „elébe megy" : a lelki szerkezet motorikus végén tételezi fel.

XVII.

Kellemes érzetek hatása a lélekzésre.

Tapasztalati tény, hogy az ember zárt levegőjü, szellőzetlen szobában és olyan helyiségben, ahol sok ember van együtt, rosszul érzi magát, viszont a szabad levegőn, főleg erdőben, mezőn vagy hegyek közt felfrissül. Az orvosok ezért küldik már régóta üdülésre szoruló betegeiket „jó levegőre", sok betegségnél pedig a friss levegőn való tartózkodást egyenest mint gyógyszert ajánlják, tagadhatatlanul nagy sikerrel.

A friss levegőnek ilyen üdítő és gyógyító hatását sokáig a levegő vegyi összetételének külömbségeivel próbálták megmagyarázni. Azt hitték, hogy zárt helyiségben és nagy városokban a levegő „megromlik", ellenben a szabad levegőn, főleg ahol sok a párolgás (erdőben, tengeren), sok az ozon és ennek a sűrített oxigénnek volna a friss levegő gyógyhatása tulajdonítandó. A vegyészek azonban kimutatták, hogy a levegő élenytartalma még a sokáig zsúfolt teremben is alig külömbözik az alpesi levegőétől. A szénsavtartalma pedig a zsúfolt helyen sem olyan, hogy abból az egészségnek bármily háborítása következhetnék. Teljesen alaptalannak bizonyult az ozon gyógyító voltáról elterjedt hit is, bár e babonáról még ma is sokféle ozonpreparatum tanuskodik, mellyel a betegszoba, a szinház stb. levegőjét „felfrissítik".

A vegyi magyarázatok megdülvén, fizikaiakra tértek át. Némelyek egészen mellőzni kivánják a levegő szerepét a tényleges gyógyhatások létrehozásában és a legnagyobb jelentőséget a napfénynek tulajdonítják, mint a mely (főleg gyors- és kishullámu sugaraival), erős vegyi hatásokat s ezzel az anyagcsere s a kórfolyamatok elleni szervezeti reakció fokozását hozza létre. Kétségtelen, hogy ebben sok az igazság; bizonyítják ezt egyebek közt a „mesterséges magaslati fény"-nyel, minden levegőváltozás nélkül elérhető gyógyeredmények. Mások a levegő vegyi összetétele helyett annak más, fizikai tulajdonságaiban, főleg hőfokában, páratelt-

ségének fokában stb. keresik a gyógyító és anyagcserét fokozó hatóerőt. A testhőmérsék s a levegő hőmérséke közti külömbség volna e szerint az, ami a belégzett levegő felmelegítéséhez szükséges hőt a szervezettől elvonja s azt több tápanyag felvételére kényszeríti stb., szóval az anyagcserét gyorsítja. Az egyszer megindított anyagcseregyorsulás tényleg nem szokott megelégedni az elvesztett energiamennyiség pótlásával, hanem — ha már egyszer megindult — a pótláson túl is megy és rezervaerőket gyűjtet a szervezettel. Más szóval, a beteg meghízik és megerősödik. Szabad levegőn való mozgásnál a végzett izommunka is ily értelemben szerepel; a szokásos „fekvő-kúráknál" pedig a mozdulatlanság révén energiamegtakarítás is fokozza a bő táplálkozás és jó áthasonítás eredményét.

Gondolkodó ember és orvos nem zárkózhat el ez utóbbi tapasztalások és meggondolások alapossága elől. Nem is az a célom e rövid hozzászólásommal, hogy a fentiekkel szemben állást foglaljak. Csak fel akarom hivni a figyelmet egy eddig kevéssé méltányolt tényezőre, melynek szerintem az elmondottakon kivül szintén jelentősége van s egyuttal rámutatni a mai orvosi gondolkodás egy érzékeny hiányára.

Tapasztalhatja mindenki, milyen szivesen lélekzik az ember mélyet és nagyot, ha dohos vagy szellőzetlen levegőjü szobából a szabadba jön. Ugyanígy lélekzik a városi ember, ha a poros, forró utcákról kimegy a hüvösbe vagy kirándul a hegyek közé. Ámde ugyanezt a lélekzési módot észlelheti az ember magán és másokon, ha otthon friss illatot permeteznek szét a szobában s a friss levegőn is még jobb a mélyről lélekzés, ha a szellő friss levegőn kivül széna- vagy virágillatot is hoz magával. És ez az a tényező, amiről szólani akartam: a kellemesen hűs vagy kellemesen illatos, főleg pedig a hűs és illatos levegő vagy szél sajátosan megváltoztatja a lélekzési tipust s ezzel lényeges hatást gyakorol a többi szervek működésére és a szervezet anyagforgalmára.

A mély lélekzések elsősorban a kis vérkör keringési viszonyait változtatják meg: végét vetik a nyugalmas, felületes lélekzés közbeni pangásának. A nagy vérkörre is nyomástfokozóan hat a mély lélekzés azáltal, hogy a tüdőüterből több vért kap az időegységben. A hasi zsigerek vénáit a mély lélekzés mintegy masszázsszerüen kiüríti s ezen szervek működését fokozza stb. Nem óhajtom kimerítően felsorolni a mély lélekzések szervi következményeit, csak arra akartam utalni, hogy a levegő hőmérsékének kellemesen ingerlő volta a lélekzések mélyítésével nagyon fokozhatja

a legkülönfélébb zsigerek működését s így a levegő-kúráknál észlelhető gyógyhatásnál figyelembe veendő tényező. Viszont a zsúfolt, rossz szagu, túlmeleg szoba levegője mintegy reflektorikusan felületessé teszi a lélekzést s ennek a következménye mindaz a kínos tünet, amit eddig szénsavmérgezéssel, élenyhiánnyal stb próbáltak megmagyarázni.

Érdekes jelenség továbbá, hogy rossz levegőn az orrkagylók megduzzadnak és még jobban szükítik a légcsőnyilást, mig friss levegőn nemcsak az orrcimpák tágulnak, hanem a duzzadt orrkagylók is reflektorikusan kiürülnek, hogy minél több levegőt bocsássanak az orron keresztül s minél jobban és tovább élvezhesse az ember a levegő frisseségét és illatát.

Ha a friss levegő üditő és gyógyító voltát jobban meg akarjuk érteni, a tisztán vegyi és fizikai tényezőkhöz egy részben pszichikai természetü mozzanatot is hozzá kell vennünk tehát: a kellemes levegő lélekzéstfokozó s a kellemetlen levegő légzést gátló hatását.

S ha egyszer ráléptünk erre az útra, arról is meg fogunk győződni, hogy a szabadban való tartózkodás nemcsak a levegő hőmérséke és illata révén tud hatni, hanem azáltal is, hogy a lélekállapotot megváltoztatja. A szobában ülő és dolgozó, vagy fárasztó előadást hallgató ember, ha a fárasztó környezetből és munkából kikerül: „fellélekzik“ s szervezetének sok tekintetben egész más beállítást ad, mint munkaközben.

És ez az a pont, ahol a mai egyoldalu, a lelki hatásokat mellőző orvosi gondolkodás hiányaira rá lehet mutatni, főleg pedig arra, hogy a fiziológia és pathologia semmi tekintettel sincs azokra a lényeges hatásokra és változásokra, melyeket a lelki kín és öröm tud gyakorolni úgy az egyes szervek, mint az egész szervezet működésére. Pedig Pawlow gyönyörü állatkisérletei a gyomoremésztésre gyakorolható lelki hatásokról, kitünő példáját adták annak, mennyire gazdagítja a természettudományi nézőpontokat és megismerési eredményeket, ha az életműködéseknél nemcsak a testre, hanem a lélekre is ügyelünk.

Más összefüggésben már megirtam egyszer*), hogy a mai fiziológia, mely kizárólag a hasznossági elv szemnontjából mérlegeli a szervek s a szervezet működését, kiegészítésre szorul. Valamint az emésztésről való tudásunk nem volt teljes, amíg csak a tápanyagok kaloriamennyiségét vettük figyelembe s mellőztük az

*) „*A Hisztéria*“ c. kötetben.

emésztés fontos lelki tényezőinek, pl. az étvágynak a méltatását: úgy a többi szervek működésének is meg kell alkotni a „hasznossági elvre épített élettana mellett a lelki kedv hatásait méltányló fiziológiáját. (A „Lust-Physiologiet" az eddigi „Nutz-Physiologie" kiegészítésére.)

A fiziológia úgy szokta leirni a szervezetet, mintha az csak munkagép volna, amelynek nincs más gondja, mint hogy minél kisebb erőveszteséggel minél több hasznos munkát végezzen, pedig a szervezet egyúttal életkedvvel is van telítve s mint ilyen arra törekszik, hogy minden szervnek külön-külön s az egész szervezetnek együtt minél több örömet szerezzen s e közben bizony sokszor mellőzi a hasznossági elvtől parancsolt takarékosságot.

Ezen élettani felfogás elmélyítése kétségkivül kedvezően fogna visszahatni a gyógyítás mesterségére is. Aki a szervezet működésének lelki tényezőit is méltányolja, főleg aki a szervek „elkedvetlenedésének" és — sit venia verbo: „jókedvének" a feltételeit is ismeri, annak több kilátása van rá, hogy a kórfolyamatokat megértse és gyógyítsa.

XVIII.

Pecunia-olet.

Egy fiatal kereskedő kényszeres és szorongásos állapotai miatt sokáig volt a kezelésem alatt, a kezelést azonban nem tudtam befejezni, mert a beteg ellenállása a beállott javulást, mint ez oly gyakran történni szokott, a kúra megszakítására használta fel okul. Mint az analizis mihamar kiderítette, a megbetegedésre közvetlen alkalmat a feleségéhez való viszonya adott. A pácienst igen világos jelek alapján fel kellett világosítanom afelől, hogy ő a pénzszeretése (analerotika) és egyéb szexualitása közötti konfliktusban feneklett meg. Nőül vett egy több mint jómódú asszonyt, akit nem szeretett, holott a tudattalanjában érdeknélküli odaadásról álmodozott; többek között gyakran gondolt tudatosan is egy egészen vagyontalan, de szeretetreméltó nőre, akinek az oldalán talán megtalálta volna azt a boldogságot, ami után vágyott. Persze rá kellett mutatnom a páciens előtt arra, hogy ez a boldogság se lett volna zavartalan, mert ennél meg a másik, nem kevésbbé erős szenvedélye, a pénzszeretete maradt volna kielégítetlen.

Egyik beszélgetésünk alkalmával azután a páciens ezen előzetes magyarázatokra — véleményem szerint — döntő megerősítést hozott. Visszaemlékezett arra, hogy röviddel eljegyzése után, egy intim együttlétkor a menyasszonyával, hirtelenül megijedt a nő szájának kellemetlen szagától. Azonnal eltávozott, egy bizalmasához sietett és az eljegyzést rögtön fel akarta bontani. Megnyugtatták őt és minthogy a rossz szag sem jelentkezett többé, elállt a szándékától és a házasság végbement.

Ezt az emléket a következőképen kellett magyaráznom. A menyasszony szájának önmagában véve nyilván jelentéktelen szaga asszociative kapcsolódott a páciens eredeti analerotikájával, amiből a pénzszeretete származott; nem akarta megvallani ma-

*) L. „Ideges tünetek" c. kötetem 1. értekezését.

gának, hogy a pénz miatt akart megházasodni, ez elől a lehetőség elől ugyanazzal a szorongással próbált elmenekülni, mint egykor a saját, rosszúl elfojtott analerotikus ösztönös gerjedelmétől. Itt tehát a *jellemregresszió* egy esete áll előttünk, egy jellemvonásnak (pénzszeretet) a visszaesése az erótikus előfokozatára. A tudattalan fantáziának sikerült egy pillanatra a menyasszony száját anus-nyilásnak hinni.

Akinek nincs sok tapasztalata a pszichoanalizis terén, az ezt a magyarázatot rendkivül erőszakoltnak és bizonyára igen ellenszenvesnek fogja találni. Azt fogja mondani ő is, amit oly gyakran hallunk: „Miért kell itt megint az u. n. „analerótikának" szerepet vinnie? Nem volna ez az eset egyszerűbben magyarázható a kultúrember érthető averziójával egy olyan rossz szag iránt, amiről ebben az esetben szó van, anélkül, hogy segítségül kellene venni a „jellemregresszió" fogalmát."

A helyett, hogy e kérdések tárgyalásába bocsátkoznék, röviden közölni kivánok egy másik esetet.

*

Egy hölgyre, aki a férjét szenvedélyesen szeretni véli, ráolvasom, hogy különböző tünetek odamutatnak nála, hogy ő a férjéhez tulajdonképen érdekből ment hozzá és minthogy ilyesmit összeegyezhetetlennek tart a jellemével, túlozza a férje iránti szenvedélyét. Hosszú ellenállás után végre meg kellett vallania nekem és magának, hogy ő az eljegyzés idején tulajdonképen egy másik fiatalembert részesített előnyben a férjével szemben, továbbá, hogy ő és családja azidőtájt nagy anyagi szükséget szenvedett, végül, hogy a férjére akkoriban gazdag örökség várt.

Mint az előbbi esetben, most is rámutattam az análerótikára, amire a páciens a következő emlékkel reagált:

„Amikor az eljegyzésem után először láttam azt a fiatalembert, akibe előbb szerelmes voltam, a következő történt: Ő üdvözölt engem és kezet csókolt, ebben a pillanatban az a gondolat villant át az agyamon, hogy az előbb a klozetben voltam és utána nem volt alkalmam kezet mosni. Még bélsárszagot talál szagolni az ujjamon! A szorongásom oly erős lett, hogy a kezemet az orromhoz kellett emelnem hogy megszagoljam, miközben úgy tünt fel, hogy egy jelenlevő barátnőm irónikusan mosolyog".

Ezt az emlékképet természetesen az előbb említett feltételezésem megerősítéseképen kellett felfognom és hozzátettem, hogy ő tulajdonképen attól fél, hogy a fiatalember „megszagolhatja" rajta,

hogy érdekből házasodik. A jelenet mögött különben infantilis bélsárral való játék megismétlését kellett is gyanítanom. A páciensnő homályosan emlékszik arra, hogy a klozetben játszott volt ilyen játékokat.

Az olvasóra kell bíznom, hogy a közölt két eset közötti nagy egybehangzást véletlennek tartsa, vagy valamely értelmet tulajdonítson neki, talán épen azt, amelyet a pszichoanalizis tulajdonít. Hangsulyoznom kell azonban ez alkalomból, hogy a pszichoanalizis a tételeit sohasem spekulációkra, hanem ilyen egybehangzások halmozódására, tehát tényekre alapítja. Arra a kérdésre felelni, honnan erednek ezek az egybehangzások, megint más feladat; az analizis bizonyára nem fog adós maradni a válasszal. De nem engedi magát arra csábbíttatni, hogy magyarázatokkal szolgáljon ott, ahol egyelőre csak tényekkel rendelkezik. Mindenesetre megokolatlan, hogy a tények utánvizsgálását logikus okokból bárki is visszautasítsa.

A latin közmondás, amit megváltoztatott fogalmazásban e közlemény ciméül választottam, a fenti meggondolások alapján új világításban jelentkezik. Az a tétel, hogy a pénznek *nincs* szaga, euphemizmusa ép az ellenkezőjének. A tudattalanban bizonyára így szól a tétel: Pecunia olet, vagyis: pénz = bélsár.

XIX.

Hallgatni — arany.

Egy kényszerbeteg, aki egyébként szófukar és nehézkesen asszociál, az egyik órán feltünően beszédes. Figyelmeztettem erre, mire maga is megerősíti viselkedésének szokatlanságát, de a nála szokásos öngúnnyal panaszkodik is miatta, mert hogy „hallgatni arany". Ezt az ötletét alkalmul veszem arra, hogy a bélsár és az arany jelképes azonosságáról beszéljek neki és kérdezem, hogy nem szokott-e ő is a pénzzel és a beszéddel egyformán takarékoskodni; talán ma kivételesen „pazarló". Megmagyarázom továbbá a „hallgatni arany" mondás mélyebb értelmét: hallgatni azért „arany", mert aki nem beszél, eo ipso takarékoskodik. — A pácienst erre szinte leküzdhetetlen nevetés fogja el. Elbeszéli, hogy egyébként székszorúlásban szenved, de aznap *kivételesen* igen bő széke volt. (A beszédességnek és pazarlásnak közös alkalmi oka az volt, hogy lehetővé vált számára egy rá nézve kínos és fáradságos utazást — elkerülni.)

Egy másik páciensnél (hisztériás), egyebek közt két tünet szokott — mindig egyidejüleg — fellépni: hangrésgörcs és a végbél záróizmának görcse (tenesmus). Ha emelkedett hangulatban van, akkor a beszéde hangos és bátor, a széke bőséges és „kielégítő". Ha — pl. valami tökéletlensége miatt — deprimált, vagy ha magasabbranguakkal, felebbvalókkal van dolga: egyszerre lép fel az aphónia és a sphinktergörcs.

(Az analizis mellesleg kiderítette, hogy a páciens azok közé a nem is ritka emberek közé tartozik, akik tudattalanul azért tartják vissza a széküket, mert attól testi és szellemi erősödésüket várják, míg minden kiürítés gyengülést jelent nekik. Az erő és a székvisszatartás közti társitási kapcsolat tapasztalataim szerint gyermekkori balesetekre vezethető vissza, mikor is a páciensek „túlgyengék" voltak ahhoz, hogy széküket visszatartsák. A visszatartási törekvés a lelki körre is átterjed és az érzelmi „ömlengé-

sektől" is tartózkodóvá teszi az illetőket; ha véletlenül mégis megesik, hogy érzelmeik kitörését nem tudják elfojtani, ugyanúgy szégyenlik magukat miatta, mint annakidején az analis incontinentia miatt.)

Freud-tól tudom, hogy a beszéd és az analis erotika között szoros kapcsolat lehet; egy beteg *beszédhibájának* (dadogás) minden sajátságát analerotikus fantáziák szövegének tudattalan interferenciája magyarázta meg. *Jones* is közölt egy dolgozatot, melyben többször utalt arra a lehetőségre, hogy a libido az analis térről a fonetikusra áttolódik. Egy korábbi dolgozatomban pedig (A trágár szavakról, Lelki problémák, II. kiad.) magam is rátérek a zenei hangképzés és az analis erotika közti vonatkozásra.

A fenti két esetet azért tartom közlésre érdemesnek, mert támogatják azt a feltevést, hogy a hang- és beszédképzés nemcsak esetlegesen és kivételkép, hanem törvényszerüen összefüggenek az analerotikával. Az a közmondás pedig, hogy „hallgatni arany" — néplélektani párhuzamosa lehet ennek a feltevésnek.

XX.

A páciens befolyásolása pszichoanalizis közben.

A müncheni nemzetközi pszichoanalitikai kongresszuson, hol nyilt kenyértörésre került a dolog a pszichoanalizis és a szecesszionisták között, egyebek közt dr. *Bjerre* stockholmi kolléga is előadást tartott, melyben ő, hasonlatosan a zürichi irányzat hiveihez, azt javasolta, hogy ne szorítkozzunk a puszta pszichoanalizisre, hanem kössük azt egybe a páciens orvosi és erkölcsi nevelésével. Minthogy *Bjerre* kifejezetten én ellenem, illetve azon állításaim ellen fordult, amelyek ellentétben állnak az ő felfogásával, azonnal válaszoltam neki, megvédtem a magam álláspontját és ujból hangsúlyoztam, hogy a pszichoanalitikus gyógyítás ne legyen más, mint a páciens belső ellentállásainak módszeres leküzdése, mert ez egymagában, minden más aktiv beavatkozás nélkül is, teljes gyógysikerhez vezet. Különösen óva intettem attól, hogy a pszichoanalizist összekeverjék a szuggesztiós kurával.

A szerkesztésünkben megjelenő „Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse" egyik számában azonban nemrég ugyanerről a kérdésről két egymásnak ellentmondó véleményt nyilvánítottak. Prof. *Jones,* azonközben, hogy a *Janet* felfogását a tőle megszokott éles logikával kritizálta, egyebek közt így nyilatkozik: „A pszichoanalitikus soha se tanácsoljon semmit a páciensnek, legkevésbbé pedig azt, hogy nemileg érintkezzék." Viszont dr. *Sadger* egyik közleményében arról van szó, hogyan viselkedett az a páciens, miután „a szerző tanácsára először életében megkisérelte a coitust". Azt hiszem, a kérdés elég fontos ahhoz, hogy ujra szőnyegre hozzuk és új meggondolás tárgyává tegyük azt: adjon-e a pszichoanalitikus orvos a páciensének tanácsokat.

Azok után, amiket e tárgyban Münchenben hangoztattam, természetesnek látszanék, hogy feltétlenül *Jones*-nak adjak igazat és helytelenítsem a *Sadger* eljárását. Ha tehát most nem így teszek,

hanem *Jones* kijelentését minősitem tulzásnak, úgy ez magyarázatra szorul.

Lényegileg mindent fentartok, amit *Bjerre* ellen felhoztam. Ismétlem, hogy védeni kell a pszichoanalizis módszertani tisztaságát más eljárásokkal való elhomályosítástól és védeni kell a pácienseket a „vad pszichoanalitikusoktól“ is, akik a neurózisok pszicho-szexuális természetét nem ismerve, szövevényes lelki konfliktusokat olyformán akarnak megoldani, hogy a páciensnek azt tanácsolják: „nősüljön meg“, „tartson szeretőt“, „közösüljön gyakrabban“ stb.

És mégis vannak esetek, amikor épen a pszichoanalizis érdekében nem térhetünk ki az elől, hogy a páciensnek utasítást is adjunk. Szorongásos hisztéria és hisztériás impotencia több esetében azt tapasztaltam, hogy az analizis egy bizonyos pontig simán haladt és a páciensek a szorgalmasan gyűjtött anyag segitségével sok mindenben megváltoztatták a felfogásukat, maga a szimptóma azonban, pl. a fóbiák, a nemi irtózás nem akart engedni, sőt az ötletek kezdtek bizonyos monotoniával ismétlődni, mintha a beteg tudattalanja kimerült volna. Úgy látszott, mintha ezekben az esetekben a szabad asszociáció felmondta volna a szolgálatot. Ebben a szorult helyzetben eszembe jutott *Freud*-nek egy szóbeli közlése, amely szerint hisztériás fóbiák esetében az analizis egy bizonyos tartama után a betegeket egyenest *exponálni* kell. azoknak az élményeknek, amelyek náluk szorongást szoktak kiváltani, vagyis azt a *tanácsot* kell nekik adni, próbálják meg — dacára a kínos szorongásnak — pl. az egyedüljárást, társaságba- vagy szinházbamenést stb. A tapasztalat azt mutatja, hogy ily kisérletek után a heves szorongás nyomán *új pszichikai anyag* kerül felszínre, amely az analizist előbbre viszi. A magam részéről követtem *Freud* javaslatát és megállapíthattam, hogy ily módon tényleg sikerül a stagnációnak véget vetni és az analitikus munkát gyorsítani.

Kritikusaink most majd szemünkre fogják vetni, hogy ezzel a pszichoanalizis vélt methodologiai különállásán rést ütöttünk, amennyiben „szuggesztiv“ elemeket kevertünk belé. Pedig: si duo faciunt idem, non est idem! Először is: mi sohasem igérjük a páciensünknek, hogy ha tanácsunkat követi, állapota javulni fog, vagy „hozzászokik“ a szorongástkeltő helyzetekhez. Az igazsághoz híven meg is mondjuk neki, hogy az ilyen kisérletet talán az állapot *rosszabbodása* fogja követni s ez már nem igen mondható „szuggesztiós kezelésnek“. De nem kell kitérnünk az elől a tény elől sem, hogy a pszichoanalizisben, csakúgy mint a szuggesztióval való gyógyításban, vannak *indulatáttételi elemek*. Ám míg az indulat-

áttétel a szuggesztiv és hipnotikus terápia tulajdonképpeni *gyógyhatánya,* melynek az így gyógyító orvos folyton csak az erősítésén és a konzerválásán dolgozik (a betegnek imponálni igyekszik vagy nyájassággal nyerni meg a bizalmát és hivését): addig a pszichoanalizisben ez az indulati tényező csak vehikuluma a tulajdonképpeni gyógyításnak, mely abban áll, hogy a páciens megküzdjön a tudattalan komplexumai ellen belső ellentállással. Végül a pszichoanalitikus azon igyekszik, hogy ezt az „indulatáttételt" (az orvoshoz való személyes, affektiv viszonylatot) mihelyt lehet, szétoszlassa s a beteget mint *orvosától is független* egyéniséget bocsássa el a kurából.

Csak ezen szempontok figyelembevétele mellett van tehát helye a pszichoanalizisben is a tanácsadásnak, amely tehát — ha alkalmaztatik — semmikép se ront a lélekelemző módszer egységességén. Szóval: ragaszkodom ugyan mindahhoz, amit *Bjerre*-el szemben hoztam fel a pszichoanalizis és a szuggesztió egybekeverése ellen és mégis azt kell mondanom, hogy a fentjelzett kontroverziában *Sadger*-nek kell igazat adnom és túlzásnak kell minősítenem *Jones* azon kijelentését, hogy a pszichoanalitikus *sohase* adjon tanácsot.

XXI.

A pszichoanalizis technikájához.

— A „Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület"-ben (*Freud*-társaság) tartott előadás. —

1. Visszaélés az asszociáció szabadságával.

Freud egész módszere azon a „pszichoanalitikus alaptörvényen" alapul, hogy a páciens köteles mindent közölni, ami az analizisórán az eszébe jut. Kivételt e törvény alól semmi körülmények között sem szabad tűrni és kimélet nélkül napvilágra kell hozni mindent, amit a páciens akármiféle okból el akarna vonni a közlés elől. Ámde mikor aztán nem csekély munka árán sikerül a pácienst ránevelni e szabály szószerinti betartására, előfordulhat, hogy az ellenállása épen ezen alaptörvénybe kapaszkodik bele és az orvost most a saját fegyverével akarja legyőzni.

Kényszerneurótikusok gyakran nyulnak ahhoz az eszközhöz, hogy az orvosnak azt a felszólítását, hogy az értelmetlen ötleteket is közöljék, szándékosan félreértik és *csak* értelmetlenségeket asszociálnak. Ha az orvos ezt nyugodtan tűri és nem szakítja őket félbe, remélve, hogy idővel majd csak belefáradnak ebbe, könnyen csalódhat ebben a reményében, mig végül arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy a páciensek tudattalanul azt a tendenciát követik, hogy az orvost ad absurdum vigyék. Ennél a felületes asszociációnál többnyire a szóötletek megszakítatlan sorát produkálják, amelyekből azonban természetesen kicsillan az a tudattalan anyag is, amely elől a páciens menekül. Az egyes ötletek behatóbb analizisére azonban egyáltalán nem kerülhet sor, mert ha az orvos rámutat valamely rejtett, de előbukkanó vonásra, akkor a megfejtés elfogadása vagy visszautasítása helyett egyszerűen — további értelmetlen anyagot hoz fel a páciens. Ilyenkor nem marad más hátra, mint hogy a pácienst figyelmessé tegyük eljárásának tendenciózus voltára, amire ő persze mintegy triumfálva vág vissza: hisz én csak azt

teszem, amit Ön követelt tőlem, elmondok minden értelmetlenséget, ami eszembe jut. Egyszersmind azt az ajánlatot teszi talán, hogy tekintsünk el az alaptörvény szigorú betartásától, vigyünk rendszert a beszélgetésbe, intézzünk hozzá határozott kérdéseket, kutassunk az elfelejtett dolgok után módszeresen, vagy akár hipnózissal. Erre az ellenvetésre könnyü válaszolni: mi követeltük ugyan a pácienstől, hogy minden ötletét közölje, még az értelmetlent is, de legkevésbbé sem kivántuk, hogy csak értelmetlen és összefüggéstelen szavakat mondogasson. Ez az eljárás — így magyarázzuk neki — ellentmond épen annak a pszichoanalitikus törvénynek, amely eltiltja az ötletek minden kritikai kiválogatását. Az éleseszü páciens erre azt fogja válaszolni, hogy ő igazán nem tehet róla, hogy csupa értelmetlen dolog jutott az eszébe és azzal a logikátlan kérdéssel jön, hogy vajjon ezentúl elhallgassa-e az értelmetlen dolgokat. Nem szabad még ezért sem haragudnunk, mert akkor a páciens elérné a célját. A tapasztalat azt mutatja, hogy annak az intelmünknek, hogy az asszociáció szabadságával nem szabad visszaélni, többnyire megvan az az eredménye, hogy a páciensnek ettől kezdve nem csupán értelmetlenségek jutnak az eszébe.

Egyszeri magyarázat csak a legritkább esetben elégséges ehhez; ha a páciens megint ellenállásba kerül az orvossal vagy a kúrával szemben, akkor ismét értelmetlenül kezd asszociálni, sőt az elé a nehéz kérdés elé állít bennünket, vajjon mit tegyen, ha még csak nem is egész szavak, hanem artikulálatlan hangok, állathangok, vagy szavak helyett melódiák jutnak az eszébe. Felszólítjuk a pácienst, hogy ezeket a hangokat és melódiákat, mint minden egyebet, csak közölje bátran, de egyszersmind figyelmessé tesszük a rosszindulatra, amely „félelme" mögött bujkál.

Az „asszociációs ellentállás" egy másik megnyilvánulási formája tudvalevőleg az, amikor a páciensnek „egyáltalán semmi se jut az eszébe". Ez a lehetőség tényleg előfordulhat minden különösebb ok nélkül is. Ha azonban a páciens hosszabb ideig hallgat ez többnyire azt jelenti, hogy *elhallgat* valamit. A beteg hirtelen elhallgatását tehát mindig „futólagos tünet"-ként kell felfognunk.*)

Hosszantartó hallgatás gyakran abban leli a magyarázatát hogy azt a felszólítást, hogy mindent közöljön, a páciens még mindig nem veszi komolyan. Ha utólagosan érdeklődünk a hallgatás ideje alatti lelki tartalmak felől, olyasféle választ kapunk a

*) L. „Ideges tünetek keletkezése és eltünése" c. dolgozatomat ugyanily cimű gyűjteményemben.

betegtől, hogy ő *csak* egy tárgyat nézett a szobában, egy érzete vagy paresztéziája volt valamely testrészén, stb. Ilyenkor nem marad más hátra, mint hogy a páciens előtt ismét kifejtsük, hogy mindent, ami benne történik, tehát az érzéki észrevevéseit épúgy, mint a gondolatait, érzéseit, akarati impulzusait közölnie kell. Minthogy azonban ez a felsorolás sohasem lehet teljes, a páciens, ha visszaesik az ellenállásba, mindig talál rá módot, hogy a hallgatását és elhallgatását racionalizálja. Némelyik pld. azt mondja, hogy azért hallgat, mert nem volt „világos gondolata", hanem csak homályos, elmosódott szenzációi. Ezzel persze csak azt bizonyítja, hogy ötleteit az ellenkező értelmű meghagyás ellenére, még mindig kritizálja. Ha aztán azt látjuk, hogy a felvilágosításainknak még mindig nincs eredménye, akkor fel kell vennünk, hogy a páciens csak hiábavaló felvilágosításokra és magyarázatokra akar minket csábítani, hogy ezzel megakassza a munka menetét. Ily esetekben legjobb, ha a páciens hallgatására mi is hallgatással válaszolunk. Igy olykor eltelik az óra legnagyobb része anélkül, hogy az orvos vagy páciens akár egy szót is szólt volna. Az orvos hallgatását a páciens nehezen tudja elviselni; az az érzése támad, hogy az orvos haragszik rá, vagyis a saját rossz lelkiismeretét projiciálja az orvosra; végre is engedékenységre készteti ez és szakít a negativizmussal.

Nem szabad megtévesztetni magunkat a páciensnek attól a fenyegetésétől sem, hogy végül majd elalszik az unalomtól; néhány ilyen esetben a páciens rövid időre valóban elszunnyadt, de gyors felébredéséből arra kellett következtetnem, hogy nála a udatelőttes az alvás alatt is éber maradt és kezelés szituációjához i tkapcsolódott. Az a veszély tehát, hogy a beteg át találja aludn az egész órát, nem fenyeget.*)

Némelyik páciens azt a kifogást emeli a szabad asszociációval szemben, hogy neki túl sok minden jut egyszerre az eszébe és

*) A viszont-áttétel (Gegenübertragung) fejezetéhez tartozik, hogy némely órán az orvos is el hagyja menni a füle mellett a beteg asszociációit és a páciensnek csak bizonyos nyilatkozatainál figyel fel; ilyen körülmények között előfordulhat, hogy az orvos is elbóbiskol. Ily az esetben utólagos vizsgálat többnyire arra az eredményre vezet, hogy tudattalanul az épen közölt asszociációk ürességére és értéktelenségére válaszoltunk a tudatos érdeklődés visszavonásával; a páciensnek legelső, a kúrát lényegben illető ötletére ismét éberek leszünk. Tehát az a veszély sem fenyeget, hogy az orvos talál elaludni és megfigyeletlenül hagyja a pácienst. (*Freud* tanár személyes közlése teljesen megerősítette ezt a megfigyelésemet.)

nem tudja, mit közöljön először. Ha megengedjük neki, hogy a sorrendet ő maga állapítsa meg, akkor azt mondja, hogy nem tudja magát elhatározni, hogy melyik ötletet részesítse előnyben. Egy esetben ahhoz a segédeszközhöz kellett nyulnom, hogy a páciensnek meghagytam, hogy olyan sorrendben mondjon el mindent, ahogy az eszébe jutott. A páciens erre abbeli félelmének adott kifejezést, hogy míg ő az első gondolatát elmondja, addig a többi elfelejtődik. Megnyugtattam őt, mondván, hogy ami fontos — még ha egy időre elfelejtődik is — később magától felszinre kerül.*)

Az asszociálás mikéntjének apró sajátosságai is jelentőséggel birnak. Amíg a páciens minden ötletét ezzel a mondattal vezeti be: „Most arra gondolok, hogy . . .“ — ezzel azt mutatja, hogy ötleteinek észbejutása és közlése közé értékelést és megbirálást iktat. Mások a kellemetlen ötleteiket szivesen bujtatják az orvosra való projekció köntösébe, amennyiben ezt mondják: „Ön persze most azt hiszi, hogy én azt gondolom . . .“ vagy „Persze Ön ezt úgy fogja megfejteni, hogy . . .“ Arra a felszólításra, hogy a kritikát hagyja el, némelyik azt válaszolja, hogy „elvégre a kritika is ötlet“, ami tagadhatatlan; de azért joggal válaszolhatjuk ez ellenvetésre, hogy, ha szorosan a szabályokhoz ragaszkodnék, akkor nem fordulna elő, hogy a bírálat a közlésben megelőzze vagy pláne pótolja az ötletet.

Egy esetben a pszichoanalizis főszabályának ellenére kénytelen voltam a pácienst arra utasitani, hogy a megkezdett mondatot mindig fejezze be. Észrevettem u. i., hogy mihelyt a megkezdett mondat kellemetlen fordulatot vett, a páciens sohase fejezte be, hanem a mondat közepén egy „à propos“-val átsiklott valami mellékes, lényegtelen dologra. El kellett neki magyaráznom, hogy a pszichoanalizis szabálya az ötlet végig*gondolását* nem, hanem a már egyszer elgondoltak teljes elmondását igenis kivánja. De többszöri intésre volt szükség, amíg ezt megtanulta.

Még nagyon intelligens és különben belátással biró páciensek

*) Talán felesleges is nyomatékosan rámutatni arra, hogy a pszichoanalitikusnak a pácienssel szemben kerülnie kell minden valótlanságot; ez természetesen áll azokra a dolgokra is, amik a módszerre és az orvos személyére vonatkoznak. A pszichoanalitikus olyan legyen, mint *Epaminondas*, aki *Cornelius Nepos* szerint „nec joco quidem mentiretur“. Az igazság egy részét persze, például aminek a megtudására a páciens még nem érett, az orvosnak el lehet és el kell tennie későbbre, vagyis a közlés tempóját neki kell meghatároznia.

is gyakran úgy próbálják a szabad asszociáció módszerét ad abszurdum vinni, hogy ez elé a kérdés elé állítanak bennünket: „Mi lesz akkor, ha az jut az eszembe, hogy hirtelen felugorjak és elfussak“ vagy hogy „az orvost tettleg bántalmazzam, megöljem, egy butordarabot összetörjek“ stb. Ha azután elmagyarázzuk nekik, hogy a felszólításunk nem úgy szólt, hogy mindent *megtegyenek*, hanem hogy mindent *megmondjanak* ami az eszükbe jut, akkor többnyire azzal az aggodalmukkal felelnek, hogy hátha ők a gondolást és cselekvést nem tudják oly élesen megkülönböztetni egymástól. Ezeket a félénkeket azzal nyugtathatjuk meg, hogy ez a félelmük nem egyéb, mint reminiszcencia a gyermekkorukra, amikor ilyen megkülönböztetésre valóban nem voltak még képesek.

Ritkább esetekben a pácienseket szinte magával ragadja egy impulzus, úgy hogy további asszociálás helyett *szinrehozzák* a pszichéjük tudattalan tartalmát. Nemcsak hogy ötletek helyett „futólagos tüneteket“ produkálnak, hanem gyakran világos tudattal is komplikált cselekvéseket, sőt jeleneteket játszanak végig, amiknek áttételes és ismétlési karakteréről halvány fogalmuk sincsen. Igy például egy páciens — az analizisnek egy-egy izgalmasabb pontjánál — hirtelen felugrott a kerevetről, fel és alá járkált a szobában és szitkozódott; az analizis folyamán azután kiderült a mozdulatok és szidalmak történeti megokolása. Egy infantilis tipusu hisztérikus nőbetegem, miután rövid ideig sikerült őt eltérítenem a gyermekes csábítási technikától, (állandóan könyörgő tekintetet vetett az orvosra, feltünő, vagy exhibicionisztikus toaletteket viselt) egy napon valóságos attakkal lepett meg; felugrott, követelte, hogy én, az orvos csókoljam meg, sőt azt ki is akarta erőszakolni. Magától értetődik, hogy az orvost ilyen eseményeknek sem szabad kizökkenteniök jóakaratu türelméből. Ujra meg ujra rá kell mutatnia ezen viselkedés áttételes természetére s a pácienssel szemben egész passzive kell viselkednie. Az erkölcsi felháborodás ilyen esetben természetesen ép oly kevéssé volna helyénvaló, mint bármily efajta kivánság teljesitése. Kiderül, hogy ily fogadtatásra a betegek támadó-kedve gyorsan alábbhagy és az egyébként analitikusan is megfejtendő zavar hamar kiküszöbölhető.

A „trágár szavak“-ról szóló tanulmányomban azt a kivánalmat állítottam fel, hogy a pácienst nem szabad megkimélni attól, hogy legyőzze bizonyos szavak kiejtésével szemben való ellenállását. A páciensnek adott olyan könnyebbítés, hogy megengedjük néki bizonyos közlések leirását, ellene van a kúra céljainak, mely lényegében épen abban áll, hogy a páciens konzekvens és

mindig előrehaladó gyakorlás által urrá legyen a belső ellenállásai felett. Még ha olyasvalamire való visszaemlékezésen erőlködik is, amit az orvos jól tud, még akkor sem szabad őt a zavarból egyszerüen kisegíteni, mert ilymódon elveszhetnek az esetleg értékes pótló-ötletek.

Az orvosnak ezt a passzivítását persze nem kell a végletekig vinni; időnként, amikor nem annyira a beteg lelkierejének tornászgyakorlása a főgondunk, hanem bizonyos felvilágosítások gyorsabb megszerzése: egyes ötleteket, amiket mi sejtünk a páciensben, de ő nem merészel kimondani, egyszerüen a nevén kell neveznünk és ilymódon kell őt vallomásra birnunk. Az orvos helyzete a pszichoanalitikus kúra közben sokban emlékeztet a szülészére, akinek ugyancsak lehetőleg passzive kell viselkednie és meg kell elégednie a szülésnek mint természeti folyamatnak a megfigyelésével, de kritikus esetekben készen kell állnia a fogóval, hogy a spontán előhaladni nem akaró folyamatot befejezéshez juttassa.

2. A páciens kérdései. — Elhatározások a kúra folyamán.

Szabályként vezettem be a magam gyakorlatában, hogy valahányszor a páciens kérdést intéz hozzám vagy felvilágosítást kér, mindig egy ellenkérdéssel válaszolok: azzal, hogy hogyan jutott ennek a kérdésnek a feltevéséhez. Ha egyszerűen válaszolok, akkor az indíték, amely őt e kérdésre bírta, a válasz által közömbösíttetik; így azonban a páciens érdeklődését kiváncsiságának tulajdonképeni forrása felé tereljük és ha kérdéseit analitikusan kezeljük, többnyire meg is feledkezik az eredeti kérdés megismétléséről, s ezzel is azt mutatja, hogy ő magára a kérdésre valami nagy súlyt nem is vetett és, hogy az csak mint tudattalanjának kifejezőeszköze bírt jelentőséggel.

Nehézzé csak akkor válik a helyzetünk, ha a páciens nem indifferens kérdéssel, hanem azzal a kéréssel fordul hozzánk, hogy ránézve jelentős és sürgős ügyben, pld. egy alternativa dolgában, döntsünk. Az orvos törekvése mindig odairányuljon, hogy az ilyen döntéseket mindaddig halassza, mig a páciens a kúra segítségével olyan helyzetbe nem jut, hogy önállóan képes cselekedni. Jól tesszük tehát, ha a gyors elintézés szükségességének — bárhogy hangsúlyozza is a páciens — nem adunk rögtön hitelt, hanem arra a lehetőségre is gondolunk, hogy a kérdés látszólagos aktualitását maga a páciens tolta az előtérbe, amennyiben vagy az

épen feltörni készülő analizis-anyagot öltözteti a probléma formájába, vagy az ellenállása juttatta ehhez az eszközhöz, hogy megzavarja vele az analizis menetét. Ez utóbbi eset egy páciensemnél oly jellemző volt, hogy az akkori háborús terminológiával kellett neki megmagyaráznom, hogy ő ezeket a problémákat gázbombák módján veti elém, hogy megzavarjon, ha más kiutat már nem tud találni. Előfordulhat persze az is, hogy a páciensnek valóban tartós és halaszthatatlan dologban kell döntenie; ilyen esetekben is jól tesszük, ha lehetőleg nem vindikáljuk magunknak a szellemi vezető, a „directeur de conscience" szerepét, hanem megelégszünk az analitikus „confesseur" feladatával, aki minden motivumot (a tudattalanokat is) minden oldalról megvilágítja, de a páciens elhatározásaiba és cselekvésébe nem foly be. E tekintetben a pszichoanalizis homlokegyenes ellentétben áll az eddig gyakorolt pszichoterápiákkal, a szuggesztiv terápiával épúgy, mint a dialektikusan „meggyőző"-vel.

Csak két alkalommal kerülhet a pszichoanalitikus abba a helyzetbe, hogy közvetlen befolyást gyakoroljon a páciens életfolyására; először ha meggyőződést szerzett arról, hogy a beteg valóságos életérdeke halaszthatatlanul megköveteli a döntést, s erre a páciens egyelőre önállóan képtelen. Ez esetben azonban az orvos tudatában legyen annak, hogy már nem mint pszichoanalitikus cselekszik, de sőt, hogy intézkedéséből bizonyos nehézségek hárulhatnak a kúra folytatására, (pl. az áttételes viszonynak nem kivánt megerősödése). Másodszor: az analitikusnak olykor „aktiv terápiát" kell űznie, pl. ha a pácienst arra készteti, hogy a fóbiás húzódzkodását győzze le és határozza el magát valaminek a megtevésére. Az ezáltal létrejövő lelki energia-eltolódások sokszor utat nyitnak eladdig hozzáférhetetlen tudattalan anyaghoz.*)

3. A „példának okáért" szerepe az analizisben.

Ha a páciens valami általánosságot mond, legyen az szólásmód vagy nagyon elvont állítás, mindig meg kell tőle kérdezni, mi különös jut neki arról az eszébe. Ez a kérdés nekem oly szokásommá lett, hogy szinte automatikusan beáll, valahányszor a páciens

*) L. „Egy hisztéria analizisének technikai nehézségei" c. tanulmányomat. (Hisztéria és pathoneurózisok c. kötetben). Továbbá *Freud*nak Budapesten, az 5. nemzetközi pszichoanalitikus kongresszuson tartott előadását: „Wege der psychoanalytischen Therapie".

valami általánosságot kezd beszélni. Az a tendencia, hogy az általánosról térjünk át a különösre s arról a még részletesebbre, egyáltalán uralkodik a pszichoanalizisben; csak ez vezet a páciens élettörténetének teljes rekonstrukciójához és a neurótikus amnéziák kitöltéséhez. Helytelen volna tehát, ha a páciensnek általánosságokra való hajlandóságát követve, a nála megfigyelt tényeket korai dedukcióval valamely általános tétel alá rendelnők. A helyes pszichoanalizisben kevés helye van moralizáló vagy filozófikus általánosításoknak; voltakép nem más az, mint a konkrét megállapításoknak szakadatlan sora.

Azt, hogy a „példának okáért" igen alkalmas technikai eszköz arra, hogy az analizist a távolesőről és lényegtelenről odaterelje a közelfekvőhöz és lényegeshez, jól megerősítette egy fiatal nőbetegem álma.

A következőket álmodta: *„Fáj a fogam és az arcom megdagadt, tudom, hogy ez csak akkor javulhat meg, ha X (az egykori vőlegényem) megdörzsöli, de ehhez meg kell szereznem egy hölgy beleegyezését. A beleegyezést megkapom és X valóban megdörzsöli a kezével az arcomat, mire kiugrik egy fogam, amely mintha most nőtt volna és oka lett volna a fájdalomnak."*

Az álom másik része: *„Az anyám érdeklődik azíránt, mi is történik pszichoanalizis közben. Azt mondom: az ember lefekszik és beszél. És miket mond az ember, kérdi anyám. Mindent, kivétel nélkül mindent, ami az embernek az eszébe ötlik. De mi ötlik az ember eszébe, kérdi tovább. Mindenféle, még a leghihetetlenebb gondolat is.* ***Példának okáért mi?*** *Például az, hogy az ember azt álmodja, hogy őt az orvos megcsókolta és* . . . Ez a mondat nem fejeződött be és én felébredtem."

Nem óhajtok itt a megfejtés részleteibe belébocsátkozni, csak annyit közlök, hogy olyan álommal van dolgunk, amelynek második része *megfejti* az elsőt. A megfejtés azonban egész módszeresen történik. Az anya, aki itt nyílván az analizáló helyét tölti be, nem elégszik meg azokkal az általánosságokkal, amelyekkel az álmodó az affér elől kibújni akar, és nem nyugszik, amig a „példának okáért" kérdésre meg nem kapja az álomnak egyedül helyes szexuális megfejtését.

Az, amit a „hasonlatok analiziséről" szóló dolgozatomban állítottam, hogy t. i. a látszólag gondtalanul odavetett hasonlat mögött mindig épen a leglényegesebb anyag rejtőzik, áll tehát azokra az ötletekre is, amiket a páciensek a „például?" kérdésre produkálnak.

4. A viszontáttétel legyőzése.

A pszichoanalizisnek, amely úgy látszik azt kapta osztályrészül, hogy lerombolja mindenütt a misztikumot, sikerült felfedeznie azt az egyszerű, mondhatni naiv törvényszerűséget, amelynek a legkomplikáltabb orvosi diplomácia is hódol. Felfedezte, hogy az orvosra való indulatáttétel fontos faktora minden orvosi szuggesztiónak; megállapította, hogy ez az áttétel végeredményében csak a szülőkhöz, a jóságos anyához, vagy a szigorú apához való infantilis-erótikus vonatkozást ismétli meg, továbbá, hogy csak a páciens életsorsától és konstituciójától függ, vajjon hozzáférhető-e és mennyire az egyik vagy másik szuggesztiós mód számára.*)

A pszichoanalizis felfedezte tehát, hogy az idegbetegek olyanok, mint a gyermekek és hogy úgy is kell velük bánni. Intuitiv orvosi tehetségek tudták ezt mi előttünk is; az a mód, ahogy a beteget kezelték, legalább is erre vall. Innen magyarázható a betegek özönlése némely „goromba“, illetőleg „kedves“ szanatóriumi orvoshoz.

A pszichoanalitikusnak azonban nem szabad kénye-kedve szerint résztvevőnek és gyengédnek, vagy durvának és gorombának lennie és megvárni, amíg a beteg lelke alkalmazkodik az orvos jelleméhez; neki értenie kell hozzá, hogy a részvétét adagolja és érzéseinek még bensőleg sem engedheti át magát, mert az érzésektől, pláne szenvedélyektől való uraltatás kedvezőtlen talajt teremt az analitikus adatok felvételéhez és helyes feldolgozásához. Minthogy azonban az orvos is csak ember és mint ilyen hozzáférhető hangulatok, szimpátiák és antipátiák, sőt ösztönös indulatok számára is, — hiszen e nélkül a páciensek küzdelmeit se tudná megérteni, — ezért neki az analizis alatt kettős munkát kell végeznie: egyrészt meg kell figyelnie a pácienst, megvizsgálnia a tőle elbeszélteket, a közléseiből és viselkedéséből megkonstruálni az ő tudattalanját, másrészt állandóan kontrollálnia kell a maga viselkedését is a beteggel szemben, javítani rajta, ha szükséges, vagyis le kell győznie a *viszontáttételt*. (*Gegenübertragung, Freud*).

Ennek előfeltétele persze az, hogy maga az orvos is analizálva legyen; de még így sem tudja magát annyira függetleníteni jellemének sajátságaitól és a hangulatának pillanatnyi hullámzásaitól, hogy a viszontáttétel ellenőrzése feleslegessé válnék nála.

Nehéz általánosságban beszélni arról, hogyan történjék a viszontáttételnek ez a kontrollja; nagyon sok lehetősége van ennek. Hogy

*) L. Hipnotikus hatások lelki elemzése (a Lelki Problémák c. kötetben).

fogalmat alkothassunk róla, a legjobb, ha a tapasztalatunkból veszünk példákat.

Az analitikus orvosi működés elején a legtávolabbról sem sejtjük azokat a veszélyeket, amelyek erről az oldalról fenyegetnek. Az orvoson erőt vesz az a boldog hangulat, amit a tudattalannal való első megismerkedés okoz, elragadtatása átterjed a páciensre is, aminek aztán a pszichoanalizis meglepően gyors gyógyeredmenyeket köszön. Nem szenved kétséget, hogy az ilyen eredmények kis részben analitikusok, nagyobbrészt azonban szuggesztiós, vagyis indulatáttételes eredmények. Az analizis mézesheteinek emelkedett hangulatában az orvostól mi sem áll távolabb, mint hogy a viszontáttételt észrevegye, vagy pláne legyőzze. Átengedi magát minden érzésnek, ami az orvos-páciens-viszonylatban felmerül, meghatódik minden szomorú eseménytől, a beteg fantáziáitól is, felháborodik mindenkin, aki a betegről rosszat gondol, vagy vele rosszat tesz. Egyszóval, az orvos ilyenkor magáévá teszi a beteg minden érdekét és aztán csodálkozik, ha egyik-másik páciens, akiben a viselkedése irreális reményeket ébresztett, hirtelen szenvedélyes kivánságokkal lép fel. Nők azt követelik, hogy az orvos vegye el őket feleségül, férfiak, hogy eltartsa őket, barátjukká legyen stb. és a nyilatkozataiból érveket kovácsolnak igényeik jogosultságát illetőleg. Az analizis alatt persze könnyen túlesünk ezeken a nehézségeken, elég, ha hivatkozunk e kivánságok irreális áttételes természetére, sőt a további munka anyagául szolgálnak aztán ezek. De ily módon betekintést nyerünk azokba az esetekbe is, amikor nem-analitikus, vagy „vadul analizáló“ orvosok megvádolására, vagy épen birósági feljelentésére kerül sor. A páciensek ezekben a vádjaikban az orvos tudattalanját leplezik le. Az enthuziasztikus orvos, aki gyógyító és magyarázó vágyában „magával akarja ragadni“ a pácienst, nem veszi észre férfi- vagy nőpácienséhez való tudattalan vonzódásának kisebb-nagyobb jeleit, ők pedig annál élesebben percipiálják ezeket és nagyon helyesen konstruálják meg belőlük a mögöttük rejlő tendenciát (a nélkül persze, hogy sejtenék, hogy a dolog az orvos előtt sem volt tudatos.) Ily vádaknál különösképen mindkét ellenfélnek igaza van. Az orvos esküt tehet arra, hogy ő tudatosan semmi egyebet nem akart, mint a beteg gyógyulását, de a páciensnek is igaza van, mert az orvos (tudattalanul) mintegy a kliensének pártfogó lovagjává tolta fel magát s azt különböző jelekből észrevétette.

A pszichoanalitikus felfogás megvéd minket ilyen helytelenségektől; ha azonban mégis megesik, hogy a viszontáttétel figyelembe

nem vétele a beteget olyan hangulatba hozza, amely többé nem reparálható, ürügyül fogja ezt felhasználni a kura megszakítására. Bele kell nyugodni abba, hogy a pszichoanalizis új technikai szabályainak megtanulása az orvosnak egy-egy páciense elvesztésébe kerül.

Ha azután a pszichoanalitikus lassankint megtanulta helyesen értékelni a viszontáttétel tüneteit és nagynehezen elérte, hogy minden szavából és tettéből, sőt még az érzéséből is kiküszöböl mindent, ami zavarokra adhat alkalmat, akkor az a veszély fenyegeti, hogy beleesik a másik végletbe és a pácienssel szemben túlridegen és visszariasztóan fog viselkedni; ez viszont lassítaná az indulatáttételnek, minden sikeres pszichoterápia előfeltételének, a létrejövését, vagy egyáltalán lehetetlenné tenné azt. Ez a fázis mint a viszontáttétel elleni ellenállás fázisa volna jellemezhető. Az orvos túlságos félénksége szintén nem helyes viselkedés és csak ezen stádium legyőzése után éri el a harmadikat: a viszontáttétel feletti uralkodás stádiumát.

Csak ha az orvos eljutott idáig, ha tehát biztos abban, hogy az e célra kirendelt cenzura-különítmény rögtön jelt ad, mihelyt az a veszély fenyeget, hogy a pácienssel szemben való érzései pozitív vagy negativ értelemben túlhaladják a helyes mértéket: csak akkor tudja magát azzal a kényelemmel átengedni a páciens ötletei meghallgatásának, amelyet a pszichoanalitikus kura megkövetel.

Az analitikus terápia tehát olyan követeléseket állít fel az orvossal szemben, amik látszatra homlokegyenest ellenkeznek egymással. Egyrészt megkivánja, hogy szabad utat engedjen önmagában az asszociációknak és fantáziának, vagyis szabadjára hagyja a *saját tudattalanját;* hiszen tudjuk *Freud*tól, hogy csak ily módon tudjuk intuitive felfogni a *páciensnek* manifeszt ötletei és viselkedése mögött rejlő *tudattalan anyagot.* Másrészt az orvosnak a páciens és a saját szabad ötleteitől szolgáltatott anyagot logikusan is meg kell vizsgálnia és cselekvéseiben és közléseiben kizárólag ezen értelmi munka szempontjai által vezettetheti magát. Idővel megtanulja aztán persze, hogy a szabad asszociálást bizonyos, a tudatelőttesben mutatkozó automatikus jelekre időnként megszakítsa és helyébe a kritikus beállítást helyezze. Azonban ez az állandó ingadozás a fantázia és kritikus vizsgálat között az orvos lelki beállításának olyan szabadságát és akadályt nem ismerő mozgékonyságát tételezi fel, amilyen a terápia más terén aligha kivántatik meg.

XXII.

Hasonlatok analizise.

(A betegek hasonlatai — Figyelem-öszpontositás és elfojtás — A cenzura funkciói — Akció és gátlás — A hasonlatok okozta öröm.)

Sok idegbetegnek megvan az a szokása, hogy gondolatait és ötleteit hasonlatokkal magyarázza. Gyakran alig megfelelő, hajuknál fogva előráncigált hasonlatok ezek ahhoz, amit velök a beteg magyarázni óhajt, azonban gyakran valóban találók, ötletesek és szellemesek. Ugy vélem, hogy az analizáltaknak ezek a produkciói különös figyelmet érdemelnek és hogy gyakran az elrejtett lelki anyaghoz közvetlen hozzáférhetést tesznek lehetővé. Néhány példán szeretném ezt megmutatni és oly betegeknek hasonlatait választom erre, kik nem szűnnek meg az analitikus munkáról szerzett benyomásaikat megjegyzésekkel kisérni. Szóval a pszichoanalizisről szóló hasonlatok ezek.

„Az analizis unalmas" — mondja egyik páciens — „fáradságos munkához hasonlít, mintha mákszemeket választanának el rizsszemektől."

Ennek a hasonlatnak a választása nem volt véletlen. A „szemkeresés" közvetlenül az infantilis korhoz rögződött beteg életéből való gyerekkori jelenetekhez és mesékhez vezetett, a patriarchalis falusi élethez, mely az évtizedek óta fővárosban élő pácienst belsőleg ma is kizárólagosan érdekli.

„Az analitikus munka olyan, mint a hüvelyes vetemény hámozása" — mondta egy másik páciens — „eldobják a héját és megtartják a babot." Ennek az ötletnek analizise mélyebbre vezetett. A beteg visszaemlékezett arra, hogy gyermekkorában a nővére által kiüritett sárdarabokat babnak hivta. Ettől az emléktől az analis erotikához vezetett az út.

„A hipnózis és analizis közti különbséget abban látom, hogy a hipnózis olyan, mint a poroló, amely még mélyebbre beleveri a port a ruhába, az analizis meg olyan, mint a vacuum-cleaner, kiszivja a szimptomákat."

Ezt a kitűnő hasonlatot méltán lehet *Freud* ismert hasonlata mellé állitani, kí a hipnozist és analizist a szobrászatí technikának Lionardo által jellemzett két fajával hasonlitja össze.*) A homoszexuálisan mazochistikus páciens álláspontjából tekintve, a verésről és szívásról szóló hasonlatnak egy tisztán személyes történeti magyarázata is volt, amit aztán az analizis kideritett.

„Az analizís olyan, mint a féregelhajtószer — mondta egy másik páciens — akárkány féregtagot hajtunk is el, mig a feje bennmarad, nem érünk vele semmit." Nem hiszem, hogy a pszichoanalitikus gyógymód tendenciáját találóbban lehetne jellemezni. A szimptomák valóban csak távoli tagjai a pszichikus szervezetnek, melyeknek magva, feje, amelyből erejüket kapják, a tudattalanban van. Amig a fejét nem hoztuk világosságra, addig — az egyidőre talán eltünő — szimptomatagoknak újra való megjelenésére kell számitani. A páciens analizisének céljából azonban ezt a hasonlatot anális kisgyerekkori tapasztalatoknak megvilágitására kellett és lehetett értékesiteni. Egyébként ez a hasonlat helyesen megsejtette, hogy a beteg gyógyitása a végcél elérése előtt megszakad, még pedig anyagi (anális) szempontok miatt. A páciens nem engedte neurózis-férgének anális fejét eltávolitani.

„Analizis közben ugy érzem magamat, mint ketrecébe zárt vadállat."

„Kutyának érzem magam. ki hiába rázza a láncát."

„Az ön magyarázatai, melyekkel ötleteimet kiséri, oly helyzetbe hoznak engem, mint amilyen a lángoktól körülvett skorpióé, akárhova igyekszem is, magyarázatainak tüze eláll ja az utamat."

Mind a három hasonlat ugyanegy páciensé, akinek hiába igyekeztem bebizonyitani, hogy tudatos lágyszivüsége és gyengédsége mögött nagyon is támadó természetü egyéniség rejlik. De hogy ezekben és sok más hasonlatában épen vad, harapós és mérges állatokkal hasonlította össze magát, feltevésem igazolásául kellett venem.

Néha egy látszólag véletlen metaforának jelentőséget tulajdoníthatunk, így annál a páciensnél, aki lelkiállapotát így jellemezte: „Úgy érzem magam, mintha folt volna a lelkemen." Persze folt nem csak a „lelkén" volt, hanem, mint az analizis kiderítette — a lepedőn is, mely onanizmusának tanuja volt.

*) *Freud* a hipnozist a szobrászat azon technikájához hasonlitotta, mely *anyagfelrakással,* a pszichoanalizist ahhoz, mely *anyaglehordással* formálja tárgyát.

„Nehéz szülés!", mondta egy páciens gúnyosan, mikor nem haladtunk előre az analizisben. Nem tudta, hogy ennek a kifejezésnek a választását feleségének nehéz szülése határozta meg. E miatt a nehéz szülés miatt kellett lemondania az utódokról, noha elsőszülöttje közben meghalt.

„Ön olyan, mint a farmer, ki lelkem őserdejének legsötétebb helyén is kiismeri magát", mondta egy másik páciens. Ehhez az eléggé kényszeredett hasonlathoz az anyagot természetesen ifjukori Robinson-fantáziái szolgáltatták.

Ez utóbbi hasonlat analizisénél az élettörténeti determinánsok mellett mélyebb, szimbolikus meghatározókra is kell gondolni. Ha meggondoljuk, hogy a hasonlat olyan páciensé, kinél a szexualitás kisebb teljesítőképessége narcisztikus és homoszexuális rögzítődésre volt visszavezethető, úgy kijelentését mint az orvosra való indulatátvitelnek a jelét foghatjuk fel és „lélek őserdejének sötét helyeit" szimbolikus értelmünek tekinthetjük.

Elég világosan beszél a szimbolika egy másik páciensnek következő hasonlataiból:

„Az analizis olyan, mint a vihar, mely a tengerfenék moszatját felkorbácsolja." (sic!) (Analerotika. Szülési fantáziák.)

„Nem tudok megbarátkozni evvel a gyógykezelési móddal, ahol a beteget egyedül hagyják ötleteivel. Az analizis egyszerüen a mélybe fúr és azt reméli, hogy ami rejtve van, mint valami artézi kút, magától szökken a magasba, pedig ahol a belső nyomás olyan kicsiny, mint nálam, ott szivattyúval kellene segíteni."

Ebben a hasonlatban a szexuális szimbolikának megértéséhez hozzájárul annak a ténynek a közlése, hogy páciensnél az apához való szokatlan erős rögződés állott fenn s hogy ezt az érzését az orvosra is átvitte.

Egy páciens meséli, hogy nővérének mennyegzői lakomáján egy tósztban uj sógorához a következő szavakat intézte:

„Majd ha nemes gondolataid feleséged retortáján ömlenek át, akkor még nemesebben fognak kikristályosodni".

Minthogy ezt a hasonlatot lakodalom alkalmából mondta el, minden hallgatóra ugy hatott, mint a szexuális és szülésfolyamatokra való célzás. Csak épen maga a szónok nem tudott erről a célzatról semmit.

„Ha Önnek sikerül tudatalatti gondolataimig lehatolni, akkor Ön olyan hős, mint az, aki Konstantinápoly kapuját egy ütéssel beverte."

Ennek a hasonlatnak magyarázatául szolgáljon, hogy a páciens

szimptomái és álmai — noha ő maga erről semmit se akar tudni — szexuális alkatának erősen szadisztikus komponensére engednek következtetni.

*

A példáknak e sora elég ahhoz, hogy általános képet alkossunk a hasonlatképzésnél működő lelki viszonyokról. Ha valaki figyelmét arra összpontositja, hogy valamihez hasonlatot találjon, akkor csak az azonosságokra, a hasonlatosságra fektet sulyt, ellenben teljesen közömbös neki, hogy milyen anyagból merítse a hasonlatot. Észrevettük, hogy ilyen körülmények között ez a *közönyös* anyag majdnem mindig az elfojtott tudattalanból származik. Ez kötelességünkké teszi, hogy a páciensek hasonlatait gondosan megvizsgáljuk tudatalatti hátterük szempontjából; és tényleg: a hasonlatok analizise az álmok, tévcselekmények, szimptomák analizise mellett nem lényegtelen fegyvere az analitikus technikának.

Azt is konstatálhattuk, hogy a hasonlatokban foglalt anyag — mint a manifeszt álomtartalom — néha a páciens élettörténetéből való emléktöredék származékának mutatkozott, tehát reális történelmi értékünek volt vehető, máskor meg csak tudatalatti tendenciák szimbolikus kifejezési módja. Természetesen mind a két hasonlatforrás részt vehet egy és ugyanazon hasonlat alkotásában is.

Elvi jelentőségünek tartom a tényt, hogy a figyelemnek (érdeklődésnek, talán a libidó egy részének) összpontositása a hasonlatkeresőnél a cenzurának ugyanolyan enyhülését idézi elő, mint amilyet az *álomképzésnél* tapasztalunk. Az eddig elfojtott anyag — bár talán csak elváltozott és szimbolikus formában — a hasonlat-keresési figyelem-összpontosításnál ugyanoly módon juthat a tudatba, mint az aludni akarásra való vágy összpontosításnál. Az alvónak is csak az alvási állapot fenntartása az érdeke, minden más szempont közömbös reá nézve. Természetes azonban, hogy ebből a „*közönyös*" lelki anyagból, épen az eddig erősebb nyomás alatt állott s igy nagyobb feszültségü lelki anyag: azaz az *elfojtott lelki tartalom* jut először a tudatba. Ezen *előnyomulási* tendencia erőssége megfelel az eddigi *elnyomás* erejének. A figyelemnek és a tudatalatti anyagnak ez a reciprocitása egyébként számos más téren is ismeretes előttünk. A *szabad képzettársitás*, a pszichoanalitikus technika főfegyvere, csakis *Freud* alapszabályának betartásával volt hasznosítható, mely szerint a páciensnek törekednie kell ötleteivel szemben lehetőleg közömbösnek lenni. Csakis ennek a szabálynak a betartása mellett merül fel a magyarázandó és

rendezendő anyag a tudattalanból, mig aki azon erőlködik, hogy egy szimptomát vagy ötletet tudatos figyelemmel indokoljon meg, csak még erősebb éberségre kelti a cenzurát. Egyébként *Freud* megtanított arra, hogy maga az analizáló sem annyira logikus erőlködéssel, mint inkább ötleteinek szabad játékával jut a helyes magyarázathoz, amihez a páciens ötleteivel szemben bizonyos közömbösség szükséges. Féktelen tudni- vagy gyógyitani-akarás semmire sem, vagy tévútra vezet.

A mindennapi élet pszichopathologiájában mutatkozik a fentemlített reciprocitás a legfeltünőbben. A „szórakozott tanárnak" áruló tévcselekménye annak az eredménye, hogy összes figyelmét egy tárgyra összpontositja és minden más dolog iránt közönyös. (Lásd az archimédeszi mondást: Noli turbare circulos meos.)

Az emberek *szimptoma-cselekvései* is annál gyakoribbak, mennél inkább elterelődik róluk valami más ok miatt a figyelem. *A tulajdonnevek elfelejtésénél* a tudatos keresés semmit nem szokott használni, de ha abbahagyjuk az erőlködést, magától eszünkbe jut az elfelejtett szó.

A koncentráltság és elfojtás közti viszony reciprocitásának figyelembevétele által a *hipnozis és szuggesztió* tünettana is megérthetőbb lesz. Azt állithattuk másutt,* hogy a hipnotizáltatásra való hajlam vak engedelmességre, ez pedig átvitt szülői rögzitődésre vezethető vizsza. Csak kétféle hipnózis van: *apahipnózis* (*ijesztési hipnózis*) és *anyahipnózis* (*hizelgési hipnózis*.)

A megijedésre és szeretetre való figyelemösszpontositás a hipnotizáltat minden más iránt közönyössé teszi. Az ijedtségtől kataleptizált ember lelkiállapotát ezek mondatok fejezhetnék ki: „Azt érzem, teszem és mondom, amit akarsz, csak ne bánts!" A szerelmes igy mondhatná: „A kedvedért azt látom, teszem, hiszem, amit akarsz. Szerelmeden kívül minden más közönyös rám nézve."

A hipnozisnak bármelyik formájáról legyen is szó, a *Breuer-Freud*-féle kathartikus módszer eredményei megmutatják nekünk, hogy itt a hipnotizáló által való fascinálás és minden más dolog iránti közönyösség folytán az egyébként mélyen elfojtott lelki anyag könnyüszerrel lesz tudatossá.

Különben, hogy a hipnózisban a koncentráció nagy szerepet játszik, mutatja már a hipnotizálásnál oly gyakran használatos fogás is, mely a hipnotizált figyelmét optikai és aukusztikai tüneményekre igyekszik összpontositani.

* L. *Lelki problémák* c. könyvemben a hipnózisról szóló dolgozatot.

Ebben az összefüggésben kell rámutatnom a *kristály-* és *tükörlátók* (lekanoskopok, lekanomantok) „okkult“ praktikáira, kik figyelmüket görcsösen egy pontra rögzitik és közben „jósolnak.“ *Silberer* vizsgálatai mutatják, hogy ezeknél a jóslásoknál saját tudattalanuk jut szóhoz; hozzátennők: a koncentráció következtében beálló cenzura-enyhülés által közömbössé vált elfojtott anyag nyilatkozik meg bennük.

Túl erős színezetü érzelemnél pl. a gyűlölet kitörésénél, mely káromkodásban éli ki magát, hasonlót lehet megfigyelni. Az obscoen szavakról való pszichologiai értekezésemben rámutattam arra, hogy noha — vagy talán épen mert — a káromkodónak egyedüli vágya, hogy a gyűlölt egyént, közömbös, hogy mely szavakkal, de mennél inkább lepiszkolja, a káromkodás szavaiban mellesleg saját mélyen elfojtott anális- és Oedipusz-vágyai is teljesen leplezetlenül kifejezésre jutnak. Elég ha utalok az alsóbb néposztály káromkodásainak obscénitására és azoknak a kultúrembernél használatos enyhébb kiadásaira.

A lélek pathológiájában is találunk bizonyítékot az elfojtás és érdeklődés hangsúlyozottsága közötti eme funkcionális viszonyra. A *mániás* egyén gondolatszökellésében a legelfojtottabb lelki tartalom könnyü szerrel jut felszinre. Feltehetjük, hogy ránézve ezek — ellentétben a gátolt melankolikus érzésvilágával — közömbösek. *A parafréniánál* (dementia praecox), melynek lényege a külvilág és minden tárgyvonatkozás iránti közömbösség, azt látjuk, hogy az ebben szenvedő betegek a neurotikustól oly elővigyázatosan őrzött titkokat egyszerüen kifecsegik. A parafréniások tudvalevőleg a legjobb szimbolum-magyarázók; miután ezek rájuk nézve jelentőségnélküliekké váltak, fáradság nélkül megmondják nekünk minden szexuálszimbolum jelentését.

Egyébként pszichoanalitikus kúráinkból láthatjuk, hogy egy bizonyos „közömbössé válás“ talán általában előfeltétele annak, hogy a tudatalatti anyag tudatos lehessen. A páciensek csak akkor fogadják be tudatukba az elfojtott vágyrezdüléseket, ha ezek a gyógyítás folyama alatt mindinkább közömbössé lettek és a libidó már más, megfelelőbb tárgyra tevődött át.

Hogy olyan területre térjünk vissza, mely kiindulási pontunkhoz közelebb fekszik, utalok az *élcnek Freud* által leírt pszichikus folyamatára, melynél a figyelmet a vicc technikája bilincseli le és a figyelemnek ez az elterelése segíti az elfojtott tendenciákat kifejeződéshez. Végül dr. H. *Sachs* pszichoanalitikusnak egy szóbeli kijelentését idézem, mely szerint a *szavak*, melyekbe a

költő öltözteti gondolatait, gyakran az ötlet mélyebb, tudatalatti forrásából fakadnak. A hasonlatképzés analogiája alapján itt is fel kell vennünk, hogy a költőnél az ötlet-keresésre való figyelemösszpontosítás lehetővé teszi, hogy a költeménynek kényre-kedvre választott szavaiban keresztültörjön a tudatalatti anyag. Különben *Pfister* úgy találta, hogy a teljesen gondolattalanúl papirra vetett (tehát biztosan közönyös) firkálásban gyakran a tudatalatti lelki életből valóban csodálatos közléseket kapunk.

Abból a tényből tehát, amely szerint az összes itt említett esetekben figyelemösszpontosításnál az elfojtási cenzura intenzitásának megfelelő mértékű csökkenését észleljük, arra következtethetünk, hogy koncentráció közben egy egyébként az elfojtási cenzurával elfoglalt energiamennyiség használódik fel. (Hogy vajjon libidinozus energiáról, érdeklődésről vagy mindkettőről van-e itt szó, pszichoanalitikus tudásunk mai állása mellett nyilt kérdésnek kell tekintenünk.) A két funkciónak ez a váltakozása érthetőbb lesz előttünk, ha arra gondolunk, hogy a koncentráció minden fajtája tulajdonképen szintén a cenzuramunkának egy neme, t. i. minden belső vagy külső benyomás távoltartása a tudattól, azoknak a kivételével, amelyek a figyelem tárgyköréhez tartoznak, vagy amelyek a koncentrált lelki beállítottsággal egybevágnak. Mindent, ami az alvást zavarja, az alvó cenzurája épp úgy elfojt, mint éber állapotban az erkölcstelenségük miatt tudatképtelen gondolatokat. A tárgyába elmerülő tudós süket és vak lesz minden más egyébbel szemben, azaz cenzurája minden benyomást elfojt, amelynek nincs vonatkozása tárgyához. Hasonló — ha csak futó — elfojtási folyamatot kell a koncentráció minden más esetében, így a hasonlatkeresésnél is felvennünk. Mindezek után érthetőbb lesz előttünk, hogy a tudatelőttes és tudatos között állandóan működő gátló erőből s ez erőnek rovására bizonyos energiamennyiség ilyen futó elfojtási (cenzura) munkára használódik fel.

A cenzura korlátolt teljesítőképességű rendszer. Ha valamelyik teljesítményével szemben fokozzuk az igényeket, úgy ez csak más működés rovására történhetik. Ez pedig teljesen megfelel a Freud által indítványozott szemléleti módnak, amely szerint a pszichikai rendszerben kvalitás nélküli energiáknak eltolható mennyiségei működnek.*)

*) Az államoknak cenzuráló hivatalában is érvényes, ugy látszik, ez a szabály. Úgy látom, hogy mióta a háború folytán a cenzura a politikával szemben oly szigorú lett, szigora az erotikus irodalommal szemben némileg engedett.

A folyamatnak eme tisztán *„ökonomikus“* leírása mellett lehet némi fogalmunk a koncentrációnál működni feltételezett energiaeltolódás *dinamikájáról* is. Az a látszólag misztikus és megmagyarázhatatlan valami, ami minden akarati és figyelési aktusban benn van, nagyobbrészt megmagyarázódik, hogyha a következő feltevést tesszük magunkévá: A figyelési aktusnál a primaer működés abban áll. hogy a szándékolt pszichikai aktuson kivül minden más aktust erővel *meggátlunk.**) Ha minden út, ami a tudathoz vezet, egynek a kivételével zárva van, akkor a lelki energia *önként*, a nélkül, hogy erőlködésre volna szüksége (ami különben elképzelhetetlen is), az egyedül nyitva hagyott irányba folyik. Tehát, ha valamit figyelmesen meg akarok nézni, akkor ezt úgy csinálom, hogy minden érzéket a látóérzék kivételével a tudattól elzárok; az optikus ingerek iránti fokozott figyelem magától létrejön erre, ép úgy, mint a folyam nivójának emelkedése magától jön létre, ha a vele közlekedő lefolyási csatornákat elzárjuk. *Minden akció lényege tehát egyenlőtlen gátlás.* Az akarat működése nem olyan, mint a lokomotivé, amely a sínen keresztülrobog; sokkal inkább hasonlít a váltóőréhez, aki a magában véve minőségnélküli energiát — a tulajdonképpeni lokomotorikus erőt — minden uttól, egy kivételével, elzár, úgy hogy annak az egyedül nyitva maradt úton kell haladnia. Úgy sejtem, hogy ez az „akcióknak“ minden fajára, tehát a fiziológiaira is érvényes, hogy tehát egy bizonyos izomcsoport beidegzése csak minden antagonisztikus izom gátlása révén sikerül. A hasonlatképzésre való lelki koncentráció csakis az érdeklődés szétterülésének meggátlása (azaz közömbösség) folytán lehetséges, amely minden egyébre kiterjed, így többek között a különben elfojtott anyagra is, amely azután felhasználja az alkalmat, hogy érvényesüljön.

Szivesen közöltem volna — pszichoanalitikus megfigyelés alapján — valami ujat a hasonlatképzésnél vagy hallásánál érzett örömre vonatkozólag. De amit találtam, az nem más, mint *Freud élc*-teóriájának alkalmazhatása erre az esztétikai örömforrásra is. Az által, hogy a figyelem és vele együtt a cenzuraműködés egy része a távoli dolgokkal való és önmagában is kellemes *hasonlatosság* megállapítására koncentrálódik, más, eddig szigorúan cenzurált komplexumok szabadulnak meg a rájuk nehezedő nyomástól és a gátlási erő eme megtakarításának lehet a hasonlat okozta *tulajdonképeni gyönyört* (*a „végörömet“*) tulajdonítani. A hasonlóság (az azonosság) feletti örömet tehát a *vicctechnika* által keltett *izelitőörömmel* lehetne

*) Itt emlékeztetek a *Pikler* pszichológiájára.

analogiába hozni. Mindenesetre hosszú átmeneti sorozat van az egyszerű hasonlatoktól, amelyek semmi tudatalatti örömforrást nem szabadítanak fel, egészen a „mély“ és „elmés“ hasonlatokig, melyeknél a főöröm a tudatalattiból származik.

Az a sajátos öröm, amit ugyanazon dolognak egész más anyagban való ujra-megtalálásánál érzünk, bizonyára a mellé az intellektuális munkamegtakarítás mellé állítható, mely a vicctechnikánál az előörömet idézi elő. Lehet, hogy e mögött *az ismétlési öröm mögött ujrarátalálási öröm rejtőzik.*

Vannak emberek, akiknek megvan az a tehetségük, hogy az ismerőseikhez való hasonlatosság leghalványabb nyomát is felfedezik idegen arcokban. Úgy látszik, hogy ők a hasonlatosság által keltett ismerősségi érzéssel védekeznek az egészen ismeretlen fiziognomiák teljesen új benyomásai által keltett kellemetlen érzés ellen. Azt is észrevehetjük, hogy mily élvezettel látjuk viszont az egyszer már látott várost, ellenben bizonyos időbe telik (tehát itt is az ismétlésig), míg az egészen új uti benyomásoknak ridegsége (élessége) enyhül. Azt hiszem, hogy azok a dolgok, melyeket egyszer már „szellemileg bekebeleztünk“, introjiciáltunk, már ezzel is mintegy „megnemesültek“, részesek lettek a mi narcisztikus libidónkban. És végső elemzésben ez lehet az oka annak az élvezetnek, amit akkor érzünk, mikor hasonlatképzésnél az új benyomásban a régismertet látjuk viszont. Az a különösen elidegenítő benyomás, amit a pszichoanalizis gyakorol a páciensekre, lehet az oka annak, hogy néhányan közülük — mint a bevezetésben előadott példák mutatják — ezt a benyomást a hasonlatok egész rajával próbálják enyhíteni. Az a tendencia, hogy a szeretett tárgyat az ellenséges külvilág minden dolgában ujra megtaláljuk, ősoka valószínűleg a szimbolumképződésnek is.

XXIII.

Frakcionált analizisek.

Freud egy alkalommal rámutatott arra, hogy a terápiai siker gyakran akadálya az analizis elmélyülésének; ezt én számos esetben igazolhattam. Ha analitikus kezelés közben eltünnek a neurózis legterhesebb tünetei, könnyen megesik, hogy a beteg a még le nem győzött kóros tüneteket kevésbbé érzi kínosnak, mint a nagyon is terhes és nélkülözésekkel teli analitikus munkának a folytatását. Ha azonban a gyógyszer tényleg „peior morbo," akkor a páciens (többnyire anyagi tekintetektől is sarkallva) siet a kúrát abbahagyni és érdeklődésével az őt már kielégitő reális élet felé fordul. Ezeket a féliggyógyultakat persze még az indulatáttétel hozzáköti az orvosukhoz, az ember aztán azt hallja felőlük, hogy kissé túláradó módon dicsérik a kúrát és az orvos személyét, képeslevelezőlapokkal és egyéb kisebb figyelmességekkel is adnak alkalomadtán életjelt magukról, ellentétben azokkal, akik a kúrát az ellenállás kellő közepén megszakították és dacos hallgatásba burkolóznak. A valóban gyógyultak, akiknél az indulatáttétel is eljutott az oldódásához, nem igen érzik a szükségét, hogy az orvosukkal valami sokat törődjenek és nem is igen törődnek vele.

Megesik mármost, hogy ezek a „féliggyógyultak" rövid idő mulva megint megbetegednek és az analízis továbbfolytatását kivánják. Ilyenkor kiderül, hogy a recidiva kiváltó okaiként külső és belső momentumok szerepeltek, amelyek által az analizisben még fel nem dolgozott tudattalan anyag mintegy aktiválódott és felmerült az elfojtásból. Az is biztosra vehető, hogy az analizis folytatásánál olyan dolgok fognak megbeszélésre kerülni, amik először semmi, vagy csak kis szerepet játszottak.

Feltűnő, mily csodálatos gyorsan helyreáll az orvos és a páciens között a régi kontaktus. Egy páciens például, aki a (befejezetlen) analizis után 4 évig jól érezte magát, a kúra folytatásánál visszaemlékezett az első kezelés minden részletére; még érdekesebb volt az, hogy az orvos emlékezetében is, aki pedig a közbeeső időben a pácienssel semmit, viszont annyi mással intenziven foglalkozott,

maguktól feléledtek a leglényegtelenebb apróságok is, amik a betegre vonatkoztak: egész gyermekkori története, összes rokonainak a neve, álmok és ötletek az akkori magyarázattal együtt, még a szóban levő személyek hajának a szine is. Az analizis egykét órája után már benne voltunk a régi kerékvágásban, mintha nem is négyévi távollétről, hanem csak a szokásos „vasárnapi kéregről“ lett volna szó, mellyel a hétfői órán kell megküzdenünk. A könnyen gyógyuló esetek tudományos haszna többnyire igen kevés volt, a recidiva azután mélyebb belátást hozott az annakidején csak felületesen felismert összefüggésekbe.

Freud azon technikai alapelve, hogy a beteget a kezelés alatt sem szabad a való élet izgalmaitól óvni, egyes esetekben a szükségtől kényszerítve a háttérbe szorul, ha például a kezelés a rokonságtól (a neurózis legfontosabb reagenseitől) távol történik. Ilyen esetekben előfordulhat, hogy a magát gyógyultnak gondoló páciens azonnal, vagy rövid idővel az otthonába való visszatérés után neurótikus tünetek közt megint megbetegszik és mihamar visszatér az orvoshoz (aki különben előkészítette őt erre az eshetőségre). A realitással való érintkezés ezekben az esetekben is a felszinre hajt addig elrejtett lelki tartalmakat.

Az analizis megszakitásának harmadik alkalma tisztán külső körülményekből adódik. Vannak nagyon elfoglalt, vagy távol lakó páciensek, avagy olyanok, akiknek évenként csak meghatározott mértékü idő és pénz áll rendelkezésükre; ezek az évnek csak 1—2 hónapján állhatnak kezelés alatt. Nem lehet állítani, hogy az egyes munkaperiodusok közötti idő nyomtalanul halad az ilyen pácienseken; gyakran felismerhetetlen, hogy a kúra folyamán megismert dolgokat időközben alaposabban feldolgozták és mélyitették. Ez a kis előny azonban elvész amellett a nagy hátrány mellett, hogy ily módon a különben is hosszadalmas kúra beláthatatlanul hosszúra nyúlik. A folytatólagos analizis tehát minden esetben előnyösebb a megszakítottnál.

Olyan analiziseknél, amelyek egész éven át tartanak, a kúrát az orvos szabadságideje is megszakítja. Olyan páciensekre, akik a kúrát valóban folytatni akarják, *ez* a megszakítás tulajdonképen nem is jelenti a folytonosság megszakadását, úgy hogy a szabadság utáni első óra nem ritkán formális folytatása annak az analitikai megbeszélésnek, amit az orvos távozása félbeszakított.

A megszakításos analizist érdemes külön névvel is jelöli; discontinuált vagy *frakcionált* analizisnek nevezhetnők.

XXIV.

Szédülés érzete az analizis-óra végén.

(Adalék a pszichogén testi tünetek magyarázatához.)

Az analizis-óra végén, a fekvő helyzetből való felkeléskor, némely páciens szédülést jelez. Az az — önmagában véve észszerü — magyarázat, hogy ezt a hirtelen helyzetváltoztatás (az agy anaemiája) okozza, az analizis folyamán sikerült racionalizálásnak bizonyul, amennyiben ez a helyzetváltoztatási érzet valósággal csak alkalom arra, hogy bizonyos, még cenzurált érzések és gondolatok megnyilvánulhassanak. Az analizis-óra alatt a páciens gondtalanul átadta magát a szabad asszociációnak és ezzel kapcsoltan az orvosra való indulatátvitelnek és mintegy abban a téveszmében él, hogy mindig ilyen jó dolga lesz. Az orvos figyelmeztetése, hogy az órának vége, hirtelen felijeszti ebből a (tudattalan) fantáziájából, váratlanul tudatára jön a valódi tényállásnak, hogy *ő* itt nem érezheti magát „otthon“, mert csak egy a sok páciens közül; a fizetett orvos és nem az önfeláldozó apa áll vele szemben. A lelki helyzetnek ez a hirtelen megváltozása, a *csalódás* (amelynél a beteg úgy érzi magát, mint aki *„a fellegekből pottyant le“)* ugyanazt a szubjektiv érzést hozhatja létre, ami hirtelen és váratlan helyzetváltoztatásnál érezhető, amikor az ember képtelen az új szituációhoz kompenzáló testmozdulatok és az érzékszervek megfelelő korrekturája által alkalmazkodni, vagyis megőrizni az „egyensulyt“; ennek a munkának a tökéletlenül sikerülése idézi elő tulajdonképen a szédülés érzetét. A csalódásnak ebben a pillanatában természetesen igen könnyen elillanhat a páciens analizisben való hitének az a része, amely nem becsületes meggyőződésen, hanem csak bizalmon nyugszik és a páciens ismét hajlandóvá lesz arra, hogy az analizis eredményeit *„szédelgés“*-nek tartsa, amely szóhid a tünet létrejöttét megkönynyítheti. Ennek a megállapításával azonban még nem oldottuk meg

a problémát, hanem csak kitértünk előle, mert nyomban felmerül a kérdés, miért is nevezik egyáltalán a csalót „szédelgő"-nek, vagyis olyan embernek, aki másokban a szédülés érzetét tudja előidézni? Nyilván azért, mert olyan illuziókat tud ébreszteni, amelyek a csalódás pillanatában (az előbb leirt módon) a szédülés érzetét idézik elő!

Az analizis-óra vége különben szükségkép egy másfajta lelki „ingadozást" is hoz létre. Az analizis-óra alatt nyert teljes asszociációs szabadságnak az eltávozás előtt hirtelen vége szakad és ujból feltámadnak azok a logikai, ethikai és esztétikai korlátok, amelyeket a társadalmi lét megkövetel. A gondolkodási folyamatnak ezt a teljes átfordulását, ezt az alávetését a valóság elvének, egy kényszerneurótikus fiu, aki ezt az óra utáni szédülés-érzetet különösen erősen érezte, úgy fejezte ki az ő automobilisztikus terminológiájával, hogy felkeléskor a gondolkodását 50 km.-es sebességről 25 km.-re kell *lefékeznie*.

A fékberendezés azonban — amikor ennek a szükségessége túlhirtelen következik be — az első pillanatban felmondhatja a szolgálatot, mert a gép az új helyzetben egy ideig még a régi „sebesség"-gel dolgozik tovább, mig aztán a kompenzációs berendezésnek végre sikerül urrá lenni a szituáción, ami meg is szünteti a szédülésérzetet. Legnehezebben sikerül a páciensnek az óra végén ismét megtalálnia a konvencionális hangot az erótika kérdésében. A beteg, aki csak az imént gondolkodás nélkül elárulhatta a legbelsőbb titkait, hirtelen mint egy idegen urral áll az orvossal szemben, aki előtt szégyellnie kell magát és tényleg úgy szégyelli magát, mint aki azon kapja magát rajta hogy a ruhája nem volt rendesen begombolva. Egy különösen érzékeny páciensnél ez az utólagos szégyenérzés az analizis után egy óráig is eltartott; olyan érzése volt, mintha meztelenül járna az utcán.

Az itt leirt kis szimptómának nincs különösebb patológiai jelentősége, technikailag sem okoz az orvosnak semmi nehézséget és rögtön eltünik, mihelyt a páciens alkalmazkodott a pszichikai helyzet hirtelen átalakulásához. Csak azért irtam le, mert példa arra, ahogy lelki izgalmi állapotok átáramlanak a testi szférába s ezzel némi adalékot nyujt a hisztériás konverzió megértéséhez. Az analizis-óra végén fellépő szédülésérzet esetében, a lelkiállapot átcsapásakor, a csalódási érzés valószinüleg csak azért alakul át szédülési érzetté, mert mindkét folyamatnál az egyen-

suly analog zavara forog fenn. Lehetséges, hogy minden pszichogén testi szimptóma és minden hisztériás konverziós jelenség magyarázatánál gondolnunk kell arra a lehetőségre, hogy a kérdéses lelki és testi folyamatban a finomabb mechanizmus identitása szerepel tertium comparationis gyanánt.

XXV.

Pszichoanalizis és kriminológia.

A tudattalan lelki élet felderítése és kutatási módszerének kidolgozása — ami a pszichoanalitikai lélektan legfőbb eredménye — forradalmat jelent nemcsak a pszichiátriában, hanem az u. n. szellemi tudományok csaknem minden ágában is. Váratlan eredményekhez juttatta már eddig is a néplélektant, a pedagógiát, a művészeti alkotás és élvezés lélektanát. A nemzetközi pszichoanalitikai egyesület és annak helyicsoportjai már 1908 óta azon fáradoznak, hogy az uj lélek-megismerési vizsgáló és kutató módszert — mely megindulásakor csupán orvosi gyógyító eljárás volt — hozzáférhetővé tegyék mindazok számára, akik *Freud* tudományát az elmélet és gyakorlat széles körében *alkalmazni* szokták.

A társadalomtudomány pszichoanalitikus reviziójára mindezideig nem vállalkozott senki; e téren csak töredékes kisérletek és általánosságban mozgó irányító dolgozatok jelentek meg. Halaszthatatlannak tartom, hogy ezt a munkát arra hivatott emberek minél előbb elkezdjék.

De nem szabad várni, mig ennek az uj szociológiai segédtudománynak lassan-lassan lerakják az alapjait és felépitik a tetőzetét. Elsősorban azt a munkát kell programmba venni, aminek előreláthatólag lényeges gyakorlati eredményei lesznek. Ilyen feladat, véleményem szerint, a *pszichoanalitikus kriminológia* megalkotása.

Az eddigi kriminológia a bűntetteket elméletileg öröklési és környezet-hatásokra vezeti vissza, gyakorlatilag pedig eugenikus, nevelésügyi és gazdaság reformokat javasol a megakadályozásukra. Ez a programm alapjában helyes és teóretikus tekintetben minden lehetőséget kimerít, de kivitelében felületes és épen a sokat hangoztatott determinizmussal ellenkezik, mikor a bűntettek lelki rúgói közül a leghatalmasabb determinánsokat, a *tudattalan lelki élet törekvéseit* és azok keletkezési és megóvási módjait teljesen figyelmen kivül hagyja.

A bűntettesek tudatos bemondása és a bűncselekmények tény-körülményének még oly beható megállapítása sem fogja soha kielégítő magyarázatát adni annak, miért kellett annak az egyénnek az adott helyzetben azt a cselekedetet elkövetnie. A külső körülmények a tettet igen sokszor egyáltalán nem indokolják; a tettes pedig — ha őszinte — be kell hogy vallja, hogy tulajdonképen maga sem tudja, hogy mi vitte rá a tett elkövetésére; legtöbbször azonban nem őszinte még önmagával szemben sem és utólagosan keres és talál magyarázatokat alapjában érthetetlen és lelkileg indokolatlannak látszó viselkedésére, vagyis *racionalizálja* azt, ami *irracionális*.

Mint pszichoanalitikus orvosnak módomban volt néha olyan idegbetegek lelkiéletét is elemezni, akik egyéb kórtüneteken (hisztériás- és kényszerjelenségeken) kivül bűnözési hajlandóságokban vagy impulzusokban is szenvedtek. Sok embernél sikerült azután az erőszakosságra, lopásra, csalásra, gyujtogatásra való hajandóságot tudattalan lelki rúgókra visszavezetni és e tendenciák erejét épen a pszichoanalitikus kúra segítségével csökkenteni, vagy akár teljesen hatástalanítani.

Ezek az eredmények érlelték meg bennem azt a felfogást, hogy a bűncselekményeket nemcsak mint az idegbetegségek mellékterményét. hanem külön is beható lélekelemzési vizsgálat tárgyává kellene lenni, szóval: a pszichoanalizist a bűnügyi lélektan szolgálatába állítva, meg kellene alkotni *a kriminálpszichoanalizist.*

E terv kivitele — úgy hiszem — nem ütközik leküzdhetetlen akadályokba.

Elsősorban széleskörű kriminálpszichoanalitikus anyaggyüjtésre van szükség.

Úgy képzelem a dolgot, hogy hozzáértő pszichoanalitikusnak kellene vállalnia a feladatot, hogy jogerősen elítélt és vallomásban lévő bűntetteseket keressen fel a fegyintézetekben és őket rendszeres lélekelemzésnek vesse alá.

Az ilyennek semmi oka sincs rá, hogy őszintén ne mondja el minden gondolatát és eszmetársitását. amelyek segítségével a cselekmények és tendenciák tudatalatti motivumai napfényre hozhatók. S ha egyszer megkísérelte: az u. n. *indulatáttétel*, vagyis az analitikus személyéhez kapcsolódó érzelem, előbb vagy utóbb még kivánatossá és kellemesé is teszi, hogy ilyen módon foglalkozzanak vele.

Az egyfajta bűncselekmények több személytől gyűjtött lélekelemzési adatainak tudományos egybevétése azután módot fog rá

adni, hogy a bűnügyi determinizmus tátongó réseit szolid tudományos anyaggal töltsük ki.

Ez volna a munkálatok elméleti eredménye. De gyakorlatilag sem tartom a munkát kilátástalannak. Nem szólva arról, hogy csak az igazi bűnözési lélektan alapján fog lehetni a bűntettek *nevelési profilaxisának* a módját megtalálni, meggyőződésem, hogy *a már bűnbe esettek lélekelemző gyógyítása* sem kilátástalan, mindenesetre sokkal több kilátást nyújt igazi sikerre, mint a fegyőrök barbár szigorusága, vagy a fegyintézeti papok szenteskedése. Nagy perspektivát nyit meg előttünk a bűntettesek pszichoanalitikus gyógyításának, illetőleg utánanevelésének a lehetősége. A bűntetést eddig sokan a „megsértett jogrend helyreállításával" indokolták, mások elriasztó hatásától vártak kedvező hatást a bűntettek profilaxisa tekintetében; valósággal azonban a mai bűntetésmódokban könnyüszerrel felfedezhetünk tisztára libidinózus, a büntető közegek *szadizmusát* kielégítő elemeket.

A pszichoanalitikus irány és kezelésmód kiirthatná ugy a végrehajtó közegekből, mint általában a közfelfogásból a bűntetésvágy ily kártékony elemeit és ezzel is megkönnyítené a bünösök lelki megújhodását és a társadalmi rendhez való alkalmazkodásukat.

XXVI.

Rövid feljegyzések az analitikai gyakorlatból.

1. Két tipikus kopro- és paedoszimbólum.

Két nőnél, akiknek félelmi kényszerképzete a gyermektelenségükkel függ össze*) és akiknek tudattalanjában a genitális és szülési erotikáról ugyanolyan regresszió jött létre az analerotikára, mint *Freud* híres kényszerbetegénél,**) egészen sajátos szerepük volt a *férgeknek* és a *tojásnak*. Mindkettejüket (szinte hihetetlen, hogy a neurózisok gyakran milyen apró részletekig ismétlődnek) már gyermekkoruk óta az az aggodalom kínozza, hogy a hajukban tetvek vannak. Csodálatosképen néha — nagy ijedelmükre — *valóban* találnak a hajzatos fejbőrükön egy-egy példányt, ami azonban nem csoda, mert — ellentétben a parazitáktól való nagy félelmükkel — hajtoalettjük dolgában érthetetlen hanyagságot tanusítanak. A valóságban ugyanis tudattalanjukban mindketten azon vannak, hogy ilyen parazitákat szerezzenek, mert ezek kitünő alkalmat adnak arra, hogy legrejtettebb tudattalan vágyuk szimbólikus kielégülést nyerjen: t. i. elfojtott vágyakozásuk sok, nagyon sok gyermek után —, akik tényleg úgy élősködnek az anyjukon, mint a paraziták; továbbá a szadizmusuk és az analerotika, amelyhez a nemiekben való csalódás után kényszerültek menekülni (a férgek megölése, vájkálás a piszokban). Hogy a két eset analógiája még feltünőbb legyen, a páciensek egy másik kopro- és paedoszimbólumot is produkáltak, amely előttem mint ilyen, eddig ismeretlen volt, t. i. mérhetetlen érdeklődést a tyúktojás iránt. Az egyik páciens, mikor, állapota javulván, háztartásával foglalkozni kezdett, gyakran beszélte nekem, milyen érthetetlen élvezetet okoz neki, ha egy kosár friss tojásban turkál, a tojásokat rendezgeti, számol-

*) Az egyik hölgynek van ugyan egy gyermeke, de ez távolról sem elégíti ki az ő tudattalanját.

**) *Freud*: Die Disposition zur Zwangsneurose. Int. Zeitschr. f. Ps. an I. évf. 525 l.

gatja; ha nem szégyellené magát, órákig is eljátszana velük. A másik (egy vidéki hölgy) csaknem teljesen munkaképtelen; az egyetlen hely, ahol valamikép tevékenykedni tud, a baromfiudvar; órákon tömi a libákat, nézegeti a tyúkokat, amint tojást raknak, — közben ő maga is segít a kotlásnál, amennyiben az újját bedugja az állat kloakájába és kiveszi a tojást. A tojásnak szimbólikus azonossága a bélsárral és a magzattal még átlátszóbb, mint a férgeké. Nem szabad azonban megfeledkezni a tojás pénzértékéről sem; tudjuk, hogy a tojás ára adja mindenütt az élelmiszerek olcsóságának vagy drágaságának fokmérőjét, különösen vidéken, ahol szinte pénzegységként szerepel. Úgy látszik, hogy az analerotika ontogenetikus átalakulása bizonyos anális jellemvonásokká, némely életfeltételek mellett fennakadást szenved. Ez a tojáskedvelés mindenesetre sokkal közelebb áll az ősi koprofiliához, mint a mégis már immateriálisabb pénzszeretés.

Megemlítjük végül, hogy mindkét kopro- és paedoszimbólum mellesleg phallikus vonatkozásokat is árult el.

2. Spektrofóbia.

A tükörtől való hisztérikus félelem és az iszonyat, mikor valaki a saját képmását pillantja meg a tükörben, egy esetemben „funkcionális“ és „materiális“ eredetűnek bizonyúlt. A funkcionális magyarázat az *önmegismeréstől* való rettegés volt. A materiális: a nézelődőkedv és az exhibicionizmus elől való menekülés. Az arc részei itt is — mint oly sok esetben — tudattalanúl a genitális részeket képviselték.

3. Fecsegés.

Számos esetben bizonyúl a páciens fecsegése az ellentállás eszközének. Felületesen, össze-vissza beszélnek mindenféle jelentéktelen dologról, hogy ne kelljen az egyedül fontosról szólniok, vagy arra gondolniok.

4. Pompadour-fantáziák.

Így nevezhetnénk bizonyos hetéra-fantáziákat, amiket nappali álmodozásukban a legerkölcsösebb nők is bevallanak maguknak. Azzal, hogy partnerüket királynak teszik meg, megadják a lehetőségét, hogy máskülönben erkölcstelennek vallott és félretolt hajlamaik is tudatossá legyenek.

5. A legyező, mint genitál-szimbólum.

Egy páciens álmodta: „Egy nőt láttam, a genitáleja helyén legyező volt; ezen a legyezőn járt, a lába le volt vágva.“ A páciens erős kasztrációs-komplexuma megbotránkozott a nők penishiányán, s ezért a vulvát legyezőformájúan kifeszített penisnek, de mégis csak penisnek fogja fel.*) Inkább a nő lábszárait áldozza fel. (V. ö. azzal a gyakran megfigyelt perverziót, amely csak sánta vagy amputált nővel keres kielégülést. Egy napilap apróhirdetésében olvastam, hogy valaki levelezni óhajt amputált lábú hölgyekkel).

6. Polykratismus.

Így nevezhetnők Schiller „Der Ring des Polykrates“ című költeményének analógiája alapján azt a babonás félelmet, hogy valakinek csak azért van nagyon jó sora, hogy annál keményebb legyen aztán isten büntetése. Analitikailag ez egy esetben a páciens saját, büntetendő fantáziák miatti rossz lelkiismeretére volt visszavezethető.

7. A vagina cipőszimbólumának variánsa.

Egy páciens azt álmodja, hogy „egy gummi-sárcipőt (galosni) kell keresnie a piszkos földön, mialatt a fivérei és mások a feleségeikkel már régen előrementek.“ (A jelenet egy mulatság után való hazamenéskor, vagy hasonló alkalommal játszódott le.) A páciens még nőtlen, a fiatalabbik fivére már régen megházasodott. A páciens egy már nem fiatal férjes asszonyhoz van kötve, akinél egy gátrepedés következményeit operációs úton kellett megszüntetni. Az álom előtti nap ki nem elégítő nemi érintkezése volt, amelynél a páciens nem tudott elkészülni (mint az álomban). A piszok célzás arra a szégyenre, amit akkor érezne, ha a férj tudomást szerezne a dologról. Ezért változott át a normális cipőszimbólum a sáros és jól tágítható sárcipővé.

(A szimbólumoknak ezek az individuális variánsai abban különböznek az általánosaktól, hogy ezekhez bőven asszociálódnak ötletek, mig különben az álmodónak ritkán jut eszébe valami a szimbólumokhoz.)

*) A legyező felnyitását az álom kétségkívül a penis-erekció szimbólumaként alkalmazta.

8. A test szimmetrikus érintésének kényszere.

Sok ideges, de néha az egyébként normális ember is különös babonás kényszert érez. Ha egy testrészüket véletlenül vagy szándékosan megérintik, kényszerítve érzik magukat arra, hogy az azzal szimmetriás testfelüket is hasonló módon megérintsék. Ha például a jobb kezükkel megfogják a jobb fülüket, akkor a baljukkal azonnal oda kell kapniok tökéletesen ugyanazon módon a bal fülükhöz. Ha ezt elmulasztják, akkor nyugtalannak érzik magukat, mint az kényszertünemények megakadályozásakor általában történni szokott.

Egy esetben alkalmam volt analizálni egy leányt, aki egyéb neurótikus tünetei mellett ebben a különcségben is szenvedett (amit azonban szubjektive nem érzett betegesnek). Ezen tünet okára irányúló egyenes megkérdezés — mint rendesen — nem adott magyarázatot. Az első asszociációs ötlet gyermekkori jelenetekhez vezetett vissza. A szigorú nevelőnő, akivel szemben ő nagy szorongást érzett volt, a mosakodásnál nagyon ügyelt arra, hogy a gyermekek mindig mind a két fülüket és mind a két kezüket rendesen megmossák és ne elégedjenek meg az egyik testfél megtisztításával. E magyarázat után hajlandó lett volna az ember, a „szimmetriás érintési kényszert“ „posthipnótikus parancsautomatizmus“-nak minősíteni, amely a sok év előtt hallott intések után még mindig érvényben tud maradni.

Mint mindig, ezt az egyszerű magyarázatot most is fel kellett cserélni egy komplikáltabbal. Ugyanaz a nevelőnő u. i., aki a test alapos megmosására és dörzsölésére oly nagy súlyt helyezett, egy testrészt, a genitálét, mindig kihagyatott velük, azt mosni vagy egyáltalán csak megérinteni is egyáltalán nem volt szabad. Pedig épen ez az a testrész, aminek a dörzsölése és mosása nem volt kellemetlen feladat, hanem élvezetes.

Ahhoz a feltevéshez jutottam, hogy a mosakodásban való túlzásnak és a szimmetriás testrészek megérintésének a kényszere tulajdonképen *dacot* jelent, ami itt a kötelességtudás és szorgalom mezébe öltözködik. A szimmetriás testrészek megérintésének kényszere annak a kételynek a túlkompenzációja, vajjon nem volna-e jobb épen *egy bizonyos* testrészét érinteni a középvonalban.

A páciens nővére, aki különben mentes a neurózistól, a „szimmetriás érintési kényszer“ tünetében osztozik véle.

9. Ha a páciens analizis közben elalszik.

A páciensek az analizis alatt (az ellenállás tetőfokán) gyakran panaszkodnak álmosságról, sőt fenyegetőznek is azzal, hogy el fognak aludni. Igy fejezik ki elégületlenségüket a „céltalan“, „értelmetlen“ és „unalmas“ kúrával szemben. Az orvos megmagyarázza nekik, mire céloznak a fenyegetőzésükkel, mire megint felelevenednek, jeléül annak, hogy eltaláltuk az igazságot. Egyik páciensem azonban a fenyegetéssel nem elégedett meg, hanem egynéhányszor tényleg el is aludt. Én nem zavartam őt és vártam, mert meg voltam róla győződve, hogy ez az alvás (már arra való tekintettel is, hogy „az idő pénz“) nem fog sokáig tartani, tudtam azt is, hogy abban fő a feje, hogy ad abszurdum vigye az én módszeremet, hogy t. i. ő egyre csak beszél, én meg hallgatok. Tovább hallgattam tehát és a páciens valóban körülbelül öt percig aludt, de aztán felriadt és tovább folytatta a munkát. Ezt ismételte három-négyszer. Az utolsó alkalommal szendergés közben volt egy álma is, amelynek megfejtése megerősítette már előbb alkotott magyarázatomat, hogy a páciens azért választotta az ellenállásnak ezt a fajtáját, mert így kifejezést adhatott passzivhomoerotikus fantáziáinak is. (Fantázia az álomban reátörő erőszakról.) Hasonlóan magyarázható számos páciensnek az a vágya, hogy hipnotizálják őket.

10. Szégyenlős kezek.

Fiatalembereknél, de felnőtteknél is, elég gyakran megfigyelhető, hogy a kezüket nem tudják hova tenni. Valami megmagyarázhatatlan érzés arra kényszeríti őket, hogy a kezüket valamivel foglalkoztassák, de megfelelő foglalkozást sehogy sem találnak. Ezenfelül azt hiszik, hogy a jelenlevők megfigyelik őket, mindenféleképen (többnyire ügyetlenül) próbálgatnak a kezükkel valamit csinálni, de elszégyellik magukat, ami csak fokozza a zavarukat és az mindenféle tévcselekményre: tárgyak, poharak feldöntésére stb. készteti őket. A figyelmük mindenkép túlerősen rá van irányítva a kezük helyzetére és mozgására és ez a tudatos megfigyelés zavarólag hat máskülönbeni közvetlenségükre, vagyis a testtartás és kézmozdulatok automatizmusára. Egyesek úgy menekülnek e zavarból, hogy a kezüket az asztal alá, vagy a zsebükbe dugják, mások ökölbe szorítják a kezüket, vagy a karjukat és kezüket valami merev tartásra szoktatják.

Tapasztalásom szerint ezekben az esetekben egy *nem eléggé elfojtott onánia-vágy* érvényesül, ritkábban valamely más „illetlenség“, mint a körömrágás, orrpiszkálás, vakaródzás stb. legyőzött tendenciája. Az onanizálás elfojtása ily esetekben csak odáig jutott, hogy az elvégzendő cselekvésnek (a maszturbációnak) a célja már nem tudatos, a mozgás ösztöne még érvényre jut. A kéz-foglalkoztatás kényszere csak elfojtott megnyilvánulása a maszturbációs tendenciának, de egyszersmind kisérlet annak realizálására. A sajátságos megfigyelési kényszer az elfojtott exhibiciós hajlamban leli a magyarázatát, amely eredetileg a genitaliákra vonatkozott, azután a test kevés födetlenül maradt részére (az arcra és kézre) lett áttolva.

Ha alaposabban szemügyre vennők azokat a tendenciákat, amelyek a lappangás időszaka alatt elfojtatnak ès a pubertás korában ismét érvényesülnek, de a tudat által visszautasíttatnak, vagy félreértetnek: akkor a kamaszkor idejének sok egyéb „különös“ és „kómikus“ sajátságát is meg tudnók magyarázni.

11. Szemdörzsölés — onánia.

Egy kényszerneurótikus páciensem, akinek bajában az elfojtott onánia-hajlam nagy szerepet visz, nemi izgalmakra heves szemhéjviszketéssel reagál, amit dörzsöléssel igyekszik csillapitani. Itt rá kell mutatnom a szem és genitale szimbólikus indentitására.

12. Élősködők, mint terhességi szimbolumok.

Az élősködőktől való szertelen félelem és azon indulatteltfedőképzetek mögött, amik azzal a megszégyenüléssel foglalkoznak, amit ilyen „tisztátlanság“-nak a felfedezése okoz, számos esetben a *terhességnek* tudattalan fantáziája rejtőzött. A terhességben és férgességben — a szégyenen kivül — az is közös, hogy mindkettőben apró élőlények élősködnek a testen illetve a testben. Ugyanez áll a bélférgekre is. (Magzat — „kicsi féreg“.) Féreg az álomban is ugyanigy fejtendő meg.

13. Félelem a szivarozástól.

Ez többnyire más (erotikus) élvezettől való szorongást jelképez, amit a páciens veszélyesnek tart. A szivarozás és nemi érintkezés olyan dolgok, amiket a felnőttek megengednek maguk-

nak, de a gyermeküket megfenyítik érte vagy elijesztik tőle. Emlékeztetek az antialkoholizmusról adott magyarázatomra. (Ideges tünetek: „Alkohol és neurózis" cikk.)

14. Egy tünet „elfelejtése".

Egy nőpáciensem, akinek alvás előtt szokása volt az ágy alá nézni, vajjon nem rejtőzik-e ott valami rabló, egy este elfelejtette megtenni ezt az óvintézkedést. Ugyanezen éjjel azt álmodja, hogy egy fiatalember üldözi és késsel fenyegeti. Az elemző asszociációk az álomtól egyrészt infantilis szexuális eseményekhez vezettek, másrészt egy elalvás előtti fantáziájához; a különben igen prüd hölgy megengedte magárak akkor, hogy ifjú vizavijával szexuális érintkezésbe képzelje bele magát. Feltehető, hogy a szoba-átkutatás elfelejtése azt a célt szolgálta, hogy ezt a fantáziát — bár szorongásossá torzítva — az álomban tovább szőhesse. Minthogy nem kutatott a „rabló" után, az erre-gondolás könnyebben „megzavarhatta" a páciens álmát.

15. Múló tünetképződés: a beteg pozitúrája a kúra közben.

Két férfipáciensem olymódon árulta el passziv homoszexuális fantáziáit, hogy az analizis-óra alatt a hanyatt- illetőleg oldalfekvésből időnként hasra feküdtek.

16. Ágynemü-szimbólika.

a) Egy fiatalember rendszerint csak akkor kap pollució̋t, ha az ágynemüjét frissen áthúzzák. Megfejtés: a tisztát (a nőt) akarja bepiszkítani; egyszersmind (tudattalanul) arra kényszeríti nőhozzátartozóit, akik utána takarítanak, hogy tudomásul vegyék a potenciáját.

b) Egy férfinak relativ impotenciája van: csak akkor tud kohabitálni, ha az előbb feltétlenül sima lepedőt a kezével széttúrja, vagy ha a nő sima papirosra fekszik, amit a férfi közvetlenül az aktus előtt összegyűr. Ez a tünet túldetermináltnak bizonyult: 1. gyermeki szerelmének tárgya valamikor egy ráncos-arcu öreg rokona volt, 2. szadizmus, 3. emlékezés az ágynemün való onanizálásra.*)

*) A bőr- és fehérnemü-ráncokhoz l. a „Fliegende Blätter" következő élcét: „Mit akarsz kisfiam avval a vasalóval?" — „Ki akarom vasalni a nagymama arcát."

17. A sárkány, mint erekciós-szimbólum.

Egy páciensem közli velem üldöztetési téveszmében szenvedő nagybátyja esetét, aki bár túl van a harmincon, még mindig kis fiúkkal játszik, gyakran a membrumját mutogatja nekik és különös ügyességgel készít óriási papirsárkányokat, hosszú farkkal. A sárkányt olyan magasra eresztette, amíg eltünt a szem elől, a zsinórját egy székhez kötötte, arra ráültette az egyik fiút és örült, ha a tovaszálló sárkány feldöntötte a széket és vele a fiút. (A paranoia és homoszexualitás együvé tartozósága ebből a példából is kitünik.) — Eszünkbe juthat ez alkalomból *Dickens* Copperfield David-jának elmebetege, *Mr. Dick.* Ő is mindig fiúkkal játszott és sárkányokat eregetett, amikre a meggyilkolt I. Károly király haláláról való fantáziáit irogatta. — Ha ez valamely páciensünkkel történne, akkor őt — ha olyan kedélyes volna is, mint Mr. Dick — tudattalan apa(király)gyilkosnak kellene minősítenünk, aki azonban másfelől tiszteli az apai tekintély jeleit*).

18. A flatus a felnőttek privilegiuma.

Előfordul, hogy az analizálandó betegnek azzal a hajandósággal kell küzdenie, hogy óra közben hallható és érezhető flatust produkáljon; kölönösen akkor teszi ezt, ha az orvossal elégedetlen. Ez a tünet azonban nem csak az orvos kigúnyolását jelenti, hanem azt is akarja mondani, hogy a páciens olyan dolgokat is meg akar engedni magának, amiket az apja valamikor megtiltott. Ez az „Ungeniertheit" itt azokat az előjogokat is képviseli, amiket a szülők maguknak megengednek, a gyermekeiktől azonban szigoruan eltiltanak.

19. Infantilis felfogás a női nemi szervről.

Egy gyermekkorában erősen megfélemlített páciens (jelenleg kasztrációs félelmek következtében impotens) azt álmodja, hogy angol tanárnőjének *nyakkendőt* vásárol, ami azonban tulajdonképen

*) A sárkányeregetés szimbolikájához l. Az Anthropophyteia VII. kötetében közölt gross-frankfurti elbeszélést (26. szám): „A sárkányeregetés"-t. A kis fiú kérdi atyját, hogy a gyermekek miért csak ősszel eregetnek sárkányt. Az apa elmagyarázza: „Sárkányt eregetni csak akkor lehet, ha a gabona le van aratva, mert csak akkor lehet a földön nagyobb távolságokra futni; de én, az én „sárkányomat" egész évbe' eregetem (steigen lassen)."

nem egyéb, mint egy összegöngyölt *ángolna*. Az analizis kideríti hogy ő penist (hal, nyakkendő) akar neki vásárolni, minthogy irtózik a penis nélküli (kasztrálás, asszony) személyektől. Hogy szorongás nélkül közeledhessék a nőhöz, a vaginát összegöngyölt penisként kell felfognia.

Egy másik páciens arra az infantilis felfogására emlékszik tudatosan, hogy a nőknek rövid, de vastag penisük van igen tág urethrával, amelynek lumene elég tág ahhoz, hogy befogadja a férfi penisét. Annak az elgondolása, hogy vannak penis nélküli személyek is, a kasztrációs komplexummal való közeli asszociáció folytán a gyermekre nézve igen kellemetlen (*Freud)*, úgy hogy mindenféle elméletet kell koholniok a női nemi szerv felől, amik mind egyeznek abban, hogy a nőnek — a látszat ellenére — *van* penise.

20. Gyermekek felfogása az emésztésről.

A hároméves kisfiu kérdi; „Doktor bácsi, mi van a hasadba, hogy olyan kövér vagy?" A háziorvos (viccesen): „Kaka!" Mire a gyermek: „Hát te olyan sok kakát eszel?"

A kicsi a hasat üregnek képzeli, ami változatlanul tartalmazza a lenyelt ételeket, mint ahogy a mesében és mitoszban is a Kronosztól, a farkastól, a cethaltól, felfalt ember, az emberevő vagy az állat megölése után elevenen születik ujra, vagy *hányás* útján jön a napvilágra. A kis kiváncsi kijelentése azonban arra is utal, hogy ő az evés és széklet közötti oki kapcsolatot még nem ismerte fel és az utóbbit külön funkciónak tartja. Hiszen tudjuk, mily nehezen ment, amig az emberiség ilyen összefüggéseket meg tudott állapítani. A harmadik, amit itt a „gyermekszó" elárul, az a magától érthetőség, ahogyan ő a bélsárevést is feltételezi az embernél.

21. Undorodás a reggelitől.

Igen sok gyermek undorodik a reggeli elfogyasztása ellen. Az undor sokszor leküzdhetetlen; semhogy egyenek, inkább üres gyomorral mennek ezek a gyermekek az iskolába; ha pedig rájuk kényszerítik az ételt, megesik, hogy azonmód kihányják. Nem tudom milyen élettani magyarázatát adják a gyermekorvosok ennek a jelenségnek és hogy egyáltalán foglalkoztak-e már vele. Nekem egy ilyen eset pszichoanalitikus vizsgálata révén a dolognak lélektani magyarázata adódott.

Betegemnél ez az undor megmaradt felnőtt korában is és magyarázatképen az derült ki, hogy annak tulajdonképeni előidéző oka nem volt más, mint az anyja kezétől való undorodás. Már kisgyermek korában tudott a szülők nemi érintkezéséről, de ezt a tudását elfojtotta, mert összeegyeztethetetlen volt irántuk való gyengédségi érzelmeivel és tiszteletével. Mikor azonban reggel az anyja a hálószobából jövet ugyanazzal a kézzel, mely az utált cselekménynél szerepelhetett, előtálalta a reggelit, — előbb még talán meg is csókoltatta a kezét a gyerekkel — akkor az elfojtott rezdület mint reggelitől való undorodás nyilvánult meg, anélkül, hogy a gyermeknek sejtelme lett volna idiosynkráziája tulajdonképeni oka felől.

Gyermekorvosok feladata volna utánanézni, vajjon ez a magyarázat más esetekre, vagy épen valamennyire érvényes-e. Ez esetben utmutatást nyernénk az állapot gyógyítására is.

Más alkalommal mutattam rá, hogy az undorérzet és a köpködés, illetve hányás közti sajátos kapcsolat arra mutat, hogy a tudattalanban él valamiféle koprofil tendencia, mely az „undorító" dolgok lenyelésére késztetne. E szerint a köpés és hányás már ellenhatási képződménynek tekinthető a koprofilia ellen. Ez a felfogás igazolódott a „reggelitől való undor" analizált esetében is.

22. Egy gyermek zárkózottságának oka.

Egy fiatalasszony vigasztalhatatlan, mert idősebbik (4 éves) fia feltünően zárkózott; mindent megpróbált, hogy a kicsit megszólaltassa, de hiába. Még amikor elküldték az angol bonnet, — akit a gyermek nagyon szeretett, — akkor se nyilvánított semmi érzelmet az anyja előtt. Az anya kéri, legyen őszinte, hiszen az anyjának mindent elmondhat, ami a szivén fekszik. „Igazán megmondhatok mindent?" — kérdi a kicsi. „Igen, kérdezz csak" — feleli az anyja „Na akkor mondd meg nekem, hogy születnek a gyerekek!"

Csattanó megerősítése *Freud* azon felvételének, hogy a szülőknek a tudnivágyó gyermekkel szemben való őszinteséghiánya tartós érzelmi és intellektuális zavaroknak lehet az oka.

23. Kinek meséljük el álmainkat.

Mi analitikusok tudjuk, hogy az ember belső kényszer folytán öntudatlanul is épen annak a személynek mondja el szívesen

az álmát, akire annak lappangó tartalma vonatkozik. Ezt azonban ugylátszik már *Lessing* is sejtette, amikor a következő disztichont irta:

Somnum.
Alba mihi semper narrat sua somnia mane.
Alba sibi dormit: somniat Alba mihi.

24. A jus primae noctis genezisé hez.

Már eleve valószínü volt előttem, hogy a földesúrnak összes jobbánynői defloreálásához való joga a patriarchális idők maradéka volt, amikor is a családapának joga volt rendelkezni a ház összes asszonyai fölött. Az apa — pap — isten tekintélybeli azonosulásának ismerete alapján a következő vallásos szertartásokat is felhozhatom e vélemény támogatására: Pondichéry környékén az ujdonsült asszony a bálványnak áldozza a szűzességét. India egynémely vidékén a papok helyettesítik ebben az istent. Calicut királya országa legtekintélyesebb papjának engedi át első éjszakára a leányt, akit feleségül választ. (H. *Freimark.* Okkultismus und Sexualität. 75 oldal.) A legközelebbi közelünkben, Horvátországban, állitólag olyik családapa még most is jogot formál arra, hogy menyével, fiatalon megházasodó fiának felnevekedéséig, nemileg érintkezzék. Ezen vallásos- és népszokások neuropatologikus paralleljeként értelmezem számos neurótikusnak azokat a többnyire tudattalan fantáziáit, amelyekben nemi közösüléskor az apát gondolják oda elődjüknek.

25. Tudattalan incesztus-fantáziák megfejtése egy tévcselekmény alapján.

A „La Vie des Femmes Galantes“-ban *Brantôme* (született *1539*-ben, meghalt *1614*-ben) többek között a következőt mondja el: „Emlékszem egy hires fejedelemre. Ez, mikor dicsérni akart egy nőt, akinek szerelmét élvezte, ezt mondotta: Szép nagy ágyasom van, olyan mint asszonyanyám. E kifejezés kétértelmüsége miatt hozzáfűzte, hogy nem azt akarta mondani, hogy az a nő ép olyan nagy rima, hanem hogy ép olyan nagyra nőtt, mint amaz. *Gyakran mond az ember olyat, amire nem gondol, de gyakran anélkül is, hogy arra gondolna, hogy most az igazságot mondja.*“

XXVII.

Jones professzor pszichoanalitikus dolgozatai.*)

Jones tanár pszichológiai és pszichoterápiai munkáinak ebben az értékes gyűjteményében formális enciklopédiáját nyujtotta a pszichoanalizisnek. Megbeszéli benne az új tudomány minden fontosabb kérdését külön kis monografiák formájában; *Freud* iskolájának különben szétszórt munkáit összegyűjti, egymással összhangba hozza és találó példákkal és világos fejtegetésekkel kiséri.

Az első e munkák közül a „mindennapos életben való racionalizálás"-sal foglalkozik, amely fogalmat *Jones* alkotott meg és amely olyan szükségesnek bizonyult, hogy minden pillanatban használnunk kell. Ez a szerencsésen választott kifejezés azokra a „szekundär megmunkálási módok"-ra vonatkozik, amelyekkel az *én* a kellemetlen belátások elől kifogásokkal és ártatlan magyarázatokkal menekülni igyekszik. A „Freud pszichológiájá"-ról szóló tanulmányban *Jones* azt a nehéz feladatot vállalja, hogy a *Freud* különböző műveiben szétszórt pszichológiai megismeréseket egy egységgé fűzze. Tudjuk, hogy *Freud* tanár mennyire óvakodik az elhamarkodott rendszeralkotástól és ebben igazat kell neki adnunk. Nagyon is sok bajt okozott már az olyan eleve elfogult tudomány, amely azután új tapasztalásokkal szemben vaksággal van sujtva. *Jones* nem esik bele ebbe a hibába. Ő megelégszik a tények csoportosításával és annyi elmélettel, amennyi ebből a csoportosításból erőszakolás nélkül adódik. A „mindennapos élet pszichopatológiájáról", az „álomfejtésről", a „szuggesztiónak a pszichoterápiában való alkalmazásáról" szóló fejezetek sikerült kifejtései e témáknak. Külön fejezetek tárgyalják a pszichoneurózisok modern felfogását, a viszonyt organikus és funkcionális betegségek között, a pszichoanalizist mint terápiát, az analitikus módszert, a szóasszociációk értékesítését a neurózisok

*) *Ernest Jones*, M. D., *London*, Professor of Psychiatry, *Papers on Psycho-Analysis* (London, Baillière, Tindall & Cox, 1913).

kezelésében, egy temperamentumos tanulmányában pedig *Freud* elleneseivel száll szembe. Ezen didaktikus részen kivül, amely a könyv olvasását megkönnyíti a kezdő számára, egész sorát találjuk a könyvben *Jones* saját kutatásainak, amelyek közül kiemelem a nevelésről és a szublimálási folyamatról való szociológiailag igen értékes munkáit. Nem kevésbbé tanulságosak azonban a beteges szorongás pathológiájáról, az álmok utóhatásáról az éberlétre, az álomnak a neurótikus szimptómákhoz való viszonyáról szóló eredeti tanulmányok, valamint a kazuisztikus közlemények.

Sajnos, meg kellett elégednem azzal, hogy a tanulmányoknak csak a címeit közöljem, azt remélve, hogy az olvasónak a könyv tartalomgazdagsága ösztönzést fog adni az elolvasására. Meg fog győződni róla, hogy ezekben a munkákban csodálatraméltó olvasottság egyesül az anyag kritikus elrendezésénél és tagadhatatlan eredetiség nagy szerénységgel.

XXVIII.

A bordeaux-i pszichiatriai iskola a pszichoanalizisről.*)

Még nem záródtak be a nemzetközi tudományos érintkezés kapui, amikor — 1914 május 1-én — a bordeaux-i pszichiatriai klinika nagynevű vezetői egy könyv kiadásával a pszichoanalizisnek mintegy hivatalos bebocsátást engedtek a francia irodalomba, ahol ez addig — kisebb közleményektől eltekintve — csak *Janet* felületes kritikája által volt képviselve. A szerzők, úgy látszik, már akkor is tudatában voltak egy olyan vállalkozás vakmerőségének, amely német nyelven írt tudományért emelt szót, mert már az előszóban felhoznak egy· némely megokolást, amellyel a „tudományos germanizmus" vádja ellen akarnak védekezni. Az már a közben beállott szomorú viszonyoknak előjele, hogy egy tudományos mű szerzői egyáltalán szükségesnek tartják rámutatni arra, hogy a „függetlenségi törekvésnek" a tudományban nem szabad idegengyülöletté fajulnia. A *„pensée Freudique"* — mondják tovább — (túlhajtásaitól eltekintve) „nem minden nagyság nélkül való", van benne „néhány alapvető, termékeny gondolat, amely a pszichológia és pszichiatria legklasszikusabb törekvéseire emlékeztet", ezért remélik, hogy a pszichoanalizis Franciaországban „méltó fogadtatásra talál és az őt megillető lelkiismeretes megvizsgálás tárgya lesz".

Már a szerzőknek az a bátorsága is, amellyel a tudományos sovinizmust elitélik, szimpatikusan érintett minket; ez utóbbi szavak pedig jogossá tették azt a várakozásunkat, hogy egyebekben is szabadgondolkodóknak fognak bizonyulni, szabadoknak nemcsak nemzeti, de tudományos előítéletektől is.

A második előszóban rámutatnak a pszichoanalizis irodalmának

*) *E. Régis*, Professeur, et *A. Hésnard*, Assistant de clinique psychiatrique à l'Université de Bordeaux: *La Psychoanalyse des Névroses et des Psychoses*, ses applications médicales et extramédicales. Paris, Librairie F. Alcan, 1914. 384 lap.

óriási felhalmozódására és arra a hiányra, hogy annak a különböző művekben elszórt elvei sehol sincsenek rendszeres összefüggésben elénk tárva. Szerintük ez nagy akadálya ez új lélektan elterjedésének különösen Franciaországban, „melynek szelleme, bármily kiváncsi is minden új hipotézisre, megkivánja a megismerésre váró elmélettől, hogy szintétikus és világos legyen".*) Csak ilyen és ehhez hasonló módszertani meggondolások tudják — *Régis* és *Hésnard* szerint — a franciákat valamely tudományos tétel tanulmányozásától eleve visszatartani, soha sem érzelmi, pl. erkölcsi vagy vallási motivumok; a francia szellem a szerzők szerint ehhez túlságosan tág horizontú és minden disszimulációtól irtózó.

A szerzők tehát, alkalmazkodni akarván a francia szellemhez, feladatukká teszik, hogy a „zseniális, de összefüggés nélkül tárgyalt hipotézisek ezen össze-visszaságába belevigyenek valamit az ő latin világosságukból és harmóniájukból". Nem törődve a tan fejlődéstörténetével, sem azzal az aránnyal, amelyben e módszer alkotója és az ő tanítványai a tan egyes részeit feldolgozták, ők most azt az „abstrakt szintézist igyekeznek visszaadni, amely minden franciában kialakul, ha elmerül e tan tanulmányozásába".**)

Nem mulaszthatjuk el, hogy a birálók ezen munkatervével szemben már itt ki el mondjuk egy kifogásunkat. Mi úgy hisszük, hogy a pszichoanalizis, ez a fejlődésben levő tudomány, amelynek medrét új, váratlanul feltáruló csatornák egyre tágítják, jól teszi, ha még sokáig beéri a tények összefoglalásával és az egymás mellett fekvők összekapcsolásával és tartózkodik minden merev elvonástól és meghatározástól. A túlkorai rendszerbefoglalás, amit *Régis* és *Hésnard* szerint a latin szellem megkiván (hiszen szerintük ennek a szellemnek egy nem világosan megfogalmazott tannal való foglalkozás egyáltalán ellenére van), véleményünk szerint csak látszólagos exaktság és a tények meghamisítását rejti magában. Ez az exaktság csak látszólagos, mert nem számol a valóban meglevő nehézségekkel és homályosságokkal, s meghamisítja a tényeket, mert úgy tesz, mintha kezdettől fogva ismeretesek lettek volna a világos alapelvek, amelyekből az egyes tények szükségképen következnek. A valóságban, ha egy tudományos elmélet fejlődését in statu nascendi követjük, oly sok meglepetés ér bennünket, annyiszor kell új és új definiciókat

*) „... surtout en France, où les esprits, quoique curieux de toutes les nouvelles hypothèses, exigent, pour accepter de connaître une théorie, qu'elle soit synthétiquement et clairement exprimée."

**) „... la synthèse abstraite qu'évoque dans tout esprit français l'étude approfondie de la doctrine."

csinálnunk, hogy végül is leteszünk arról, hogy minden fejlődésnek ezzel a Prokrustes-ágyával egyáltalán törődjünk és legfeljebb csak kivételesen és rövid használatra szánjuk rá magunkat ilyen nagyon általános és épen ezért kevesetmondó megformulázásokra. De ne legyen a mi elutasításunk se elhamarkodott; várjunk, hátha sikerül a szerzőknek előzetes benyomásunkat megváltoztatni. Hangsulyoznunk kell azonban, hogy a pszichoanalizis nem vállalhatja a felelősséget ezért a reglamábaszedésért; e megformulázásokért minden dicséret és minden gáncs a szerzőket illeti meg.

A testes könyv két, nagyon egyenlőtlen részre oszlik, az első 300 oldal az elmélet igen beható ismertetését és a pszichoanalizis alkalmazását, az utolsó 100 oldal a szerzők tulajdonképeni kritikai állásfoglalását foglalja magában.

Megfelelően a mű előre megjelölt módszerességének, az ismertetés a pszichoanalizis *definiciójá*val kezdődik; tény, hogy ezt eddig még senki sem kisérelte meg. Szól pedig ez szószerint a következőképen: „A pszichoanalizis a pszichoneurózisok egy lelki vizsgáló- és gyógyítómódszere, amely az emberi lélek legtöbb egészséges és kóros működési-formájának széleskörű magyarázó rendszeréből van levezetve (inspirée) és amelynek jellegét az affektiv törekvések és azok hatásainak analizise adja meg; e törekvések legnagyobb része a szexuális ösztönből folyónak tekintetik."

Jó definiciót — ismétlem — mi is aligha tudnánk javasolni, de hogy ez a leirás hiányos, az első pillantásra észrevehető. A pszichoanalizis fogalmának meghatározásából például semmiesetre se hiányozhat a *tudattalan*nak a hangsulyozára, mint ami az egész tan integráló alkatrésze. A szerzőknek ezt a hibáját azonban meg tudjuk bocsátani, a tapasztalatok ilyen nagy tömegét egyetlenegy, ha még oly hosszu körmondatba beleszorítani, valóságos bűvészmutatvány volna.

A másik kifogást az ellen az állitás ellen emeljük, hogy a pszichoanalizis az affektiv törekvések legnagyobb részét a szexuális ösztönből vezeti le. A pszichoanalizis sohase merészelte eldönteni azt, hogy a lelki vágyak közül mennyi a szexuális és mennyi az, ami más — pl. egoisztikus — eredetű. Csak azt állítja, hogy a szexuális-ösztönerő *sokkal nagyobb* és változatosabb szerepet visz a lelki életben, mint eddig hitték, hogy szexuális momentumok valószínüleg csaknem minden cselekvésbe *belejátszanak*, gyakran *példaképül* szolgálnak; e között és azon állítás között, hogy a pszichoanalizis csaknem mindent a szexualitásból vezet le, olyan nagy a különbség, hogy azt a kritikusoknak nem lett volna szabad

elhanyagolniok. Ez a sulyos tévedés különben az egész könyvön végigvonul, úgy hogy még majd vissza kell rá térnünk.

A pszichoanalizis történetének és elterjedésének rövid ismertetése után a szerzők ujból rátérnek a pszichoanalizisről szóló kevés francia dolgozatra. Majd röviden megemlékeznek e módszer klinikai alkalmazásáról, ahogy vele a szerzők megpróbálkoztak és aminek eredményét másutt közölték volt. (Encéphale, 1913.) Ehhez a közleményhez most — sajnos — nem férhetünk hozzá, ezért le kell mondanunk arról is, hogy épen azoknak a tapasztalatoknak, amelyekre R. és H. nézeteiket felépítették, megállapítsuk a teherbíróképességét. Kár, hogy a szerzők tapasztalataikat, ha még oly röviden is, nem közölték itt is és nagyon is elméleti téren mozgó munkájukat nem élénkítették fel némi kézzelfogható realitással. Ebben a formájában művük csupa elmélet és kritika és az olvasó kiváncsisága a szerzők saját tapasztalatai iránt kielégitetlen marad.

Bárki fogja is egyszer a pszichoanalizis első tankönyvét megirni, feltétlenül példát kell vennie e mű szerzőitől. Érdekes látni azt az odaadást. amellyel a pszichoanalizis ismertetése közben bele tudnak mélyedni előttük idegen, olykor ellenszenves gondolatsorokba, milyen gondosan felkutatják *Freud*nak száz helyen elrejtett elvi kijelentéseit, milyen ügyesen tudnak a szétszórt szálakból kerek elméletet szőni. A szerzőknek ebben bizonyára segítségükre van a franciáknak — általuk méltán dicsért — hajlama a világosságra és rendre.

A „Le psychodynamisme“ című fejezet *Freud*nak a lelki folyamatokról való, lényegében dinamikus felfogását igyekszik rendszeresen ismertetni. (A „pszichodinamizmus“ sikerült kifejezés; a szerzőktől ered, eddig inkább „dinámikus pszichológiáról“ szóltunk. Hálásak vagyunk a szerzőknek ezért az uj szóért, de megjegyezzük, hogy ugyanők más helyen szemére vetik *Freud*nak kedvtelését „a tudományos szókincs heterogeneitásában és az összetett pszichológiai műkifejezések mértéktelen használatában“). *Freud* pszichodinamizmusát szembeállítják *Janet pszichostatikus* felfogásával és joggal emelik ki a pszichoanalizis egyik leglényegesebb jellemzőjeként azt, hogy ez „a lelki életet antagonisztikus, egyenként vagy eredővel ható elemi erők állandó fejlődésben levő rendszerének“ fogja fel.

*Freud tudattalan*jának az értelmezését kevesen fogták fel még olyan helyesen, mint a szerzők. A tudattalan valóban nemcsak a tudatosnak ellentéte, mint *Lipps* gondolja, nem azonos a filozófusok tudatalattijával sem, hanem maga a belső valóság, „le réel psychique“, amit a belső észlelés ép oly nehezen és tökéletlenül tud fel-

fogni, mint az érzéki észlelés a külvilágot. Kevésbbé sikerült a „tudatelőttes"-nek (préconscient) a definiciója. Ez szerintük egy közbenső zóna a *tudatos* és *tudattalan* között és „magában foglalja az álmodozás, szórakozottság, inspiráció, éjszakai álom minden tüneményét, amik számunkra az ismeretlen belső realitás szubjektiv leleplezősédét jelentik, mintegy követei a belső reálisnak, az ő reflexei, az ő visszhangjai." Ez az eléggé homályos leirás elfelejti hangsulyozni, hogy a „nagy cenzura" — és a nagy lelki különbség — nem a tudatelőttes és a tudatos, hanem a tudattalan és tudatelőttes között keresendő és hogy a tudatelőttes lélektani jellemvonásai — kivéve magát a tudatkvalitást — teljesen egyeznek a tudatéival. A tudatelőttes tehát nemcsak az álmodozásnál és hasonló féltudatos lelki működéseknél szerepel, hanem a lélek legmagasabb és legrendezettebb teljesítményeinél is.

A cenzura fogalmának helyes ismertetése után következik *Freud* tanainak a visszaadása a lélekműködés módjáról, a komplexumokról és ezeknek tudatalatti jelentőségéről. Az indulatokról — egész logikusan — azonnal a pszichoanalizistől különösen hangsúlyozott szexuális érzésekre és folyamatokra térnek át. Amikor azonban a szerzők, ismét legyőzve averziójukat a pszichológiai keverékszavak ellen, az analitikusok szexuálpszichológiáját „*panszexualizmusnak*" nevezik és ezt a szót „expression ingénieuse"-nek tartják, akkor ujabb bizonyítékát adják ebbeli teljes félreértésüknek. „A szexualitás fogalma *Freud*nál a legkülönbözőbb képzetek óriási tömegét foglalja magában — mondják a 29. lapon — és csaknem eléri az ösztönnek általában, vagy az „énergie affective cinétique"-nek a jelentését." Pedig *Freud* ehhez hasonlót sohasem állított, ellenkezőleg gyakran hangsúlyozta, hogy a szexualitás egyéb ösztönmegnyilvánulásoktól — különösen az egoisztikustól — alapjában megkülönböztetendő; ezért a meg nem engedett általánosításért tehát a szerzők ne őt, hanem magukat tegyék felelőssé, legfeljebb még *Freud* egynéhány régebbi tanítványát, (pl. *Jung*ot) akik épen azért, mert *Freud* vonakodott belemenni a libidó fogalmának ezen energetikus általánosításába, lettek hozzá hűtlenek. *R.* és *H.* elég jól ismerik a pszichoanalizis irodalmát, semhogy ez az ő figyelmüket elkerülhette volna, úgy hogy ebben a dologban — az igért objektivitásuk ellenére — a szofizmus vádjával kell őket illetnünk; olyasmiről vitatkoznak, amit senki sem állított. Az is csak a szerzők saját állítása, amihez hasonlót *Freud* sohasem mondott, hogy a pszichoanalizis szerint „jelenleg a szexuális és fajfentartó ösztön a mi normális és patológiás szellemi működésünk dinámikus alapja,

mert az ember többi alapösztöne, a táplálkozási és önfentartó ösztön manapság képtelen volna arra, hogy a lelki organizmusra lényeges hatást fejtsen ki, minthogy a társadalmi környezet és a civilizáció behatása folytán veleszületett csökevényülést (atrófiát) szenvedett."

Ha a szerzők a pszichoanalizis kifejtésénél nem hagyták volna el a csillogóbb, de hamis dedukció kedvéért az őszinte történelmi utat, akkor ennek az állításuknak a helytelensége világossá vált volna előttük és könyvük olvasói előtt. Az „önfentartó ösztön atrófiájáról" *Freud* műveiben *sehol egy szó sem található*, ezért a képtelen fantáziáért egyesegyedül R. és H. a felelősek. Ép ily helytelen az az állítás, hogy *Freud* a priori a szexuálításra vetette magát és nem a tények súlya alatt és hosszú küzdelem után jutott el e tárgyu megismeréseire.

A következő 30 oldalon a szerzők nagyon jó áttekintést adnak a szexualitás fejlődéséről, ahogy azt *Freud* „Három értekezés"-ében megrajzolta, majd elmagyarázzák az elfojtást és részletesen megbeszélik a neurózis és perverzió közötti vonatkozásokat.

A pszichoanalitikus *módszer* tárgyalásánál ezt mondják: „A pszichoanalizis, mely eredetileg arra szolgált, hogy megtalálja minden pszichoneurózis patogén formuláját, lassankint feltárta a tudattalan mélységeit. Ettől kezdve önállóan fejlődött tovább és — sokoldalu segédeszközeiből ujabb erősítéseket nyerve — egy nagy reményekre jogosító pszichiatriai vizsgálómetódussá lett".

A pszichoanalitikus technikának találó jellemzését szószerint kivánjuk visszaadni.

„A pszichoanalitikus vizsgáló módszer abban áll, hogy a vizsgálandó lélek legmélyébe merülünk bele, egy pillanatra mintegy egybeforrasztjuk a magunk személyét a megvizsgálandóéval és magunkhoz intézzük a kérdést: ehhez vagy ahhoz a gondolathoz vagy képzethez miért asszociálódik — a szabad asszociáció folyamán — épen ez vagy az a másik gondolat vagy képzet, mi ennek a kapcsolódásnak tisztán lélektani keletkezési módja és milyen ősforrásig lehet azt követni. Az orvosi pszichológiai vizsgálat itt mintegy rövid lejáratu kölcsönért fordul az individuális pszichológiához. Például, ahelyett, hogy az általános patológiában megszokott módon a tárgyszerüen adott tényeket vizsgálná (ennek vagy a működésnek ilyen vagy olyan agyi elváltozás következtében való csökkenését vagy megváltozását) és ezekből a tényekből magyarázná a vizsgálandó lelki faktum jelenlétét a beteg tudatában, és ahelyett, hogy azután ennek a ténynek objektiv klinikai karak-

terét igyekeznék analizálni (vajjon a tudatos személyiség elfogadja-e, vagy nem és mely fokig, vajjon deliriumnak, hallucinációnak, nagyzási téveszmének, vagy impulziv reakciónak klasszifikálható-e stb. stb.): mindezek helyett a pszichoanalitikus a betegnél talált gondolatokat egy pillanatra a magáévá teszi, mintha neki magának jutottak volna az eszébe és így kutat a közvetlen forrásuk után. Ezt aztán szükségképen egy másik, amahhoz asszociált, vagy spontán gondolatban találja meg, amit a vizsgált személy emlékei szolgáltatnak. Ilymódon rekonstruálja a vizsgált lelki tény pszichogenezisének időbeli sorrendjét és végül elérkezik egy őseredeti tényhez, amelyről kiderül, hogy az mindig a gyermekkor egy többé-kevésbbé elfojtott nemi törekvése.

Igy sikerül a pszichoanalizisnek, a vizsgált személy gondolatasszociációnak rendszertelenségét és tudatos állapotainak állandóan váltakozó hullámzását, egy aránylag egyszerü lelki hálózatba rendezni, amely azután a léleknek mind mélyebb rétegeibe, végül a tudattalan érzések dinamizmusának gócába vezet. Ezt a hálózatot az emlékek, gondolatok, gerjedelmek, szóképek, tárgyias és elvont képzetek, stb. összessége alkotja, amelyek egymással az emlékezés és a tudattalan lelki gondolatkapcsolódás törvényei szerint vannak egybeszőve. Ha ezt a hálózatot követi az orvos, a tünetből kiindulva elér annak infantilis lelki okához."

Ez a szemléltető és hatásos leirás valószinüleg érdeklődést fog kelteni a pszichoanalizis iránt; mint minden leegyszerűsítés, pedagógiailag megbecsülhetetlen, de természetesen magán viseli a sematizálás hátrányait is. A mai pszichoanalizis rég túl van azon, hogy a neurótikus szimptómát egy bizonyos infantilis lelki okra vezesse vissza, ma a tünetet bizonyos konstitucionális és meghatározott akcidentális feltételek eredőjeként fogjuk fel. Nagyon sok esetben, igaz, ma is túlnyomónak találjuk az akcidentális mozzanatokat és ezekre az esetekre most is megáll a szerzőktől adott leirás.

A *Freud* szerinti álomfejtés igen gondos leirása, mellyel ez a fejezet végződik, itt nem szorul behatóbb megbeszélésre, ép oly kevéssé az asszociációs kisérletnek, a mindennapi élet pszichopatológiájának a jellemzése. Benyomásukat a pszichoanalizis munkaeszközeiről és módszeréről abban foglalják össze a szerzők, hogy a pszichoanalizis a lélektani vizsgáló módszerek egyik legnehezebbje; ez lehet a magyarázata annak is, hogy miért hivatkozhatnak birálói közül oly kevesen egyéni tapasztalatokra.

Nem kevésbbé sikerült a pszichoanalizis gyógyászatonkivüli alkal-

mazásainak (általános pszichológia, valláspszichológia, esztétika, stb.) a felsorolása. Csak egyetlen állításukkal szemben kell energikusan szembeszállnunk, azzal t. i., hogy „a pszichoanalizis, amennyiben a művészeti alkotások értékét is felülbirálja, megszünik tudomány lenni", „ezzel áttöri a szokásos irodalmi pszichológia talán szűk kereteit és filozófiává lesz". Minthogy azonban a szerzők maguk is azt mondják másutt, hogy a pszichoanalizis „nem mer nyilvánosan (franchement) itélni egy irodalmi mű értéke felett" (amintHogy *Freud* műveiben egy olyan helyet sem tudnának felmutatni, amely esztétikai, erkölcsi vagy egyéb értékitéleteket mond ki), így a szerzőknek azt a véleményét, hogy a pszichoanalizis talán titokban (tehát nem „franchement") jogot formál arra, hogy egy esztétikai, morális kódexet, vagy valami hasonlót szolgáltasson, mindenképen megokolatlan, szubjektiv benyomásnak kell minősítenünk. A pszichoanalitikusok törzscsapata, amely eddig mindenben követte *Freud*ot, az esztétikát és filozófiát mindig csak mint a pszichoanalizis tárgyát értékelte és ujra meg ujra ellentállt annak a csábításnak, hogy belőle magából formáljanak valamiféle filozófiát, esztétikát, vagy erkölcstant.

Ép ily indokolatlan az, hogy a kedvtelési- és valósági-principium *Freud* szerinti küzdelmét nem egyszerüen mint tapasztalati tények összefoglaló leirását, hanem mint „az emberi élet célját megmagyarázó filozófiai rendszert" állítják oda. Lassankint tehát mégis szaporodnak a jelei annak, hogy R. és H. — akik a pszichoanalitikus technikának nehéz kérdéseit, sőt a „tudattalant" is, amibe a legtöbben megbotlanak, helyesen fogták meg, — az esztétika, filozófia, erkölcs dolgaiban a szándékolt tudományos igazságosság (équité) hiján vannak és a pszichoanalizishez olyan felfogásokat költenek hozzá, amelyek attól távol állanak, sőt amelyeket az kifejezetten elitél. Mert ha esztétikusok, pedagógusok, szociálpolitikusok fel is használják a pszichoanalizis megismeréseit szaktudományuk fejlesztésére (amihez való jogukat senki el nem veheti), a pszichoanalizis, mint olyan, irányzattól mentes tudomány, mint ahogy a botanika sem szünik meg tudomány lenni azért, mert konyhakertészek és vegetáriánus vándorszónokok a botanikai ismereteket is felhasználják az ő külön szellemükben. Ha azonban a pszichoanalitikus, akinek természetesen először kell hogy feltünjenek módszerének alkalmazási lehetőségei, tőle eredetileg távol álló szaktudományok terére is elkalandozik, ez csak „faute de mieux" történik, mert nem várhat addig, amíg a szakemberek annyi pszichoanalitikus tudást szereznek, amennyivel ennek a fel-

adatnak megfelelhetnek; — mint ahogy a botanikus is konyhakertésszé lesz, ha, mint Robinsonnak, egy puszta szigeten kell élnie és meg van fosztva a munkamegosztás előnyeitől.

A pszichoanalizis orvosi alkalmazása (a neurózisok és pszichózisok gyógyítása) természetesen a legnagyobb teret foglalja el a műben. Az idevonatkozó irodalom ismertetése és csoportosítása helyes és szemléltető. A könyv olvasásánál azonban mindinkább feltünik a szerzők erőltetett semlegessége, teljes tartózkodásuk minden véleménynyilvánítástól, (bár itt-ott — mint láttuk — a tendencia mégis villámszerüen áttöri az előadás szenvtelen előkelőségét). Ez a nyugalom a vihar előtti szélcsendre emlékeztet és semmi jóval sem biztat. (A neurózis tanának kifejtéséből csak keveset kell kiemelnünk, így pl. *Freud* és *Janet* nézeteinek nagyon sikerült szembeállítását.)

A neurózisok pszichoanaliziséről szóló fejezet a következő mondattal végződik: „A pszichoanalizis szerint — amely minden neurózisnak ugyanazt a végső etiológiáját állapítja meg — azok a kórforma-megállapítások, amelyek által a klasszikus szerzők válaszfalakat vontak a különböző ideges megbetegedések között, elvesztették a fontosságukat.“ Pedig a tényállásnak ilyen meg nem engedett leegyszerűsítésétől a pszichoanalizis mindig óva intette egyes nagyon is türelmetlen követőit. Elég ha rámutatok arra a szívósságra, amivel *Freud* a neurózis megválasztásnak és a különböző mechanizmusoknak magyarázatán dolgozott, hogy megértsük, mennyire távol állt tőle az a gondolat, hogy ledöntse a betegségformák közötti válaszfalakat. Épen a tünetképzés tipikus különbségei jelentették számára a leggazdagabb megismerésforrásokat. Ha pedig *Freud* osztályozása el is tér a szokásostól, ez önmagában még nem jelent különválást a „klasszikus“ módszerektől, amelyeknek képviselői tudvalevőleg egymás között sincsenek egy véleményen, és a legkülönbözőbb osztályozási terveket pártolják. Azt azonban nem akarom tagadni, hogy *Freud* tényleg sok lényeges pontban eltér — véleményem szerint nagyon előnyösen — a pszichiátria klasszikusaitól.

A pszichózisok pszichoanalizisének kifejtésénél ujból érvényesül a szerzők didaktikai tehetsége. Csak azt a tévedésüket kell helyreigazítanom, hogy az *introjekciót* összecserélik az *introverzióval*, viszont készséggel elismerem, hogy jobb volna, ha e két gyökeresen különböző jelentésű fogalomnak megnevezése hangzásban is kevésbbé hasonlítana egymáshoz.

Sokkal komolyabb félreértés az, amikor a szerzők a pszichoanalizis gyógyító hatásának megbeszélésénél a céltalan vágyakozások *elitélését* is a terápiai segédeszközök között említik. Ez, valamint a *szublimálás* nem gyógyeszközök, hanem már eredményei a kezelésnek, és az analizis folyamán és annak következtében spontán, az orvos szuggesztiója nélkül kell létrejönniök, ha nem akarjuk, hogy azok a beteg lelkivilágába becsempészett idegen testek, hanem a beteg saját önálló leki szerzeményei legyenek.

Ezt a fejezetet az indulatáttétel rövid, de a lényegeset összefoglaló leírása fejezi be; ez végzi egyúttal a könyv leíró részét.

A munkának ezt követő bíráló részét igen figyelemreméltó kis tanulmány, „La psychoanalyse et les critiques", vezeti be. A pszichoanalizisről szóló eddigi kritikák legnagyobb részét „már eleve nyugodtan visszautasíthatjuk" — mondják többek között. „Ezekhez tartoznak azok, amelyek *érzelmi*: morális, etikai, vallási stb. szempontokat juttatnak érvényre. Ezek *Freud*ot vagy félreismert és mellőzött apostolnak állítják oda és inkább misztikus és túlzó rajongóknak, mint meggyőződött tanítványoknak a művei. Avagy mint valami tévelygőről és álmodozóról, vagy épen mint veszélyes gonosz szellemről beszélnek róla, aki a híveit valóságos tébollyal inficiálja. E kritikusok között felismerhetjük a moralistát, akit a pszichoanalizis megzavar a nemi folyamatok felőli célzatos tudatlanságában, a túlbuzgó vallásost, aki az elveit védi és a megrémült pedagógust, aki borzad az ilyen gondolatszabadságtól". „Ilyfajta támadásokat, amilyeneket különösen *Hoche, Förster, K. Mendel* stb. indítottak, azon a téren, ahol mi állunk, vagyis tudományos téren, nem szabad figyelembe venni. Mellőzzük azokat a kritikákat is, amelyek a jókedvre apellálnak és *Freud* gondolatait nevetségessé igyekeznek tenni. A tudományos kritika aligha fér össze a vicceléssel. — Elképzelhető, mily kinos lehet egy olyan nagy szellemnek, mint a pszichoanalizis megalapítója, ha látja, hogy az a mű, amelynek életét szentelte, könnyelmű viccek tárgyáúl szolgált". A szerzőknek ezeket az ellenbíráló megjegyzéseit csaknem mindenben megerősíthetjük, csak azt sajnáljuk, hogy nem nevezik meg azokat a szerzőket is, akik *Freud*ot vallási, etikai, morális stb. szempontokból *védik*. Előttünk u. i. ilyen — a szerzőktől joggal visszautasított — kritikák nem ismeretesek. Ha azonban valamelyik ifjú pszichoanalitikus hálájának nyílvánításában itt-ott túlbuzgóvá lesz, talán megbocsátható, ha csak *in merito* megőrzi a tárgyilagosságát. Mindenesetre ilyen tanítványra túlszigorú büntetés, ha ezen inkább csak stílusbeli hibákért *Hoche*val, *Mendel*lel stb. állítják egy sorba.

Kevésbbé érthető, sőt kissé lehangolóan hat, hogy a szerzők *Freud* komoly bírálói között a *Janet, Ladame, Dubois, Bleuler* általánosan tisztelt nevei mellett az itt jobban ismert *Friedländert* is felemlítik! Ebben a műben különben megismerkedünk a nálunk eddig ismeretlen *Kostyleff*el is, aki szerint a pszichoanalizis bizonyítékokat szolgáltat a „cerebrális reflexek" pszichológiai elméletének a helyességéhez. *Kostyleff,* úgy látszik, már sokat közölt a pszichoanalizisről francia nyelven. — Joggal hangsúlyozzák végűl a szerzők, hogy a „bírálók legnagyobb része elmulasztotta a *Freud*tól ajánlott technikát huzamosabban és némi türelemmel alkalmazni." „Egynéhányuk, mint *Isserlin,* még attól is vonakodik, hogy egyáltalán kisérletet tegyenek vele, minthogy az neki már eleve logikailag elfogadhatatlannak tünik."

A szerzők igérik, hogy a maguk részéről a pszichoanalizist elfogultság nélkül fogják megítélni. Minthogy helytelennek tartanák, hogy a tant teljes egészében elfogadják vagy visszautasítsák, az elméletet általában és részleteiben ujból meg akarják beszélni és minden egyes faktumról külön akarnak nyilatkozni.

Már a leíró részben található félreértések után el voltunk rá készűlve, hogy a szerzők itéletét meg fogja zavarni a pszichoanalizis fontos részeinek téves értelmezése; ez azonban oly nagy mértékben történik, hogy — ismerve a szerzőknek az elmélet és a technika bizonyos finomságaival szemben való szokatlan megértését és hallva körülményes fogadkozásukat a tárgyilagosság és pártatlanság betartására —: kissé megdöbbenhetünk. Csak egy kissé, mondom, mert gyakran tapasztaltuk már, hogy a pszichoanalizisnek kiváló megértése a meggyőződésre való képtelenséggel párosul. Hadd soroljuk fel már most a szerzők legfontosabb ellenvetéseit és azt hisszük, hogy az olvasók maguk is megítélik majd, vajjon valóban a tan és a módszer, és nem inkább a bírálók maguk-e hibásak benne, ha végül azt legfontosabb pontjaiban visszautasítani kénytelenek.

„Azon voltunk — így kezdik kritikájuk általános részét, — hogy ebben a munkánkban a pszichoanalitikus munkának rendszeres áttekintését adjuk. Ebből a szempontból tekintve, ez nem hasonlítható össze semmiféle más orvosi művel, és oly kifejezett filozofikus allürökkel lep meg, hogy joggal hasonlították össze a pszichológiának bizonyos metafizikai rendszereivel. *Vagyis magán viseli egy rendszer minden kiválóságát és tökéletlenségét;* elméleti előnyei: a világosság, egység, harmónia, amik a műkedvelőt kielégítik és megkimélik az önálló vizsgálódás fáradságától, az egyes

tények azon türelmes gyűjtésétől, ami eddig az orvostudományban az értékmérő volt; megvan azonban az a praktikus hátránya, hogy — az elmélet hipotétikus természeténél fogva egészében teljesen bebizonyíthatatlan."

Hogy fér össze mármost ez a vád, a szerzőknek előbb idézett ama szemrehányásával, amely szerint a pszichoanalizis „zseniális hipotézisek össze-visszasága", amibe csak a birálók „vittek bele szintézist és rendszert", hogy eleget tegyenek az olvasóik rendszerkedvelésének? Amig a szerzők vagy a rendszertelenségnek, vagy a megokolatlan rendszerbeszedésnek a vádját vissza nem vonják, addig egyik szemrehányást sem vehetjük komolyan.

És ha „az egyes tények türelmes összegyűjtése" jellemzi a nemdilettánst, akkor a pszichoanalitikus, aki gyakran évekig foglalkozik egy esettel és csak több alaposan megvizsgált esetből mer következtetést vonni, immunisnak érezheti magát a dilettantizmus vádjával szemben.

Viszont szívesen elfogadjuk a pszichoanalizisnek *Kraepelin* gúnyszavával való elnevezését, a „*metapszichiátria*" szót, (ami különben csak a *Freud*tól régebben alkotott *metapszichológiának* egy variánsa.) Elismerjük, hogy a *tudattalan*, mint ilyen, bebizonyíthatatlan, hogy csak feltételezést, interpolációt jelent a fiziológikus és a tudatos lelki folyamatok között eddig tátongó szakadékba. De nem kevésbbé megokolt, mint más tudományok hasonló fajtájú alapúlvevései, pl. a fizikában az anyag fogalmának a hipostázisa. A kérdés mindig csak az, hogy az ilyen feltételezésnek van-e célszerűsége, vajjon közelebb hoz-e minket eddig meg nem magyarázott folyamatoknak a megértéséhez; mi azt hisszük, hogy a „tudattalan" fogalma ebben a tekintetben értékes és ezért fentartandó. Semmiesetre sem elégséges azonban egy ilyen hipostázis ténye ahhoz, hogy a pszichoanalizist a misztikummal vonjuk párhuzamba, amint ezt a szerzők szeretnék.

Itt bátorkodunk rámutatni arra, hogy ugyanazok a szerzők, akik a pszichoanalizist „misztikusnak" tartják, mert a tudattalant „nem tudja kisérletileg kimutatni és mértékegységekkel mérni". nagy becsüléssel szólnak az ú. n. klasszikus pszichiátriáról, amely — mint fent idéztük — nagyzási téves eszméket és egyéb pszichikus zavarokat határozott agyi elváltozásokkal hoz összefüggésbe. — Pedig nem sikerült eddig senkinek ezt az összefüggést objektive és kisérleti úton kimutatni, pl. egy nagyzási téves eszmét egy agyi elváltozáson mérni; e feltevést tehát a szerzők legalább oly misztikusnak itélhetik, mint a tudattalant.

A pszichoanalizis sokkal liberálisabb; neki nincs semmi ellenvetése azon feltevés ellen, hogy bizonyos agyi elváltozások bizonyos lelki folyamatokkal esnek egybe. De megköveteli a maga számára azt a jogot, hogy új úton fürkéssze az igazságot és megkisérelje a tisztán pszichológiai mechanizmusok vizsgálatával hozni mozgalmat a pszichológia és pszichiátria stagnáló vizeibe. Minthogy az igazság végre is csak egy, a fiziológiai igazságnak egybe kell majd esnie a pszichológiai igazsággal. Egyelőre azonban az eddig súlyosan elhanyagolt pszichológiai módszert önállóan, a fiziológia befolyásától mentesen kell kiépítenünk. Az anatómiai pszichiátria teljes csődje egyébként minden kisérletet, még egy sokkal gyengébben indokoltat is, mint a *Freud*-féle „metapszichiátria", megbocsáthatóvá tenne; a „klasszikus" irány sterilitása pedig indokolná, hogy követői a másokkal szemben formált igényekben mérsékeltebbek, kritikájukban szerényebbek legyenek.

A szerzőknek az a szemrehányása, hogy a pszichoanalizis az ő kórformáit *merev „betegséglényegüléseknek"* (entités morbides) tekinti, először is ismét ellentmond annak a fent idézett másik szemrehányásuknak, hogy a pszichoanalizisben az egyes *betegségi formáknak semmi fontosságuk nincsen,* mert végeredményben mindent a szexuálisra vezet vissza; másrészt meghamisítása a tényeknek, mert hisz a pszichoanalizis a betegségformákat soha sem írta le mint végső, tovább nem analizálható tüneményeket, hanem ellenkezőleg, mint további analizist igénylő, végső sorban elemi folyamatokon nyugvó, az onto- és filogén fejlődés folyamán mindenesetre bizonyos mértékig megmerevült működési módokat. Érdekes volna megtudni, hogy a szerzők a tan melyik részét értették annyira félre, hogy azután a pszichoanalizist ilyen, neki teljesen idegen tendenciákért teszik felelőssé. A szerzőknek nem sikerülne egyetlen olyan helyet sem idézni *Freud* műveiből, ahol ő egy neurózist mint „többé szét nem bontható" valamit tüntet fel. Az igért igazságosság tehát, úgy látszik, a pszichoanalizis tényeinek leírásában kimerült, a birálati részre már nem jutott belőle.

Következik a teleológia vádja. A tudattalan, a cenzura, a szexális ösztön, a pszichoneurózis, az álom stb. a pszichoanalizisben „a végokok ősrégi doktrinájától befolyásoltatik". „Az emberi természetben valamiféle előrelátást teteleznek fel, amely a lelki lénynek a legkülönbözőbb és legszellemesebb eszközöket bocsátja a rendelkezésére, hogy ez rendeltetésének (destinée) megfelelhessen és betölthesse a végső céljait." A neurózis itt „nem egy életműködés zavarának eredménye, mint pl. valamely vegyület szétbomlása kémiai

reakció folytán, hanem eszköz arra, hogy a nagyon kínos realitástól megszabaduljon".

Erre a következőt válaszolhatjuk: A pszichoanalizis egész sor *célszerű* lelki védekező mechanizmust fedezett fel és őket a neurózisoknál is működésben találta. Ez a felfedezése azonban nem mond ellent az eddig ösmert tudományos felfogásnak, hiszen tudvalevő, hogy a szerzőktől joggal nagyrabecsült biológiai kutatás terén is, a fiziológiában és pathológiában, ilyen védekező folyamatoknak nagy a jelentőségük. A tifusz tüneteit manapság már nemcsak a „perturbation vitale" egyszerű jeleiként, hanem a kiesési tünetek és védekező tendenciák keveréke gyanánt fogják fel. A pszichoanalizis sem gondolja ezt máskép.

Az az állítás azonban, hogy *Freud* ezt a célszerűséget abban az értelemben gondolja, hogy ez valamely „rendeltetés" utáni misztikus vágyakozás és nem biogenetikailag magyarázandó alkalmazkodási tünemény, egészen téves és, sajnos, arról a megbocsáthatatlan felületességről tanúskodik, amellyel a szerzők — úgy látszik — *Freud* számos gondolatának önkényes magyarázása, helyesebben: eltorzítása miatt joggal vádolhatók. A pszichoanalitikus tényeknek *Jung* által való teleologikus magyarázatát *Freud* erélyesen visszautasította s ez lett az oka annak, hogy *Jung* a Freud-féle körből ki kellett hogy váljon.

„A pszichoanalizist úgy kell megítélni, mint egyikét azoknak a művészeti termékeknek, amiket ő megmagyarázni próbál; ő maga is csak szimbólum." Lehet! A pszichoanalitikusnak kell olyan konzekvensnek lennie, hogy beismerje, hogy — mint más alkotáshoz — úgy a pszichoanalitikus munkához is fontos adalékot szolgáltatnak sajátos tudattalan és analitikusan kimutatandó meghatározó tényezők. Az igazi pszichoanalitikus ezt oly biztosan tudja, hogy épen ezért soha sem szűnik meg önmagát analizálni és az önanalizis segítségével javítani az eredményeit. De úgy találja, hogy a pszichoanalizis az egyéni momentumok levonása után is helyt áll és igényt tarthat a reálitásának elismerésére. Az ellenkezőjének a bebizonyításával a szerzők adósok maradtak. Ez alkalommal szívesen konstatáljuk különben, hogy a szerzők, mikor egy szimbólumot (a pszichoanalizist) tudattalan mechanizmusokkal (önprojekcióval) magyaráznak, e „tisztán tudományos" kritikájukban tanúságot tesznek a pszichoanalitikus felfogási mód és technika alkalmazhatóságáról.

A „pszichodinamizmus" kritikájánál — miután nyomatékosan rámutatnak *Freud* francia elődeire — némi dicsérettel adóznak *Freud*nak az „elfojtás" folyamatának gondos feldolgozásáért. „*Freud*-

nak és tanítványainak igen reális érdeme az, hogy az elfojtást, mint a pszichológia nagy törvényét megismertették." Elismerik azután, hogy a pszichoanalizis segítségével sikerülhet egy pathológikus tünet ideogenezisét (megint egy jó, hálával nyugtatható görög műkifejezés) kinyomozni. Ezzel azonban *Freud* szerintük csak a tünet *genezisét* magyarázta meg, de az *okát* nem! A nélkül, hogy mélyebb filozófiai vitákba bocsátkoznánk, meg kell jegyeznünk, hogy egy folyamat genezisének, vagyis egész fejlődéstörténetének feltárása, feleslegessé teszi a további „okok" után való kutatást, minthogy ez már magában foglalja az összes feltételek ismeretét, az „ok" nem lévén egyéb, mint az összes keletkezési feltételek összege. E feltételek között azonban *Freud* mindig vallotta a biológiai feltételek alapvető jelentőségét, amiért is feleslegessé válik a szerzőknek az a hevessége, amivel a pszichopátiák keletkezéstanában a toxikus elméletet szegzik ellenünk. Nyilván elfelejtik azt, amit a pszichoanalizis elméletének lelkiismeretes ismertetésénél ők maguk mondottak: „A pszichoanalizis, végső elemzésben, minden neurózist és minden súlyos szellemi zavart kémiai okok következményeként, az idegrendszernek endogén toxinok által való megmérgezéseként fog fel." Igaz viszont, hogy a neurózisok pszichogenezisének kimutatásával *Freud* a problémának más és új oldalát világította meg, ami az agy anatómiája és kémiája felől soha sem vált volna hozzáférhetővé és amiből — nézetünk szerint — még maga a biológia is sokat tanulhat.

Halljuk már most, hogy a bordeaux-i pszichiátriai iskola, melyet e mű szerzői méltón képviselnek, a neurózisok pszichoanalitikus felfogásával szemben mit állít a saját véleményeként? „Részünkről" — mondják — „a pszichoneurózisok okát a lelki működés elégtelenségében, megváltozásában látjuk, amely az agy fiziológiai, anyagi elváltozásaitól az ingerület cerebrális tüneményeinek és az indulatzavaroknak ingadozásától függ."

Úgy találjuk, hogy ebben a definicióban a cerebralitás hangsúlyozása nem jelent ellentétet a pszichoanalizissel szemben; azok a szavak azonban, amelyekkel a probléma pszichikus oldalát érintik, olyan maguktólértetődők, de ép oly semmitmondók is, mint a pszichoanalizis előtti pszichiátria hasonló kisérletei. Az olyan magyarázatok, amelyek a cerebrálitástól egyenesen a tudatos lelki világhoz akarnak vezetni, elpuffognak, mint az elektromos rövidzárlat; tartós világot vetni pszichikus problémákra semmi esetre sem képesek. Egyébként azt a dicséretet, amivel a szerzők az „ideogén" vizsgáló metódusnak adóznak, jórészt megint visszavonják azzal az állítással, hogy az ötletek asszociációs kapcsolata nem jelenti egyúttal az egymás

után való következés megokoltságát, mert hogy ennek az elismerése példa volna a hirhedt „post hoc, ergo propter hoc“ elvére.

Mi azt hisszük, hogy a „post hoc“, mint az összefüggés megokoltságának a bizonyitéka, egyáltalán nem megvetendő; igen kiváló fizikusoknak el kellett ismerniök, hogy az oki összefüggésekre tulajdonképen alig van más bizonyítékunk, mint egy tüneménynek bizonyos más tünemények után való elmaradhatatlan bekövetkezése, és nem hiába mondja a német a hatást „Folge“-nek és a francia conséquence-nak, a magyar „következmény“-nek. A szerzők, azzal, hogy az asszociációs egymásrakövetkezés kauzális jelentőségét tagadják, lemondanak az egyetlen lehetőségről a lelki determinizmus bebizonyítására.

A könyv egyetlen helye, ahol a szerzők a saját pszichoanalitikus vizsgálataikra hivatkoznak, a *Traumdeutung* kritikája. A szerzők, mint a legtöbb álommagyarázó, aki Freudot rosszul értette meg, úgy találják, hogy az álomban nem épen csak „vágyteljesülést“, hanem a legkülönbözőbb indulatok realizálását lehet felismerni. Elfelejtik, hogy *Freud* mindig hangsúlyozta, hogy a nyilvánvaló álom, sőt a lappangó álomanyag is, a legkülönbözőbb indulatoknak, gyülöletnek, félelemnek, gondnak és önkinzásnak is tud kifejezést adni; az álom egyes részei, külön-külön tekintve, nem is jelentenek vágyteljesülést. Ő csak azt állította, hogy az álomnak egészben véve — az analizis végrehajtása után — értelme van és hogy ez az értelem nem más, mint egy (vagy több) az előző napon megrezdült lappangó gondolatnak, a mindig beteljesületlen, tudattalan infantilis vágyakozási tendenciák segítségével való vágyteljesítő ábrázolása. Nem az, hogy a *Freud* álommagyarázatát nem fogadják el szívesen, hanem hogy az ő világos és egyértelmű tételeit oly következetesen félreértik, bizonyítja, hogy a pszichoanalizis megítélésénél egyéb és nem pusztán intellektuális momentumok szerepelnek. Ez egyuttal felelet arra a többször hangoztatott vádra is, hogy a pszichoanalizis nagyon kényelmes, amikor elleneseinek az „ellenállását“ teszi felelőssé a tan el nem fogadásáért.

A szerzők azt is elfogadhatatlannak minősítik, hogy az álom és a neurózis *asszociációi* ugyanazok, mint az éber életéi; két oldallal utóbb már azt állítják, hogy az álom az *affektivitás* ugyanazon elemi törvényeinek hódol, mint az éber élet; azok az okok, amiket ők utóbbi állításuk bizonyítására felhoznak, semmivel sem alaposabbak, mint amikkel a pszichoanalizis az ő véleményét támogatja; ám az analizis siet rámutatni arra a sok *különbségre* is, ami a tudatos és tudattalan asszociációs módokat egymástól elválasztja. — Egy

kritikus sem mulasztja el, hogy rámutasson arra, hogy a lelki betegségi tünetek nem állíthatók egy sorba a normális lelki élet tüneményeivel, pedig az általános patológia arra tanít minket, hogy a „betegség" nem egyéb, mint „élet megváltozott feltételek mellett". Megokolatlan volna, ha ez általános érvényességű törvény hatálya alól a pszichopatológiát kivonnók.

A szerzők úgy találják, hogy valamely betegségi tünetnek „ideogén" magyarázása túlmerész vállalkozás. „A patogén emlékképek egymásutánjának a vizsgálása kétségkivül nagy érdekességű, néha azonban ez a kapcsolódás itt különösen komplikált, összehasonlításra egyáltalán nem alkalmas tényeknek (szójátékoknak, felületes analógiáknak, *ex contrario* szimbólumoknak) oly meglepő összeegyeztetésében áll, hogy joggal kérdezhetjük: mint lehetséges az, hogy egy tendencia, amely elég erős volt az organizmus súlyos megbetegítéséhez, ily gyenge és törékeny hídon át kapcsolódjék a szimptómához? Nagyon nehéz például elképzelni, hogy egy megrögzött kontrakúra és ennek oka: az erős, tudattalanba szorult komplexum közé szükségképen olyan anyagtalan és finom középtagot kelljen beiktatni, mint pl. az ötleteknek, képeknek és érzéseknek egy sorát, amik találomra, talán csak szójátékok által vannak összekapcsolva."

Meg kell adnunk, hogy ez a tényállás valószínűtlen és még azt is meglepte, aki később elismerte az igazságát. A kritikának azonban nem lett volna szabad megelégednie a valószínűtlenség megállapításával, hanem pontos vizsgálatokkal annak a megállapítására kellett volna törekednie, vajjon — minden valószínűtlensége mellett — végeredményben nem igaz-e mégis. A kivánt magyarázat különben könnyen megadható. Elfojtani annyit tesz, mint egy érzésnek a forrását tudattalanul hagyni, vagy azzá tenni; ennek jó eszköze: az érzést valami hasonlóra, de látszólag *jelentéktelenre* áttolni. Tehát éppen a *jelentéktelenség*, a *valószínűtlenség* teszi a szójátékokat, távoli analógiákat stb.-t az elfojtás legkedveltebb és legbiztosabb asszociációs hídjává. Bármily finomak, bármily törékenyek tehát ezek a hidak, a feladatukat mégis tökéletesen teljesítették, ha csak a tudatot az elfojtandóról valami ártalmatlanra terelték. Ők nem végeznek valami „erőmutatványt", az ő munkájuk inkább a váltóállítóéhoz hasonlít, aki csekély erőkifejtéssel más sínre vezeti a tovaszáguldó mozdonyt. Hogy a gondolatkapcsolódásnak ezt a módját a kritikusok is „váratlan"-nak, „valószínűtlen"-nek, sőt „lehetetlen"-nek vélik, csak azt mutatja, hogy az elfojtási folyamat nehezen leplezhető, jól elrejtett — mert senkitől sem sejtett vagy gondolt — asszociációs hidakat vett igénybe.

Amit a szerzők „Critique du pansexualisme" cím alatt előadnak, az egyenes következése a már megbeszélt félreértésüknek *Freud*nak a szexualitás lelki szerepéről tanított felfogását illetőleg. A szexualitásnak *Freud* értelmében felfogott fejlődéstörténetét néhány elismerő szóval mégis megjutalmazzák. Minthogy ilyen elismerés még ma is ritkaságszámba megy, egész terjedelmében idézzük: „A szexualitás fejlődésének pszichoanalitikus lélektanát igen érdekesnek találjuk, különösen mivel megvan az a nagy tudományos érdeme, hogy egy egészen ismeretlen világot kutat fel, bár egyes részleteit, véleményünk szerint, inkább a szerzőnek a-priorisztikus vágya diktálja, hogy fellelje bennük a pszichopátiák okait, mintsem a jogos megismerési vágy (souci légitime de connaissance). A szexuális perverziók pszichológiája — bizonyos megszorításokkal — elég racionálisnak látszik, sokszoros tapasztalatra és csak kevés feltételezésre van alapítva, egyszóval igen zseniális és kielégítőbb, mint a szexuális ösztön anomáliáiról szóló sok más teória." Azonban egészen hipotétikusnak tartja R. és H. azt a freudi tételt, hogy a neurózis a perverzió negativuma. Pedig ha csak kissé analizálnának egy globusos és hányingeres hisztérikát, megváltoznék e véleményük és e szimptómákat az oralerotikus részösztön negativ megnyilvánulásaiként könnyen felismernék. De itt már nem ellentétes véleményekről, hanem ténybeli ellentétekről van szó. Ezeket pedig vitatkozás nem, csak tapasztalatok dönthetik el.

A neurózisoknak *Adler*-féle *Minderwertigkeit*-teóriáját másolják a szerzők azzal a felfogásukkal, hogy bizonyos neurótikusok a szexualitást csak előtérbe tolják, hogy másfajta gyöngéiket motiválhassák. A Minderwertigkeit-teória elleni — másutt és gyakran kifejtett — ellenvetések ezzel az állítással szemben is érvényesek.

„Il est imprudent d'admettre au point de vue sociale que nous sommes tous des incestueux ou des homosexuels en puissance" — jelentik ki később és nem tudják elismerni, hogy „a gyengédség csak megzabolázott kegyetlenség és a kegyetlenség csak erkölcs nélküli gyengédség." Utóbbit természetesen soha egy pszichoanalitikus sem állította; a kegyetlenségnek, mint olyannak, semmi köze a gyengéd érzéshez, sem az erkölcshöz. Ebben a mondatban, úgy látszik, a hatásos, aforisztikus stilizálás győzött az objektivitás felett.

Nem tiszta esetek tudvalevőleg sohasem alkalmas tárgyai a vitatkozásnak, de kapóra jönnek annak, aki veszekedni akar; olyan esetek például, amelyekben neurózis és perverzió együtt fordulnak elő, a szerzők szerint érvek volnának e két állapot ellentétessége ellen. A valóságban azonban a lelki fejlődés egysége sohasem olyan

tökéletes, hogy ugyanabban az egyénben az egyik perverzió ne lehetne pozitive adva, egy másik pedig negative, neurózissá kifejlődve.

E fejezetnek egyik végső konkluziójából különben kiviláglik, hogy a szerzőknek különösen a pszichoanalizis terminológiája a visszatetsző. Ezek a kifejezések: libidó, szexualitás, stb. a mostani alkalmazásukban mindenütt az „indulat" szóval helyettesítendők. A pszichoneurózisoknak ilyen, a pszichoanalizistől kölcsönzött, de tágabb értelemben felfogott affektiv pszichogenezise, a szerzők szerint „talán nem is lehetetlen". A pszichoanalizis számára azonban sacrificium intellectus volna, ha belemeenne ebbe az általánosításba mindaddig, mig a tények nem kényszerítik arra, hogy a pszichoneurózisoknak mindig szexuális alapjáról nyert tapasztalatait korrigálja.

A szerzők ismételten — és most még részletesebben — viszszatérnek arra, hogy a pszichoanalizist a *Freud*-előtti modern, különösen a francia pszichológia továbbfejlődéseként állítsák oda. *Charcot, Bernheim* és *Janet* befolyását *Freud*ra ő maga hangsúlyozta gyakran és nyomatékosan. *Bergson* gondolatai azonban, amiket a szerzők hasonló példaként említenek, csak helyenkint és egyes pszichológiai részletekben mutatnak hasonlatosságot a pszichoanalizissel. Elvben inkább ellentét állapítható meg a kettő között, semmint a kritikusoktól hangsúlyozott analógia. „Érdekes volna számunkra és hizelgő a pszichoanalizis megalapítójára nézve, ha mi mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy az ő pszichoanalizise egy többé kevésbbé tudattalan kisérlet arra, hogy a francia *pszichológiai analizis* eredményeit rendszerbe foglalja." Kérdéses, hogy a piszhoanalizisnek ez a leszármaztatása — azután a sok gáncs és sovány dicséret után, amiben a szerzők részesítik — olyan-e, hogy azt azok a francia tudósok is hizelgőnek találják. A pszichoanalizis ezt az osztályozást semmiképen sem ismerheti el helyesnek. Igényt tart rá, hogy ő a francia tudósok művéhez *uj tényeket* fűzött hozzá és csak ezekből az általa képviselt *uj gondolatanyagból* fejlődött tovább. A mag, amiből a pszichoanalizis kinőtt, egészen független a francia irodalomtól. Nem *Charcot*, még kevésbbé *Janet*, hanem *Breuer* adta az első lendületet az uj tan képződéséhez, amely iránt különben *Charcot* egyáltalán nem érdeklődött és amit *Janet* meg sem értett.

A pszichoanalizis orvostudományi kritikája azzal a szemrehányással kezdődik, hogy a pszichoanalizis az ő fékezhetetlen hódítás-vágyával az egész neuropszichiátriát maga alá akarja vetni.

Tegnap még csak a pszichoneurózissal foglalkozott, ma már a dementia praecox pszichiátriai kórképét is a birodalmához csatolta, holnap talán bejelenti az igényét a paralizis progresszivára is. — Vitathatatlan tény, hogy az az orvostudományi terület, amelyen a pszichoanalizis hasznosítható, órási módon megnövekedett. De hiszen a szerzők maguk is elismerik, hogy *Freud*nak sikerült, például az elfojtást, a pszichopatológia uj általános törvényeként érvényesítenie. A mi véleményünk szerint a pszichoanalizis egyéb ujdonságokat is szolgáltatott a pszichológiához és patológiához. Ezeknek a felfedezéseknek a birtokában azonban formális kötelessége volt revideálni a pszichózisok és pszichoneurózisok egész területét. És ha azután tényleg több helyütt sikerül neki a lelki kórképeket közelebb vinni az orvostudományi megértéshez, — sajnos nem mindig a gyógyuláshoz is —, ezért semmiesetre sem érdemli meg a telhetetlenségnek a tudományban soha helyt nem álló vádját. Mert az igazság keresésében „szerénynek" lenni egyáltalán nem valami erény. Természetes, hogy a pszichoanalizis uj és értékes felvilágosításokat tud majd szolgáltatni az organikus pszichózisokhoz is, ezt a munkát előbb-utóbb el is kell végeznie. Ebből távolról sem következik, hogy ezeket az állapotokat alapjukban is pszichogéneknek, vagy pszichoterapeutikusan gyógyítandó betegségeknek kelljen nyilvánítani. Ez az elhamarkodott következtetés is ellentmond némileg annak a „pártatlanság"-nak, amivel a szerzők dicsekedtek és amit könyvük másik részében valóban meg is őriztek.

A szerzők azután — a pszichoanalitikus nozológiának a kritikájában — kifejezik a kételyüket az aktuálneurózisoknak a testi szexuálhigiénével való *Freud* szerinti összefüggését illetőleg, továbbá úgy találják, hogy a beteges lelki állapotok pszichogenezisének pszichoanalitikus rekonstrukciója, bár alapjában helyes, de nagyon is szubjektiv metódus; szerintük túlzás, abszurd pszichótikus lelki tartalmak mögött rejtett értelmet keresni, stb. Könyvet kellene írnunk, vagy legalább ennek a megbeszélésnek amúgy is már tág határait mértéken túl kiterjesztenünk, ha válaszolni kivánnánk minden állítására. Ezeket az ellenvetéseket különben már több helyütt kifejtettük és már akkor megcáfolhattuk őket. Itt csak egyet: ha a szerzők egyáltalán elgondolhatónak tartják, hogy az analizis egy pszichoneurótikus szimptomának a rejtett tartalmához hozzáférhet, vagyis egy látszólagos „képtelenségben" észszerűséget, megfejthetőt ismerhet fel: miért riadnak vissza egy másik fajta képtelenségnek, a pszichózisnak a magyarázásától? Úgy látszik, a

szerzők a pszichoneurózisok és funkcionális pszichózisok között alapvető különbséget látnak, holott közöttük csupán a mechanizmusban és — mindenesetre — a terápiás befolyásolhatóságban van különbség. Valósággal a pszichoneurózisok a pszichiátriának teljesen egyenjogu fejezetét alkotják és ugyanabból a szempontból itélendők meg, mint a többi pszichózisok. Egy pszichológiai vizsgálómetódus, amely a neuropszichózisnál megállja a helyét, miért ne volna alkalmazható más pszichózisokra is?

A kritika a pszichoanalitikus terápiát a következő gondolatmenettel vezeti be: „Feltéve, hogy valamely egyén elfojtott komplexum folytán szenved, nem volna-e célravezetőbb, ha azt még mélyebb elfojtással egészen elnémítanók, ahelyett, hogy a napvilágra hozzuk? . . . *Freud*dal szólva: a szexuális komplexumok akkor vannak normális állapotban, amikor morális erők a tudattalanban tartják őket, nem pedig akkor, amikor tudatosokká lesznek.“

A szerzőknek nem lett volna szabad föltételezni *Freud*ról, aki *Bernheim* tanítványa, hogy előtte ismeretlen azoknak a módszereknek a hatékonysága, amelyek az elfojtás fokozásával (hipnózissal, szuggesztióval) dolgoznak. *Freud*nak nincs is semmi kifogása ennek a gyógyítómetódusnak alkalomadtán való terápiás alkalmazása ellen. Csak azt állítja, hogy 1. ezek a metódusok nem radikálisak, mert a betegség-gócot csak elfedik, 2. hogy sok, — sőt a legtöbb páciensnél felmondják a szolgálatot. Épen sikerükkel való elégedetlenség ösztönözte *Breuer*t és *Freud*ot a pszichoanalizis megalkotására. A „Freuddal szólva“ pedig a legkevésbbé sem jogosult, amikor azt mondják, hogy a szexuális komplexumoknak normáliter elfojtottaknak kell lenniök. Hisz tudatos ismeretük jól összefér a szellemi egészséggel és az „elfojtás“ nem az egyetlen és nem a mindig legcélszerübb eszköz az elintézésükre.

A pszichoanalitikus technikának, elismerjük, tényleges nehézsége szintén nem komoly érv az alkalmazása ellen. E nehézségek között nagy szerepet visz az orvos szubjektivitása, ez azonban nem olyan tulnyomó, mint e könyv szerzői hiszik. Hibás magyarázatok és tévesen alkalmazott technikák u. i. önmaguk bosszulják meg magukat azáltal, hogy az analizis haladásában zavart, illetőleg teljes fennakadást okoznak. A páciensek „docilitása“ távolról sem oly nagy, mint a szerzők gondolják. A szerzőknek az az ajánlata azonban, hogy ezeket a betegeket kisérletképen több analitikussal vizsgáltassuk meg, hogy az eredményeket azután egybevessük, azt mutatja, hogy sejtelmük sincs róla, hogy történik egy pszichoanalizis. Mert különben tudniok kellene, hogy

ez az ajánlat kivihetetlen, minthogy a pácienseknek a második analizisben is valóban *mindent* el kellene mondania, ami az eszébe jut, még az első analizis magyarázatait is; ha pedig ezt nem teszik és elhallgatják a legcsekélyebbet is, akkor vétkeznek a pszichoanalizis alapvető törvénye ellen és meghamisítják azt az eredményt, amit az analizis ezen eltitkolás nélkül eredményezett volna. Ez a képtelen ajánlat mindenesetre megdönti a szerzőknek azt az állítását, hogy a pszichoanalizis elméletének és gyakorlatának megtanulására „aránylag rövid idő“ elegendő; az az idő legalább, amit erre a munkára ők fordítottak, nem volt elegendő.

Ezek után ki kell jelentenünk, hogy a szerzőknek a pszichoanalitikus tünetkutatásnak gyógyitó hatásáról személyes tapasztalat alapján mondott kedvezőtlen véleménye keveset nyom a latban. Még csak két elméleti ellenvetésükre szeretnénk itt válaszolni. Az első az, hogy az analizisnél talán nem is a módszer, hanem csak az indulatáttétel, (a szeretetteljes bánásmód a páciensekkel) az, ami gyógyít. Ennek a helytelenségét többek között azoknak a sikereknek az ideiglenessége is bizonyitja, amiket szanatóriumokban érnek el, ahol pedig sokat, nagyon is sokat foglalkoznak a betegekkel szeretettel — de rendszertelenül. Ezek a sikerek azonnal eltünnek az „indulatáttételes környezet“-ből való távozás után. A helyes analizis azonban (ezt elfelejtik hangsulyozni a szerzők) lassankint feloldja az indulatáttételt, a pácienst függetleníti az orvostól és olyan lelki önkontroll birtokába juttatja, amely megvédi őt a recidiváktól és idejében figyelmezteti azoknak a veszélyére.

A szerzők másik elméleti ellenvetése az, hogy hiszen idegbetegeket, különösen kényszerneurótikusokat, ahhoz kell hozzászoktatni, hogy ne foglalkozzanak a beteges tüneteikkel és ne vájkáljanak bennük. Félő, hogy a pszichoanalizis, ahelyett hogy meggyógyitaná, még tenyészti a kényszer- és tébolyodottsági téveszméket. — Vajjon mit tartanának a szerzők arról, aki a sebészeknek megtiltaná az operáló kés használatát, mert a szúró-vágó eszköz könnyen válhat veszélyessé. Pedig ők ilyesvalamit kivánnak! A kés csak a gyakorlatlan kézben veszedelmes; ilyen annak a neurótikusnak az önkinzása is, akit hozzáértő orvos nem támogat. A páciens lelkében való „vájkálás“ azonban szintén gyógyeszközzé lesz, mihelyt tapasztalt kéz vezet a baj rejtett gócához, hová a páciens az ő meddő töprengésével sohasem jutott volna el.

*

Ha fáradságosan is, de ime keresztüldolgoztuk magunkat a mű biráló részén is és végső benyomásunkat abban foglalhatjuk össze, hogy a szerzők a pszichoanalizis leglenyegesebb pontjai közül oly sokat találnak elfogadhatatlannak, hogy ezzel azoknak a részletkérdéseknek a dicsérő elismerése is elveszti az értékét, amelyek épen ezeknek a visszautasított szempontoknak és módszereknek köszönhetik a felfedeztetésüket. Arra törekedtünk, hogy szembetünővé tegyük a szerzők és a pszichoanalizis felfogása közötti csaknem áthidalhatatlan ellentétet, de természetesen le kellett mondanunk arról a reménytelen kisérletről, hogy ezeket az ellentéteket dialektikával simítsuk el. Figyelmünket inkább azokra a pontokra irányítottuk, amelyekben az ő ellentétes felfogásuk a „freudi gondolat" félreértéséből és önkényes felfogásából keletkezett.

Azok a következetlenségek, amiket a szerzők elkövettek, különösen pedig a tulnagy különbség az előadó és a biráló rész között, azt a benyomást kelti, hogy semmiesetre se származhatott a kettő ugyanattól a szemelytől, — úgy hogy annak a gyanunknak kell kifejezést adnunk, hogy a kritika talán *Régis*-t, az előadó rész *Hesnard*-t vallja a szerzőjének és a vélemények egységesítése épen a kettős szerzőség miatt nem sikerült.

Hogy a kritika elkedvetlenítő benyomását enyhítsük, megszereztük magunknak azt az élvezetet, hogy még egyszer átlapozzuk a könyvnek első, nagyobb és sikerültebb részét és ismét gyönyörködhettünk a szerzők finom megértésében, mesteri dialektikájában és szép stilusában.*)

---

*) A könyv függelékül gondos és tartalmas irodalom-ismertetést közöl. A szerzőket figyelmeztetjük, hogy *Frank*ot, *Freud*nak egy későbbi követőjét, tévesen említik az elődei között (5. l.). A magam legtöbb munkáját valami H. *Feltmann* név alatt említi a jegyzék; — sajtóhiba lesz.

XXIX.

Az impotencia coeundi analitikus gyógyitása.

(Steiner*)

Az emberek inkább megkövetelhetik a szervi betegségek speciálistájától, hogy megértse és kezelni tudja az ő szakterületének ideges zavarait, mint az idegorvostól, hogy mindazon szervek általános speciálistájává képezze ki magát, ahol ideges zavarok tüneket okozhatnak. *Freud*nak ezen szavai, amelyek *Steiner* munkáját bevezetik, egyuttal megokolttá teszik ezt a kisérletet is, amely először igyekszik a férfi pszichoszexuális impotenciájáról gyűjtött pszichoanalitikus tapasztalatokat urologusok számára is hozzáférhetővé tenni. Bevezető felvilágositásaiban a szerző a lelki megokolású impotenciának nozologiai helyzetével foglalkozik és ennek — a szexuálitás „példányképes" volta miatt — az egyén egész individuális és szociális létére való lényeges hatásával. Az „anamnézis és szimptomatológia" c. fejezet leirja e bajnak különböző megjelenési formáit és pedig úgy a (mindig csak másodlagos) szervi kisérő tüneteket, mint a lelki jellemvonásokat. Majd igen ügyesen, nem neurológusok számára is érthető módon, összefoglalja az aetiológiás mozzanatokat (a neurótikus diszpoziciót és a lelki befolyásokat). Legbehatóbban tárgyalja *Steiner* a betegség prognózisát és terápiáját. — Meglepő az a pesszimisztikus felfogás, amelyet a születéstől fogva neurózisra diszponált egyének lelki impotenciájának gyógyithatósága felől; annál örvendetesebbek azok a kedvező eredmények, amelyeket e baj többi kategóriájánál a pszichoanalitikus kezeléssel elért. A munka végét gazdag kazuisztika teszi (20 eset), amely azonban, sajnos, igen röviden van leirva, úgy hogy az olvasó nem nyer teljes benyomást a pszichológiai problémáknak arról a nehézségéről, amellyel az analitikusnak minden egyes esetben meg kell küzdenie. De bizonyára megtanulja *Steiner* könyvének az olvasásából becsülni a lelki momentumokat e betegség keletkezésében és gyógyitásában és látni fogja, mily sokat érhet el egy pszichoanalitikusan iskolázott urológus is ennél a különben oly makacs betegségnél.

---

*) *Dr. Maxim Steiner*, az urológia szakorvosa. Über Störungen der männlichen Potenz. (*Freud* prof. előszavával.) Wien, Deuticke.

XXX.

A zürichi iskola dolgozatairól.*)

„A pszichológia mai állása ugylátszik ajánlatossá teszi, hogy a különböző iskoláknak és irányoknak külön organumaik legyenek“ ... „a felfogásmód egyformasága az egy helyen való közlés által megfelelő kifejezést nyerhet.“ Ezzel a feltétlenül helyes megjegyzéssel okolja meg a kiadó az uj orgánum meginditását, melyet az olvasó annál nagyobb érdeklődéssel vett kézbe, mert azt remélhette, hogy egyszer végre világos és félre nem érthető felvilágositásokat fog kapni annak az iskolának vagy iránynak a felfogásáról és munkatervéről, amely *Jung* vezetése alatt szakadt el a pszichoanalizistől. Hogy az olvasónak a reménye egyelőre nem teljesül, annak oka talán az a körülmény, hogy ez az első kötet nem tartalmazza a csoport tulajdonképeni vezetőinek munkáit és hogy a közlemények a vitás pontokban épen nem, vagy nem elég határozottan foglalnak állást.

*Dr. Josef B. Lang*nak a munkája: „*A pszichoanalitikus ellenállás meghatározásáról*“ az asszociációról való, részben nagyérdemü vizsgálatoknak abba a sorába tartozik, amelyet *Bleuler, Jung, Riklin*, stb. végeztek. De már a munka első sorának is ellent kell mondanunk, amely azt mondja, hogy a *zürichi iskola* alkotta meg az asszociációs tudományt. A zürichiek mindenesetre érdekes diagnosztikus-asszociációs tanulmányokat végeztek, amik értékes megerősítését adták a tudattalan *Freud* szerinti pszichológiájának és lehetővé tették a pszichoanalizis alkalmazását olyan elmebetegeknél is, kik a többi vizsgálómetódusok számára hozzáférhetetlenek voltak. Az asszociációs *tan* azonban, amely e módszer segítségével adódott, nem volt uj, hanem csak „en miniature“ bizonyitása ugyanazoknak az asszociációs szabályoknak, amelyek már a *Breuer-Freud*-féle kathartikus-hipnótikus eljárásánál és később *Freud* szabad

*) *Psychologische Abhandlungen*. Kiadta *dr. C. G. Jung*. I. kötet. Leipzig & Wien, Franz Deuticke, 1914.

asszociációjánál „en gros" érvényeseknek találtattak. Ezzel nem akarjuk elvitatni az érdemét annak, hogy a tudattalanból ható lelki tartalomnak „komplexum" szóval való megjelölése a zürichiek kezdeményezésére történt, bár ez érdemük az által, hogy e szót tudatos és tudattalan lelki tartalmakra megkülönböztetés nélkül alkalmazták, később csorbát szenvedett.

Amily nagy értéket kell különben tulajdonítanunk néhány már nyilvánosságra került komplex-pszichológiai munkának, ép oly kevéssé tudunk megbarátkozni ez iskola egynéhány ujabb kiágazódásával, amely mathematikai spekulációkban tévelyeg. Ezekhez tartozik *J. B. Lang*nak ez a munkája is. Ha az olvasót a könyv tartalmáról tájékoztatni akarjuk, elég messzire kell kitérnünk. *Jung* tudvalevőleg az ő asszociációs vizsgálatainál száz megfelelően variált szót alkalmaz, amikre a kisérleti személynek lehető gyorsan a legközvetlenebb ötlettel kell reagálnia. A kisérletet végző azután — a tartalmi és formai jellemzőkön kívül — a reakciók időbeli viszonyait is regisztrálja. A reakciós idők — kifejezve a másodperc törtrészei által — összeadatnak, az összeg elosztatik a reakciók számával, az igy nyert hányados adja a reakciók *számtani középarányosát*. Másrészt ha a reakciós idők a legkisebbtől felfelé a legnagyobbig, sorban feliratnak, ennek a sornak a középső tagja lesz a reakciós idők *valószinüségi középarányosa*. Idáig az eljárás a statisztikában általánosan érvényes szabályok értelmében teljesen megokolt, a segítségével valóban meg lehet állapítani a vizsgált személy bizonyos patológiás és karakterisztikus sajátosságait. *Jung* azonban nem elégedett meg ezzel, hanem tovább játszott a számokkal. Kiszámította a számtani és a valószínüségi közép közötti differenciát és (elég gyenge megokolás alapján) azt állította, hogy ebből a számból következtetni lehet a kisérleti személy érzéseinek intenzitására; el is nevezte ezt a számot „*érzési koefficiensnek*." *Biswanger*nek a közlése egy olyan esetről, ahol ez az „érzési koefficiens" negativ mennyiséget mutatott, az experimentátort egy kissé zavarba hozta. *J. B. Lang*nak erre eszébe jutott, hogy a reakciós idők számtani és valószinüségi közepének az osztalékát (tehát nem a differenciáját) vegye figyelembe, vagyis a számtani közepet *elossza* a valószinüségi középpel. Ez a szám (amit *Lang* érzési osztaléknak nevez) *nem lehet negativ mennyiség többé.* Anélkül, hogy matematikus volnék, azt állítom, hogy a számkezelésnek ilyen önkényes megváltoztatása csak azért, hogy az ember a zavarból meneküljön, megengedhetetlen; de ebből az is kitűnik, mily ingatag talajon állnak az ehhez a művelethez kap-

csolódó pszichológiai meggondolások és hogy ez az egész az exaktságnak csak a látszatával bír. *Lang* azután azt állítja, — és egy csomó kórtörténettel igyekszik igazolni —, hogy az a kvóciens adja talán „a kisérleti személy és az experimentátor közötti ellenállás nagyságának a mértékét."

A közölt matematikai meggondolásoktól eltekintve, ezek a kórtörténetek is oly hiányosak és felületesek, hogy a tétel valószinüségben általuk se nyer. A görbék különben, amelyek az egyes eseteket illusztrálják, már azért is hamis és megtévesztő benyomást tesznek, mert egyazon görbének az abscissa-tengelyén ugyanaz a hosszuság majd heteket, majd meg hónapokat ábrázol. *Lang* aritmetikájánál még elképesztőbben hat a biologizáló „exaktsága." Képzeljék: a szerző ezután a matematikai kitérés után hirtelen saltomortalét csinál és felteszi azt a kérdést, vajjon a pszichoterápiai kúra előrehaladása nem tükröződik-e vissza a vér viscositásának a megváltozásában. Erre a kérdésre azonnal igennel válaszol és azt állítja, hogy a vér viscositásának a normálison aluli nagysága az orvossal szemben való ellenállás megszünése után közeledik a normális értékhez. A vizsgálat eredményeinek grafikus ábrázolása azután (amely szintén a már említett hiányokban szenved), minden megvizsgált esetben két ellentétes iránvu görbét mutat: a kezelés sikeres meneténél az ellenállási kvóciensek görbéje sülyed, mig a vérviscositásé emelkedik; a kúra sikertelensége esetén fordítva viselkednek.

Eltekintve attól, hogy az orvosra való indulatáttétel nem mindig jelenti az állapot javulását, — mint ezt a szerző gondolni látszik, ha nem is hangsulyozza kifejezetten —, ezt az egymásra vonatkoztatását két olyan össze nem mérhető dolognak, mint amilyen a vérviscositás és a lelki ellenállás, már eleve vissza kell utasítanunk. Senki sem vitathatja el azt a tényt, hogy a vér fizikális-kémiai (toxikus) változásai a pszichére, a pszichikus folyamatok viszont a vérre hatással lehetnek. *Freud* követői ezt nem tagadják, hiszen maguk is hasonló elméleti alapon állnak. De mig *Freud* joggal arra törekszik, hogy a lelki folyamatokat — *amig csak lehetséges* — lelki okokra vezesse vissza s a pszichikus történésnek csak az alapelemeit engedi fiziológiai folyamatokra visszavezetni, addig *Lang* azt a hibát követi el, hogy komplikált, többszörösen összetett lelki képződményeket egyszerüen a testnedvek durva elváltozásaival hozza kapcsolatba. Hogy a szerző munkájának ezzel a felfogásával szemben nem vagyok igazságtalan, bizonyítja a munkája végén felhozott az a tétel, amely szerint a „predicativ"

beállítottságának az elváltozásai is (ami a *Jung*-féle terminológia szerint az önmagára vonatkoztatásra való hajlamot jelenti), visszatükröződik a vér viscositásának a magasságában! Egy oly komplikált lelki tényt, mint amilyen a kóros hiuság, egyszerüen összefüggésbe hozni a vérnek valamely fizikális tulajdonságával, annyi, mint visszatérni a primitiv humoral-patológiához és visszaesni a pszichológiának abba az állapotába, amikor az emberi jellemféleségek alapját a vérben, epében, nyálkában és ezeknek kevertségi állapotában látták.

A mondottak után már nem meglepő felületességgel szövi a szerző tovább az ő fantáziáit. Egyrészt elég okot lát ezekben a vizsgálatokban annak a feltevésére, hogy bizonyos neuropszichózisok hozzáférhetők lehetnek egy diétás — méregellenes — terápia számára, másrészt úgy találja, hogy az ő megfigyelései megerősítik *Jung*-nak 1906 és 1908-ban közrebocsátott toxikus teóriáját a dementiáról. De közben elfelejtkezik összhangba jutni *Jung*nak a dementiáról való ujabb, libidó-teóriájával, amely egészen más, tisztán energetikus és filogenetikus feltevéseken nyugszik. Pedig, ugy látszik, nem idegenek előtte a legmodernebb zürichi felfogások sem, amint ez kiderül egy helyen, ahol egy nőpáciense életében a férfi az *„életakarás szimbolumát"* jelentette.

Mindezek szerint ez a munka intő példaként állhat előttünk; megmutatja, hogy nemcsak a filozófikus, hanem az exaktság álhitében ringatózó matematikai es fiziológikus spekuláció is tévútra vezetheti a pszichológiát. J. B. *Langnak* második munkája: *„Hipotézis az üldöztetési téveszme pszichológiai jelentőségéről"* igen fáradságos asszociációs-statisztikus uton jut el egy hipotézishez, amelynek lényegesebb pontjait már megállapította ő előtte *Freud*, persze ő megfigyelések és meggondolások alapján. Az üldözők, mint *Lang* mondja (és amint *Freud* már régen megállapította), csak „a családi tipus tárgyiasulásai". Mig azonban *Freud* szerint az üldözők többnyire a pácienssel egyenlő nemű tekintélyes személyeket képviselik, addig *Lang* szerint az üldözőül választott személynek semmi köze sincs a nemhez, amelyhez ő tartozik. Az üldöztetési téveszme végső elemzésben magának az egyénnek egy része ellen irányul. (Lásd *Freud*nak a „paranoiá"-ról szóló és a „Bevezetés a narciszmusba" cimű munkáját) Az egyéniségnek ez a része *Lang* szerint nem más, mint a „családi tipushoz való igen erős kapcsolódás" (*Freud* azt így mondaná: a családi téren érvényesülő erotikus infantilizmus). Az üldöztetési téveszme gyógyulási kisérlet (ez szó szerint *Freud* után), amely azért nem sikerül, mert a

szubjektiv fok helyett még az objektiv (projekciós) fejlődési fokra terelődik. — Úgy találom, hogy ez a pótlás, amely hipotézis akar lenni, nem más, mint a megismétlése (de semmiesetre sem a magyarázata) annak az ismert ténynek, hogy a paranoiás egyes érzéseket a sajátjaként nem tud elviselni, hanem azok tárgyasítására kényszerül.

Mint ahogy az előbb említett dolgozatban a férfi egy nőpáciensnél „az életakarás szimbóluma“ volt, úgy a paranoiás számára *Lang* szerint az apa „a valósághoz való alkalmazkodás követelményének“ a szimbóluma. Itt mégis meg kell kérdeznünk, vajjon az uj iskola felfogása szerint az apa és az ő hasonlóképen apai helyettesítői (a tanitók, elöljárók stb.) egyuttal nem realitások-e? Avagy talán mindannyian csak egy plátói ideának, a realitáshoz való alkalmazkodásnak testnélküli, szimbólikus képviselői? Ha a szerző így gondolja, akkor mi könnyü szívvel viseljük el az ő kissé udvariatlan szemrehányását, amely szerint a mi neurózis- és álommagyarázásaink megrekednek az infantilis tárgyszeretet fejlődési fokán, vagyis hogy nem vagyunk hajlandók arra, hogy az egész realitást autoszimbólumokban oldjuk fel.

Prof. J. *Vodoz* (Zürich) Napoleonnak: „Le masque-prophète“ cimű novelláját beszéli meg, amelyben az akkor 19 éves Napoleon már elárulja a későbbi hódító markáns jellemvonásait. Az előadott tények elég érdekesek ahhoz, hogy a bizonyitás nem nagy valószinüségéről a figyelmet eltereljék. *Vodoz* azt állítja, hogy ennek az irásműnek az alkotása (Napoleon uralomravágyó anyjának reávaló nagy hatása ellenére, melyet maga *Vodoz* is hangsulyoz) nem annyira az infantilis tapasztalások által determinálódott, hanem inkább a belső (örökölt) vágyakozásnak sikerült megformulázása lehetett az. *Freud*nak az a követelése tehát, hogy az örökölt és tapasztalt dolgokat ne alternativaként, hanem együttható erőkként tekintsük, úgylátszik még mindig nem talál meghallgatásra. Az uj iskola misztikus hajlamainak inkább megfelel, hogy az infantilis momentumot, amely a vizsgálat számára hozzáférhetőbb, elhanyagolják, a távolabbi és homályosabb filogén okot pedig előtérbe állítsák és lelki determinálás helyett mindenütt prospektiv tendenciákat és funkciókat keressenek. Az ifjú Napoleon analizise — ahogy azt *Jekels* megpróbálta (Imago III. évf.) — vagy legalább a szóbanforgó tanulmány szerzőjének analizise felszinre hozhatna valamit az alapul szolgáló analitikus determináltságból.

Dr. Hans *Schmied* baseli orvos százoldalas tanulmányt ir „*A gyujtogatók pszichológiájáról*“, amelynek tartalma dr. *Pfister*

kritikájában („A gyujtogatás mint szublimálási kisérlet“ Int. Zeitschrift für ärztliche Psych. III. 3.) eléggé jellemezve van, úgy hogy az olvasót ahhoz utalhatjuk. *Schmied* az új zürichi irány legmerevebb és legharciasabb követői közül való, fejtegetéseit az objektivitás teljes hiánya jellemzi.

A sorozatban az utolsó munka dr. C. *Schneiter* közleménye: *„Archaikus elemek egy paranoiás téveszméiben“.* — Az individuálpszichológia és a néppszichológia némely termékének összehasonlítását *Freud*nak és *Abraham*nak köszönhetjük eredetileg. De csak *Honegger*nek és *Jung*nak meglepő eredményei, akik a demenciások és paranoiások produkcióiban a legmesszebbmenő analógiát tudták kimutatni a mitoszokban és mesékben megőrzött archaisztikus képzettartalmakkal és gondolkodási formákkal, csak ezek képesítettek bennünket arra, hogy a lelki onto- és filogéniának a részletekig követhető parallelizmusát megdönthetetlen tényként fogadjuk el. *Honegger, Jung, Nelken, Itten* és *Spielrein* érdemes munkáihoz *Schneiter* műve méltóan csatlakozik, bár ujat nem, csak megerősítéseket ad. Sajnos, a közlemény olvasását és a tartalmának méltatását megnehezíti az, hogy a szerző nem elégszik meg a tények konstatálásával, hanem minden egyes megállapítását *Jung* libido-szimbólikájának Prokrustes-ágyába igyekszik beléerőszakolni.

XXXI.

A lélektani tipusokról. (Jung*)

Dr. *Jung* a hisztériát, mint *áttételes neurózist* elvileg meg-akarja különböztetni a paraphreniától, mint *introverziós pszichózis-tól* és azt hiszi, hogy a realitástól való elfordulás csak a demenciát jellemzi, a hisztériát nem. Ezzel a felfogással már más alkalommal szembeszálltunk és kifejeztük azt a véleményünket, hogy a hisztériások tulságos érdeklődésfecsérlése is eltolásnak, a realitástól való menekülésnek köszönheti a keletkezését és a kellemetlen valóság fántáziás pótlásaként fogható fel. Ez az elvi ellentét azonban nem akadályoz bennünket abban, hogy elismerjük annak a (tulajdonképen *Freud* és *Abraham* által felállitott, viszont *Jung*-tól annakidején tagadott) ténynek az igazságát, hogy a hisztériások, akik a libidojukat a külvilág más tárgyaira áttolják, lényegesen kevésbbé magukbaszálltak, mint a paraphrenikusok, kiknek szeretése egészen az „én"-jükbe huzódik vissza, úgy, hogy ők a világ dolgait érzéktelenül nézik. — A hisztéria és paraphrenia tünettanát *Jung* ebben a munkájában jelle nagyszilag igyekszik értékesíteni. Az embereket egyáltalán két csoportba gondolja oszthatni: az *indulatáttevők* (a *Freud* féle *indulatáttétel* helyett Jung az *extraversio* fogalmát szeretné bevezetni) és a *magukbaszállottak* csoportjába. Az indulatáttételi tipusokhoz számítja *Jung* a *pozitivistá*-kat (a „tough-minded"-eket, — ahogy *James* nyomán nevezi őket), akik „a materiális dolgokat objektiv realitásoknak hiszik", csak az empiriára támaszkodnak, „a tüneményeknek örökké változó felületén lebegnek", szenzualisztikusok, pesszimisztikusok, materialisztikusok és vallástalanok, a rendszerképzésig eljutni nem képesek. Az *introverziós*okhoz számítja *Jung* az ideológusokat (*James* szerint tender-minded), akik csak „a befelé-élés, a szellemi dolgok" iránt

*) *Dr. C. G. Jung* Contribution à l'étude des types psychologiques. Communication présentée au Congrès Psychoanalytique de Munich, 1913 (Archives de Psychologie, T. XIII. Nr. 52. Déc. 1913.)

érdeklődnek, racionalisztikusok, mindent szisztematizálni akarnak, hajlanak az abstrakcióhoz, idealizáláshoz, vallásossághoz. Az áttevő tipushoz tartozik továbbá *Jung* szerint a romantikus, a naiv, a „dionysosi szellem", a felületes, de tág szellemi látókörü ember; az introverziósokhoz: a klasszikusok, az abstraktok, a szentimentálisok, az „apollói" szellemek és a mélyen, de szűk határok között gondolkodók. — Ez az osztályozás bizonyára sok érdekeset mond; csak a cikk utolsó szakasza hargzik aggasztóan, amelyben *Jung* az ő — mint a bevezetésben kifejtettük: helytelen — felosztását magára a pszichológiára is ki akarja terjeszteni. Itt u. i. *Freud* pszichoanalizisét mint tisztán „visszanéző", pluralisztikus (?), kauzális és szenzualisztikus gondolkodási módot, szembeállítja *Adler*nek alapjában intellektualisztikus és finalisztikus elméletével (és előbbit áttételes, utóbbit introverziós pszichológiának tartja). „A jövő nehéz feladata — *Jung* szerint —, hogy olyan pszichológiát teremtsen, amely a mentalitás két tipusával egyenlő mértékben számol".

Azt hisszük, hogy *Jung* abban a törekvésében, hogy osztályozásának minél tágabbkörü érvényt szerezzen, tulságosan komplikált, pszichologizáló magyarázatra ragadtatta magát. A dolgok sokkal egyszerübbek. *Freud* munkái a tudattalan pszichológiáján épülnek fel és tulnyomóan ezzel, a lelki életnek az ösztönélethez közelebb álló, eddig ismeretlen oldalával foglalkoznak. *Freud* ezt nem azért teszi, mert ő a „tough-minded"-ek közül való, hanem mert ezt a munkát előtte és helyette senki se végezte el. És — művei után itélve — *Adler*nek se kell feltétlenűl épen finomlátásu gondolkodónak lenni; ő csak egy darab tudatpszichológiát — a pszichoanalitikus tudásának alkalmazása és ahol lehet leplezése mellett — ujra és részben célszerüen dolgozott fel. *Freud* nagyon jól tudja, hogy a tudat pszichológiája (összes logikus, ethikai és esztétikai kategóriáival együtt) még megalkotásra vár, de nem akarja elhamarkodni a dolgot, amig a pszichológiai alapja nincs megvetve.

Persze mindkét feladat igen nehéz, — sokkal nehezebb, mint amit *Jung* akar: dolgoztatni a „tough"- és „tender-minded"-et és azután a munkájuk eredményét „összekapcsolni".

XXXII.

Bleuler ujabb kritikája a pszichoanalizisről.*)

Bleuler tanár újabb kritikai referátumában a pszichoanalizis legfontosabb eredményeinek olyan felfogásával lep meg minket, mely e tárgyról való előbbi kritikai nyilatkozataival nem hozható összhangba. Érezhette a szerző ezt maga is, mert a tulajdonképeni megbeszélést ezzel a megjegyzéssel vezeti be: „Az előbbi megbeszélésem (Die Psychoanalyse *Freuds*, Verteidigung und kritische Besprechung. Jahrbuch für psychoanalitische und psychopathologische Forschungen. II. k.**) inkább a pozitivumokat emelte ki. Ez a munka az előbbinek kiegészítését képezi, tehát természetszerűleg inkább kell hangsúlyoznia a negativumokat. Ehhez az eljáráshoz az a körülmény is adott módot, hogy a közbeeső időben azoknak a felfogásoknak, amiket én lehetségeseknek, de be nem bizonyítottaknak láttam, egyike sem alapoztatott meg jobban, de hangsúlyoznom kell azt is, hogy nincs semmi okom arra sem, hogy az akkor mondottakat a legkevésbbé is módosítsam; a későbbi tapasztalataim ellentmondást nem, csak megerősítéseket adtak; újabb ellenvetéseket másoktól sem hallottam."

Ezek az érvek nézetem szerint nem a szerző „taktikája" mellett, hanem ellene szólnak. Ha u. i. az első, védelmező írásának megjelenése óta semmit se tapasztalt a pszichoanalizis dolgában, ami az ő véleményét e módszerről jó vagy rossz irányban megváltoztathatta volna, akkor logikusan az lett volna a kötelessége, hogy egyszerűen megismételje az előbbi kritikáját. Minthogy azonban ezt nem teszi, hanem a protegáló megbeszélés után most meg elutasítóan lép fel, és minthogy az egyes érveiben sem találunk magya-

*) *Prof. E. Bleuler:* Kritik der Freudschen Theorien. Referat in der Sitzung des deutschen Vereines für Psychiatrie in Breslau, 13. Mai 1913. (Sonderabdruck aus der „Allgemeinen Zeitschrift für Psychiatrie", Bd. 70.)

**) Ebben a terjedelmes kritikában *Bleuler* a legnagyobb lelkesedés hangján ír a pszichoanalizisről.

rázatot az ő eljárására, ennélfogva kénytelenek vagyunk magunk kutatni a magyarázat után.

Ilyen magyarázat volna az, hogy *Bleuler* tanár előbbi védő írását nem meggyőződésből, hanem *abban a reményben* írta, hogy *Freud*nak még be nem bizonyított állításai később jobb megalapozást fognak nyerni. Ilyen eljárást azonban nem tételezhetünk fel épen *Bleuler*ről, aki egyike a leglelkiismeretesebb és legbecsületesebb tudósoknak. Az se lehetett a szándéka, hogy az első tanulmány olvasói előtt a pszichoanalizisről érdemetlenül kedvezően, a másodikéi előtt pedig megokolatlanul lesujtóan nyilatkozzék. Nem marad tehát más hátra, mint feltenni, hogy az „ambivalencia" fogalmának a megalkotója a pszichoanalizissel szemben maga is ambivalensen van beállítva, mintegy két ellenkező meggyőződése van, amiket egy munka helyett két egymás után következő munkában — egy pozitivban és egy negativban — kellett kifejtenie.

A két kritika közötti meglepő és el nem simított ellentmondás természetesen nem riaszthatott vissza attól, hogy a mostan előtérbe helyezett negativumot objektive megvizsgáljuk, sőt azt reméltettük, hogy ezekből a bár egyoldalúan csoportosított feltevésekből sikerülni fog ismereteinket bővíteni. Hogy ebben a reményünkben erősen csalódtunk, ezt részben a referátum szűk terjedelme okozza, ami *Bleulert* arra kényszerítette, hogy mélyreható jelentőségű problémákat egyszerű kategórikus kijelentésekkel intézzen el. „A tudatelőttes fogalmát szükségtelennek tartom." „Hogy a gyermekkor vágyakozásai a hisztéria keletkezésének jelentős ösztönző erejeként szerepelnek, ez még nincs bebizonyítva." „*Ferenczi*nek a felfogása az alkoholizmusról és szexualitásról a tények súlyos ignorálásából származik." *Bleuler* kritikája nyüzsög ilyen és hasonló kijelentésektől.

Nem bocsátkozhatunk itt bele ez írás tartalmának részletes visszaadásába; ez azt jelentené, hogy összefoglaljuk a pszichoanalizis egész eddigi irodalmát; ha *Bleuler* tanár megállapításaival egyenként akarnánk vitatkozni, akkor a mi referátumunk túlnőne magának a munkának a terjedelmén. A részletek iránt érdeklődőket magához az eredeti tanulmányhoz kell utasítanunk, mi csak néhány példa méltatására szorítkozhatunk.

Freud általános pszichológiai felfogásának kritikájában *Bleuler* az ellen a rendszer ellen foglal állást, amely „az ingerület vezetődését az érzékeléstől a tudatossá válásig egy lelki reflex-folyamattal *identifikálja.*" Identifikálásról azonban Freudnál szó nincsen, ő csak *igen messzemenő analógiáról* beszél, amely ezeket a komplikált

folyamatokat közelebb hozza a megértéshez."*) „Minthogy az érzékelés épen olyan tudatos lehet, mint a cselekvés, úgy állna a dolog, hogy a rendszernek úgy az elején, mint a végén tudatos qualitás van, nem pedig a tudat felé való előhaladás." Ez a mondat azt bizonyítja, hogy *Bleuler* Freudnak ideglenes (bár nagyon használható) rendszerét a lelki apparátus felépítéséről alaposan félreértette. Hiszen a tudatoshoz való progressziót *Freud* nem úgy gondolja, hogy az ingerületnek feltétlenül a tudatos cselekvésig kell előrehaladnia; ellenkezőleg, világosan azt mondotta, hogy a tudatos észrevevés a cselekvés gátlását jelenti, míg a cselekvés *kivitelét* (a deliberáció után) ujra egy tudattalanul működő apparátus (a neuromusculáris) végzi. „Ha az álomban a lelki folyamat megfordul (regrediál) — mondja tovább — és a cenzura szűrőjén fennakadva az észrevevésig jut, akkor ismét a rendes irányban kell visszatérnie a tudattalanon és a tudatelőttesen át, tehát áthaladva a szűrőn, amely őt az előbb visszautasította, — ami elég különös jelenség." Csak annak különös, aki nem ismeri a tudattalan pszichológiáját, vagy nem akarja elismerni és ezért nem veszi tekintetbe, hogy a regressziónál a cenzura által visszautasított tartalmak egy a „Lustprinzip"-nek megfelelő elferdítést szenvednek, és már nem az eredeti, hanem elviselhetőbb és az álom nyugalmát kevésbbé zavaró formában jutnak a tudatba.

„A másik (lelki) rendszer (Freud szerint) tapasztalatilag csak akkor tud egy képzetet megszállni, ha az abból kiinduló kinérzetet gátolni tudja. Ez utóbbi mondatról nem tudok magamnak világos fogalmat alkotni." Ebben is a biráló és nem *Freud* a hibás, akinek a fejtegetéseit homályossággal igazán nem lehet vádolni. *Freud*nak ez a mondata egyáltalán nem érthető nehezen; ha nem szakítjuk ki az összefüggéseiből, rögtön világossá kell válnia mindenki előtt. *Freud* nyilván azt érti ezen, hogy az emlékezeti nyomokkal (az E.-rendszerrel) való asszociációs kapcsolatok *gátolják* az olyan indulatkitörés létrejöttét, amelyre egy kellemetlen képzet alkalmat nyujtana, amennyiben olyan lehetőségeket is megjelenítenek, amelyek közt a legkellemetlenebb dolog is elviselhetővé válik. A halál fogalma például, ha annak kényszerűségére, elkerülhetetlenségére és általános érvényességére gondolunk, valamint arra, hogy hiszen a halál előtt még soká és boldogan lehet élni, elviselhetőbbé, tehát realizálhatóvá válik. A gondolkodás vigasztaló fantáziákat nyujt, ezzel enyhíti a

*) NB. Később épen magam próbáltam meg ennek az *identifikálásnak* tényleges keresztülvitelét. L. *Hisztéria* c. kötetemet. F.

szenvedést és elképzelhetővé teszi a kellemetlent. Ily módon a halál gondolatának elfojtása helyébe annak elképzelése és a róla való ítéletalkotás lép.

Freud „másutt szembeállítja a *kéjmechanizmusokat* az *én-ösztönnel*". „Én azonban nem találok rá okot, hogy az „én-ösztönt" szembeállítsuk a kéjmechanizmussal." „Nem hiszem, hogy valami, amit „én"-nek nevezhetünk, visszautasítaná a nemi vágyakat és szorongással felelne rájuk. A szexuális és egyéb vágyak jól megférnek egyazon „én"-ben." *Freud*nak azonban soha sem jutott az eszébe, hogy két olyan különnemű dolgot, mint amilyen egy *ösztön* és egy *mechanizmus*, szembeállítson egymással. Ő mindig csak két ösztönnek, a nemi és az egoisztikus ösztönnek a konfliktusáró beszél. E két ösztön mindegyike fejlődésen esik át a primitiv kéjfázistól a valóság stádiumáig.

*Bleuler*nek a tévedése (amibe Jung is beleesett) abban áll itt, hogy ő azt hiszi, hogy *Freud* mindenfajta örömet (pl. az egoisztikusat is) szexuálisnak tart (holott *Freud* ez ellen a felfogás ellen mindig nyomatékosan felszólalt). E megkülönböztetés figyelembe nem vétele vezette *Bleuler*t az „autizmus" fogalmának a felállításához, amely a két ösztönnyilvánulás közötti nehezen megvont határt ujra eltörli és ez által csak zavart okoz.

Téves *Bleuler*nek az a véleménye is, hogy *Freud* szerint a tudattalan gondolkodásban *csak* a kéj-principium, a tudatosban csak a valóság-principium uralkodik. *Freud* épen olyan jól tudja, mint a kritikusai, hogy „azok az eltérések, amelyeket *Freud* a tudattalannak és ezzel együtt az álomgondolkodásnak is tulajdonít, a tudatos, fantasztikus gondolkodásban is" megtalálhatók. Tudomása van a realitáshoz alkalmazkodó olyan lelki folyamatokról is, amelyek a tudattalan egy rétegében (t. i. a tudatelőttesben) folynak le. *Freud* csak azt mondja, hogy a tudattalanban a kéj-principiumé, a tudatosban a valóság-principiumé a vezető hatalom, de létrejöhetnek a két mechanizmus keverődési és kompromisszumos képződményei. *Freud* azonban ezektől a tipikus esetektől nem hagyta magát félrevezettetni és nem mondott le miattuk a tipusok éles elkülönítéséről, amint azt — sajnos — *Bleuler* teszi az autizmus fogalmának a meghatározásában.

„A cenzura, amely állítólag a tudatelőttes és a tudatos között fekszik, az én véleményem szerint az affektivitás általános működésétől határoztatik meg." *Freud* se fogta fel a dolgot másképp; a cenzura szerinte nem egy megfogható valami, hanem csak két lelki rendszer közötti dinamizmus kifejeződése. Persze a *Freud* felvétele a két

rétegről (munkamódról), amelyek között a konfliktus lejátszódik, sokkal kifejezőbb, mint *Bleuler* tág fogalma, az „affektivitás".

*Bleuler*nek a gondolatmenetéből — amely pedig mindig az indulatfolyamatok elsőbbségét hangsúlyozza — még mindig a régi tudat-pszichológia beszél, amikor azt mondja, hogy *Freud*nek azt a felfogását, hogy a tudat „a lelki kvalitásokat érzékelő szerv", ismeretelméleti okokból vissza kell utasítania. Még mindig túlbecsülése a tudatkvalitásnak, ha valaki nem tudja magát rászánni arra, hogy a tudatot a testi és lelki szervezet egyszerű géprészének fogja fel, hanem valami sajátos, megmagyarázhatatlan és misztikus szerepet akar neki tulajdonítani. A pszichológia különben azt a *Bleuler*től felesleges módon ismét felhozott metafizikai kérdést, vajjon a tudattalan emlékképek fizikaiak-e vagy lelkiek, mint megfejthetetlent elutasítani kénytelen, bár jogot formál annak a megkisérlésére, hogy ezeket a fizikai oldalról megközelíthetetlen folyamatokat a *saját* segédeszközeivel igyekezzék megmagyarázni.

Az az állítás, hogy az emlékképek csak akkor lelki természetűek, „ha ekforáltatnak", és hogy egy *inaktiv tudattalannak* a felvétele elképzelhetetlen, senkit nem fog meggyőzni, aki a biológiában megismerkedett a diszpozició fogalmával; diszpoziciós mechanizmusokról egész jól elképzelhető, hogy azok időnkint vagy tartósan működésen kivül helyeztetnek. *Bleuler*nek idevonatkozó megjegyzései különben egészen zavarosakká lesznek a *Semon*-féle „mneme" terminológia (helyesebben: frazeológia) belevegyítése által.

A „*mindennapi élet pszichopathológiájá*"-hoz a szerző azt a felesleges, mert senkitől kétségbe nem vont korrekturát fűzi, hogy nem az összes „véletlenek" magyarázhatók lélektanilag. A *vicc-teóriát* nem fogadja el egészen, mert a részleteibe nem tudja magát beleélni.

Freud szexuál-teóriájának a kritikájában *Bleuler* mindenekelőtt a gyermekkori amnéziának a geneziséről szóló nézetet támadja; azt mondja, hogy az első életévek emlékeit nem az inkompatibilis szexuális benyomások „rántják magukkal" az elfojtásba (mint *Freud* mondja), hanem csak azért tünnek el a tudatból, mert a felnőttek „pszichizmái" nincsenek rokonságban (!) az első gyermekkoréival. Ezzel természetesen lemond a kritikus azokról az előnyökről, amelyeket *Freud*nak ez a magyarázata a fedőemlékeknek és a felnőttek perverzitásainak megértéséhez szolgáltat; minthogy pedig a gyermekkori dolgok elfojtását nem tudja elfogadni, ezeknek az álomban és viccben való felbukkanása is ujra csak olyan megmagyarázhatatlan bizarrsággá lesz, mint amilyen az a *Freud* magyarázata előtt volt.

Soha sem állította *Freud*, hogy „nincsenek olyan kulturtörekvések, amelyeknek gyökere ne eredne a szexualitásban", ellenkezőleg, ő minden haladás okát a külső szükségben, tehát az egoisztikus *és* libidinózus érdekek megzavartatásában látja, amikor is az elfojtott libidó a szociális törekvések szolgálatába állítva, *szublimálódhatik;* természetesen *Freud* a társadalom főmozgatóját az egoisztikus érdekekben látja. A szublimálódási folyamat ellen *Bleuler* szerint az szól, hogy vannak perverz emberek, „akik mindamellett élénk részt vesznek a kulturtörekvésekben"; ugyanily jogon azt is lehetne állítani, hogy lehetetlen, hogy egy gőzgép, amelyből némi gőz elillan, egyszersmind munkát is végezzen.

A legelszomorítóbban hat a pszichoanalitikusra *Bleuler* véleménye az álom pszichológiájáról. *Freud* elméleteit itt „megokolatlanoknak és valószínűtleneknek" tartja. „Mindeddig hijján vagyunk minden indoknak, amely azon feltevés mellett szólna, hogy az álom fontos működést fejt ki." „Ha pedig az álomnak nincs célja, valamely tudatos vagy tudattalan szándéka, akkor az ábrázolás is elveszti a fontosságát." „Az álom mit se mutat a tudattalan pszichológiájából, hanem csak az alvási agyműködést mutatja" stb.

Ami ezekben az állításokban helyes, az magától *Freud*tól származik; *ő* volt az, aki az álom karakterét az alvási állapotból vezette le, *ő* volt az, aki úgy találta, hogy az álom egyedüli rendeltetése az alvás nyugalmának külső és belső zavarok ellen való biztosításában áll. *Bleuler* tanár azonban jól tudja, hogy *Freud* egyedül az „álomgondolkodás"-ból sohase vezette volna le a tudattalan gondolkodási folyamatokat, ha *az élces és neurótikus gondolkodásnak, az elmebetegek tévgondolatának, a művészi és fantáziás gondolkodásnak, a gyermek és vadember gondolkodásának* hasonló törvényszerűségei nem ötlöttek volna minduntalan a szemébe. Ám az álom volt az, ami a legkifejezőbben mutatta neki azt, ami számos más lelki képződményből is kiviláglik: a tudattalan pszichológiáját. Az ehhez összehordott tudást egyszerűen elintézni az „álomgondolkodás" jelszavával, annyi, mint a pszichoanalizissel való teljes szakítás. Kisebb részletdolgokban való jóakaró vállveregetései minket tévedésbe nem ejtenek s a többiért nem kárpótolnak: *ennyi* elismerést a pszichoanalizistől az ellenesei sem tagadtak meg soha.

Miután *Bleuler*t meghallgattuk a pszichoanalizis általános pszichológiai jelentőségét illetőleg, nem kell soká időznünk pszichológiai alkalmazhatóságáról szóló véleményénél. Csak azt a feltűnő dolgot kell kiemelnünk, hogy míg a *Freud* hisztéria-elmélete mellett szóló bizonyítékokat, amik pedig számtalan tényleges pszichológiai tapasz-

talatból származnak, aranymérlegen méri, hogy végül könnyűnek találja őket, addig a schizophreniát (amelynél eddig *biztosan* csak lelki zavarokat lehet kimutatni), ő a pszichogeneitástól való merev elpártolással „anatómiai *vagy* kémiai rendellenesség"-nek, „agymérgezésnek *vagy* agyi elváltozás"-nak fogja fel. Az a nagy bizonytalanság, amit ezzel az alternativával elárul, *Freud* kritikusát a pszichológiai elméletek és bizonyítékaikat illetőleg elnézőbbé kellett volna hangolnia. Tudjuk különben, hogy *Freud* neurózistanában biológiai és pszichológiai magyarázatok nem hogy kizárnák, de sőt kiegészítik egymást.

Elgondolható, hogy *Bleuler* tanár minden jóakarata ellenére *Freud* alaptételeinek a helyességéről csak azért nem tudott meggyőződést szerezni, mert „ő, mint pszichiáter, keveset foglalkozik neurózisok analizisével; hiszen ő maga mondja a kritikájának egy helyén, hogy „a kényszerneurózisok felől kevés egyéni tapasztalata van". Pedig éppen a neurózis-pszichológia az, aminek tanulmányozásával meggyőződést szerezhetünk *Freud* felfogásainak a helyességéről. Azt a reményt táplálhatjuk tehát, hogy több tapasztalat *Bleulert* is teljesen meg fogja győzni ezen a téren, mint ahogy az análerotikának egynéhány jellemvonással való összefüggését már kezdi hinni, miután „három esetben" megfigyelte".

Hogy mi ebben az ismertetésünkben a negativ elemeket emeltük ki, az jól megfelel a *Bleuler* kritikájában megjelölt negativ iránynak. Ezzel megvédjük *Bleuler* tanárt az ellen a sérelem ellen, amely az ő schizophrenia-elméletét érte akkor, mikor azt a kritika (az ő saját kifejezése szerint) „túlságosan *Freud*-izűnek találta".

XXXIII.

Bevezető a pszichoanalizisbe — pszichológusok számára. (Maeder.*)

Maeder rendkívül ügyes és világos bevezetést nyújt a pszichoanalizis problémáiba, különös tekintettel az általános pszichológiában értékesíthető analitikus ismeretekre. Arra törekszik, hogy hidat verjen az analizis és a *Freud* előtti (különösen a francia) pszichológia között. Megmutatja nekünk analitikusoknak, mily sokat köszönhetünk mi pl. *Janet* tanitásának az *én* disszociájáról, (amit különben maga *Freud* mindig elismert), másrészt érdeklődést akar kelteni a franciákban a pszichoanalizis uj és meglepő szempontjai iránt. Az az ismételten hangsulyozandó világosság és a rendkivüli tapintat, amellyel a legkényesebb problémákat is hozzá igyekszik alkalmazni fejtegetésében az analizistől idegen gondolkodáshoz, azt a reményt kelti bennünk, hogy *Maeder* fáradozását siker fogja koronázni és közeledés fog létrejönni a két egymástól csak mesterségesen elváasztott pszichológiai iskola között.

Maeder különben nem szorítkozik csupán a *Freud*-féle tanok összefoglalására: önálló kisérletet is tesz, uj felfogást nyujt az álom funkciójáról. Ő az álmot a *játékosság*nak az infantilis perioduson tul való folytatásaként fogja fel és ezt a felfogást „théorie ludique des rêves“-nek nevezi.**)

---

*) *Dr. A. Maeder* (Zürich): *Sur le mouvement psychoanalytique*. Un point de vue nouveau en psychologie. L'Année Psychologique. (Tome XVIII pag. 319—414.)

**) Ez az elmélet később alkalmul szolgált *Maeder*nek arra, hogy a pszichoanalizishez félig-meddig hűtlenné legyen.

XXXIV.

Az Adler-féle irányzat kritikája.*)

A tudattalannak figyelmen kivül hagyása és a szexualitás alábecsülése az *Adler*-féle pszichológiai iskolát a pszichoanalitikus érdeklődés körén kívül helyezte. Mindamellett ennek a terjedelmes (400 oldalas) könyvnek fáradságos elolvasása számunkra is nyujt tanulságot; nyomon követhetjük u. i. rajta, miként lesz egy empírikus tudományos munkairányból és módszerből bűvészi gyorsasággal egy erősen filozófikus szinezetü dogma-rendszer.

Az előszóban dr. *Furtmüller* „az eddigi pszichológia" és az *Adler*-féle felfogás közötti különbséget ugy jellemzi, hogy az előbbi „főleg azokkal a lelki eseményekkel foglalkozott, amelyek az egyéniség perifériáján fekszenek és csak félős vonakodóan próbálkozott a centrum felé közeledni, mig *Adler*nél methódikus alapelvvé lett az, hogy először az egyéniség magvát kell hatalmunkba ejteni és csak azután lehet a perifériás megnyilvánulásokat megérteni és helyesen megitélni." Már ebből a mondatból is látható, hogy az uj irány egyszerüen feladja a lelki apparátusnak a tapasztalatból nehezen leszűrt topikus felosztását s helyébe a „centrum"-nak és „perifériá"-nak, bizonyára az anatómiából kölcsönzött fogalmát vezeti be. Hogy mit értsünk az „egyéniség magva" alatt, azt nem mondja meg, de valami olyasfélét kell jelentenie, amit a pedagógus, aki mindig „a tanítványainak élő egyéniségével áll szemben," ért ezen. Ha ez az előszó az „individuális pszichológiának" az alapelveit helyesen adja vissza, — amiben nincs okunk kételkedni, — akkor ez egy tisztán intuitiv, a pszichológiai analizis számára hozzáférhetetlen elemet tartalmaz; ezzel azután az uj irány kivül helyezi magát a tisztán pszichológiai törekvéseken és filozófiává bélyegzi magát. A filozófiai rendszerek azonban nem

* *Heilen und Bilden* A „Verein für Individualpsychologie" orvosi és paedagógiai munkái. Kiadta dr. Alfred *Adler* és dr. Karl *Furtmüller.*

egyebek, mint annak a türelmetlenségnek a kifejezői, hogy valóban létező bizonytalanságokat nem vagyunk képesek elviselni; a rendszer-alkotás a kételyek legyőzésének a kényszere; egy varázsütésre nyugalmat szerez a filozófusnak és felmenti azon kötelesség alól, hogy félős, vonakodó próbálgatásokkal kelljen kisérleteznie. Akármilyen boldog a filozófus lélekállapota, mi nem irigyeljük érte, hanem a belső harmóniáról egyelőre lemondva, megelégszünk azokkal a valóságos értékekkel, amiket a pszichoanalizis nyujt nekünk.

A kötet tizennégy tanulmánya Alfred *Adler* tollából származik. Nagyrészüket már más helyütt is közölte; a mostani összeállításban tanító képét adják az „individuálpszichológia" keletkezésének.

Az uj tan kiindulási pontját *Adler*nek a „szervi „alacsonyabbrendüségről" szóló biológiailag jelentős munkája alkotta. Ez még a szerző pszichoanalitikus idejéből való és akkor többünkben azt a reményt ébresztette, hogy az éleseszü szerzőnek sikerülni fog megtalálni *Freud* pszichoanalitikus megismeréseinek biológiai párhuzamait. Az „alacsonyabbrendüség" szónak többértelmüsége azután lehetővé tette a szerzőnek azt, hogy az „érték" egészen antropocentrikus fogalmát becsempéssze a természettudományos nézőpontok közé. Néhány (*Freud* értelmében nem végiganalizált) eset egyoldalu hangsúlyozásával, amelyekben — *Adler* véleménye szerint — a neurótikus szimptómák „szervi alacsonyabbrendüséget" kompenzálnak, továbbá támaszkodva normális és geniális egyéneken tett hasonló megfigyelésekre*), eljutott magának a pszichének „szerv-elégtelenségi teóriájához," amely szerint a pszichének az a működése, hogy azon szervek működését kompenzálja, amelyeknek „fölébe van építve." E közben *Adler*nél elkallódik egy másik és pedig jelentős pszichoanalitikus disztinkció: az önzési és szexuális vágyakozások közötti. Az utóbbiról szó sincs többé, a psziche tisztán hasznossági szervvé lett.

Adler szerint a primitiv szervműködés (ösztön) különösen az alacsonyabbrendü szerveknél kapcsolódik kéjjel. Ebből azt kell következtetnünk, hogy *Adler* a genitaliákat, amelyek funkciója mindig kéjjel kapcsolt, alacsonyrendü szerveknek tartja. *Adler* valamely ösztönműködés különös *erősségét* is alacsonyrendüségnek nevezi (többértéküség helyett). Azt állítja, hogy a lelki alacsonyrendüség mindig valamely tényleg fennálló szervi alacsonyrendüségen (egy szerv

*) Az előitéletnélküli statisztika bizonyára megállapitaná, hogy sokkal több jógégéjü szónok, jónevü festő és jóhallásu muzsikus van, mint a geniális emberek szerveinek alacsonyrendüségéről szóló teória gondolja.

fejlődési gátlásán) alapul, de bizonyítani nem tudja ezt. E két fogalom feltétlen azonosítása tehát, amely *Adler* teóriájának igen inyére van, megokolatlan.

*Adler*nek csak konzekvenciáját bizonyitja, amikor azután az önérvényesitő ösztönnek, az *aggressziós-ösztönnek* túl nagy fontosságot tulajdonit. Végül odáig jut, hogy mondhatni *minden* ösztönt az agressziós ösztön fogalma alá rendel, csak azért, mert minden ösztönnek van mozgató komponense. Az agressziós ösztön gátlásából származik azután a neurózis és a genialitás. A szerzőnek a pszichoanalizistől való eltávolodása még erősebb lesz itt azáltal, hogy elejti a szervi erotizmusok feltételezését és visszatér a a szexualitás és genitalitás azonosításának régi felfogásához. A szexuális szervi funkcióknak egyéb szervi funkciókkal való kapcsolódását csak mint utólagos lehetőséget ismeri el (így a szadizmusnál a szexualitás kapcsolódását az aggressziós ösztönhöz).

El kell ismerni, hogy *Adler* pszichológiai tudásunknak egy hézagát igyekezett kitölteni akkor, amikor az agressziós ösztönről szóló fejezetben az én-pszichológiának olyan részét dolgozta fel, amivel akkor a pszichoanalizis még nem foglalkozhatott. De hogy ezek az ő állításai igazak-e és mennyiben azok, azt a pszichoanalizis csak akkor tudja majd eldönteni, amikor a narcisztikus neurózisok (az én-betegségek) tanulmányozása révén meg tudja majd vetni a valóságos alapját az én-pszichológiának.

Olyan szinezete van tehát a dolognak, mintha *Adler* a szexualitást mint valami mellékeset akarná elintézni. Meglepően csak az hat, hogy később a nemiség óriási hatalomhoz jut az ő pszichológiájában; az ember csaknem minden célkitűzése szerinte a *lelki hermafroditizmus* elől való menekülés kifejezése.

Ez pedig nem jelent kevebbet, mint hogy minden lelki dologban, minden pszichikai fejlődésnél és elkorcsosulásnál, a betegségben és álomban alaptényezőként hat közre a szexualitás. Emellett az előbbi alapelveit (szerv-elégtelenség, agressziós ösztön) sem adja fel, hanem az uj tannal — igen erőszakolt — kapcsolatba hozza őket.

Hogy a zavart, ha lehet még tetézze, végül bevezeti az „individuál-pszichológiába" a „finalitás" szempontját és a *Waihinger*-féle „Als-ob"-filozófiát, utóbbit kifejezetten azzal a szándékkal, hogy a pszichoanalizistől betegeknél és egészségeseknél felfedezett szexuális érzéseknek és akarásoknak irraelitását, csak „Als-ob"-existzenciáját kimutassa. Ilymódon felfegyverkezve, *Adler* támadást

intéz — *Freud*nak az infantilis szexualitásról szóló elméletét kritizálva, — különösen az incesztus-motivum ellen, majd a neurótikusoknak a pszichoanalizistől felderített mértéktelen szexualitása ellen és kideriti ezekről, hogy egyszerü biztosító tendenciák, megegyezések, a felkorbácsolt férfiu protestálás „Als-ob"-képződményei ezek, amely protestálás mindig (vélt vagy valóságos?) elégtelenségből ered. „A neurótikusnak és a kulturembernek szexuális ingereit lehetetlen valódiaknak elfogadnunk" — mondja befejezésül.

Mint látjuk: *Adler* biológusnak indult el és mint filozófus tért vissza, aki a szerves világban kivétel nélkül uralkodó szexualitást a „kulturembernél" nem akarja valódinak elismerni (mintha ez valami egészen más, állat-fölötti lény volna).

Még egyszer hangsulyoznunk kell, hogy *Adler*-nak egészében téves munkáiban egész tömege van szétszórva a helyes megjegyzéseknek, a szellemes biológiai és jellemrajzi gondolatoknak, amelyeknek értékét a pszichoanalizis sohase vonta kétségbe. *Adler*-nek dialektikus „ügyvéd-stilusa" mindenesetre súlyos munkát ad az olvasónak és rendkívül megnehezíti a gondolatai megértését.

Adler törekvéseinek sokkal világosabb és áttekinthetőbb kifejtése található dr. *C. Furtmüller*-nek ebben a kötetben található munkájában. („A pszichoanalizis pszichológiai jelentősége.") M után igen helyesen és objektiven méltatja azt a fejlődést, amelyet a pszichológia *Breuer*-nak és *Freud*-nak köszönhet, a következőképen jellemzi a *Freud* és *Adler* közötti különbséget: „Freud felfogása szerint a neurótikus „emlékezések"-ben szenved, amelyek az egyénre célszerütlenül és zavarólag, mintegy a „mult ballasztjaként" tapadnak és őt „tulajdonképeni feladata", jövője biztosítására képtelenné teszik." Ez a felfogás azonban csak addig volt lehetséges, amig „tudattalan képzeteknek már a jelenlétét is beteges zavarnak fogták fel", de tarthatatlanná vált „abban a pillanatban, amikor a tudattalannak a szerepét a normális pszichében is felismerték." Nem lehet elgondolni, hogy a lelkileg egészséges ember is befelé néző szemmel járjon a világban. Ez a feltevés ellene szól az asszociáció elvitathatatlan céltudatosságának, a „gondolatok előnyomulásának", ami *Freud* pszichoanalizisének is előfeltétele. *Adler* szerint az aktuális életben a lelki multon kivül „tudattalan *életcél* is működik, egy tudattalan nézet arról a szerepről, amit az ember az életben vinni akar." A mult anyaga csak *eszköze* és nem *célja* a mi törekvéseinknek. — Szerinte a pszichoanalizis fellődésmenetének belső logikája ellen cselekednek akkor, amikor a tökéletesen *Freud*-re támaszkodó szerzők *Adler* leleteit, bár egyes

részleteiben, gyakran hallgatólagosan, átveszik, kutatásainak nagy összefüggéseit azonban visszautasítják.

Furtmüller világos megfogalmazásában a pszichoanalizis és az „individuál-pszichológia" közötti különbség jól van jellemezve. A pszichoanalizis a jelenvalót és a jövő törekvéseket csak a mult alapján magyarázza, tehát kauzálisan. *Adler* azonban a pszichológiai magyarázatba egy misztikus, „finális" elemet vezet be, valamit, ami független a multtól. Más szóval: *Adler* feladja a *lelki determinizmust* és visszatér valamely, a multtól függetlenül feltörekvő tendenciának és akaratszabadságnak a felvételéhez.

Adler-nek használható gondolatait a pszichoanalizis mindig nyiltan elismerte, de ezzel még nem kötelezi magát arra, hogy a következtetéseit is elismerje. Ezt a követelményt különben nem annyira velünk, mint inkább a pszichoanalizisnek u. n. zürichi iskolájával szemben támasztja, amellyel szemben *Adler* prioritását nyomatékosan hangsulyozza. Tagadhatatlan, hogy ez a két irány legalább is a psziche desszexualizálásában és a finalizmusban megegyezik. Hogy kit illet meg ennek az elsősége, ki volt az első, aki a pszichoanalizis fejlődésmenetét megzavarni igyekezett ezekkel a tendenciákkal, az számunkra eléggé közönyös. Az egyetlen, ami ellen tiltakoznunk kell — ahogy azt *Junggal* szemben is tettük — a tények meghamisítása. Nem igaz, hogy *Freud* valaha is „minden lelki történést a szexualitásra vezetett volna vissza", hogy a libidót azonosította volna az affektivitással, vagy a lelki energiával. Ezek az állítások (amiket különben *Furtmüller* ugyanazon a lapon félig visszavon) *Freud* műveinek egy helyével sem erősíthetik meg.

Érdekes Leopold Erwin *Wechsberg* dolgozata: „Rousseau és az etika". Élethűen ábrázolja egy paranoiás élettörténetének tipikus jellegét és azt, hogy a patológiás vonás hogy nyer kifejezést az irodalmi munkában. Nem lehetetlen, hogy *Adler* rendszerére, amely kizárólag az Én sorsával törődik és a libidóét elhanyagolja, a narcisztikus neurózisok megmagyarázásában még jövő vár.

Otto *Kaus* a „gyermeki hazudozást" egyoldalúan abból a tendenciából magyarázza, hogy a gyermek a környezetét a maga szolgálatába akarja hajtani.

Alfred *Appelt* iskolaigazgató a dadogás kezelésének haladását beszéli meg, F. *Asnaurow* tanár pedig a szadizmus szerepéről szól az iskolában és nevelésben Adler szempontjából. *Wechsbeg*-nek egy másik munkáját: „Szorongós gyermekek", legjobban a következő hely jellemzi: „Egy kis hétéves lány hosszú idő óta gyakran

felriad éjszakai álmából igen heves szorongással, amit a következő álom idéz elő: A játszótéren van, a padokon köröskörül ülnek az anyák és a felügyelőnők, ő a középen játszik más gyermekekkel. Hirtelen feltekint és az asszonyok között keresi az anyját. Egyiktől a másikhoz megy, mindegyiket az anyjának gongondolja és csak utóljára veszi észre, hogy egyik sem az. Fokozódó szorongással felébred, — a szorongás tovább tart; végül is felébreszti anyját, aki vele egy szobában alszik, azzal az ürüggyel, hogy ki kell mennie. Ezt a többször visszatérő álmot éber továbbfolytatódása fejti meg. Csak egy értelme lehet: mi volna, ha nem lenne anyám, aki őrködik, hogy semmi bajom se essék. Ahelyett azonban, hogy megelégednék ezzel a megfejtéssel, ezt mondja a szerző: *Ez az álom a jövőbe mutat.* A szorongás az álomban intésül szolgál: *„Hatalmas ösztönzésül arra, hogy a gyermek nagy és önálló legyen, hogy úgy tegyen, mintha nem is volna anyja."* Szándékosan se lehetett volna groteszkebbül beállítani azt a tendenciát, amely minden lelki dolgot az „érvényesülési ösztön" és az „Als-ob" elve Prokrustes-ágyába akar bekényszeríteni.

Dr. Johs. *Dück* szerint a nevelés célja az, hogy erősítse azokat a központokat, amelyek közreműködnek az észnek az érzékenységgel való harcában. — Az „idegerő elhasználásá"-nak elmélete alapján többek között azt követeli, hogy a túlterhelt emberek ne akarjanak gyermeket nemzeni, hanem a fajfentartást engedjék át felhasználatlan erőknek. Érdekes még a következő jegyzet is: „Miért látni oly ritkán a magasabb iskolak és egyetemek tanárait a nyilvános fürdőkben, torna- és sporttelepeken? Bizonyára nem csak idő híjján! Ott persze félnek a konkurrenciától!"

A kötet tartalmazza azonkívül *Máday*, *Friedrich Thalberg*, dr. Josef *Kramer*, dr. H. E. *Oppenheim*, dr. Karl *Molitor*, dr. Fried. *Lint*, dr. Vera *Eppelbaum* és dr. Charlot *Strasser* munkáit, valamint egy „egykor ideges ember gyermekkori emlékei"-t is.

XXXV.

Putnam professzor birálata Adlerről.*)

Ez az előadás, melyet a szerzője a new-yorki pszichoanalitikusok gyülésén tartott, nemcsak tartalmánál fogva, de mint ember dokumentum is értékes. Az előadás olyan tudós vallomásait tartalmazza, aki nehéz belső küzdelem után szegődött *Freud* pszichoanaliziséhez és most azt kell tapasztalnia, hogy a tant a régi tanítványok némelyike hátba támadja. *Adler*nek, egy korábbi *Freud*-tanítványnak uj elméleteit, Stanley *Hall*, Freud tudományának régi hive, szószerint elfogadta és előítélettől való megszabadulásként ünnepelte; számos fiatal orvos az Oceánon innen és túl, evangéliumként hirdette az új tant és úgy gondolták, hogy *Freud* ó-testamentuma immár túlhaladott és mellőzhető. *Putnam* az új áramlattól nem engedte magát érzelmileg befolyásoltatni, hanem vállalta azt a fáradságot, hogy lelkiismeretesen áttanulmányozza *Adler* valamennyi művét, mielőtt arra határozná magát, hogy ezek alapján a *Freud*hoz való viszonyán valamit is változtasson. Feltette a kérdést, vajjon *Adler* munkáiban van-e új dolog és mennyi új van, és vajjon megokolttá teszi-e, hogy *Freud* munkásságát új elbirálás tárgyává tegyük.

Ezen vizsgálatok eredményét *Putnam* előre közli. Az itélet — bár teljességgel elismeri Adler némely munkájának érdekes és vonzó voltát — kedvezőtlenül nyilatkozik theóriáinak lényege felől. Miután becsületesen azon volt, hogy *Adler* irányzata elfogulatlanul hathasson reá, újra csak arra kényszerül, hogy *Adler* elméletéről való előbbi, lényegében elutasító felfogását megismételje és tartózkodás nélkül *Freud*hoz csatlakozzék.

Egy referátum keretében lehetetlen a szerző érdekes kritikai fejtegetéseit részleteiben visszaadni. A kedvező véleményt, melyet

*) *Prof. James J. Putnam* (Boston). The work of Alfred Adler, considered with especial reference to that of Freud. („The Psychoanalytic Review“, Vol III. April 1916, Nr. 2).

az analizisről mond, annál többre kell becsülnünk, mert *Putnam*, a pszichoanalizis iránt való teljes elismerése mellett, mindig nyomatékosan hangsulyozta az ő külön filozófiai meggyőződését.

Elég, ha a dolgozat jellemző pontjait idézzük.

Mindjárt a bevezetésben sajnálkozását fejezi ki *Putnam* afölött, hogy *Adler* elmulasztotta azt, hogy sok tekintetben értékes biológiai gondolataival a pszichoanalizis épületét támassza alá. „Ahelyett, hogy azt támogatta volna, sajnos, inkább arra gondolt, hogy helyéből kiszorítsa azt“. Hogy ezt elérhesse, *Adler* elfogultan nézi a saját eredményeit. Úgy viselkedik, mint az ügyvéd, aki nem az igazságot, hanem a fél érdekét képviseli.

Az a szabadelvüség, amellyel *Freud* a szexualitást kezeli, „az emberi természet számos lelkiismeretes kutatójában is megerősítette azt a vágyat, hogy kivonják magukat a *Freud* következtetései alól, anélkül, hogy azért a tudományos becsületességükben valami kár essék“. Ilyen egyéneknek *Adler* műve igen kapóra jött.

„Bizonyára igaz — kifogásolja *Putnam* —, hogy nehéz feladat úgy az orvosi, mint a laikus közönséget meggyőzni és talán érthető, ha a *Freud*-féle elmélet képviselője elmulasztja, hogy minden egyes alkalommal kimondja kereken azt, amit a szexuális élet jelentőségéről igaznak tart. . . De más dolog az, egy s más okból tartózkodni valamitől, mint egy magyarázatot az igazság tökéletes kifejezéseként állítani oda csak azért, mert ez a kifejezés „more palatable“ — vagyis kellemesebb.“

Elismeri *Putnam* a „szervi alacsonyabbrendüségről“ szóló *Adler*-féle elmélet tudományos értékét is. „Ez a monográfia jelentékeny mű, de nincs hijján a hibáknak sem“, a főhibája, hogy nem eléggé alapos prämisszákra építi a következtetéseit. Nem akarja vizsgálni, hogy ebből az elméletből mennyi az *Adler* szellemi tulajdona, csak egyoldalusága ellen foglal állást és végül arra a konkluzióra jut, hogy amit *Adler* itt mond: „jelentős ugyan, de ingatag alapra épült“.

A „nervózus karakterről“ irt *Adler*-féle munkával *Putnam* az ő egyén-filozófiai felfogását állítja szembe. E szerint az „inferioritás“, illetve annak érzete, nem lehet az egyedüli mozgató ereje a fejlődésnek és felfelé törekvésnek; ő (*Bergson*-nal és másokkal egyetemben) feltételezi, hogy vannak törekvéseink, melyek már eleve a „jó“-ra irányulnak. (Mi pszichoanalitikusok persze nem követhetjük *Putnam* professzort erre a teljesen bölcseleti térre, s csak abban értünk vele egyet, hogy *Adler* „túlkompenzálási el-

méletét" — amely szerint a kiválás mindig valamely gyengeség leküzdése, mi is megengedhetetlen általánosításnak tartjuk.)

„Igen sulyos hibája e könyvnek" — mondja *Putnam* — „hogy a szerző nem méltányolja *Freud*nak és követőinek munkásságát, nemcsak általában, hanem a saját különleges irányzatának szempontjából sem." „Nemcsak annak a bizonyításával maradt adós, hogy a *Freud* elméletei megérthetőbbekké válnak, ha az ő (Adler) szempontjait alkalmazzuk rájuk, de úgy látszik arról is megfeledkezik, hogy az ő saját javaslatainak a javarésze már bennfoglaltatik jeles mesterének megfigyeléseiben és formulázásaiban".

Az *Adler*-féle „fiktiv vezér-fonal" és „férfiúi protestálás" ötletéhez *Putnam* a következő megjegyzést fűzi: „*Adler* oly ügyesnek és találékonynak mutatkozik ezen elv kidolgozásában, s maga a remény, hogy végre megtalálták minden emberi törekvés egységes okát: annyira csábító, hogy sokan szinte elfelejtenek utánanézni, mely alapokon nyugszik ez a jelentős állítás, — és miért ne volna lehetséges a haladásnak és lelkiállapotoknak más elvekre építése is?"

Azt, hogy a lelkiéletben a szexualitás mellett egyéb hatalmak is érvényesülnek, nem kellett *Adler*-től tanulnunk, „ezt *Freud* mindig figyelembe vette és hangsulyozta, s ezt műveinek minden gondos olvasója bizonyíthatja; csak ellenséges indulat vagy megbizhatatlanság tagadhatja itt *Freud* prioritását".

Egyébként a „fiktiv vezérfonal", mely csak a „fantázia" szó felesleges szinonimája, távolról sem kárpótolhat a *Freud* libidoteóriájáért. A szexualitás — *Adler* szerint — csupán az önérvényesülésnek egy „jargon"-ja; ámde ez a „jargon" a lelkiéletben a „hatalom akarásával" legalább is felérő irányzatot képvisel, különben is „a nemiség nyelvezete univerzális és elsődleges, mert hiszen a fajfentartás az életnek egy alaptörvénye".

Stanley *Hall*-al szemben hangsulyozza *Putnam*, hogy ő (*Hall*) nagyon is egyoldaluan csak a tudatos — és tényleg inkább egoisztikus — motivumokat méltányolja a *szorongás* létrejötténél, ellenben annak tudattalan, szexuális gyökereit mellőzi.

Kárhoztatja *Putnam* azt a nem nagyon illő reklámozást is, amellyel egyesek (pl. dr. Salomon *Mayer*) az *Adler*-féle irányzatot beharangozzák.

Összefoglaló véleményében a szerző így nyilatkozik: „Mikor valamely nagy mester műveiért való első lelkesedés lángja ellobbant s mögötte kisebb epigonok kezdenek tülekedni: nem nehéz

dolog szőrszálhasogató birálgatással és eredetieskedő, de tényleg csak visszfényszerü állításokkal úgy forgatni a dolgot, hogy az érdem, mely a mestert illeti meg, valamelyik utódjára háramoljon."

„Szóval: *Freud* az ő pontosan körülirt, de széles munkaterületén rendkivül becsületes és tisztánlátó megfigyelő; *Adler*t ellenben, bár éleselméjű, a saját komplexumai korlátozzák a szabad kutatásban".*)

---

*) **Épen e sorok sajtó alá rendezése közben kapom a hirt J. J. *Putnam professzor* halálárol. Benne nemcsak az egyetem, amelyen tanított: a hires bostoni *Harvard*-iskola, hanem a neurológiai tudomány és a pszichoanalizis is, egyik legkiválóbb művelőjét vesztette el. F.**

XXXVI.

Ostwald a pszichoanalizisről.

Az „Annalen der Natur- und Kulturphilosophie" c. természetbölcseleti folyóirat egy nemrég megjelent „individuálpszichológiai" munka-gyűjteményt megbeszélve, többek között említést tesz a *Freud*-féle pszichoanalizisről is, de olyan formában, amely a tényeknek nem egészen, vagy egyáltalán nem felel meg.

A pszichoanalizist ez a kritika olyan elméletnek írja le, amely szerint „az idegbajok általában onnan erednek, hogy régebben . . . a páciens erős pszichikai sérüléseket szenvedett, amiket nem tudott lereagálni". Ennek megfelelően a neurózisoknak *Freud*-féle gyógymódja abban áll, hogy „az akkor szenvedett sérüléseket felderíti, tudatossá teszi és lereagáltatás útján ártalmatlanítja".

Valóban, ez volt az első konstrukció, amivel *Breuer* és *Freud* *több mint 20 év előtt*, a neurózisnak addig érthetetlen és „értelmetlen" tüneteit megismerésünkhöz közelebb igyekezett hozni. Azóta azonban, fáradhatatlanul kutatva, *Freud* ezt az előzetes meggondolást oly lényegesen kiegészítette és ujabb kutatások alapján olymódon alakította át, hogy a kritikától kifejtett megformulázást túlhaladottnak, a tényeknek már régen meg nem felelőnek kell tartanunk, noha a régi megfogalmazásból sok ment át a tan új fejlődésébe is. Hogy vehetné azonban komolyan a pszichoanalizis a kritikusnak azt a megjegyzését, hogy a *Freud*-féle tan (bár alapjában „kétségtelenül helyes") „egyoldalúságánál és célszerűtlenségénél fogva átalakításra szorul", amikor azt kell konstatálnia, hogy a kritikus a két évtized óta megszakítás nélkül folyó „átalakításokat", vagyis a pszichoanalizis fejlődését egyáltalán nem ismeri?

Más helyen az új pszichológiai irányzat azt a jóindulatú és bizonyára igen jó tanácsot adja, hogy ne hagyja kihasználatlanul azt az előnyt, amit a *Haeckel-féle biogenetikai alaptörvény* elfogadása a pszichológiára is jelent.

Amit azonban a kritikus az individuálpszichológiában nélkülöz, azt bőven megtalálhatta volna a pszichoanalizisben. Hiszen a pszichoanalitikus kutatás már sok év óta épen *Haeckel* geniális természettörvényének jegyében halad és elfogadván az onto- és filogenetikus parallelizmust, mély betekintést nyújt a gyermekek és elmebetegek lelkivilágába. Utalok a „Jahrbuch für Psychoanalyse" utolsó évfolyamaira (Deuticke, Wien u. Leipzig) és különösen *Freud* „Totem és Tabu"-jára. (Magyarul Dick M.-nál, Budapest).

A pszichológia munkásának nem minden sajnálkozás nélkül kell rámutatni arra a mostoha elbánásra, amiben az ő tudományát még egy oly pártatlan lap is, mint Ostwald évkönyvei, részesítik. Az bizonyosan nem fordult még elő, hogy az „Annalen" egy kiváló kémikus életmunkáját a legelső munkája alapján, tekintet nélkül a későbbi fejlődésre, itélte volna meg. Még valószinűtlenebb, hogy a kritika azt tanácsolta volna az illetőnek, hogy a kémiának azzal az irányával foglalkozzék, — aminek már évek munkáját szenteli.

XXXVII.

Pszichoanalitikus problémák. (Kaplan*)

Ez az elolvasásra igen méltó tanulmány-gyűjtemény mintegy pótlása a szerzőtől 1914-ben nyilvánosságra hozott munkának („Grundzüge der Psychoanalyse"), amelyben először kisérelte meg a pszichoanalitikus megismerések rendszeres összefoglalását. Ez az új könyve elolvasás után kevesebbnek bizonyul, mint amit a címe igér. Nem tartalmazza pszichoanalitikus problémák tárgyalását, inkább mondható az általános pszichológia fontos fejezetei kritikai tárgyalásának, persze a pszichoanalizis szempontjából tekintve. Ez a felfogásmód *Kaplan*-nál is rendkívül termékenynek bizonyul. Jó egynéhánya azoknak a legsúlyosabb pszichológiai problémáknak, amik az embereket oly régóta foglalkoztatják, közelebb jut itt a megoldáshoz. Minthogy végre is csak egy igazság van, végeredményben a pszichoanalitikus igazságnak egybe kell esnie mindennel, ami az általános pszichológiában igaz. Hogy ez valóban így van, ennek a bebizonyítása a szerzőnek tökéletesen sikerült.

E tanulmányok elolvasása számos, a pszichoanalizistől távolállónak is megkönnyítheti a *Freudi* tanokkal való foglalkozást, másrészt az analitikusnak is örvendetes perspektivát nyújt rokon tudásterületek felé.

A könyvet alkotó mind a tizenkét munka említést érdemel.

„Az elfojtás és a lelki polaritás" című dolgozat ezen, először *Pikler* Gyulától használt fogalmat hozza a pszichoanalitikus ambivalenciával összefüggésbe. Amidőn az ambivalens ösztönérzéseknél az egyik törekvés csak az ellenkezőnek az elfojtása után jut érvényre, akkor (*Kaplan* szerint) ugyanaz történik, amit *Pikler* Gyula a lelki tartalmakról egyáltalán mond: *Pikler* szerint egy képzet se gondolható el a vele ellentétes képzet egyidejű jelenléte nél-

*) *Psychoanalytische Probleme* von Dr. L. *Kaplan* (Leipzig und Wien, Franz Deuticke, 1916).

kül; tény, hogy egy képzet-egyed mindig korlátozások, minden ellentétestől való abstrakció utján jön létre. A „korlátozás"-nak ezt a folyamatát *Kaplan* a pszichoanalizisből ismert elfojtási folyamattal identifikálja. A két folyamatnak az analógiája egész biztosan fennáll, csak épen az „elfojtás" szónak többértelmű alkalmazása ellen kell kifogást emelnünk. Minthogy ez a szó már le van foglalva a tudatelőttes („Vbw.") és a tudattalan („Ubw.") közötti dinámikus folyamat jelölésére, ennélfogva a tudatelőttes („Vbw.") körén belül történő energiaeltolódások megnevezésére más kifejezést kellene keresnünk.*)

A „kauzalitásról és a teleológiá"-ról szóló tanulmányban mintaszerü didaktikával bizonyítja, hogy a teleológiában egyáltalán, az *Adler-* és *Jung*-féle konstrukciókban pedig különösen egy „hysteron-proteron" rejtőzik, amelynek valódi motivumait ő „tudományonkívüli" nek nevezi. Ugyanezt a gondolkodási hibát fedezi fel a szerző az álomnak *Maeder*-től feltételezett „teleológikus funkció"-jában. (Az álom „prospektivitása" tudvalevőleg csak az analizis után lesz világossá, tehát voltaképen — „retrospektivitás" F.).

A „bűnkomplexum és a büntetés" c. értekezés, mely a „büntetés célszerűségi momentumát egy oksorozat következményének akarja kimutatni" — az antiteleológikus meggondolások között az utolsó. A büntetés megváltó erejét Kaplan abból magyarázza, hogy a figyelmi lekötődés a lelki konfliktusról a testi szenvedésre lesz áttolva, mintegy a hisztériás konverzió analógiája szerint; ugyanez volna a helyzet az aszkéták önbüntetésénél. A szerző itt úgylátszik kissé elhanyagolja a tudatos és tudattalan lelki tevékenység között fenálló nagy különbséget. Vannak olyan bünkomplexumok is, amikben a büntetés semmit se „fojt el" és semmit sem „értékel át", hanem az én-mag (lelkiismeret) és a narcisztikus „én" közötti feszültség egyenlítődik ki bennük. Az én-mag a többi (bűnös) ént mint valamely idegen személyt bünteti meg. — Igen jó a Hiób-legendának fenti értelemben való megfejtése, valamint sok igaz abból, amit a szerző a „szorongásról mint büntetésről" mond. Hogy azonban „a szorongásos hisztéria a konverziós hisztériával *ellentétben* a lelki konfliktusokat dramatizálja", az ebben az értelemben nem helyes. Hiszen a konverziós hisztériás a legsajátabb személyében játsza le a maga lelki konfliktusait.

A „pszichikai folyamatok megfordításáról" szóló munka az egész sorozatban a legeredetibb. I. *Onanoff*, a Salpêtrière orvosa, hipnotizáltakon tett kisérletekkel régebben kimutatta, hogy a tudat-

*) Ezt a hibát egyébként egy helyütt magam is elkövettem már. F.

talan érzékeléshez szükséges idő sokkal kisebb, mint ami a tudatos percepcióhoz kell. Ez nekünk kapóra jön, minthogy *Freuddal* felvesszük, hogy a tudattalan működési formáját (az elfojtást, sűrítést) az intenzitások könnyű átáramlása teszi lehetővé. *Kaplan* mármost azt hiszi, hogy ez a körülmény, valamint a *regressziós tendencia* is, bizonyos körülmények között előidézheti az okozati összefüggés megfordulását és átalakulását egy teleológiás összefüggéssé, továbbá a pszichikai időrend megfordítását is. Azok a példák azonban, amelyeken ezt bizonyítani akarja, nem mind jók. „Az egészséges gyermeknél rendesen minden szorongásos szituáció (valamely reális veszedelem) a szeretett személy utáni vágyakozást ébreszti fel (hogy nála védelmet keressen); a neurózisban ezzel szemben a szorongás a szerelmi vágyakozásnak következménye. Az egészséges gyermek azért vágyakozik a szeretett személy után, *mert* szorongást érez; a neurótikus szorongást érez, *hogy a szeretett személynél védelmet kereshessen*" — mondja *Kaplan*. Valósággal azonban analizis után a neurótikus szorongása *megokoltnak*, elfojtott vágyakozástól létrehozottnak bizonyul. A neurózis tendenciózus értékesítése és felhasználása már szekundär jelenség. Ebben a „szekundär-funkció"-ban azután valóban része lehet „az okozat összefüggés megfordításának". De a neurózisra magára nem karakterisztikus. Ugyanez mondható az időrend megfordításáról. Minthogy a tudattalan „idő-nélkül-való", ezért az anyaga minden lehető időviszonylatba elhelyezhető (esetleg meg is fordítható, úgy az álomban, mint a fantáziában). Ez a megfordítás azonban valószínűleg nem a tudattalan asszociáció kisebb sebességének a következménye, hanem a tudattalan és tudatos közötti cenzura műve. — 59 l.: „Valaki álmodik, (miután előbb felijedt vagy vizionált): letesz egy üveget, amely aztán ledől (megijed és felébred) . . ." A szerző erre ezt mondja: „Az álmodó azért ijed meg, *mert* egy üveg valósággal leesett; éber állapotban többnyire akkor ejt ki az ember a kezéből egy tárgyat, *amikor* megijedt". Csakhogy éber állapotban is előfordul, hogy az ember megijed, *mert* egy üveg leesett. A bizonyítás itt nem kielégítő.

Igen érdekes az az adalék, amit a szerző a „déjà vu" magyarázatához szolgáltat: „A közönséges felismerésnél a régebbi átélések emlékképei hozzájárulnak az új átéléshez és meghatározzák ismertségi jellegét; a déjà vu-nél ellenben a régebbi átélések nyomai már előre aktualizálva vannak és az új átélés a regressziós folyamatnak csak a végét alkotja".

A tudattalan fokozott reakció-sebességével igyekszik magya-

rázni *Kaplan* a felébresztési-inger-álmokat (Weckreizträume) is, amelyekben az inger álommá szövődik, s annak *a végén* bukkan fel, — pl. azt a *Freudtól* elbeszélt álmot, amelyben egy apa, miközben a fiának a ravatala valóban ég a szomszéd szobában, azt álmodja, hogy a fia azt súgja neki: „Apám, nem látod, hogy elégek?" *Kaplan* azt hiszi mármost, hogy „mielőtt az éles fénysugár hatást fejthetne ki a tudatos meggondolásra, a tudattalan már befejezte (a tudattalan gyors reakciójánál fogva) a maga szemfényvesztő játékát".

Azt hisszük, hogy ez a példa sem bizonyító; itt alvó tudattal van dolgunk, amely az ébresztő ingerek elől minél tovább elzárkózik és a felébredése előtt elég időt hagy az álomképzésre. Különben is az álom szintere nemcsak a tudattalan, hanem részben a *tudat* is, amelynek *Kaplan* (joggal) nem tulajdonít fokozott reakciósebességet.

Az értékes kötet az itt megbeszélteken kívül még a következő, rövid kivonatolásra nem alkalmas tanulmányokat tartalmazza: „A tudattalan és a külvilág problémája", „A pszichikum" (a pszichikumnak ebben a világos definiciójában csupán a „szimbólikus inger" szót szeretnők egy mással (pl. „asszociációs inger"-rel) helyettesíteni. A „szimbólum" szó a pszichoanalizisben már más alkalmazást talált), „A tudatosság", „Az asszociációs pszichológia", „A neurózisok pszichológiájához", „Az ismeret pszichológiájához", „A hit pszichológiájáról", „Az áru u. n. fétiskaraktere".

XXXVIII.

Organikus állapotok pszichoanalizise. (Groddeck*).

Aki pszichoanalitikai műveket már tanulmányozott, annak figyelmét nem kerülhette ki, hogy mi a *tudattalant* mindig a léleknek a fizikumhoz közelebb álló rétege gyanánt fogtuk fel, amely a szervezetnek olyan ösztönerői felett rendelkezik, amelyek a *tudat* által vagy egyáltalában nem, vagy csak jóval korlátoltabb mértékben befolyásolhatók. A pszichoanalitikai kórrajzokban bélműködési zavarokról, gégehurutokról, innervációs rendellenességekről hallunk, amelyek elfojtott vágyakra való visszahatásként keletkeztek, vagy az ilyen vágyakat eltorzítottan, s a tudat számára meg nem érthetően ábrázolják. Jóllehet az e jelenségektől az élet- és kórtanhoz vezető utakat mindenkor nyitva hagytuk, (e tekintetben csak a hisztériás és az indulatkifejező mechanizmusok azonosságát illető felfogásunkra utalok), mégis a pszichoanalizis e ponton leginkább csak arra szoritkozott, hogy a hisztériánál fellépő bizonyos lelki eredésü testi elváltozásokat méltasson.

Dr. Groddeck az első, aki e füzetében bátor kisérletet tett arra, hogy *Freud* tanainak eredményeit az organikus orvoslástanra alkalmazza. És már ez az első lépése is olyan meglepő eredményekhez, új nézetekhez és tág perspektivákhoz vezeti őt, hogy ezeknek legalább is heurisztikus értéke minden kétségen felülállónak látszik. Nincs rá okunk, hogy *Groddeck* állításai közül bármit is a limine visszautasitsunk, még azt sem, ami eleinte megütközést kelthet. Állítása szerint tisztán organikus megbetegedések — gyulladások, daganatok, konstitucionális rendellenességek — számos esetében sikerült kimutatnia, hogy a betegség tudattalan „érzékenységek“ ellen való biztosítás gyanánt keletkezett, vagy más

*) Dr. *Georg Groddeck* (Baden-Baden): Die psychische Bedingtheit und psychoanalytische Behandlung organischer Leiden. (Verlag von S. Hirzel, Berlin, 1917.).

egyéb tendencia szolgálatában áll. Sőt, pszichoanalitikus munkával, e tendenciák tudatossá tételével sikerült neki a legsulyosabb fajta organikus elváltozások eseteiben (igy pl. golyvánál, sklerodermiánál, köszvénynél, tüdőbajoknál stb.) lényeges javulást, illetőleg még gyógyulást is előidézni. *Groddeck* azonban épen nem kivánja a varázsló szerepét bitorolni, s szerényen csupán annyit állít, hogy a pszichoanalizis által kedvezőbb feltételeket létesít „für das Es von dem man gelebt wird". Ezt az „Es"-t a *Freud* értelmében vett *tudattalannal* azonosítja.

Az ilyen tényeket, de tényeket egyáltalában nem lehet semmiféle megfontolások alapján eleve elutasítani, érvényességük kizárólag csak attól függ, vajjon — azonos körülmények között utánavizsgálva — igazaknak bizonyulnak-e vagy sem. Egyébként nincsen oly elméleti ok sem, melynek alapján az ilyen folyamatokat lehetetlennek kellene tartanunk.

Dr. Groddeck gyakorló orvos, aki nem a pszichoanalizisből indult ki, hanem organikus bántalmak sikeres gyógykezclésére való törekvése közben bukkant rá a mi pszichotherápiánkra. Ez magyarázza meg azokat a mélyreható különbségeket, amelyek közte és közöttünk a szóbanforgó jelenségek és lelki mechanizmusok felfogása és különösen elnevezése tekintetében mutatkoznak. Azonban sokkalta több közöttünk a megegyezés, semhogy fel kellene adnunk a reményt, hogy át fogják hidalni a szakadékot e két egymást kiegészítő megfigyelési sorozat között. Máris közölnek tisztán pszichoanalitikai oldalról megfigyeléseket és szempontokat, amelyek figyelemreméltóan közel járnak *Groddeck* megállapitásaihoz.

Ki kell emelnünk azt a minden „finalisztikus" filozofálástól mentes módot, ahogyan *Groddeck* az organikus téren is kimutatható (noha kauzálisan feltételezett) teleologiát alkalmazza. Így szerencsésen kikerüli azokat a sziklazátonyokat, amelyeken az *Adler*-féle kutatási irány oly sokatigérő kezdetek után hajótörést szenvedett.

De tiszteletet parancsoló az az igazságszeretet is, amellyel szerző a tudományos cél érdekében saját testi és szellemi organizációjának gyöngéit feltárja. Feszülten várjuk *Groddeck* további közleményeit és különösen a beható kór- és gyógyulástörténeteket.

Nem hallgathatjuk el végül azt az aggodalmunkat, hogy a szerzőnek igen eredeti, de sokszor fantasztikus gondolatmenete sok olvasót el fog riasztani attól a komoly magtól is, melyet ez a füzet tartalmaz.

XXXIX.

Pszichikum és fizikum a patológiában*).

Ez a tartalmas dolgozat, mely épen új gondolatokkal és ösztönzésekkel való túltömöttsége miatt nem alkalmas részletes bírálatra, a legmelegebben ajánlható elolvasásra minden pszichoanalitikusnak. Utánzásra méltó az a konzekvencia, amellyel a szerző kitér az elől a kisértés elől, hogy a fizikum és pszichikum nehéz kérdésébe bölcsészeti és ismerettani szempontokat keverjen. Ő a patológiában egyszerűen azonosítja a fizikait az organikussal és a lelkit a funkcionálissal és a normális és pathológiás állapotok egész sorában kimutatja a kettőnek együttműködését, anélkül, hogy a tisztán „pszichogén", vagy tisztán „organikus" állapotok létezését kétségbe vonná.

A szerzőt e munka megírására nem annyira fiziológiai és patológiai ismeretei képesítették — bár organikus dolgokban való jártassága meglepően nagy —, hanem mindenekelőtt a pszichoanalizissel, különösen a tudattalannal és a *Freud*-féle mechanizmusokkal való ismeretsége. Csak ezek segítségével lett képes *Bleuler* „pszichikus kapcsolásokat" feltételezni olyan folyamatokban, amelyeket azelőtt mint tisztán organikusokat írtak le. Pszichoanalitikus szempontból a szerző fejtegetéseinek egyes részleteivel szemben sok mindent lehetne ellene vetni. Mindent összevetve azonban e munka olvasása egy boldogabb időt varázsol az ember elé, amelyben a pszichológiával szemben való esztelen negativizmus már túlhaladott álláspont lesz és a pszichiáter és patológus egyesült erővel fognak dolgozni azokon a problémákon, amelyeket sem a lelki, sem az organikus oldalról nem lehet maradék nélkül megfejteni.

---

*) *E. Bleuler* (Burghölzli): Physisch und Psychisch in der Pathologie (**Zeitschrift** f. d. ges. Neurologie und Psychiatrie, Bd. XXV, Heft 4-5, 1916.)

XL.

„A hipnózis lényege" (Bjerre*).

Bjerre a hipnózis jelenségeinek magyarázatát a pszichének foetalis stádiumba való regressziójában találja. Ennek a regressziónak gondolatát először én magam vetettem fel nem annyira a *hipnózisra*, mint inkább az *alvási állapotra* vonatkozólag. A hipnózis — amenynyiben ez valamely lelki állapotnak egy más személy által való előidéztetését jelenti — csak az extrauterinálisan átélt vonatkozások reprodukciója lehet; in utero u. i. hipnótikus befolyásoltatásról szó sem lehet. A hipnotizálhatóságot Freud és én *extrauterin, infantilis* átélésekre, a szülők és gyermekek közötti erotikus vonatkozásokra vezettük vissza.

Amennyiben tehát *Bjerre* a hipnótikus *alvási* állapotot fogja fel a foetalis állapotra való regressziónak, ebben igaza van, de újat nem mond vele, minthogy az alvás foetalis teóriája az alvási állapot különböző fajaira egyaránt alkalmazható. Amennyiben azonban a más személytől való hipnótikus befolyásolást akarná „foetalisan" magyarázni, alaposan téved. Mindenesetre érdekes és megoldásra váró feladat volna a rendes és hipnótikus alvási állapotokat visszavezetni a foetalis állapot közös alapjára. A pszichoanalizis már szolgáltatott némi anyagot e probléma megoldásához és — véleményem szerint — belátható időn belül valóban el is fogja azt intézni; *Bjerre* munkája is szolgáltat hozzá némi adalékot.

Csodálatos, hogy *Bjerre* az ő és az én elméletem közötti hasonlatosságot — mondhatnám identitást — annyira félreismeri, hogy utóbbit „balfogás"-nak nevezi.

---

*) *Paul Bjerre*: Das Wesen der Hypnose. (Zeitschrift für Psychotherapie und medizinische Psychologie, IV. B., I. Heft, April 1914.)

XLI.

Egy tudományos tévedésről (E. Partos*.)

Dr. Partos idézett dolgozatában elmondja az *Abderhalden*-féle szerum-reakció történetét. Ezt a reakciót a felfedezője csak a terhesség diagnosztikai jeleként írta le, de tapasztalatlan és lelkes hívei (akik az ismert kutató presztizse folytán a módszert birálat nélkül elfogadták) mihamar csalhatatlan diagnosztikai eszköznek kiáltották ki. Megrészegedve ettől a sikertől, azután állítólag maga *Abderhalden* is mellőzte a tudományban elengedhetetlen kritikát, nagyon is ékesszólóvá lett s csakhamar az egész diagnosztikát, sőt a biológiát is új alapokra akarta vele tektetni stb.

Exakt utánvizsgálat alapján (többek között *Partos* részéről is) kiderült azután a módszer és az erre alapított elméletek helytelensége és ezzel új, szomorú, de tanulságos példa statuálódott a presztizs egészségtelen hatásáról tudományos téren. (Így mondja *Partos*).

Tudomásunk szerint az *Abderhalden*-módszer helyességének kérdése még vitás; legalább is elhamarkodott volt tehát ennek sorsából tömegpszichológiai következtetéseket vonni. A mi külön szempontunkból azonban tanulságos rámutatni arra a tényre, hogy mennyire siettek a pszichiáterek azzal, hogy ezt a semmiképen sem befejezett diagnosztikus módszert bevezessék a pszichiátriába, sőt elméleteik bizonyítékául alkalmazzák, míg ugyanezek a pszichiáterek a pszichózisok sokkal jobban megalapozott pszichoanalitikus magyarázatát már eleve elutasították. Úgy látszik, a pszichoanalizist még sokáig nem fogják a biológiai eredmények nagyon zavarni abban, hogy önállóan foglalkozzék a lélek patológiájával.

---

*) *Dr. E. Partos:* Analyse d'une erreur scientifique. Contribution à la psychologie du prestige. (Archives de Psychologie, Mai 1914.)

XLII.

Az álomnyelvről (Berguer*).

A szerző elalvás előtt egy csepp vízre gondolt, amely meleg felülettel való érintkezés folytán elpárolog; azután egy hypnagóg hallucinációja következett egy szürke gomolyos gőzfelhőről, végül az elalvás pillanatában egy rövid álom, amely a képet az álmodó számára világossá tette, a rögtöni felébredés után azonban értelmetlen szósornak bizonyult. A szavak így hangzottak: *„Un feu toit de petite claire"*. Az álmodót félrevezette a szavak értelmetlensége, de mégis megpróbálta (egészen *Freud* álomfejtő módszere értelmében) utánagondolni annak, vajjon nem lehetne-e asszociációs hidat építeni az álomképző felhőkép és az álmodott szavak között. És valóban: *tűz*höz eszébe jut a forró felület, *tető*höz a tetőszerűen gomolygó gőzfelhő, a *kicsiny* szó visszaadja az egész kép kicsinységét, *világos* (claire) volt a felhő szürke színe.

A helyett, hogy inkább az analizist folytatná, a szerző azonmód egy új álomelméletet kezd építeni, amit közzé is tesz. A nagy felfedezés, amit tett, abban áll, hogy a látszólag értelmetlen álmoknak és glossolaliás szósoroknak is van értelmük, csak vissza kell őket vezetni a keletkezésükre. *Ezen* megállapítás és *ilyen* álomanalizisnek alapján érezte magát a szerző feljogosítva arra, hogy *„Freud* vágyteljesülési elméletét legalább részben korrigálja". Olyan esetekben, mint a leírt, a vágyteória szerinte felesleges, elég elfogadni annyit, hogy ilyen álmokban az álomszavak minden intenció és minden logikus rend nélkül *véletlenül* kapcsolódnak az elalvás előtti gondoltakhoz.

Ezt a rövid közleményt csak azért ismertettem behatóbban, hogy tipikus példáját adjam annak a módnak, ahogy a pszichoanalizist újra felfedezni és azoknak a tényeknek, amelyek alapján azt támadni szokás.

---

*) *G. Berguer*: Notes sur le langage du rêve. (Archives de Psychologie, Mai 1914.)

XLIII.

„Mindennapi pszichopathológia". (Kollarits*).

A szerző nevét e könyv néhány olvasója talán már ismeri, mint a pszichoanalitikus irányt ügybuzgóan támadgató aesthetáét, kinek a pszichoanalizisről korábban közölt felfogása tulajdonképen megsemmisítő ítélet, amely megokolásában inkább az olvasó indulataira, mint a belátására appellál. Vajjon a szerző ujabb tapasztalatok szerzésével módosította-e a véleményét, vagy talán a francia nyelv teszi őt nyájasabbá, (hisz ő mondja egy helyütt hogy a franciák vitatkozáskor udvariasabban bánnak az ellenféllel, mint a rokonfelfogásúval): de tény, hogy Kollarits ebben a nem érdektelen tanulmányban sokkal hozzáférhetőbbnek mutatkozik a pszichoanalizissel szemben. Eltekintve attól, hogy ezuttal kerüli régebbi munkáinak abstrúz fiziologizáló terminológiáját, amely nyüzsög a „tropizmusok"-tól és „agyfunkciók"-tól, és megelékszik most a pszichológiai műkifejezésekkel; belebocsátkozik abba is, hogy a Freud-féle vizsgáló metódust gyakorlatilag alkalmazza, sőt használhatónak is nyilvánítsa olyan esetekben, amikor egy látszólag determinálatlan ötlet tudattalan gyökereinek felkutatásáról van szó. A módszerét a pszichoanalizis egy fajtájának („une sorte de psychoanalyse") nevezi, amiben valóban igaza is van, minthogy ő a pszichoanalitikus vizsgálat — a szabad asszociáció — módszerét alkalmazza ugyan, azonban csak az első ötletet veszi figyelembe, a túldetermináltsággal pedig nem igen számol.

Igy persze nem sikerülhetett neki elfojtott érzési és gondolatkomplexumoknak jönni a nyomára; amit ő talál, csak tudatelőttes, vagyis időlegesen félretolt, de a tudat számára mindig hozzáférhető, többnyire érzelmileg se nagyon hangsúlyozott anyag.

*) *Dr. Kollarits J.*: Observations de Psychologie quotidienne. Archives de Psychologie, XIV. Aug. 1914.)

Az első kérdés, melyet a szerző feltett: mi a forrása azoknak a látási képeknek, amelyek egy, a kisérleti személy előtt ismeretlen embernek, egy még sohasem látott helyiségnek, egy regényalaknak stb. elképzelésénél azzal kapcsolatosan önként felmerülnek. Bennünket a legkevésbbé sem lep meg, hogy a szerző végeredményben úgy találja, hogy az összes fantáziaképek a korábbi tapasztalatból származnak és hogy a képeknek a régi eseményekhez való kapcsolata szabad, gyakran felületes hangzási asszociációval helyreállítható. Kollarits is elismeri az álomnak és a fantáziának gondolatkapcsolódásbeli messzemenő egybehangzását, különösen az álom átdolgozó teljesítményeit találja meg gyakran a fantasztikus ötletek analizisénél. Közben egy és ugyanazon fantasztikus ötletnek többszörös determináltságára nem igen gondol; ha az anyagát pontosabban átvizsgálta volna, különösen ha tekintetbe vette volna a kisérleti személyeknek (de mindenekelőtt saját magának) álmait, tévcselekményeit, stb., akkor meggyőződhetett volna arról, hogy ezek a dolgok sokkal komplikáltabbak, mint ahogy azok első, felületes vizsgálatnál mutatkoznak.

A tárgyba való mélyebb behatolás után *Kollarits* rá fog jönni arra, hogy azokat az „images visuelles“-eket, amelyek a mi fantáziánkat kisérik, nemcsak a legközelebbi mult eseményei, hanem részben a kora gyermekkor tapasztalatai határozzák meg, amelyek mint képek (imagines) a tudattalanunkba örökre bevésődtek. A szerzőtől idézett azon eset, amelyben egy iró maga (*Barrie)* beszéli el nekünk, hogy a regényeinek összes hősnői az anyjához hasonlítanak, — a kivételek közé tartozik*); a legtöbb embernél ezek az összefüggések sokkal rejtettebbek és egyszerű kikérdezéssel nem fedhetők fel. Kollarits kitérései a művészi produkció pszichológiájára hasonlóképen sok igazságot tartalmaznak, de régen ismert dolgok a pszichoanalizisben.

„Mouvements automatiques et involontaires“ c. alatt K. egynéhány tévcselekményt közöl és magyarázni is próbálja őket. Egy nap K. járkálás közben egy álom analizálásába mélyedt, amelynek megfejtése sehogysem akart neki sikerülni; amint belépett a lift kabinjába, nagy csodálkozására két ügyetlen mozdulatot tett a jól ismert eszközön, amelynek kezelése már automatikusan ment nála

*) Hasonló kijelentést találtam nemrég Hermann *Bangnál*: „Mint ahogy a viznyomás elrejtőzik a papir felülete alá és csak fény felé tartva tünik ki mint a papir titkos pecsétje, úgy él szép anyám szép képe minden lap mögött, amit leirtam. Az ő nevetése hallik ki a többiek nevetéséből. Ha szólt — könny jelent meg mindannyiok szemében“. („Aus der Mappe“ S. 30.)

máskor; először — felszállás helyett — meg akarta nyomni azt a gombot, amely a liftet lefelé indítja, azután egy vezeték felé nyúlt, amely elektromos ütést mért rá. K. azt hiszi mármost, hogy ezekben az esetekben tudattalan szándék akadályozta meg abban, hogy a gombot és a vezetéket valóban megérintse. Én azonban azt hiszem, hogy az ő tudattalanjának világosan az volt a szándéka, hogy elvégezze a céltalan mozgásokat, míg a gátlás a felszállás tudatos szándékának a maradéka. A tévcselekmény úgy hiszem nem volt egyéb, mint az álomfejtés nem-sikerülése fölötti gondolatsor közvetlen folytatása; az ügyetlenség, amivel a szerző magát vádolja, valószinűleg az eszköz ügyetlen kezelésében nyert kifejezést. Vajjon nem voltak-e jelen egyéb, akkor tudattalan motivumok arra, (hogy felszállás helyett inkább lemaradjon), erről csak a szerző maga adhatna felvilágosítást; valószinű különben, hogy a tévcselekmény mélyebb analizis után már önszemrehányást és önelégületlenséget is fejez ki; rámutatok a szerző azon elégikusan hangzó kijelentésére, amelyben egy férfinek, aki ifjúi tudományos ideálját nem tudta elérni, rá gyakorolt hatását „impression profonde et mélancholique"-nak mondja. A „felszállás" szexuális- és a „leszállás" halálszimbóluma valószinűleg szintén szerepet visz a dologban. K. ezzel szemben azt hiszi, hogy az ügyetlenségének csak a megelőző „ingerültség" volt az oka.

Egy úrnak K. jobb meggyőződése ellenére azt akarta írni hogy magaslati helyeken a tuberkulótikusok láztalanok lesznek, ehelyett tévedésből aztán azt írta, hogy *lázasok* lesznek. Ahelyett hogy velünk együtt azt mondaná, hogy ebben a tévcselekményben az elfojtott vélemény ütközik ki, ezt mondja: „Le ton affectif . . . était cause de cette erreur graphique, produite par des mouvements inconscients".

Igen érdekes esetet beszél el a szerző ez alatt a cim alatt: „Maladies comme présages". Gyermekkorában jelen volt egy esküvőn, ahol a fiatal férj a feleségét az oltárnál „ottfelejtve" egyedül sietett a kijárathoz; ezt rossz előjelként fogták fel és valóban a férj öt nap mulva öngyilkosságot követett el. Azt is megtudjuk, hogy az illető meggyőződése ellenére nősült. — Az eset átlátszósága dacára K. még mindig nem hajlandó, itt elismerni egy tudattalan vagy félretolt „ellenakarat" hatását, aminek folytán, a férj egyedül, tehát párja nélkül távozik a templomból, mintegy letagadva az esküvő megtörténtét. Az illető úr „izgatott állapota" K. szerint elégséges a tévcselekmény megmagyarázásához.

Hogy ezek az „izgalmi állapotok“ miért juttatják kifejezésre az ezernyi lehetséges automatizmus közül épen azt, amely megfelel a „szórakozott“ ember titkos vágyának, ez a probléma a szerzőnek egyáltalán nem okoz gondot.*)

Nem nagyon világosan nyilatkozik *K.* affelől, hogy miért nem akarja elismerni a tudattalant és nevezi inkább „automatizmus“-nak: Les mots „inconscients“ ou „subconscients“ ne me semblent pas être à l'abri de toute reproche, par ce qu'une représentation peut être plus on moius consciente, plus on moins distincte. Je préfère appeler ça de l'automatisme.“ Ezzel egyrészt azt kell szembevetnünk, hogy a pszichoanalitikus megfigyelés (mint különben a hipnótikus is) *egészen* (tehát nem többé-kevésbbé) tudattalan képzeteknek és a legkomplikáltabb tudattalan képzetkomplexumoknak a felvételére kényszerít.

Különben is a *Freud* értelmében vett tudattalan oly fontos és különálló „automatizmus“, hogy ép úgy megérdemel egy külön nevet, mint a tudat (amely végeredményben szintén automatizmus). *Freud* elfojtási tanával szemben *K.* a következő ellentétet állítja fel: Míg *Freud* egy aktiv hatalmat vesz fel, amely a kellemetlent a tudatból elfojtja, addig ő azt hiszi, hogy az érdektelen képzetek spontán eltünnek, elhalványodnak a tudatból. (Csak az érzelmileg igen erősen hangsulyozott és mégis elfojtott képzettartalmakra kell ezzel szemben rámutatnunk.) Pedig az, hogy vannak a kinosnak olyan fokai, amelyeken az elfojtási tendencia megtörik és olyan kellemetlenségek, amiket sohase felejt el az ember; ez a természetes tény egyáltalán nincs ellentétben az elfojtás tanával.

Végezetül *K.* idéz egy helyet a „Chanson de Roland“-ból: „L'Empereur luí (à Gamelon) tend le gant de sa] main droite, mais le comte Gamelon voudrait être bien loin. Il veut prendre le gant et le laisse tomber à terre. Les Français: „Dieu, quel est ce présage? Il nous adviendra de grands malheurs de cette ambassade“. „Seigneur“, dit Gamelon, „vous en etentendrez parler . . .“

K. „mintha valami hajlandóságot érezne arra“ (je suis tenté),

*) Valaki, aki nemrég özveggyé lett barátját felkeresi, hogy előtte részvétét kifejezze, a szobalánnyal lepi őt meg: „Hogy felejtkezhettél el magadról ennyire, hiszen még alig temetted el a feleségcd“, — kérdi a vendég. „Ne csodálkozz kérlek, — feleli az szomoruan, — olyan kétségbeesett vagyok, hogy igazán nem tudom, mit cselekszem!“ — Azt hiszem, ebben az élcben teljesen le van leplezve a „kétségbeesés“-nek, „izgatottság“-nak, „fáradtság“-nak stb.-nek, mint magyarázó oknak a valódi értéke.

hogy Gamelonnak ezt a tévcselekményét *Freud* elfojtási tanának értelmében magyarázza: Ganelon azért ejti a keztyüt a földre, mert nem szivesen veszi át a követséget, amiről meg volt mondva: „Qui va là, ne preut revenir“.

Nem tudjuk meg, vajjon *K.* a kisértésnek valóban engedett-e, de reméljük, hogy analitikus tapasztalatainak elmélyitése után aggályai meg fognak szünni.

XLIV.

„Adalék az álomtanhoz". (Kollarits*)

Kollarits „Charakter u. Nervorsität" című könyvének megjelenése óta szemmellátható pszichológiai fejlődést mutat. Az a könyv még abban a lélektanilag egészen hasznavehetetlen állításban kulminált, hogy „a gondolkodás az agy funkciója", hogy „annak tanulmányozása az emberi idegrendszer fiziológiájához tartozik", hogy a „jellem általában fiziko-kémiai sajátosság"; „az álom és (a páciens) nervozitása között nincs semmi összefüggés". Ebben a tanulmányban a szerző már *kizárólag* pszichológiai fogalmakkal dolgozik és az álmokat fiziko-kémiai módszerek helyett *Freud* pszichoanalizisével vizsgálja, az álmokat a lelki élet jelentős és jellemző teljesítményének ismeri el.

K. munkája egyébként *Freud* tanainak ugyanolyan félreértéseitől hemzseg, amilyenek a régebbi birálókat is jellemzik.

Az álomról szóló két tanulmány elseje ezt a címet viseli: „Sur la participation des craintes de la veille dans la rêve." Itt a szerző arra a felesleges munkára vállalkozik, hogy bebizonyítsa, hogy félelemérzésnek is lehet része az álomképzésben. Ez az állítás magától *Freud* tól származik, ki arra az „Álomfejtés"-ben sok példát idéz. *Freud* nem fárad bele annak az ismétlésébe, hogy a *lappangó álomgondolatokhoz*, amelyeket az álommunka vágyteljesüléssé torzit és amelyek *az analizis után* a manifeszt álom, mögött rejtőzött gondolatkomplexumoknak mutatkoznak, kapcsolódhat minden lehetséges értelem; lehet a tartalmuk félelem, intelem, gyávaság, szorongó várakozás, vagy bármi egyéb. Csak a manifeszt álomról állította *Freud*, hogy az az álomgondolat vágyteljesitő elferdítése.

Tehát az a tény, hogy az analizis folyamán kellemetlen kép-

*) *J. Kollarits:* Contribution à l'étude des rêves. (Archives de Psychologie. Tome XIV. No. 55, août 1914.)

zettartalmak is kerülnek felszinre, egyáltalán nincs ellentétben az álom vágyteljesítő elméletével.

Freud azt is nyomatékosan hangsúlyozta mindig, hogy a manifeszt álom is tartalmazhat kellemetlen elemeket, de ezek sem kivételek a szabály alól, mert analizis után kiderül, hogy a látszólag oly kellemetlen álom a sokkal kellemetlenebb álomgondolathoz viszonyítva, amely mögötte rejtőzik, relatív vágyteljesülést jelenthet. Más esetekben az álomban egy vágy nem teljesülése mögött egy másik vágy teljesülése rejtőzik („Gegenwunschtraum"); nem felejtendő el az az igen gyakori eset sem, amikor az álmodó az álmaiban egyszerűen mazochisztikus, önkinzó hajlamát érvényesíti, amikor a kín tulajdonképen kéjt jelent az álmodó számára.

A látszólag kellemetlen álmoknak többségéről az analizis után kiderül, hogy nem egyebek, mint egy, a tudattól távoleső primitiv lelki rendszernek, a tudattalannak vágyteljesülései. Az álomfejtés bírálói, akik ennek a rendszernek létezéséről és milyenségéről meggyőződést nem szereztek és nem ismerik a tendenciáit, akik tehát az ítéletüket egyoldalúan logikus, morális és esztétikus szempontból alítják fel, nem érthetik meg, hogy azok a logikátlan, erkölcstelen és inesztétikus dolgok, amelyek az álmainkban oly nagy teret foglalnak el, lelkünk egy mélyebb rétege számára vágyteljesülést jelenthetnek.

Végül rá kell mutatnunk a neurótikus fóbiákra és „kényszerfélelmekre", amelyek tapasztalatunk szerint szinte „en bloc" bejuthatnak az álomba s annak kellemetlen színezetet kölcsönöznek, valamint a tisztán szomatikus, kellemetlen szenzációkra alvás közben, végül a szexuális szorongás-forrásokra, amelyek ugyancsak kellemetlen álmokat vonhatnak maguk után.

Freud nagyon jól tudja, hogy az álomnak mindig meglevő vágyteljesítő munkája nem funkcionál mindig egyforma tökéletességgel. Igen nagy Unlust-hangsúly esetében az álom funkciója teljesen felmondhatja a szolgálatot, nagy gondok gyakran félbeszakítják az alvást és az álmot.

K. egyrészt azért nem találhatta meg az álom vágyfejlesztő karakterét, mert az analizisekben nem tartja magát *Freud* módszeréhez, másrészt pedig, mert *Freud* vágyteljesítő teóriáját félreértette. Annyit megtesz, hogy előveszi az álom szövegének minden mondatát és az álomfejtés szabályai szerint helyesen asszociál; (többnyire önanalizisekről van szó). Mégis nélkülözzük nála azt a tendenciát, hogy a látszólag szétfolyó anyagot, amely így napvilágra kerül, egységes szempontból fogja meg. Tévedés azt hinni,

hogy *Freud* szerint egy álom végnélküli szétfejtése egyéb szellemi munka nélkül hozzávezethet az értelmének megoldásához. Kivételként ez is előfordulhat, többnyire azonban az analitikus munkát szintetikus munkának is kisérnie kell; e nélkül a munka felületes asszociációk értelmetlen keveréke marad. Más ember álmának az analizisekor az analizált „szabadjára bocsáthatja" az ötleteit; a munka többi részét az analizáló végzi. Az önanalizisnél azonban az automatikus asszociációs munkát időnként fel kell váltania megfontoló gondolkodásnak, amely a felszinre került anyagot egészében tekinti át és kutatja, vajjon az asszociációs sorok egymásra vonatkoztatása nem járulhatna-e hozzá az álom megértéséhez. A munkának ezt a részét — mint mondottuk — teljesen nélkülözzük a szerzőnél. Ehhez járul még az a határozott benyomásunk, hogy az asszociációs sorok is tulhamar szakadnak meg, valószinüleg épen azokon a pontokon, amelyeken valami lényeges (elfojtott) anyag napvilágra jötte fenyegetett. Nem hallgathatjuk el végül a szerzővel szemben azt a szemrehányásunkat sem, hogy ott, ahol valami megbotránkoztató ötlet kerül szóba, megelégszik célzásokkal, holott ez már az asszociációknak nyelvi és hangzási jelentősége miatt is tilos.

Szószerint idézem *K.* egyik példáját.

„Pour garder à nos repas le caractère d'intimité, nous les prenons dans notre chambre, ce qui est contraire au règlement du sanatorium. Le médecin voudrait pourtant nous faire comprendre qu'il serait plus agréable de descendre dans la salle à manger. Nous sommes des clients exigeants: nous voulons presque tous les jours des changements au menu. Nous commettons aussi parfois la faute de ne pas faire, selon la prescription, la cure de repos. Je me dis: „On va nous mettre à la porte, si nous nous montrons aussi indisciplinés." Alors je fais le rêve suivant: Nous sommes descendus dans la salle à manger. A une table se trouve un jeune homme et quatre docteurs dont trois directeurs. Le jeune homme me semble faire aux docteurs une remarque sur un plat qui ne lui convient pas, mais je ne suis pas sûr de ce détail. Le docteur se lève brusquement et lui donne un vigoureux soufflet. Les trois autres médecins en font autant. Le malheureux est battu et mis à la porte. Je me réveille alors."

Ehhez az álomhoz *K.* a következő „megfejtést" fűzi: „Ez az egész álom kis félelmekből *származik* (provient), amelyeknek az ébrenlét alatt semmi jelentőségük nincsen. Egyik közülök egész egyszerűen megvalósíttatik benne. A másik félés túlságba van vive és egy másik személyen megy végbe. Tudjuk jól — *Freud* idéz reá példákat —, hogy az álomban gyakran viszünk át olyan dolgokat.

amik minket érdekelnek, más személyekre. Az épen közölt esetben ezt a kissé önző megfejtést szívesen elfogadom. Az ember persze szívesebben látja, ha a kellemetlen procedurák másokon történnek. Ez az álom e személycsere nélkül talán létre sem jött volna."

Úgy látszik, ebben az esetben a szerző elismeri bizonyos fokig az álom vágyteljesítő tendenciáját. Vajjon nem egy „kissé egoisztikus" vágy teljesülése-e az, ha én helyettem valaki mást pofoznak fel? (Mellesleg megjegyezve, csak Freud óta ismeretes, hogy az állomban kellemetlen folyamatokat más személyekre tolunk át.) De nemcsak ebben az eltolásban van ennek az álomnak vágyteljesülése. Analizis nélkül nem lehet pontosan kimutatni, mennyi rejtett vágyteljesülést jelent az álmodó tudattalanja számára az intézeti orvos urak bosszankodása, sőt a kidobatás is (egy szanatóriumból!), de sejthető ez már az álom előzményeiből is. Ki tudja, mennyi dac, ellentállás és bosszú (megannyi vágyteljesülés) a „felettesek"-kel szemben, rejtőzik itt a bűnbánó önbüntetés álarca mögött?

Hogy az álom félésekből származik, az nem mond egyebet, mint hogy az alapvető rejtett álomgondolatok többek között féléseket is tartalmaznak. *Freud* soha sem állította, hogy az álmok — részben vagy egészben — nem *származhatnak* félésekből, csak azt mondotta, hogy nem *fejeznek ki* féléseket. *K.*-nak az elég felületesen odavetett nyilatkozata u. i.: „Il n'est pas aisé de séparer nettement l'un de l'autre, le contenu latent et le contenu manifeste" egészen helytelen. A manifeszt álom — mint a neve is mutatja — az álom szószerinti szövege, a latens álomgondolat az, ami csak analizis- vagy utángondoláskor kapcsolódik az álomhoz; élesebben már igazán nem lehet két dolgot egymástól elkülöníteni.

„Un jeune homme neurasthénique a des rêves dans lesquels il est atteint de blénorragie" — szól egy másik álom, amelyet a szerző arra hoz fel bizonyítékul, hogy vannak „egészen egyszerű félési álmok is" (des rêves de crainte purs et francs).

Ez valóban a legkirivóbb példa arra, mily hiába fáradt *Freud* azon, hogy a könyve olvasóinak fejébe beleverje a manifeszt és latens álomtartalom közötti különbséget. Analizis nélkül persze ez az álom — mint annyi más — igen kellemetlennek látszik; ha azonban *K.* azt a neuraszténiás urat a Traumdeutung szabályai szerint kihallgatta volna és tekintetbe vette volna az álom mögött rejtőzködő latens lelki anyagot, akkor kitünt volna, hogy itt — a büntetés köpenye alatt — az álmodónak kéjjel telített vágyai valósulnak meg. Utalok itt egy *Stärcke*től analizált hasonló esetre, amelyben valaki egy szifilitikus primär fekélyt szerzett.

A szerző alkalomszerűen idézi egy régi francia költőnek (Jean Bertaut, 1552—1611) versét, mint amely bizonyság arra, hogy az álmok félésekből származhatnak:

„Si je fais quelque songe,
J'en suis épouvanté,
Car même son mensonge
Exprime de mes maux la triste vérité."

A költő azonban *csodálkozik* (és joggal) az álmának Unlust-természetén, vagyis ellentétesnek találja az álomkarakterrel, míg *K.* számára vágy és félelem egyenértékű álomtényezőket jelentenek

Még egy példa: „Une femme nerveuse rêve que son mari est en voyage deux ou trois mois et elle est très malheureuse de son absence. Elle se réveille effrayée, tâte le lit voisin et est très contente d'y trouver son mari."

Az analizisben való kevés tapasztalás dacára sem szabadna a szerzőnek olyan naivnak lennie, hogy az asszony biztositását (amely tudatosan egész őszinte lehet) készpénznek vegye; el kellene viselnie azt a tényt, hogy sok minden, amitől a tudat visszariad, a tudattalan számára vágyteljesülést jelenthet.

A szerző több, behatóbban megvizsgált álmot is közöl, amelyeket hosszasságuk miatt nem reprodukálhatok és nem kritizálhatok. A már kifejtett félreértéseket ezekben sem tudta elkerülni, bár ezek a példák — mint egyáltalán az egész munka — a szerzőnek az igazságra való őszinte törekvését igazolják.

A leghevesebben védekezik *K.* az álom szexuálszimbólikája ellen; annyira megy, hogy a szexuálszimbólika védelmezői ellen *Anatole France* egy mondatát szegzi: „Les symbolistes écrivent dans un état particulier des sens." Közben az a kis tévedés esik meg vele, hogy ő minket pszichoanalitikusokat tart szimbolistáknak, holott mi egészen józanul dolgozunk az álmodók szimbólumainak a szétszedésén. Az álom azonban — mint a költői hangulat is — valóban „az érzékek egy rendkivüli állapota", amely a közönséges fogalomnyelvvel nem tud megelégedni és amelyben az ember archaisztikus kifejező eszközökhöz — a szimbólumokhoz — nyúl.

*Anatole France*nak, az esztétikusnak, szabad elfordulnia a szimbólisták műveitől, mint neki nem tetsző jelenségektől; a tudomány azonban nem vezettetheti magát esztétikai szempontoktól és a pszichológiának elfogulatlanul és orrfintoritás nélkül kell foglalkoznia a lelki világ minden állapotával, tehát azokkal a rendkivüli állapotokkal is, amelyekben a szimbolizmus jut szóhoz.

XLV.

Az elkényeztetett „egyetlen gyermek" lélektana. (Brill.*)

Igen világosan ábrázolja *Brill* azokat az abnormális jellemvonásokat, amelyek számos család egyetlen és kedvenc gyermekénél a szociális nevelés hiánya folytán létrejönnek és elhatározók lesnek annak egész későbbi életében. *Freud, Jung* és *Sadger* idevonatkozó megállapításait a jól megfigyelt esetek egész sora igazolja és egészíti ki. *Brill* 1908. óta négyszáz „egyetlen vagy kedvenc" gyermeket vizsgált felnőtt korában és megállapította, hogy gyermekkorukban többnyire neveletlenek, a kizárólag felnőttekkel való érintkezés miatt koraérettek, egyidősek között unatkozó gyermekek voltak, később határtalan egoizmust és tulságos érzékenységet tanusítottak, ami szociálisan lehetetlenné tette őket. Hiuságuk megsértésére mély és tartós depresszióval reagáltak. Az esetek 36%-ában a szexuális élet manifeszt abnormitásai voltak kimutathatók, mint következményei az infantilis kielégülési módokhoz való fixálódásnak; kedvenc, egyetlen gyermekek 18%-a paraphréniás, a többiek kivétel nélkül többé-kevésbbé pszichoneurótikusok. A 400 páciens közül (18 évestől 68 évesig) össze-vissza 93 házasodott meg.

Különösen szembeötlő annak a Brill-től megfigyelt agglegénynek az esete, aki 41 éves koráig együtt aludt az anyjával; csak a halál szakíthatta el az anyát gyermekétől.

Brill szerint, ha a gyermekek száma valamely oknál fogva nem szaporítható —, gyermekkertek és nyilvános iskolák látogatása nélkülözhetetlen.

Igen érdekesek *Brill* fejtegetései a zsidók bizonyos jellemvonásairól, amiket ő onnan vezet le, hogy ők magukat Jehova egyetlen igazi, vagy legkedvesebb fiainak tartják. Ez volna a forrása a fantáziájuk csapongásának, érzékenységüknek és összeférhetetlenségüknek.

---

*) *A. A. Brill.* The only or favourite child in adult life. A „Med. Society of the State of New-York in Albany" évi gyűlésén tartott előadás. (New-York State Journal of Medicine. August 1912.)

Tartalomjegyzék.

Oldal

Jókai és Lőbl Mer nyomdája rt. Budapest